

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

**BEŞİKTAŞ MAHKEME KAYITLARINDA GAYRİMÜSLİMLER
(XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI)**

Yüksek Lisans Tezi

AYNUR EMER

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

**BEŞİKTAŞ MAHKEME KAYITLARINDA GAYRİMÜSLİMLER
(XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI)**

Yüksek Lisans Tezi

AYNUR EMER

Danışmanı: DOÇ. DR. BETÜL ARGIT

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI Anabilim Dalı İSLAM TARİHİ Bilim Dalı TEZLİ
YÜKSEK LİSANS öğrencisi AYNUR EMER'nın BEŞİKTAŞ MAHKEME
KAYITLARINDA GAYRİMÜSLİMLER (XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI) adlı tez
çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 9.01.2020 tarih ve 2020-1/25 sayılı kararıyla
oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 20/01/2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			İmzası
1.	Tez Danışmanı	Doç. Dr. BETÜL ARGIT	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. TAHSİN ÖZCAN	
3.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi YUNUS UĞUR	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Aynur Emer
Anabilim Dalı	: İslam Tarihi ve Sanatları
Programı	: İslam Tarihi
Tez Danışmanı	: Betül Argıt
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Ocak 2020
Anahtar Kelimeler	: Beşiktaş, Şer'iyye sicilleri, Gayrimüslimler, Müslümanlar, İstanbul, XVI. Yüzyıl.

ÖZET

BEŞİKTAŞ MAHKEME KAYITLARINDA GAYRİMÜSLİMLER (XVI. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI)

Osmanlı toplumunu layıkıyla anlamanın yolu o toplumu oluşturan tüm unsurları tanıyıp anlamadan geçmektedir. Osmanlı coğrafyasında ciddi bir nüfusa sahip olan gayrimüslimleri farklı veçheleriyle ele almadan toplumun gerçek yapısının ortaya çıkması mümkün değildir. 1552-1609 yılları arasındaki yarım asırlık bir dönemin ele alındığı bu tezin asıl amacı gayrimüslimlerin muhtelif yönlerini Beşiktaş mahkeme kayıtlarına yansımış davaları çerçevesinde ele alarak incelemektir.

Bu çalışmanın ana gövdesini birçok alanda olduğu gibi özellikle toplumsal hayat için zengin veriler sunan şer'iyye sicilleri oluşturmakla birlikte ele alınan dönemin arşiv belgeleri, fetvalar ve seyahatnameler gibi birincil çalışmalardan da yararlanılmıştır. Tüm bu kaynaklar ile yapılmak istenen ele alınan dönemdeki Beşiktaşlı gayrimüslimlerin profilini ortaya koyabilmektir. Bu çalışma, gayrimüslimlerin meskûn oldukları yerler, isimleri, meslekleri, maddi kültürleri, gündelik hayatları, aile yaşamları, hukuk sistemi içindeki yerleri, şer'i mahkemeye ne gibi anlamlar yükledikleri, gayrimüslimlerin kendi aralarında, Müslümanlarla ve devletle olan ilişkileri, gayrimüslimlerin Müslümanlar ve devlet nezdindeki konumları gibi meseleler üzerinden XVI. yüzyılın ikinci yarısında Beşiktaş ve tevabiinde gayrimüslim olarak yaşamının neye tekabül ettiğini anlamaya çalışmaktadır.

Bölge olarak Beşiktaş'ın seçilme nedeni, farklı etnik kimliklere sahip Rum, Ermeni, Yahudi ve Frenklerin Beşiktaş ve havalisinde meskûn olmalarıdır. On altıncı yüzyılın ikinci yarısına yoğunlaşan bu tez ile gerek gayrimüslimlerin gerekse Beşiktaş'ın daha net bir resminin çıkarılması amaçlanmıştır. Beşiktaş mahkeme kayıtlarına yansıyan demografik, mimari, ictimai ve coğrafi bilgileri ışığında Beşiktaş tarihine de mütevazı bir katkıda bulunulmuştur.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname	: Aynur Emer
Field	: Islamic History and Arts
Programme	: Islamic History
Supervisor	: Associate Professor Betül Argıt
Degree Awarded and Date	: Master – January 2020
Keywords:	:Beşiktaş, Sharia, Non-muslims, Muslims, İstanbul, XVIth century.

ABSTRACT

NON-MUSLIMS IN THE SHARIA COURT RECORDS OF BEŞİKTAŞ (SECOND HALF OF THE SIXTEENTH CENTURY)

The way to understand Ottoman society properly is to recognize and understand all the elements that make up that society. It is not possible to reveal the real structure of the Ottoman society without considering the non-muslims subjects. The main purpose of this thesis, is to examine the various aspect of non-muslims living in Beşiktaş in the second half of the sixteenth century.

This study is mainly based on Beşiktaş Sharia court records covering the period 1552-1609. Additionally, archival documents, fatwas and travel accounts have been utilized. This thesis aims to understand what it meant to live in Beşiktaş as a non-muslims in the second half of the sixteenth century. For this study purpose evaluates the residential patters of non-muslims, their names, professions, material culture, daily life, family lives, their places in the Ottoman legal system, their relationship with Muslims and the Ottoman state.

This thesis prefers to focuses on Beşiktaş due to the fact that in the examined period Greek, Armenian, Jewish and Frank people with different ethnic identities were located in Beşiktaş and its vicinity. At the final point, apart from presenting a picture of non-muslims living in Beşiktaş. This thesis also provided a modest contribution to the history of Beşiktaş in terms of demographic, architectural, social and geographical structure as much as reflected in the Beşiktaş court registers.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada XVI. yüzyılın ikinci yarısında Beşiktaş ve tevabiinde yaşamış gayrimüslimlerin yaşamlarının muhtelif yönleri Beşiktaş mahkeme kayıtlarına yansımış kayıtlar ışığında incelenmiştir. Söz konusu dönemde gayrimüslim olarak yaşamının neye tekabül ettiğini ortaya koymaya çalışan bu çalışmanın, Beşiktaş tarihine de mütevazı bir katkıda bulunmayı öngören bir hedefi bulunmaktadır.

Tezin araştırma sürecinden yazımına kadar birçok kişinin yardımlarını gördüm ve her birine minnettarım. Öncelikle yoğun çalışmalarına rağmen tez konusunun seçimi, değerli yönlendirmeleri, hızlı dönüşleri ve önerdiği kaynaklarla bakış açımı zenginlik katan, çalışkanlığı ve disipliniyle çalışma azmimi artıran tez danışmanım ve kıymetli hocam Doç. Dr. Betül ARGIT'a minnettarım ve şükranlarımı sunarım. Titiz ve özverili çalışmasıyla bizlere her zaman örnek olan Prof. Dr. Ali AKYILDIZ'a, tarih metodolojisinde kendisinden istifade ettiğim ve tezime yaptığı öneri ve katkılarla yardımlarını gördüğüm Dr. Öğr. Üyesi Özlem ÇAYKENT'E, lisans döneminde farklı bakış açılarıyla ufukumuzu genişleten ve emeği geçen 29 Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü ile Marmara Üniversitesi İslam Tarihi Bölümü hocalarıma, tezime yaptığı değerli katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Yunus UĞUR ve Prof. Dr. Tahsin ÖZCAN'a, finansal desteklerinden dolayı Türk Tarih Kurumu'na, gerek çalışma ortamı gerekse kaynaklara erişme noktasında çokça faydalandığım İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), Süleymaniye Kütüphanesi, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı görevlilerine teşekkürü bir borç bilirim. Üzerimde sayısız emeği olan hocam İmran BOZTAŞ'a, destekleriyle beni motive eden Erdemder Yönetim Kurulu'ndaki dostlarıma, lisans ve yüksek lisans döneminde yaşadığım tüm zorluk ve güzellikleri benimle paylaşan dostlarım Hülya ARSLAN, Melek EYİĞÜN, Seda ÖZSOY'a, tezin yazımında karşılaştığım teknik sorunları gidermede yardımcı olan Serhat ÖZSOY'a, yüksek lisansa başladığım ilk günden tezin sonuçlanmasına kadar gösterdikleri sabır ve hoşgörü nedeniyle eşim Ahmet EMER, çocuklarım Erkam, Eslem, Ebrar ve gelinim Rümeysa EMER ile kardeşlerim Zeynep KARADAĞ ve İlknur GÜNEŞ DAĞ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Aynur EMER

İstanbul 2020

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
Araştırmanın Amacı, Konusu ve Kapsamı	1
Osmanlı İmparatorluğu’nda ve İstanbul’da Gayrimüslimler	2
Gayrimüslimlere Dair Literatür Değerlendirmesi	4
Kaynaklar ve Yöntem	9
I. BÖLÜM FETİHTEN XVI. YÜZYIL SONUNA KADAR BEŞİKTAŞ	15
1. 1. Beşiktaş’ın Adı	15
1. 2. Beşiktaş’ın İskanı ve Gelişimi	17
1.3. Beşiktaş’ın İdaresi ve Sakinleri	29
II. BÖLÜM BEŞİKTAŞ’IN GAYRİMÜSLİMLERİ	35
2. 1. Gayrimüslimler ve Kadı Mahkemesi	35
2. 2. Gayrimüslimlerin Meskûn Oldukları Yerler	43
2. 3. İsimleri	52
2. 4. Meslekleri	54
2. 5. Gayrimüslimlerin Maddi Kültürü	61
2. 6. Gayrimüslimlerin Gündelik Hayatları	79
2. 7. Gayrimüslimlerin Aile Hayatı	83
2. 8. İhtida	103

**III. BÖLÜM GAYRİMÜSLİMLERİN KENDİ ARALARINDA ve
MÜSLÜMANLARLA İLİŞKİLERİ 114**

3. 1. Hukuki İlişkiler	114
3. 2. Sosyal İlişkiler	125
3. 3. Ekonomik İlişkiler	150

IV. BÖLÜM GAYRİMÜSLİMLERİN DEVLET İLE OLAN İLİŞKİLERİ 165

4. 1. Askeri Hizmetler	165
4. 2. Saray Hekimliği	169
4. 3. Ada/Bölge Yöneticiliği	171
4. 4. Haslar Mültezimliği	173
4. 5. Subaşı Vekilliği	174
4. 6. Muhtesiplik	174
4. 7. Kethüdalık	175
4. 8. Pasbanlık/Bekçilik	176
4. 9. Mültezimlikler	177

SONUÇ..... 185

**EKLER EK 1: BEŞİKTAŞ MAHKEME KAYITLARINDA GAYRİMÜSLİM
TEREKELERİ 192**

EK 2: BEŞİKTAŞ MAHKEME KAYITLARINDAN ÖRNEKLER 251

EK 3: BEŞİKTAŞ HARİTALARI 263

KAYNAKÇA 265

KISALTMALAR

AE. SMMD. Ali Emiri Sultan Mehmed

BOA. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

b. Bin

bkz. Bakınız

bt. Bint

BŞS Beşiktaş Şer'iyye Sicilleri

C.EV. Cevdet Evkaf

çev. Çeviren

D. BŞM. d. Divan-ı Hümayun Başmuhasebe Defteri

DVNSMHH. d Mühimme Defterleri

Ed. Editör

EŞS. Eyüp Şer'iyye Sicilleri

EV. HMM. d. Evkaf. Hameyn Muhasebesi Defterleri

HAT. Hatt-ı Hümayûn

HŞS. Hasköy Şer'iyye Sicilleri

haz. Hazırlayan

hk. Hüküm

GŞS. Galata Şer'iyye Sicilleri

İSAM İslam Araştırmaları Merkezi

JESHO Journal of the Economic and Social History of the Orient

MAD. d. Maliyeden Müdevver Defter

NFS. d. Nüfus Defterleri

RŞS Rumeli Şer'iyye Sicilleri

s. Sayfa

SBE Sosyal Bilimler Enstitüsü

sdl. Sadeleştiren

TAE Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

TALİD Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi

TDV Türkiye Diyanet Vakfı

TSMA Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

t.y. Tarih yok

ÜŞS. Üsküdar Şer'iyye Sicilleri

v. Veled

vd. Ve devamı

vr. Varak

y.y. Yayın yeri yok

YB. 04. Yabancı Arşivler Bulgaristan Arşivleri

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı, Konusu ve Kapsamı

XVI. yüzyılın ikinci yarısına odaklanılan bu çalışmanın amacı, gayrimüslimlerin hukuk sistemi içerisindeki yerleri, isimleri, meslekleri, maddi kültürleri, aile yapıları, Müslümanlar ve devletle ilişkileri gibi meseleler üzerinden Beşiktaş ve havalisinde gayrimüslim olarak yaşamının neye tekabül ettiğini ortaya koymaya çalışmaktır. Tezin asıl amacı gayrimüslimler olmakla birlikte mahkeme kayıtlarında Beşiktaş ve havalisinin tarihi, mimari yapıları, demografik yapısı hakkında oldukça fazla bilginin yer alması nedeniyle ele alınan dönemde Beşiktaş'ın öne çıkan vasıfları ve genel yapısı üzerinde de durulacaktır.

Bu çalışmanın odağını oluşturan gayrimüslim ifadesi Müslümanlar dışında kalan unsurları içeren genel bir kavram olsa da gayrimüslimlerin yekpare bir topluluk olduğu akla getirilmemelidir. Osmanlı Devleti'nin ayrı gruplar halinde kendi sistemine dâhil ettiği Rum, Ermeni ve Yahudiler bu çalışmada da ayrı topluluklar halinde ele alınmış ve aralarındaki farklılıklara yeri geldikçe temas edilmiştir.

Çalışmada Beşiktaş'taki gayrimüslimler muhtelif yönlerden değerlendirilmiştir. Bununla, incelenen dönemde bölgede yaşayan gayrimüslimlerin nasıl bir profile sahip oldukları hususunda genel bir çerçeve çizilmek istenmiştir. Ayrıca Beşiktaş mahkemesi kayıtlarından gayrimüslimlerin gerek Müslümanlarla gerekse farklı gayrimüslim topluluklarla yoğun bir ilişki içerisine girmiş olduklarına, devlet ile olan yakın temaslarına ve devlet içinde birçok vazifeler ifa ettiklerine dair önemli bilgilere ulaşılmasıyla Osmanlı toplum yapısının karakteri ve gayrimüslimlerin Osmanlı toplumu için ne anlam ifade ettikleri hususunda bir fikir edinilebilecektir.

Beşiktaş, hem Müslümanların hem de Rum, Ermeni ve Yahudilerin yoğun olduğu bir yer olması hasebiyle oldukça renkli bir çeşitliliğe sahip olup adeta Osmanlı İmparatorluğu'nun mikro ölçekte bir temsili olma vasfına sahiptir. Birinci bölümde belirtileceği üzere Müslüman, Rum, Ermeni, Yahudi nüfus haricinde etnik olarak Arnavut, Bulgar, Çingene ve Frenk taifesinden insanlar da Beşiktaş'ın demografik yapısını oluşturan unsurlar arasında yer almaktadır. Bunlar yanında çeşitli aidiyete sahip

–Frenk, Rus, Macar, Boşnak, Habeş, Megri, Abaza, Gürcü, Kıbrıslı ve İspanyol- köle ve cariye olgusunun yoğunluğu da ilgili araştırmacılar için zengin bilgiler sunmaktadır. Beşiktaş Müslümanların yoğun olduğu bir yer iken Ortaköy, Kuruçeşme, Tatavla, Akıntıburnu özellikle gayrimüslimlerin yoğunlukta bulunduğu yerler olmasıyla öne çıkmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda ve İstanbul’da Gayrimüslimler

İslam hukukunda insanlar dini açıdan Müslümanlar ve gayrimüslimler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Gayrimüslim kavramı içine Hristiyanlık ve Yahudilik gibi semavi dinlerden kabul edilen kitaplı dinler ile kendilerine kitap verilmeyen Mecusilik, Dehrlilik gibi dinler de dâhil edilmektedir. İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren gayrimüslimlerle girilen ilişki çeşitliliği, gayrimüslim kavramında da bazı değişiklikler meydana getirmiştir. Buna göre gayrimüslimler harbî, muâhid, müste’men ve zimmî olarak adlandırılmışlardır.¹ Bu çalışmaya konu edilen gayrimüslim grup zimmîlerdir. “Ehl-i zimmet” yani kendileriyle zimmet anlaşması yapılanlar, cizye vermekle yükümlü olup, İslam ülkesinde devamlı suretle oturma hakkına sahip olduğu gibi bulunduğu ülkenin nizamına da tabi olmakla yükümlüdür.²

Osmanlı Devleti’nin gayrimüslimlerle olan ilişkileri İstanbul’un fethi öncesinde istimalet –hoşgörü- politikasına dayanmakta olup gayrimüslimlerin hukuki yönetimi ancak İstanbul’un fethi sonrası şekillenmiştir. Osmanlı İmparatorluğu birçok etnik ve dini kimlikli insanı bünyesinde barındırsa da gayrimüslimleri temelde üç grubu -Rum, Ermeni ve Yahudi- içeren ve adına “millet sistemi” denen dini ve etnik kimliğe dayalı bir sistem altında teşkilatlandırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Rum, Ermeni ve Yahudiler ehl-i zimmet kategorisinde görülüp cizyeye tabi olmuşlardır.³

¹ Ahmet Özel, “Gayrimüslim,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIII, 418.

² Abdülkerim Zeydan, *Ahkâmü’z-Zimmîyîn ve’l-Müste’menin fî Dâri’l-İslâm*, Beyrut: 1988, s. 20.

³ II. Mehmed, fetih sonrası Galata’daki Cenevizlere verdiği ahidnamede zimmîlerin ayin ve ibadetlerine eskiden olduğu gibi devam edecekleri, malları, canları ve namuslarının koruma altında olacağı, seyahat edebilecekleri, cizyelerini verdikleri sürece kiliselerinde ibadetlerini yapabilecekleri fakat çan çalmayıp yeni kilise inşa etmeyecekleri, zorla Müslüman edilmeyecekleri hususlarını belirtmiştir. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu*, 2, 3. Baskı, İstanbul: Kronik Kitap, 2019, s. 230-231.

II. Mehmed (1451-1481) fethettiği şehri Bizans dönemindeki canlılığına kavuşturmak için nüfus konusuna ayrı bir önem vermiştir. İstanbul'un fethi akabinde gönüllü iskânın tatmin edici bir düzeyde olmaması, II. Mehmed'in zorunlu iskân yoluna başvurmasını gerektirmiştir. Bu vesileyle Rumeli ve Anadolu'dan varlıklı Müslüman, Hristiyan ve Yahudi aileleri İstanbul'a getirilmiş ve bu durum İstanbul'un nüfusunun artmasında etkili olmuştur.⁴ II. Mehmed'in başvurduğu gönüllü ve zorunlu iskân yolu, halefleri tarafından da devam ettirilmiştir. "Beşiktaş'ın İskânı ve Gelişimi" başlığında değinileceği üzere Beşiktaş ve havalisi ile İstanbul'un 163 köyüne Rumeli ve Anadolu'dan gerek sürgün yoluyla gerekse savaş tutsaklarından oluşan ortakçı kul statüsünde bulunan kişilerin yerleştirildiği 1498 tarihli *Haslar Kazası Kanûnnâmesi*'nde belirtilmektedir.⁵

Zorunlu iskân yoluyla İstanbul'a getirilen Rumlar Balat, Cibali, Kumkapı, Samatya ve Topkapı'ya yerleştirilmiştir. Galata, Tophane, Kasımpaşa ve Hasköy'de daha az olan Rumlar Boğaziçi'nin iki yakasında Kuruçeşme, Arnavutköy, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere, Üsküdar ve Çengelköy'de yoğun olarak yer almışlardır. II. Mehmed tarafından Tokat, Sivas ve Kayseri'den getirilen Ermeniler ilk olarak Sulumanastır'a yerleştirilmiştir. Daha sonra Adana, Ankara, Bursa ve Bayburt'tan da Ermeniler getirilmiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısında Ermenilerin yoğunlukta olduğu bölgeler Samatya, Sulumanastır, Yenikapı, Kumkapı, Balat, Topkapı, Hasköy, Galata, Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme ve Üsküdar'dır.⁶

Fetih sonrası yaklaşık 100 bin olan İstanbul'un nüfusu, 1520-1530 arasında 400-450 bine XVI. yüzyıl sonunda Galata ve Üsküdar ile birlikte 700 bine ulaşmıştır.⁷ 1478 tahririnde sur içi İstanbul, 8951 Müslüman, 3151 Hristiyan, 1647 Yahudi, 267 Kefeli, 372 Ermeni, 384 Ermeni görünümlü Karamanlı ve 31 Çingene hanesinden oluşmaktaydı.

⁴ Halil İnalcık, "İstanbul," *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXIII, 296.

⁵ Ömer Lütfi Barkan, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları Kanunlar*, I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1943, s. 36.

⁶ Robert Mantran, *XVI-XVIII. Yüzyıl'da İstanbul'da Gündelik Hayat: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1991, s. 50-52.

⁷ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi," *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*, 10 (1953), s. 1151-53.

Osmanlı öncesi Ceneviz, Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşan Galata'da 1478'de Müslüman, Rum, Frenk ve Ermeni varken Yahudi bulunmuyordu.⁸

II. Mehmed'in Yahudileri de İstanbul'a davet edip yerleştirmesinden sonra II. Bayezid (1481-1512) ve haleflerinin zamanlarında da Almanya, Fransa ve Macaristan'dan Aşkenaz Yahudileri, Sicilya, Otranto ve Calabria'dan İtalyalı Yahudiler, İspanya ve Portekiz'den ise Seferad Yahudileri İstanbul'a ve imparatorluğun farklı coğrafyalarına yerleşmişlerdir.⁹ XVI. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a gelen Seferad Yahudilerinden İstanbul'a gelenler arasında Osmanlı siyasetine de etki eden Yasef Nassi dikkat çekmektedir. I. Süleyman'ın saltanatının son dönemlerinden itibaren Yahudi nüfuzu kendisini hissettirmiş ve bu etki II. Selim döneminde (1566-1574) artarak devam etmiştir.¹⁰ İncelenen dönemde özellikle Yahudiler iltizam sisteminde yer almış ve devletin birçok gelir kaynaklarında mültezimlik yapmışlardır.

Bu çalışmaya konu olan gayrimüslimlerden Rumlar Beşiktaş, -Sinan Paşa, Yahya Efendi, Kılıç Ali Paşa ve Arap İskeley mahalleleri- Maçuka, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy/Akıntıburnu ve Tatavla'da; Ermeniler Beşiktaş, Maçuka, Ortaköy ve Kuruçeşme'de; Yahudiler ise Ortaköy ve Kuruçeşme'de yoğun olmak üzere Beşiktaş ve Arnavutköy/Akıntıburnu'nda bulunmaktadır.¹¹

Gayrimüslimlere Dair Literatür Değerlendirmesi

Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı coğrafyalarında yaşayan gayrimüslimler gerek yerli gerekse yabancı araştırmacıların ilgisini çekmiş ve birçok çalışmaya konu edilmişlerdir. Konunun dini, hukuki, sosyal, ekonomik, kültürel gibi birçok alanı ilgilendirmesi meselenin farklı disiplinler tarafından ele alınma sonucunu beraberinde getirmiştir. Osmanlı gayrimüslimlerinin temelde üç farklı topluluktan oluşması –Rum, Ermeni ve Yahudi- bunların her birinin ayrı ayrı ele alındığı çalışmaları da ortaya çıkarmıştır.

⁸ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu*, 2, s. 250, 308.

⁹ Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, çev. Meriç Sobutay, İstanbul: Kapı Yayınları, 2008, s. 47, 54.

¹⁰ Mithat Sertoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlık Meselesi," *Belgelerle Türk Tarihi*, 25 (Ekim 1969), s. 48.

¹¹ Bkz. Ekler 3, harita 2.

Osmanlı coğrafyasındaki gayrimüslimleri çalışan ilk araştırmacıların en fazla dikkatlerini çeken husus gayrimüslimlerin kadı mahkemelerini sıkça kullanmalarıdır. Bu durum onların hukuki statülerinin sorgulanmasını gerektirmiştir. Ronald Jennings'in Kayseri, Trabzon ve Kıbrıs şer'iyye sicillerine dayanarak yaptığı araştırmalarda bu sorgulama sık sık yapılmıştır.¹² Mahkeme kayıtlarının sosyal tarih için vazgeçilmez bir kaynak olduğu Jennings'in çalışmalarıyla yeniden hatırlatılmış ve 1990'lı yıllardan itibaren gayrimüslim konusu yerli tarihçiler tarafından da ele alınmaya başlanmıştır. İlk çalışmalar Gülnihal Bozkurt, Yavuz Ercan, Bilal Eryılmaz ve Tankut Soykan tarafından yapılmıştır. ¹³ Gülnihal Bozkurt'un çalışması gayrimüslimlerin hukuki durumu hakkındadır ve Osmanlı Devleti'nin son yüzyılını ele almaktadır. Gerek Bozkurt gerekse Eryılmaz'ın çalışmaları millet sistemi çerçevesindedir ve Osmanlı arşiv kaynakları kullanılmadan çalışılmıştır. Yavuz Ercan'ın eseri geniş bir zaman dilimini içermesi ve gayrimüslimleri muhtelif yönleriyle ele alması açısından önemlidir. Ayrıca arşiv kaynakları, şer'iyye sicilleri ve geniş bir literatürü barındırması sebebiyle diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Söz konusu eserler gayrimüslim konusunu ele alanların öncelikle başvurduğu eserler olması ve bir alt yapı oluşturmaları hasebiyle önemli bir işlevi üstlenmişlerdir. Bunlar yanında etnik ve dini grupların ayrıca ele alındığı birçok çalışma da yapılmıştır.¹⁴

¹² Ronald Jennings, "Loans and Credit in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 16/2-3 (1973), s.168-216; Ronald Jennings, "Women in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, 18/1 (1975), s. 53-114; Ronald Jennings, "Zimmîs (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri", *JESHO*, 21/3 (1978), s. 225-293.

¹³ Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989; Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Ankara: Turhan Yayınevi, 2001; Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebanın Yönetimi*, İstanbul: Risale, 1992; Tankut Soykan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler: Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü*, İstanbul: Ütopya Yayınevi, 2000.

XVI ve XVII. yüzyılları içeren gayrimüslim çalışmalarının birçoğu millet sistemi çerçevesinde ele alınmıştır. Bkz. Gülcan Avşin Güneş, 16-17. Yüzyıllarda Anadolu Eyaletinde Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ekonomik Durumu, (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, 2015); Rahmi Tekin, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamları (1520-1670)*, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008); Belkis Konan, "Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme," *AÜHFD*, 64 (1), (2015), s. 171-193; Ömer Faruk Öztürk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Kıyafet Düzenlemeleri (XVI-XVIII. Yüzyıllar)* (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, 2014). Öztürk, farklı etnik grupların başarıyla yönetilmesinde kıyafetin araç olarak kullanıldığını savunur. Hasan Çolak'ın *Co-Existence and Conflict Between Muslims and Non-Muslims in the 16th Century Ottoman Istanbul* adlı çalışması kiliselerin müsadere edilmesindeki gerçeğin nüfus patlamasına karşı devletin başvurduğu bir yöntem olduğunu ileri sürer.

Gayrimüslimlerle ilgili araştırmalarda genellikle iki yaklaşım söz konusudur. Bunlardan biri konunun klasik dönemde karşılığı olmayan azınlık kavramıyla ele alınmasıdır. XIX. yüzyıl kavramlarından olan ekalliyet/azınlık kavramı Tanzimat öncesi çalışmalarda yer almış ve Osmanlı İmparatorluğu'nda bazen bir bölgenin tamamını oluşturan gayrimüslimler azınlık olarak ele alınmıştır.¹⁵ Yahya Araz'ın "Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri Bağlamında Lise Tarih Ders Kitaplarında "Öteki" Sorunu" adlı çalışmasında bu durum eleştirilmiş ve bunun bir anakronizm olduğu belirtilmiştir.¹⁶ Gayrimüslimlerin "ehl-i zimmet" olduğu ve İslam hukukundan kaynaklanan bazı ayrımlar ile yaşanan dönemin dinamikleri görmezden gelinerek gayrimüslimlerin aşağılandığı, ikinci sınıf vatandaş olduğunu öne süren çalışmalar da gayrimüslim konusundaki diğer bir yaklaşımı oluşturmaktadır.¹⁷ Bazı çalışmalarda gündemde olan sorunlar ve onlara karşı tezler oluşturma çabası kendisini hissettirmektedir. Mesela "XVII. Yüzyılda Müslim-gayrimüslim İlişkilerinin Olumlu Bir Örneği: Urfa'da Müslüman-Ermeni İlişkileri" başlığı okuyucunun aklına iki topluluğun sürekli çatışma halinde olup bazı yerlerde sorunsuz ilişkilerin olduğu izlenimini uyandırmaktadır.¹⁸ Dolayısıyla çatışmanın olmadığını gösterme kaygısı çalışmaya da sirayet etmiş durumdadır.

Gayrimüslim çalışmalarında millet sistemi vurgusu çalışmaların çoğuna etki etmiş olsa da gerek arşiv belgeleri gerekse şer'iyye sicillerinden verilen örneklerle millet sisteminin sorgulandığı bazı çalışmalar da yapılmıştır. N. Bilge Özel ve M. Macit

¹⁴ Nejat Göyünç, *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*, İstanbul, Gültepe Yayıncılık, 1983; Ahmet Hikmet Eroğlu, *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler*, Ankara: Seba Yayıncılık, 1997; Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, çev. Meriç Sobutay, İstanbul: Kapı Yayınları, 2008. Gayrimüslimlerle ilgili çalışmalar elbette buradakilerle sınırlı değildir. Sadece birkaç örnek vermekle yetinilen bu çalışmaların listesini uzatmak mümkündür.

¹⁵ Ali Şafak, "Mukayeseli Hukuk Açısından Azınlık Halklarına Bir Bakış ve Ermeni Katolik Patrikliği İle İlgili Bir Ferman Değerlendirmesi," *Yeni Türkiye* (Ermeni Meselesi Özel Sayısı 1), 60 (2014), s. 326-344; Hikmet Özdemir, "Azınlıklar İçin Bir Osmanlı-Türk Klasığı: 1453 İstanbul Sözleşmesi," *Osmanlı*, IV, Ankara: 1999, s. 223-228.

¹⁶ Yahya Araz, *Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri Bağlamında Lise Tarih Ders Kitaplarında "Öteki" Sorunu*, (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2008).

¹⁷ Yaron Ben-Naeh, *Sultanlar Diyarında Yahudiler: 17. Yüzyılda Osmanlı Yahudileri*, çev. Nita Özkatalan, haz. Cem Çobanlı, İstanbul: Goa Basın Yayın, 2009.

¹⁸ Mehmet Üner, "XVII. Yüzyılda Müslim-gayrimüslim İlişkilerinin Olumlu Bir Örneği: Urfa'da Müslüman-Ermeni İlişkileri," *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 43 (2006), s. 105-114.

Kenanoğlu'nun çalışmaları bu türdendir.¹⁹ Şer'iyye sicillerinde iç içe geçmiş Müslim-gayrimüslim toplulukların olduğu gerçeği şer'iyye sicillerini ana kaynak olarak kullanan bölgesel çalışmaların sayısını artırmıştır.²⁰ Bu konuda ülkemizde ciddi bir külliyat oluşmuş durumdadır. Çalışmaların büyük çoğunluğu Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu coğrafyasındaki kaza ve vilayetlerine yönelik bölge çalışmalarıdır.²¹ Bu tür çalışmalar aynı zamanda ele alınan bölgenin hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler tarafından ne anlam ifade ettiğini, toplumdaki ilişkiler ağının ne boyutta olduğunu, gayrimüslimlerin toplum ve devlet nezdindeki konumlarını anlamaya da yardımcı olmaktadır. Bunun yanında daha çok Tanzimat Dönemi sonrası gayrimüslimlerin bürokrasi, eğitim, mimari, ticaret alanına katkıları ile Mütareke ve Meşrutiyet gibi belli bir dönemi ele alan çalışmalar da bulunmaktadır.²²

Jennings'in dikkat çektiği gibi gayrimüslimlerin Osmanlı mahkemelerine sıkça müracaat etmeleri şer'iyye sicillerinde gayrimüslimleri çalışanların üzerinde durduğu konulardan biri olmuştur. Bu bağlamda Kemal Çiçek'in "Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmîlerin Yargı Tercihi" adlı makalesi, mahkemelerin gayrimüslimler tarafından neden sıkça kullanıldığına dair dikkate değer bilgiler

¹⁹ Bu çalışma 2004 yılında *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek* adıyla yayımlanmıştır. Eserde gayrimüslimlerin hukuki durumu çalışılmış ve daha çok Tanzimat ve sonrasına odaklanılmıştır; N. Bilge Özel, *Non-Muslims in Sivas at the end of the Beginning of the 19th Centuries*, (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2002).

²⁰ Ali İhsan Karataş, *Mahkeme Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Bursa'da Gayrimüslimler*, (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, 2005); Nevzat Erkan, *18. YY'ın İlk Yarısında Üsküdar'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri –Şer'iyye Sicilleri ve Müdevvel Kaynaklar Işığında-*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2012) çalışması çalışmamızla dönem olarak aynı olmasa da ele aldığı konular itibariyle benzerdir. Ümit Güler, *17. Ve 18. Yüzyıl Kıbrıs Şer'iyye Sicillerine Göre Müslüman-Zimmî İlişkileri ve İslam Hukuku Açısından Tahlili*, (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, 2015). Şer'iyye sicilleri ile ilgili çalışmalar için bkz. Yunus Uğur, "Mahkeme Kayıtları (Şer'iyye Sicilleri): Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (Türk İktisat Tarihi Sayısı), I, 1 (2003), s. 305-344.

²¹ Bilal Yıldız, *Denizli Sancağı'nda Gayrimüslimler (1876-1923)*, (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2013); Çiğdem Düzgün, *Şer'iyye Sicillerine Göre Tarsus'ta Gayrimüslimler*, (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, 2007); Sonay Kekeçoğlu, *Şer'iyye Sicillerine Göre Kayseri'de Gayrimüslimler (1800-1850)*, (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi SBE, 2007).

²² Ufuk Gülsoy, "Savaş Gemisinde Yortu Ayını: Gayrimüslim Osmanlı Neferleri ve İbadet Hakları," *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 11(2002), s. 101-115; Abdülhamit Kırmızı, *II. Abdülhamid Döneminde (1876-1908) Osmanlı Bürokrasisinde Gayrimüslimler*, (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, 1998); Oya Şenyurt, *Geç Osmanlı'nın İnşaat Örgütlenmesi İçinde Gayrimüslimlerin Yükselen Statüleri ve Bir Rum Kalfa*, *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*, 7 (2015), s.137-152; İsmail Asoğlu, *Birliktelikten Yol Ayrımına Urfa Kazasında Gayrimüslimler (1880-1910)*, (Doktora Tezi, Harran Üniversitesi SBE, 2019); Enver Demir, *Osmanlı Toplumunda Gayrimüslimler Ayıntab Örneği (1785-1865)*, (Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi SBE, 2018).

vermektedir.²³ Gayrimüslimlerin Osmanlı mahkemelerini kullanmaları yanında şeyhülislamlara da sık sık müracaat ettikleri bilinmektedir. Bu konuda çalışma yapanlardan bazıları Muharrem Kılıç, Zarife Deveci ve Pehlul Düzenli'dir.²⁴ Kılıç, gayrimüslimlerin din ve ibadet özgürlüğünü daha çok kilise inşası ve tamiri bağlamında değerlendirmişken, Deveci, Ebussuud'un fetvaları ışığında bir Osmanlı gayrimüslim profilini ortaya koymaya çalışmıştır. Düzenli ise gayrimüslimlerin farklı şeyhülislamlardan aldıkları fetvaları konularına göre tasnif etmiştir.

Gayrimüslim konusu Batılı araştırmacılardan çok daha önce Batılı seyyahların eserlerine sıkça konu olmuştur. Seyyahların –İstanbul'a gelen seyyahlar- anlatılarını eleştirel bir süzgeçten geçirerek bir gayrimüslim tipolojisi ortaya koyan Firdevs Çetin'in "Batılı Seyyahlara Göre İstanbul'un Gayrimüslim Ahalisi (1553-1673)" adlı doktora çalışması²⁵ burada örnek olarak verilebilir. Çetin'in çalışması bu çalışmada incelenen dönemi kapsamı ve bir gayrimüslim profili koyması açısından benzer olsa da çalışmanın içeriği ve ana kaynağı açısından farklılık göstermektedir.

Yakın tarihli çalışmalar arasında yenilikçi yaklaşımları ile Elif Bayraktar Tellan'ın, "Osmanlı Gayrimüslim Çalışmaları Çerçevesinde İstanbul Kürkçüleri,"²⁶ ve Kenan Yıldız'ın, "Aykırı Vakıflar: Osmanlı'da Fukarâ-yı Müslimin'i de Gözetken Gayrimüslim Vakıfları,"²⁷ adlı çalışmaları zikredilmeyi hak etmektedir.

Bu çalışmada XVI. yüzyıl Beşiktaş'ının seçilmesindeki temel sebep bu bölgede hatırı sayılır gayrimüslim nüfusun yaşıyor olmasıdır. Beşiktaş tarihine dair yapılan ilk çalışma Nejat Göyünç'ün "Beşiktaş'ın Tarihi: Fetihten Zamanımıza Kadar" adlı lisans

²³ Kemal Çiçek, "Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmîlerin Yargı Tercihi," *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara: 2001, s. 31-49.

²⁴ Muharrem Kılıç, "Osmanlı Fetva Literatüründe Gayrimüslimlere Tanınan Din ve İbadet Özgürlüğü: Fetâvâ-yı Ali Efendi Örneği," *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 13 (2009), s. 63-82; Zarife Deveci, *Şeyhü'l-İslâm Ebu's-Suud Efendi'nin Fetvalarında Osmanlı Gayrimüslimleri*, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2015); Pehlul Düzenli, *Gayrimüslimlere Dair Fetvalar*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.

²⁵ Firdevs Çetin, *Batılı Seyyahlara Göre İstanbul'un Gayrimüslim Ahalisi (1553-1673)*, (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE, 2011). Bu çalışma 2012 yılında Yeditepe yayınları tarafından *Batılı Seyyahlara Göre İstanbullu Gayrimüslimler (1553-1673)* adıyla yayımlanmıştır.

²⁶ Elif Bayraktar Tellan, "Osmanlı Gayrimüslim Çalışmaları Çerçevesinde İstanbul Kürkçüleri," *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 27 (2017), s. 115-137.

²⁷ Kenan Yıldız, "Aykırı Vakıflar: Osmanlı'da Fukarâ-yı Müslimin'i de Gözetken Gayrimüslim Vakıfları," *Osmanlı Araştırmaları*, 54 (2019), s. 141-198.

bitirme tezidir.²⁸ Göyünç'ten sonra Beşiktaş üzerine yapılan en kapsamlı çalışma, editörlüğünü Nuri Akbayer'ın yaptığı *Dünden Bugüne Beşiktaş* adlı eserdir.²⁹

Gayrimüslimler kısmının genel geçer ifadelerle ele alınması, arşiv belgelerinin yetersizliği ve şer'iyye sicilleriyle desteklenmeyişi Beşiktaş ile ilgili yapılmış tüm çalışmalarda bir eksiklik olarak durmaktadır. XVI. yüzyıl Beşiktaş'ı ile alakalı olarak şer'iyye sicillerine dayalı olarak yapılan ve otuza yakın defterin, incelenen dönemin birçok kaynağıyla desteklendiği bu tez –Beşiktaş çalışmaları açısından- alanında ilktir. Bu sebeple bu çalışma gerek bölgede yaşayan gayrimüslimleri muhtelif yönleriyle incelemesi gerekse Beşiktaş'ın tarihini ele alması suretiyle literatüre mütevazî bir katkı yapmayı hedeflemektedir. Bu çalışma, gayrimüslimlerin meskûn oldukları yerler, isimleri, meslekleri, maddî kültürleri, gündelik hayatları, aile yaşamları, şer'i mahkemeye ne gibi anlamlar yükledikleri, gayrimüslimlerin kendi aralarında, Müslümanlar ve devletle olan ilişkileri, gayrimüslimlerin Müslümanlar ve devlet nezdindeki konumları gibi meseleler üzerinden XVI. yüzyılın ikinci yarısında Beşiktaş ve tevabinde gayrimüslim olarak yaşamanın neye tekabül ettiğini anlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda şimdiye kadar Beşiktaş'ın hem gayrimüslim özelinde ele alınmaması hem de şer'iyye sicillerinde detaylıca incelenmemesi çalışmayı bu yönüyle öne çıkarmaktadır.

Kaynaklar ve Yöntem

Tezin ana gövdesini Beşiktaş mahkeme kayıtları oluşturmaktadır. Beşiktaş mahkemesine ait 231 adet defter bulunmaktadır. Bunların ilki 960/1552 tarihli olup son defter 1326-1327/1908-1909 tarihlerine aittir. Bu çalışmada yarım asırlık bir döneme

²⁸ Nejat Göyünç, "Beşiktaş'ın Tarihi: Fetihten Zamanımıza Kadar," (Lisans Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1947-1948). Kürşat Ekrem Uykucu'nun kitabı, Nejat Göyünç'ün bitirme tezinin bir tekrarı mahiyetinde olup Göyünç'ten sonraki dönemler ile Beşiktaş'taki yapılar ve burada yaşayan meşhur kişiler ele alınmıştır. Kürşat Ekrem Uykucu, *Her Yönüyle İlçemiz Beşiktaş*, İstanbul: Beşiktaş Turizm ve Güzelleştirme Derneği, 1973; Çelik Gülersoy'un kitabı bir anı niteliğindedir. Çelik Gülersoy, *Beşiktaş Daha Dün*, İstanbul: İstanbul Kitaplığı, 1994; Aslan Burak Metin'in "Beşiktaş'ın Kentsel Tarihi ve Barındırdığı Mimari Eserler" adlı yüksek lisans tezi (Mimar Sinan Üniversitesi SBE, 2010) Beşiktaş'taki özellikle dini yapıları kataloglama amacına yöneliktir. Bu çalışmalar yanında Beşiktaş'ın bazı yapılarını ele alan eserler ile Beşiktaş mahkemesinin bir defterini inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır.

²⁹ Nuri Akbayer, (ed.), *Dünden Bugüne Beşiktaş*, İstanbul: Beşiktaş Belediyesi Yayınları, 1998.

tekabül eden 1552-1609 yılları arasını kapsayan 28 adet defter, tamamı okunmak suretiyle incelenmiştir. İlk 10 defterde yer alan hükümlerin tamamı değerlendirmeye alınmıştır. İlk 10 defter ile ilgili kayıtlar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Defter no	Varak sayısı	Yıl	Hüküm sayısı	Hükme konu olan taraflar		
				G-G	G-M	M-M
BŞS 1	4	960/1552	41	7	11	23
BŞS 2	86	966-968/1562-1564	633	236	177	220
BŞS 3	92	967-969/1563-1565	666	231	180	255
BŞS 4	75	972/1568 (966, 968 yıllarına ait hükümler de vardır)	497	130	118	249
BŞS 5	46	972/1568	502	180	122	200
BŞS 6	135	966-972 ³⁰				
BŞS 7	162	975-977/1571-1573	1328	330	338	660
BŞS 8	14	978-979/1574-1575	192	50	42	100
BŞS 9	60	982/1578 (983 yılına ait hükümler de vardır)	538	193	117	228
BŞS 10	91	981-982/1577-1578	756	192	185	379
Toplam			5153	1549	1290	2314

Tablo 1: Beşiktaş mahkemesine ait ilk 10 defter.³¹

10. Defterden sonraki defterlerde yer alan hükümlerden sadece örnekleme yoluyla istifade edilmiştir. Toplanan binlerce hüküm daha önce belirlenen konu başlıklarına göre tasnif edilmiştir. Gerek mahalle dokusunu gerekse gayrimüslimlerin nerede

³⁰ Beşiktaş mahkemesinin 6. Defteri üzerinde 966-972 tarihleri bulunsa da içeriği Rumca tutulmuş bir muhasebe defterinden ibaret olup, 1839 tarihlidir.

³⁰G-G, gayrimüslim-gayrimüslim; G-M, gayrimüslim-müslüman; M-M, Müslüman-müslüman arasındaki davaları göstermektedir. Gerek ilk 10 defter arasında gerekse 10. defterden sonraki defterler arasında eksik yıllar bulunmaktadır.

meskûn olduklarını ve ne tür gayrimenkullere sahip olduklarını ortaya koyabilmek adına mülk kayıtlarına özellikle dikkat edilmiştir. Gayrimüslimlerin aile yapıları, maddi kültürleri ve akrabalık ilişkilerini göstermesi açısından nikâh, talâk, mîrâs ve tereke kayıtlarının tamamı değerlendirilmiştir.

Mahkeme kayıtlarında yer alan hükümlerin transkripsiyonunda basit Osmanlı Türkçesi kuralları uygulanmış, uzun okunan harfler (â, û, î) ile ayn (‘) ve hemze (’) işareti belirtilmiştir. Doğruluğundan emin olunmayan isim ve kelimelerin yanına soru işareti (?) konulmuştur. Zaman zaman geçen “kefere,” “küffâr,” “hâlik,” “mürd” ifadeleri yargılama için değil metnin orjinalliğini göstermek amacıyla tırnak içerisinde gösterilmiştir. Atıf yapılan şer‘iyye sicili Beşiktaş Şer‘iyye Sicili, defter no, varak no, hüküm no olarak formüle edilmiştir (BŞS, 2, 2a, 3). Hicri tarihleri miladi tarihe çevirmede Türk Tarih Kurumu’nun Tarih Çevirme Kılavuzu kullanılmıştır.

Çalışmada kullanılan diğer defterlerin yılları ve varak sayıları şöyledir:

11. Defter (984-986/1576-1578) 104 varak.

12. Defter (985-986-987/1577-1578-1579) 73 varak.

13. Defter (978-979/1571-1572) yazsa da içindeki hükümler 987/1579 ve 988/1580 yılına ait olup 59 varaktır.

14. Defter (988-989/1580-1581) 87 varak.

15. Defter (989-990/1581-1582) 87 varak.

16. Defter (990-992/1582-1584) 130 varak.

17. Defter (995-996/1586-1587) 98 varak.

18. Defter (997-998/1588-1589) 66 varak.

19. Defter (998/1589) 46 varak.

20. Defter 32 varak. Defter üzerinde yılı yazmasa da defterdeki hükümler 998/1589 yılına aittir.

21. Defter (999/1590) 10 varak.

22. Defter (998-999-1000-1001/1589-1590-1591-1592) 67 varak.

23. Defter (1001-1002-1003/1592-1593-1594) 66 varak.

24. Defter (1003-1004/1594-1595) 51 varak.

25. Defter (1004-1005-1006/1595-1596-1597) 130 varak. Son beş varakta 1007/1598 yılına ait hükümler de bulunmaktadır.

26. Defter (1007-1008/1598-1599) 52 varak. 1008/1599 ve 1009/1600 yıllarına ait hükümler vardır.

27. Defter (1009-1010/1600-1601) 47 varak.

28. Defter (1016-1017/1607-1608/1609) 75 varak. Hükümler 1014/1606 yılından başlamaktadır.

Bu çalışmanın ana kaynağını mahkeme kayıtları oluşturmakla beraber incelenen dönemin fetva mecmuaları, kronikler, Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilen kayıtlar ve seyahatnamelerden de istifade edilmiştir.

Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'si³² Beşiktaş'ın adı ile gayrimüslimlerin meskûn olduğu yerler noktasında önemli bilgiler içermektedir. Beşiktaş'taki yapıların tespitinde Ayvansarayi'nin *Hadikatü'l-Cevâmi*³³ adlı eserine sık sık müracaat edilmiştir. Evliya Çelebi ile aynı dönemdeki Ermeni yazarlardan Eremya Çelebi ve Sarraf Sarkis Hovhannesyan'ın eserleri ile Batılı elçi ve seyyahların eserlerinden de yararlanılmıştır. Özellikle Avrupalı yazarlar tarafından kaleme alınan seyahatname ve hatıratlarda yazarların kendi dünyaları üzerinden karşılaştırmalarla şekillenen fikirler yoğun olarak kendisini hissettirse de yazıldığı çağın ruhunu vermesi açısından önem arz etmektedir. Protestan bir elçi olan Stephan Gerlach'ın *Türkiye Günlüğü* adlı eseri³⁴ gayrimüslimlerin dini inanç ve yaşayışları, kılık kıyafetleri ve devletle olan ilişkileri

³² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 1. Kitap, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.

³³ Hafız Hüseyin b. İsmail Ayvansarayi, *Hadikatü'l-Cevâmi*, II, haz. Ali Satı Efendi, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1281/1864.

³⁴ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, I-II, çev. Turkis Noyan, ed. Kemal Beydilli, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.

hakkında verdiği detaylar nedeniyle başvuru eserlerden biridir. Bunun yanında Hans Dernschwam'ın *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*³⁵ ve yazarı belli olmayan *Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati*³⁶ adlı eserlerde verdikleri bilgiler mahkeme kayıtlarıyla örtüşmesi açısından dikkate değerdir. Tüm bu kaynak ve eserlere göre şer'iyye sicilleri birçok kaynakta bulunmayan dini, kültürel, ekonomik, sosyal, demografik, mimari, coğrafi ve daha birçok alanda önemli bilgiler vermekle kalmayıp devlet-tebaa, Müslim-gayrimüslim, kadın-erkek gibi ikili ilişkilerin ne ve nasıl olduğu konularına açıklık getirmektedir.³⁷

Dört bölümden oluşan bu çalışmanın giriş kısmında konunun muhteviyatı ve kaynaklar değerlendirmiştir. Tezin birinci bölümü Beşiktaş'ın tarihi ile alakalıdır. Bu bölümde Beşiktaş'ın ismi, fetihten sonraki iskân ve gelişimi ile idaresinden bahsedilmiş, incelenen dönemde Beşiktaş'ta bulunan yapı ve mekanlar ile mahalleler hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölüm gayrimüslimlerin muhtelif yönlerine ayrılmıştır. Beşiktaş ve havalisinde yaşayan gayrimüslimlerin profilinin ortaya konulmaya çalışıldığı bu bölümde gayrimüslimlerin meskûn olduğu evleri, aile yapısı, meslekleri, isimleri, kıyafetleri gibi daha çok maddi kültürlerini öne çıkaran özellikleri hakkında bilgi verilmekle beraber gayrimüslimlerin evlilik ve boşanma hadiseleri detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir. Gayrimüslimlerin kendi dini kurumlarında gerçekleştirme olanağı bulunan evlilik ve boşanmanın Osmanlı mahkemesinde icra edilmesi son derece çarpıcıdır. Bu konudaki örneklerin fazlalığı ve çeşitliliği gerek gayrimüslimlerin Osmanlı mahkemelerine yüklediği anlamı gerekse İslam hukukunun toplumun gayrimüslim unsurları arasında ne denli karşılık bulduğunu göstermeye yardımcı olacaktır.

³⁵ Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Yaşar Önen, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

³⁶ Fuad Carım (çev.), *Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati*, 2. Baskı, İstanbul: Güncel Yayıncılık, 1995.

³⁷ Bununla birlikte bir sorunsalın belirlenmeden çalışmalara başlanması, metin tenkidinin yapılmaması, satır aralarının okunmaması, sicillerde yazılan her şeyin doğru olduğunu kabul edip genellemeler yapılması, davada geçen olay ve kişilerin genele teşmil edilmesi sicil çalışmalarında göz ardı edilen bazı hususlardır. Yunus Uğur, "Mahkeme Kayıtları (Şer'iye Sicilleri): Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya," *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (Türk İktisat Tarihi Sayısı), I, 1 (2003), s. 309.

Üçüncü bölüm gayrimüslimlerin kendi aralarındaki ilişkiler ile gayrimüslimlerle Müslümanlar arasındaki hukuki, sosyal ve ekonomik ilişkiler bahsine ayrılmıştır. Bu bölümde aynı toplumda yaşayan farklı din ve kültürdeki insanların oldukça yoğun ilişkiye girdikleri örnekleriyle anlatılmıştır. Verilen örneklerdeki ilişki türlerinin gerek gayrimüslim-gayrimüslim gerekse gayrimüslim-müslüman arasında vuku bulması iki toplululuğu kıyaslama imkanı verecektir.

Dördüncü ve son bölümde gayrimüslimlerin devlet ile olan ilişkilerine yer verilmiştir. Gayrimüslimler devlet için hangi hizmetleri ifa etmiştir? Beşiktaş'taki gayrimüslimler devlet için neye tekabül etmektedir? Gayrimüslimler devleti ve yöneticileri nasıl görmektedir? İltizam sisteminde özellikle etkin olan gayrimüslim grup hangisidir gibi sorular bu bölümde cevap bulacaktır. Ekler kısmında ise 1552-1609 yıllarını kapsayan dönemdeki gayrimüslimlere ait tüm terekeler ve Beşiktaş mahkemesinden bazı dava örnekleri ile haritalar verilmiştir.

I. BÖLÜM

FETİHTEN XVI. YÜZYILIN SONUNA KADAR BEŞİKTAŞ

1. 1. BEŞİKTAŞ'IN ADI

Beşiktaş'a İstanbul'un fethinden önce birçok isimler verilse de Beşiktaş adının fetihten sonra konulduğunun ileri süren tarihçilerin ilki Evliya Çelebi'dir. *Seyahatnamesi*'nde zikrettiği gibi Beşiktaş ismi Müslümanlar tarafından verilmiştir.³⁸ Mirmiroğlu, eserinde değindiği 1498 tarihli *Kânunnâme-i Havâss-ı Kostantiniyye* adlı yazma eserde Beşiktaş köyünden bahsedilirken Beşik-Taş şeklinde bir terkip kullanıldığına dikkat çekmektedir.³⁹ Müellifi bilinmeyen ve Friedric Giese tarafından yayınlanan *Tevârih-i Âl-i Osman* ile Hoca Sadeddin'in *Tâcü't-tevârih* adlı eserinde de Beşik-Taş terkihi kullanılmıştır.⁴⁰

³⁸ Beşiktaş isminin Diplokonitler adı verilen eski Helenler ile yakın ilişkisi bulunmaktadır. Kabataş'ın Diplokonion denilen mahallinde oturan Diplokonitler buradan ayrılıp Beşiktaş'a taşınmak zorunda kalmışlardır. Philipp Anton Dethier, *Boğaziçi ve İstanbul*, çev. Ümit Öztürk, İstanbul: Eren Yayınları, 1993, s. 77. PetrusGyllius, Diplokonion'un daha önceki adının Iasonion olduğunu ve burada sık defne ağaçlı koruluklar olması sebebiyle daha sonraki kuşakların Daphne adını verdiklerini, yanı sıra Sergion adının da Beşiktaş için kullanılan isimlerden biri olduğunu eklemektedir. Petrus Gyllius, *İstanbul Boğaziçi*, çev. Erendiz Özbayoğlu, İstanbul: Eren Yayınları, 2000, s. 90-92; Joseph de Tournefort ise Barbaros'un türbesi yanındaki Thebai taşından yapılmış iki sütundan dolayı bölgenin Diplokonion adını aldığını belirtmektedir. Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, II. Kitap, ed. StefanosYerasimos, çev. Ali Berktaş, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005, s. 98; Evliya Çelebi Beşiktaş için şunları söyler: Zamân-ı kadîmde bu şehir kefare destinde iken ismine Konapetro dirlendi. Yani taş beşik demektir. Sebebi oldur kim bu şehir zemîn-i çengelistan-ı hıyâbân iken Yaşka nâmında bir rûhbân râhib bunda bir kenîse-i azîm binâ idüp Kuds-i Şerîf'de Hazret-i İsâ'nın rahm-ı mâderden müştak olduğu Beytül-Lahm nâm mahallinden Hazret-i İsâ'nın ibtidâ sebâvetde gaslolunduğu taş tekneyi mezkûr ruhân Kudüs'den getirüp bu Beşiktaş'taki deyrine koduğundan lisân-ı Urûm'da Beşiktaş ismiyle bu şehir şöhret bulup ma'mûr âbâdân olup ba'dehü ruhân mürd oldukda mezkûr taş beşiği Harkiloğlu İlyâ nam kiral ol beşiği Ayasofya Deyri'nin sağ tarafındaki tabakaya koyup hâlâ ziyâretgâhdır. Hâlâ anınçün lisân-ı Müslim'de bu şehre Beşiktaş dirlir. Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 1. Kitap, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996, s. 191.

³⁹ VI. Mirmiroğlu, *Fatih'in Donanması ve Deniz Savaşları*, İstanbul: Belediye Matbaası, 1946, s. 45. Mirmiroğlu terkipte geçen Taş'ın bir lahit olduğunu ve Osmanlılar'ın bunu çeşmeye çevirip büyük bir camiye koyduklarını söylemektedir. Taşın diğer lahitlerden farklı olup baş kısmının dâhilen yuvarlak olduğunu ve beşiğe benzediğinden dolayı Beşik-Taş dendiğini eklemektedir. Eser Atatürk Kitaplığı MC. 077 numarada kayıtlıdır.

⁴⁰ Bkz. Haz. Friedrich Giese, *Tevârih-i Âl-i Osman/Die Altosmanichen Anonymen Chroniken*, I, Breslau: Selbstverlage, 1922, s. 124;Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcü't-tevârih*, II, İstanbul: Tabhane-i Amire, t.y. s. 65.

Hadikatü'l-Cevâmi müellifi Ayvansarayî, Beşiktaş isminin Hayreddin Paşa'nın Akdeniz'e gideceği sırada halatları bağlamak için sahile beş taş direk koyup gemilerin buna bağlandığını ve zamanla beş taş adının Beşiktaş'a dönüştüğünü beyan etmektedir.⁴¹ Celal Esad Evliya Çelebi'nin görüşünü destekler mahiyette Dipelü köyünün şimdiki Beşiktaş olduğunu söyleyip manasının çifte sütun olduğunu, buna beşik manasına gelen *Gounella* dahi denildiğini ve Osmanlılar'ın Beşiktaş dediklerini söylemiştir.⁴² Akbayer, Beşiktaş'ın adı konusunda en ciddi çalışmayı yaptığını söylediği Cavid Baysun'un görüşünü vermiş fakat bu konuda net bir şey söylememiştir.⁴³ Cavid Baysun, Beşiktaşlı Yahya Efendi'nin bir beyti ile⁴⁴ şair Gazâlî'nin "Beşik-taşında cami ve zaviye ve hamam binasına kasdettikde" ifadesinden dolayı kasabanın daha önce Beşik-taşı ile isimlendirildiğini belirtmektedir Ayrıca beşik kelimesinin bilinen anlamından başka bir denizcilik terimi olduğunu "kızak üstüne kurulan yatak" anlamına geldiğini, Beşiktaş'ta 1509 depremine kadar mevcut olan sütunlar civarında bir gemi beşiği bulunduğundan bu sütunlara Beşiktaş denildiğini eklemektedir. Kumkapısı veya Topkapısı nasıl Kumkapı veya Topkapı'ya dönüşmüşse Beşiktaş da Beşiktaş'a dönüşmüştür demektedir.⁴⁵ Nejat Göyünç ise *Hadikatü'l-Cevâmi*'de olduğu gibi Beşiktaş isminin Beştaş'tan gelmesinin afaki olduğunu, Evliya Çelebi, Celal Esad ve Cavid Baysun'un görüşlerinin birbirini tamamlar mahiyette olduğunu ve hem tarihi hem de mantıki bakımdan Beşiktaş'ından gelmelidir diyerek doğru bir kanaatte bulunmaktadır.⁴⁶ Bu görüşü Semavi Eyice de en mantıklı görüş olarak kabul etmektedir.⁴⁷ Zira incelenen Beşiktaş mahkeme kayıtlarında ve arşiv belgelerinde

⁴¹ Hafız Hüseyin b. İsmail Ayvansarayî, *Hadikatü'l-Cevâmi*, II, haz. Ali Satı Efendi, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1864/1281, s. 94.

⁴² Celal Esad, *Eski İstanbul: Şehrin Tesisinden Osmanlı Fethine Kadar*, Dersaadet: 1328, s. 75; Sütunlarla beşik arasında bir alaka kurmayan Semavi Eyice, Buondelmonti'nin İstanbul haritasına göre Diplokonion denilen yerin Dolmabahçe ile Kabataş arasında olduğunu ileri sürer. Ayrıca R. R. Walsh, Lady E. Hornby ve H. Zschokke tarafından yapılan gözlemlere göre Beşiktaş ismi Barbaros Hayreddin Paşa Türbesi yakınındaki içi insan şeklindeki tek parça taş veya iki lahitten gelmiştir görüşünü savunur. Semavi Eyice, "İstanbul'un Bazı Semt ve Mahalle Adları Hakkında Bir Deneme, *Türkiyat Mecmuası*, XIV (1965), s. 205-206.

⁴³ Beşiktaş'ın adı ile ilgili Nuri Akbayer'ın kısa bir çalışması bulunmaktadır. Nuri Akbayer, "Beşiktaş'ın Adları," *Dünden Bugüne Beşiktaş*, İstanbul: Beşiktaş Belediyesi Yayınları, 1998, s. 6.

⁴⁴ Fakıyrî tıfla dönmüşdür arada Beşik-taşında toprağ ile oynar.

⁴⁵ Cavid Baysun, "Beşiktaş'a Dair," *Akademi Fikir Hareketleri*, I, 6 (Temmuz 1946), s. 12.

⁴⁶ Nejat Göyünç, "Beşiktaş'ın Tarihi: Fetih'ten Zamanımıza Kadar," (Lisans Bitirme Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1947-1948), s. 10.

⁴⁷ Eyice, "Mahalle ve Semt Adları," s. 205.

“Beşiktaş,”⁴⁸ Beşik,⁴⁹ ve “Beşikkaya”⁵⁰ isimlerine de rastlanmıştır. 953/1546 tarihli vakıf tahrirleri defterinde Hürrem Sultan’ın vakfettiği yapı ve mallar arasında adı geçen yerlerden birisi de Beşiktaş’dır.⁵¹ Beşikkaya ilerleyen dönemlerde de Beşiktaş için kullanılmıştır. 1723 tarihli Merhum Tekerlek Mustafa Çelebi Vakfı’na ait bir muhasebe defterinde Beşikkaya ibaresi geçmektedir.⁵² 25 Temmuz 1764 tarihli bir başka belgede ise “Beşiktaş’ta vâki‘ Tekerlek Mustafa Çelebi Câmii”⁵³ olarak kullanılmıştır. Tüm bu görüşler sonucunda Göyünç’ün yaptığı açıklama gerek sicillerle gerekse arşiv belgeleri ile uyduğu için Beşiktaş isminin Beşiktaş’ından geldiği iddia edilebilir.

1. 2. BEŞİKTAŞ’IN İSKÂNİ ve GELİŞİMİ

Beşiktaş, incelenen dönemde kendisine tabi olan köy ve mahallelerle ciddi bir gayrimüslim nüfusu barındıran, hanedan mensupları ve gayrimüslim ileri gelenlerinin yazlık saraylarının bulunduğu, kaptan-ı deryalar ve donanma mensupları başta olmak üzere devlet ve ilmiye ricalinden birçok insanın sakin olduğu, bağ ve bahçelerin büyük yer tuttuğu gelişmekte olan bir kasaba görünümündedir. XVI. yüzyılın sonlarına doğru Beşiktaş’ın mahalle sayıları ve buralarda inşa edilen yapılardaki artış, kasabanın şehir kimliğine büründüğünü, ilerleyen dönemlerde imparatorluğun kalıcı yönetim merkezlerine bir zemin hazırladığını gösteriyor gibidir.

⁴⁸ BŞS, 2, 30b, 1 (9 Cemazıyelevvel 967/6 Şubat 1560); “Beşiktaş’ından Ferahsad bt. Abdullah” Beşiktaş Şer’iyye Sicilleri bundan sonra BŞS, 2, 60a, 1 (26 Şevval 967/20 Temmuz 1560); “Beşiktaş’ından Sipahi Mehmed” BŞS, 2, 60a, 3 (26 Şevval 967/20 Temmuz 1560); “Beşiktaş’ında subaşı olan Sadi b. Yusuf” BŞS, 2, 62b, 3 (Evâil-i Zilka’de 967/TeMMuz 1560); “Beşiktaş’ından Dimitri b. Kosta” BŞS, 2, 63a, 1 (Evâhir-i Şevval 967/Haziran 1560); “Beşiktaş’ında sakin Malaya bt. Abdullah” BŞS, 2, 63a, 3 (Evâil-i Zilka’de 967/TeMMuz 1560); “Kasaba-yı Beşiktaş’ından Todori v. Kosta” BŞS, 7, 70a, 1 (10 Ramazan 976/26 Şubat 1569); “Beşiktaş’ına tabi Fındıklı” BŞS, 7, 70a, 2 (13 Ramazan 976/1 Mart 1569); “Nefs-i Beşiktaş’ında Çavuş fırını” BŞS, 7, 92b, 5, (8 Safer 977/23 Temmuz 1569).

⁴⁹ “Beşik meyhanecilerinden Yorgi v. Yani” BŞS, 7, 135a, 2 (Evâil-i Şaban 977/Ocak 1570); “Fî karyet-i Akıntıburnu min tevâbi‘-i Beşik min kazâ-yı Galata-yı mahmiyye” BŞS, 14, 31b, 4 (Evâsıt-ı Receb 988/Ağustos 1580).

⁵⁰ İhtisab rüsumu ile ilgili gönderilen bir fermanda şöyle geçmektedir: “Eyüb, Haskiremidlik, Beşikkaya, Ortaköy” BŞS, 7, 160b, 1, (tarih yok); “Beşikkaya müstahfızı” BŞS, 11, 11a, 3 (Evâhir-i Receb 984/Ekim 1576); “Beşikkaya’da Kapudan Sinan Paşa’nın Mahallesi’nde” BŞS, 12, 11a, 3, (t.y.); “Bi’l-fi’il Kıptî tâifesinin nefsi-i Beşikkaya’da kâimmakâmı” BŞS, 14, 7a, 2, (988/15880); BŞS, 26, 50b, 4-5; BŞS, 28, 2a, 3.

⁵¹ *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri 953 (1546) Târihli*, neş. Ömer Lütfi Barkan, Ekrem Hakkı Ayverdi, İstanbul: Baha Matbaası, 1970, s. 434.

⁵² BOA, EV.HMH. d. 02689; EV.HMH.d. 02917; EV.HMH. d. 03471 (Zilka’de1135/Ağustos/Eylül 1723); bkz. Ekler 3, harita 1.

⁵³ BOA, C.EV. 20/958 (25 Muharrem 1178/25 Temmuz 1764).

İstanbul'un fethine kadar Bizans kontrolünde kalan Beşiktaş ve havalisinde fetihten önce başlıca üç yapı olduğu ve bu yapıların yüzyıllar boyunca kullanıldığı bilinmektedir. Bunlar Akıntıburnu'ndaki Ayios Mihael Kilisesi, İhlamur Deresi yakınlarındaki Ayios Mamas Saray kompleksi ve Ortaköy'deki Fokas Manastırı'dır.⁵⁴ Beşiktaş ve havalisi Bizans'ın son dönemlerinde devletin çöküşünden etkilenmiş olmalıdır. Zira II. Mehmed Rumelihisarı'nı yaptırırken Arnavutköy'deki Mikhaelion Manastırı harabesinden bazı sütunları kullanmıştır.⁵⁵ Fetih sırasında Baltaoğlu Süleyman Bey komutasındaki Türk donanması Beşiktaş önlerinde demirlemiştir. Beşiktaş bu dönemde bir kilisesi olan küçük bir Rum köyüdür.⁵⁶

II. Mehmed, fethettiği şehri Bizans'ın parlak dönemlerindeki canlılığına kavuşturmak için bir iskân politikası takip etmiş ve Beşiktaş bundan nasibini almıştır. 1498 tarihli *Haslar Kazâsı Kânûnnâmesi*'ne göre aralarında Beşiktaş'ın da bulunduğu Asomato (Akıntıburnu), Ayafoka (Ortaköy), Maçuka ve 163 köye Anadolu ve Rumeli'den hem sürgün yoluyla hem de ortakçı kul denilen savaş tutsaklarından oluşan gruplar yerleştirilmiştir.⁵⁷ II. Mehmed'in fethettiği yerlerden getirdiği savaş esirleri içinde padişahın hissesine düşenler yarıcılıkla çalıştırılmıştır.⁵⁸ Bunu teyit eden bazı tarihçiler de vardır. Kritovulos, padişahın Sırp, Macar ve Bulgar bölgelerinden birçok ahaliyi İstanbul civarının münbit ve verimli olması sebebiyle buralara naklettirdiğini ve böylelikle İstanbul civarının imar ve iskânını gerçekleştirdiğini belirtmiştir.⁵⁹ 1563 tarihli Yeni Mahalle'de mütemekkin yarıcılardan Davud b. Abdullah kaydı bölgeye dışarıdan gelip yerleşmiş yarıcıların olduğunu ispatlayan başka bir delildir.⁶⁰ Stefan Yerasimos İstanbul çevresinin iskânının ana malzemesini II. Mehmed'in Sırbistan, Mora, Arnavutluk ve Bosna seferlerinden getirilen esirlerin oluşturduğunu ileri sürmektedir.⁶¹ Yanyalı, Delonyalı, Avlonyalı, Köstendil ve Bahçeköylü olup Beşiktaş'ta

⁵⁴ Albrecht Berger, "Tarih İçinde Beşiktaş," *Dünden Bugüne Beşiktaş*, ed. Nuri Akbayar, İstanbul: Beşiktaş Belediye Başkanlığı Yayınları, 1998, s. 14-16.

⁵⁵ Semavi Eyice, *Bizans Devrinde Boğaziçi*, 3. Baskı, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2017, s. 51.

⁵⁶ Göyünç, "Beşiktaş," s. 12.

⁵⁷ Barkan, *Kanunlar*, I, s. 36.

⁵⁸ Barkan, *Kanunlar*, s. 4, 10.

⁵⁹ Kritovulos, *Tarih-i Sultan Mehmed Han-ı Sani*, çev. Karolidi, sdl, Muzaffer Gökman, İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, 1967, s. 142.

⁶⁰ BŞS, 3, 67a, 4.

⁶¹ Stefan Yerasimos, "15. Yüzyılın Sonunda Haslar Kazası," *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp'te Sosyal Yaşam*, ed. Tülay Artan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 92.

sakin olan Rumlar ve Bulgarlar bulunması ve çayır ve otluk vazifelerinin kadimden beri bu köylerde yapıyorolması bu bigileri doğrular niteliktedir.

Beşiktaş'ın II. Mehmed zamanında Türkler tarafından iskân edildiğini gösteren yapılardan biri Ekmekçibaş Mescidi'dir. Diğeri ise tuzcubaşısına ait bir türbedir. Ekmekçibaş Mescidi'nin banisi II. Mehmed'in ekmekçibaşısı olan Ali Ağa'dır.⁶² Diğeri bir yapı da II. Mehmed'in tuzcubaşısı olan Rum Ali Ağa'nın yaptırdığı Uzuncaova Mescidi'dir.⁶³

Ekrem Hakkı Ayverdi II. Mehmed devri sonlarında Beşiktaş'ta iki mahalle bulunduğunu söyler. Bunlardan ilki Ekmekçibaş Mescidi Mahallesi diğeri ise günümüzde Türk Ali Mahallesi olarak anılan Rum Ali Mescidi Mahallesi'dir.⁶⁴ Kuruçeşme'yi ise Arnavutköy mahalleleri arasında saymıştır. Sicillerde Ekmekçibaş Mahallesi geçiyor iken Rum Ali Mescidi Mahallesi kayıtlarına rastlanmamıştır. Kuruçeşme ise ilk sicillerden itibaren Beşiktaş'a ait bir köy/mahalle olarak geçmiştir.

II. Bayezid (1481-1512) dönemindeki 1498 tarihli tahrir defterine göre Beşiktaş'ta yedi adet ortakçı kul işletmesi ve iki reaya bulunmaktadır.⁶⁵ 1498 tarihli bir arşiv belgesinde ise aralarında Beşiktaş'ın da bulunduğu bazı köyler için II. Bayezid vakfından ibaresi geçmektedir. Bu köyler İmrahor, Galata, Uskumru, Zekeriya Burgaz, Ayazma Burgaz, Çınarpınar, Kuruçeşme, Beşikkaya, Ortaköy, Ayasoma (nam-ı diğeri Akıntıburnu), Tatavla, Fener, Tarabya, Sarıyer'dir. Defterde yazılı köylerdeki reyanın isimlerinin tamamı Rum'dur.⁶⁶

Asya ile Avrupa arasındaki en kolay geçiş güzergahı olan Beşiktaş, bu özelliğini Bizans döneminden itibaren devam ettirmiştir.⁶⁷ Beşiktaş'tan Üsküdar'a geçişi sağlayan

⁶² Ayvansarayi, *Hadika*, s. 101. Ayvansarayi mezarı belli değil dese de Nejat Göyünç mescit bahçesinde bulunan bir mezar kitabesinde "Hüve'l-bâki Ebu'l-feth Sultan Mehmed Han hazretlerinin ekmekçibaşısı Rum Ali Ağa ruhiçün Fatiha 890" yazdığını tespit etmiştir. Göyünç, "Beşiktaş," s. 12.

⁶³ Ayvansarayi, *Hadika*, s. 101; Türbesi mescidin avlusundadır. Göyünç, "Beşiktaş," s. 12.

⁶⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri*, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1958, s. 55.

⁶⁵ *Kânânnâme-i Havâss-ı Kostantiniyye*, Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet Yazmaları, MC. 007. s. 84.

⁶⁶ BOA, TS.MA.d.7654. Kuruçeşme 6 kişi, Beşikkaya 19 kişi, Ayasoma nam-ı diğeri Akıntıburnu 69 kişi, Ayafoka nam-ı diğeri Ortaköy 35 kişi, Maçukat 85 kişi, Tatavla 24 kişi, Semurya nam-ı diğeri Yeniköy 40 kişi, Fener 29 kişi, Tarabya 35 kişidir.

⁶⁷ Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi*, çev. Zeynep Rona, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 255.

bu rıhtım II. Mehmed'in Uzun Hasan'a karşı giriştiği mücadele öncesi -Ağustos 1472'de- askerlerini filikalarla Asya yakasına geçirmek amacıyla ahşaptan inşa edilmiştir.⁶⁸ Beşiktaş'ın farklı amaçlarla kullanılan bir geçiş noktası olduğu Beşiktaş mahkemesi kayıtlarında da görülmektedir. 1589'da Valide Sultan'ın kasabalarından İskerlet adlı zimmînin sığırlarını Beşiktaş'tan Üsküdar'a geçirmesi,⁶⁹ 22 Ağustos 1601'de Beşiktaş naibine gönderilen bir ilamda Beşiktaş'tan hiç kimseyi Üsküdar'a geçirmemesi ve Üsküdar'dan geçen askeri durdurmayıp vezir-i azam tarafına sefere gönderilmesinin tenbih edilmesi güzergahın önemini göstermektedir.⁷⁰ Beşiktaş'ın Kırım'dan gelen hacılar için de aynı amaçlarla kullanıldığı düşünülebilir. Nitekim hac yolunda gelirken veya giderken ölenlerin muhallelafatının Gazi Giray Han'ın tayin ettiği adamlara verilmesi yönünde gönderilen emir ve Beşiktaş'ta ölen Tatar taifesinden Catbay b. Abdullah'ın muhallelafatının Han tarafından tayin edilen Ahmed b. Mehmed'e verilmesi bu düşünceyi desteklemektedir.⁷¹ Nejat Göyünç de Barbaros Hayreddin Paşa'nın türbesinin olduğu ve Deve Meydanı olarak anılan meydanın Rumeli-Anadolu arasındaki nakliyatı sağlayan deve kervanlarının güzergahı olabileceğini ileri sürmektedir.⁷²

Beşiktaş ve kıyılarının Osmanlı padişahlarının dikkatlerini çektiği yerlerden biri olmaya başlaması II. Bayezid dönemine rastlamaktadır. II. Bayezid, 1489'da Konstantiniyye'de iken Mısır Sultanı, Bayezid üzerine asker göndererek Karaman ve civar illeri yağma etmiştir. Durumdan haberdar olan II. Bayezid Rumeli askerlerini Mısır ordusu üzerine göndermiş vekapı halkıyla Beşik-Taş'a yerleşmiştir.⁷³ II. Bayezid'in Beşiktaş'ta kalması burada bir yapının bulunduğunu düşündürmektedir. Evliya Çelebi'nin Ciğalazade'ye ait olduğunu söylediği Beşiktaş Bahçesi'ndeki yalı daha sonra hanedana intikal etmiş ve II. Bayezid burada gezinmiştir ifadesi bunu doğrulamaktadır.⁷⁴

⁶⁸ Franz Babinger, *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*, çev. Dost Körpe, İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2002, s. 269.

⁶⁹ BŞS, 18, 17a, 3.

⁷⁰ BŞS, 27, 41b, 2.

⁷¹ BŞS, 18, 18a, 1.

⁷² Göyünç, "Beşiktaş," s. 15-16.

⁷³ Giese, *Tevârih*, I, s. 124; Hoca Sadeddin, *Tâcü't-tevârih*, II, s. 65.

⁷⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 1. Kitap, s. 191.

Beşiktaş'ta Müslüman yerleşiminin kendisini hissettirdiği ve imarının genişlediği dönem I. Süleyman dönemi (1520-1566) olmuştur. Robert Mantran I. Süleyman döneminde Beşiktaş'ı varoş olarak addetse de ilerleyen bölümlerde bahsedileceği üzere bu dönemde Beşiktaş'ta ciddi değişimler yaşanmıştır.⁷⁵ Bu dönemde Beşiktaş'ın bir yapılanma sürecine girdiği ortadadır. I. Süleyman döneminde Beşiktaş'ın kaç mahalleden oluştuğu tespit edilemese de mahkeme kayıtlarına yansımış mahalleler Sultan Süleyman ve Yeni Mahalle'dir. Sultan Süleyman ve Yeni Mahalle için "Sultan Süleyman mahallatından"⁷⁶ ibaresi geçmektedir. Yahya Efendi, Sinan Paşa mahalleleri de bu dönemin mahallelerindenidir. Beşiktaş'ta incelenen dönemde ortaya çıkan yeni mahalleler de bulunmaktadır. Cihannüma, Kılıç Ali, Dragoman mahalleleri bunlardan bazılarıdır. Evliya Çelebi Beşiktaş'taki Müslümanların mahalle sayısını vermezken Ermeni, Rum ve Yahudiler'e ait birer mahalle bulunduğundan bahsetmektedir.⁷⁷

Osmanlı padişahlarının Beşiktaş'a gösterdikleri ilginin ilk örneklerinden birisi I. Süleyman'ın Beşiktaş Bahçesi arkasındaki tepede yazlık bir saray yaptırmasıdır.⁷⁸ Bu saray Maçuka'da bulunmaktadır.⁷⁹ 1569 tarihli bir kayıta Hünkar konağı olarak geçen yapıda⁸⁰ padişahın adı zikredilmediği için söz konusu yapının I. Süleyman'a mı yoksa Karabali Bahçesi'nde bulunan II. Selim konağına mı ait olduğu yapılacak daha detaylı araştırmalarla ortaya konabilecektir. 1578-1581 yılları arasında İstanbul'da bulunan Avusturya elçisi Salomon Schweigger, Karabali Bahçesi içinde tek odalı bir kasır ve içinde yüzülecek kadar geniş taştan bir havuz bulunduğunu ve II. Selim'in buraya sık sık geldiğini belirtmektedir.⁸¹

⁷⁵ Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, çev. Teoman Tunçdoğan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 226.

⁷⁶ BŞS, 13, 24b, 2.

⁷⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 1. Kitap, s. 191.

⁷⁸ Göyünç, "Beşiktaş," s. 13.

⁷⁹ BŞS, 144, 14b, 1. Bizans döneminde bu bölge yakınlarında Bizans imparatorlarının yazlık ikametgahı olan Ayios Mamas Sarayı bulunmaktaydı. İlk kez I. Leon döneminde (457-474) değinilen saray, V. Konstantinos döneminde (741-775) zamanında karargah olarak kullanıldı. Daha sonra VI. Konstantinos (780-797) ve annesi İmparatoriçe Eirene (797-802) tarafından kullanıldı. IX. Yüzyıl ortalarında saray Ruslar tarafından ticari bir han olarak kullanılmıştır. XII. Yüzyıldan sonra ise unutulmaya yüz tutmuştur. Bkz. Berger, "Tarih İçinde Beşiktaş," s. 14-16; I. Süleyman ve haleflerinin Beşiktaş'ta önce yazlık daha sonra daimi saraylar inşa etmeleri bölgenin yeni hakimleriyle anılmasını istemeleriyle açıklanabilir.

⁸⁰ BŞS, 7, 113b, 6.

⁸¹ Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, çev. Turkis Noyan, haz. Haidi Stein, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004, s. 142-143.

I. Süleyman, Beşiktaş'ta saray haricinde bir de mescit yaptırmıştır. Caminin yapımına Beşiktaş'ta sakin Bektaşî Kara Bali'nin⁸² ricası sebep olmuş ve cami yapılmıştır.⁸³ Mescitten dolayı etrafında gelişen mahalle Sultan Süleyman Mahallesi olarak kayıtlara geçmiştir.

Hanedan üyelerinden birine ait olan başka bir yapı da III. Murad'ın kızı Aîşe Sultan'a ait saraydır. Dolmabahçe'nin az ilerisindeki Arap İskelesi yakınında bulunan bu sarayın 1579 tarihinden önce yapıldığı mahkemeye yansımış bir davadan anlaşılmaktadır.⁸⁴ III. Murad'ın doktorlarından olan Domenico, III. Murad vefat ettiğinde Safiye Sultan'ın şimdiki Dolmabahçe yerindeki sarayında olduğunu fakat bu sarayın yazlık mı yoksa daimi bir saray mı olduğu konusunda bir netlik bulunmadığını söylemektedir.⁸⁵ Söz konusu saray, Safiye Sultan'ın kızı Aîşe Sultan'a aittir. Domenico'nun verdiği bilgiler dikkate alınırrsa Safiye Sultan'ın ya kendisine ait bir sarayda veya kızının sarayında kaldığı ihtimal dâhilinde olabilir.

Osmanlı padişahlarının ve hanedan üyelerinin Beşiktaş'a gösterdikleri ilgi günden güne artmış ve I. Süleyman'dan sonra devlet ricali ve ilmiye kesiminden insanların Beşiktaş'a yerleşmeleri veya mülk edinmeleriyle Beşiktaş bir şehir görünümüne kavuşmuştur.

Beşiktaş'ta Osmanlı hanedanı ve devlet ricali gibi gayrimüslimlerin ileri gelenlerinden birine ait Beyoğlu Sarayı adıyla bir saray da bulunmaktadır. Sarayla ilgili ilk kayıt 20 Mayıs 1566 tarihli dir. Buna göre saray Fındıklı civarındadır.⁸⁶ Kasım 1580 tarihli diğer bir kayıta da “Beşiktaş'ta vâki' Beyoğlu Sarayı'nda sâkine Trafra bint-i Kostantin”⁸⁷ ifadesi geçmektedir. Fethi İsfendiyoğlu'nun *Galatasaray Tarihi* adlı eserinde Beyoğlu adının nereden geldiği hakkında ileri sürülen görüşler dikkate alındığında en tutarlı görüşe göre söz konusu saray Venedik Cumhuriyeti Beyi olan

⁸² Ayvansarayî Kara Abalı olarak yazmıştır. Göyünç, Kara Abalı isminin zamanla Kara Bali olarak değiştiğini söylese de gerek Beşiktaş sicillerinde gerekse arşiv belgelerinde Kara Bali olarak geçmiştir.

⁸³ Ayvansarayî, *Hadika*, s. 100.

⁸⁴ BSS, 13, 21a, 1.

⁸⁵ Domenico Hierosolimitano, *Bir Yahudi Doktorun Harem, Saray ve İstanbul Hatıraları*, çev. Esmâ Selçuk Demir, İstanbul: Yeditepe, 2017, s. 209.

⁸⁶ BSS, 5, 9a, 1.

⁸⁷ BSS, 14, 52a, 4.

Andre Gritti'nin oğlu Luigi Gritti'ye aittir.⁸⁸ Gerlach, Venedik Doju Andrea Gritti'nin oğlu Aloisio'nun Osmanlı hizmetine girdiğini ve 1534'te I. Süleyman adına faaliyet gösterdiği Erdel'de öldürüldüğünü belirtmiştir. Gerlach, I. Süleyman'ın özel danışmanı olan Aloisio'nun yüzlerce atı, uşağı ve kölesi olduğunu ve I. Süleyman'ın sık sık bu saraya gelmekten keyif aldığını eklemiştir.⁸⁹ Cecil Roth, İsfendiyaroğlu ve Gerlach'ın aksine “Frenk Beyoğlu” tabirinin II. Selim tarafından Joseph Nasi için kullanıldığını hatta II. Selim'in Kral Sigismund Augustus'a gönderdiği bir mektupta bu tabiri kullandığını belirtmektedir.⁹⁰ Roth, Nakşa Dükü Yasef'in 15 Temmuz 1577'de adaya gönderdiği bir mektupta söz konusu saray için “Pera-Kostantinopolis yakınlarındaki Belvedere Dük Sarayı” ifadesini kullanmıştır.⁹¹ Sarayın Ortaköy'e yakın Belvedere'de olduğuna dair bir bilgi de bulunmaktadır.⁹² II. Selim'den önce babası I. Süleyman 26 Mayıs 1565'te Fransa Kralı'na gönderdiği bir mektupta “Frenk Beyoğlu” ifadesini kullanmıştır.⁹³ Dolayısıyla Roth'un iddiası daha isabetlidir. Bununla birlikte biri Fındıklı'da diğeri Kuruçeşme'de olmak üzere iki ayrı saray olabileceği de düşünülmelidir.

Beşiktaş'ın gelişiminde en büyük rolü kaptan-ı deryalar ve Yahya Efendi oynamıştır. Barbaros Hayreddin Paşa'nın Beşiktaş'ta bir yalıda oturması ve Beşiktaş'a verdiği önem bir geleneği de beraberinde getirmiştir. Bundan sonra gelen kaptan-ı deryalar da Beşiktaş'ta oturmuşlardır.⁹⁴ Osmanlı donanmasının Beşiktaş'ta bulunan Barbaros'un türbesini ziyaret ettikten sonra denize açılmasının bir adet haline geldiği yabancıların seyahatnamelerine yansımıştır. Lubenau 1587-1589 yılları arasında bulunduğu Osmanlı ülkesinde donanmanın sefere çıkacağı zaman ilk gün burada dua ettiklerini ertesi gün yola çıktıldığını belirtmiştir.⁹⁵ Sadece donanma mensupları değil Osmanlı padişahları da Barbaros'un türbesine özel ilgi göstermişlerdir. 8 Kasım

⁸⁸ Fethi İsfendiyaroğlu, *Galatasaray Tarihi*, I, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1952, s. 43.

⁸⁹ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, I, çev. Türkis Noyan, ed. Kemal Beydilli, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007, s. 100-101.

⁹⁰ Cecil Roth, *The House of Nasi*, Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1948, s. 35.

⁹¹ Roth, *The House of Nasi*, s. 96.

⁹² Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*, çev. Meriç Sobutay, İstanbul: Kapı, 2008, s. 140. .

⁹³ A. DVNSHM. d. 6/942.

⁹⁴ Tülay Artan, Selim Somçağ, “Beşiktaş,” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 2, s. 162.

⁹⁵ Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi*, I, çev. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012, s. 280.

1582’de Sultan Murad ve Şehzade Mehmed, Hayreddin Paşa Türbesi ve Sinan Paşa Camii’ne bir ziyarette bulunmuşlardır.⁹⁶

Hayreddin Paşa, günümüzde türbesinin bulunduğu alana bir mescit ve medrese yaptırmıştır.⁹⁷ Bu mahalde denize nazır ve on iki hücrelik medrese ve bir cami yaptıran Barbaros, Deve Meydanı’nda inşa ettirdiği mahalle gömülmeyi vasiyet etmiştir. Hayreddin Paşa yukarıda zikredilen yapılar haricinde Beşiktaş’ta bir de saray yaptırmıştır. Beşiktaş mahkeme kayıtlarında da geçen bu saray⁹⁸ bugün Barbaros Hayreddin Paşa’nın türbesinin bulunduğu alan civarına yaptırılmıştır. 1824 yılında hala mevcut olan saray Hayreddin Paşa Medresesi bitişiğindedir.⁹⁹ Hayreddin Paşa’nın Beşiktaş’ta kendi adıyla bir de köprüsü bulunmaktadır.¹⁰⁰ Semavi Eyice bu köprünün ya Bizans devrinde ya da onun yerini tutmak için Türk devrinde yapıldığını ileri sürmektedir.¹⁰¹

Beşiktaş’a önemli katkılarda bulunan bir başka kaptan-ı derya da I. Süleyman’ın sadrazamlarından olup kızı Mihrimah Sultan ile evli olan Rüstem Paşa’nın kardeşi Sinan Paşa’dır. Sinan Paşa’nın burada yaptırdığı cami Beşiktaş’ın en büyük camisi olup kayıtlara “Câmi’ü’l-kebir” ve “Câmi’ü’ş-şerif” olarak geçmiştir. Sinan Paşa Beşiktaş’ta camii ve medrese inşasına başlasa da tamamlanmadan vefat etmiştir. Caminin medresesi ve dışında fevkani mektebi ile çifte hamamı bulunmaktadır.¹⁰² Caminin bir de muallimhanesi olduğu bir kayıttan anlaşılmaktadır.¹⁰³ Sinan Paşa bir de zaviye yaptırmıştır.¹⁰⁴ Bu külliye etrafında gelişen mahalle Sinan Paşa adıyla anılmaktadır. Bazı kayıtlarda “Câmiü’ş-şerif Mahallesi” veya “Câmi Mahallesi” olarak da geçmiştir.

⁹⁶ BŞS, 16, 1a, 1.

⁹⁷ Ayvansarayi, *Hadika*, s. 92. Mescit XIX. yüzyıl sonuna kadar varlığını korusa da günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca bkz. Mehmed Raif, *Mirat-ı İstanbul*, İstanbul: Alem Matbaası, 1314, s. 311.

⁹⁸ BŞS, 7, 27b, 5; BŞS, 9, 7a, 1.

⁹⁹ BOA, C.EV. 650/32765. Sarayın Hayreddin Paşa’nın evlatlarından sonra uteka ve evlad-ı utekaya vakfedildiği ve bunların da inkırazından sonra saray kurbunda olan medresenin mühimmatına sarf edilmesi şart koşulmuştur. Galata Şer’iyye Sicilleri bundan sonra GŞS, 15, 91a, 1/402 (Evâhir-i Zilhicce 988/Ocak 1581).

¹⁰⁰ BŞS, 20, 14a, 2.

¹⁰¹ Eyice, *Bizans Devrinde Boğaziçi*, s. 42.

¹⁰² Ayvansarayi, *Hadika*, s. 90-91.

¹⁰³ Abaza Mustafa b. Abdullah’ın Beşiktaş’ta merhum Sinan Paşa Muallimhanesi’nde yeğenine verdiği borç ile alakalı dava için bkz. BŞS, 4, 55b, 2. Sinan Paşa Medresesi 1913 yılına kadar tamir görse de iyi durumdadır fakat bundan sonra yapılan tamiratlarla orijinal şekli bozulmuştur. Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000, s. 313.

¹⁰⁴ Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmani*, C. 2, haz. Nuri Akbayan, s.d. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Matbaa-i Amire 1327/1909, s. 429. Tekke için bkz. BŞS, 4, 10b, 2; BŞS, 7, 59b, 1; BŞS, 9, 1a, 1; BŞS, 10, 26a, 4.

Sinan Paşa bu külliyyeden hariç Beşiktaş'ta yine kendi adıyla anılan bir de mescit yaptırmıştır.¹⁰⁵ Bu mescit etrafında gelişen mahalle kayıtlara bazen Yeni Mahalle bazen Mahalle-i Cedid bazen de Sinan Paşa'nın Yenice Mahallesi¹⁰⁶ olarak geçmektedir. I. Süleyman dönemi mahallelerindendir.¹⁰⁷

Yine bir kaptan-ı derya olan Kılıç Ali Paşa'nın (ö. 1587) Beşiktaş'ta bir mescit inşa ettirdiğini Ayvansarayı belirtmiştir.¹⁰⁸ Kendi sarayı mescidin yakınındadır.¹⁰⁹ Azatlı kölelerine vakfettiği sarayın inşa tarihi hakkında kesin bir tarih olmasa da 1588 tarihli bir kayıta adı geçtiğine göre¹¹⁰ saray, Kılıç Ali Paşa'nın kaptan-ı deryalık görevini sürdürdüğü 1571-1587 tarihleri arasında yapılmış olmalıdır. 1 Şubat 1739 tarihli bir arşiv belgesinde Maktül İbrahim Paşa'nın binâ eylediği ve ağası yalısının sarayın evkâflarından olduğu bilgisi bulunmaktadır.¹¹¹ Cezayir Beylerbeyi olan Kılıç Ali Paşa, Yahya Efendi Medresesi yakınında kendi akçesiyle bir hamam yaptırmak için izin istemiş ve III. Murad da 16 Şubat 1583'te hamamın yapılması ve kimsenin malı ve vakfına zarar gelmemesi gerektiğini belirterek izin vermiştir.¹¹²

Kaptanların Beşiktaş'ta yaptırdığı saraylardan birisi de Kefe Beylerbeyi iken şehit olan¹¹³ Hasan Paşa'nın Sinan Paşa Mahallesi'ndeki sarayıdır.¹¹⁴ Hasan Paşa 1590 yılında vefat ettiğine göre saray da bu tarihten önce yapılmış olmalıdır.¹¹⁵

Beşiktaş'ta I. Süleyman devri sadrazamlarından Maktül İbrahim Paşa'nın (ö. 1536) kapıağası için yaptırdığı yalı da XVI. yüzyılın ilk yarısında yapılan bir yapı olmasıyla dikkat çekmektedir. Yine devlet ricalinden olan Defterdar İbrahim Paşa da Beşiktaş Ortaköy'e bir cami ve bir saray yaptırmıştır.¹¹⁶ Ortaköy'deki Defterdar Camii için XVII. yüzyıl yapısı olduğuna dair bilgiler olsa da gerek Galata sicilleri gerekse

¹⁰⁵ Ayvansarayı, *Hadika*, s. 103-104.

¹⁰⁶ BŞS, 2, 67b, 1; BŞS, 2, 78a, 2; BŞS, 5, 8b, 5.

¹⁰⁷ BŞS, 13, 24b, 2.

¹⁰⁸ Ayvansarayı, *Hadika*, s. 104.

¹⁰⁹ Ayvansarayı, *Hadika*, s. 104.

¹¹⁰ BŞS, 17, 86b, 1.

¹¹¹ BOA, C. EV. 454/22957.

¹¹² BOA, A. DVNSMHM. d. 48.

¹¹³ BŞS, 26, 14a, 5.

¹¹⁴ BŞS, 26, 10a, 4.

¹¹⁵ BŞS, 22, 5b, 2.

¹¹⁶ Ayvansarayı, *Hadika*, s. 122.

Beşiktaş sicilleri caminin bir XVI. yüzyıl yapısı olduğunu ispat etmektedir.¹¹⁷ Nitekim 1588 tarihli bir mahkeme kaydında “İbrahim Efendi’nin binâ eyledüğü câmi” ibaresi yapının bu tarihten önce yapıldığını açıkça ortaya koymaktadır.¹¹⁸

Beşiktaş’ın hem gelişiminde hem de manevi bir atmosfere sahip olmasında katkısı büyük kişilerin başında Beşiktaşî mahlasıyla meşhur Yahya Efendi gelmektedir. 1495’te Trabzon’da doğan Yahya Efendi yine burada dünyaya gelen I. Süleyman ile süt kardeşi olmuştur. İlk eğitimini Trabzon’da tamamlayan Yahya Efendi daha sonra İstanbul’a gitmiş ve Sahn-ı Seman da dâhil birçok medresede müderrislik yapmıştır. I. Süleyman ile oldukça yakın olan Yahya Efendi, ona yazdığı bir arıza yüzünden görevinden azledilmiş ve Beşiktaş’a yerleşmiştir. Burda bir külliye inşa etmiş ve 1571’de vefat etmesine kadar Beşiktaş’ta yaşamıştır. Türbesini II. Selim inşa ettirmiştir.¹¹⁹ Aşık Çelebi, Yahya Efendi için “mevlid-i aslîsi Dırabzın’dur ammâ vatan-ı naklîsi İstanbul mukâbelesinde Beşiktaş’dur. Niçe niçe yıllardur ki ol diyârda gâh yapup gâh yıkup denizler doldurup topraklar kazdırup taşlar taşdır.” demiştir.¹²⁰

Gelibolulu Mustafa Ali, Yahya Çelebi’nin Beşiktaş sahilinde yerler satın alıp vadileri yarararak dağın tepesine çıktığını ve bahçeler yaptığını, burada bir mescit, medreseler, hangâh ve hamam yaptırdığını ve buraya Hıdırlık adını verdiğini bildirmektedir.¹²¹ Yahya Efendi’nin Akdeniz ve Karadeniz’in buluştuğu Boğaz karşısındaki bu yere Hz. Musa ve Hızır’ın buluştuğu yer –Mecma‘ul’l-bahreyn- olarak inanması insanların buralara akın etmeye başlamasına neden olmuştur.¹²²

Yahya Efendi, kendi imkanlarıyla geniş bir arazi almış bu arazi daha sonra Yıldız ve Çırağan saraylarının sınırlarına dâhil edilmiştir. Bu arazide mescit, medrese, hamam, çeşme ve evler inşa eden Yahya Efendi, külliyenin etrafını bağ ve çiçek

¹¹⁷ “Galata müzâfâtından Beşiktaş kasabası ve tevâbi’inden Ortaköy nâm karyede Defterdâr İbrahim’in binâ ettirdiği câmi-i şerîf” (5 Zilkâ‘de 1005/20 Haziran 1597), GŞS, 20/151.

¹¹⁸ BŞS, 17, 85b, 5.

¹¹⁹ Haşim Şahin, “Yahya Efendi,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLIII, 243.

¹²⁰ Aşık Çelebi, *Meşâirü’ş-Şu‘ârâ*, II, haz. Filiz Kılıç, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, s. 796.

¹²¹ Faris Çerçi, *Gelibolulu Mustafa Ali ve Kühü’l-Ahbar’ında II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed Devirleri*, II, Kayseri, Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2000, s. 123; İbrahim Peçevi, *Peçevi Tarihi*, I, s. 241. Murat Uraz, İstanbul: Neşriyat yurdu, 1968, s. 241.

¹²² Çerçi, *Gelibolulu*, s. 123-124.

bahçeleriyle çevirmiştir.¹²³ Hamam haricinde diğer yapılar bugün mevcuttur ve türbe hala ziyarete açıktır.

Yahya Efendi'nin Beşiktaş'a nasıl bir canlılık kazandırdığı “merhûm Yahya Efendi'nin intisâbıyla iştihârı olan yerler”¹²⁴ başka bir kayıta ise Yahya Efendi'nin oğlu Mehmed Çelebi'nin “merhûm babam Yahya Efendi Vadisi demekle ma'rûf vadide meşhûr olup”¹²⁵ ibarelerinden anlaşılmaktadır. Yahya Efendi'nin dergâhı Müslümanlar gibi gayrimüslimler tarafından da sık sık ziyaret edilmiştir. Mehmed Dâî, *Menâkıb-ı Yahya Efendi Beşiktaşî* adlı eserinde Yahya Efendi'nin vesilesiyle birçok gayrimüslimin İslam dinini seçtiklerinden bahsetmektedir.¹²⁶ Muhtemelen Yahya Efendi'nin inşa ettirdiği iskele, 1815 tarihli Bostancıbaşı defterinde Yahya Efendi Deresi ve İskeleyi olarak geçmektedir.¹²⁷

Beşiktaş'ın manevî atmosferinde Yahya Efendi'nin yeri ayrı olsa da XVI. yüzyılın başında Beşiktaş'ta yaptırdığı yapılarla Deli Birader namıyla meşhur Bursalı Gazali Mehmed Efendi özellikle zikredilmelidir. Şehzade Korkud'un musahiplerinden¹²⁸ ve zümre-i kudattan olan Gazali, Beşiktaş'ta bir mescit, bir zaviye, bir hamam ve bir bahçe yaptırmıştır. Hacca da giden Gazali 1534 yılında Mekke'de vefat etmiştir.¹²⁹ Evliya Çelebi'nin Beşiktaş'taki zaviyeleri sayarken Gazali'nin zaviyesinden bahsetmemesi¹³⁰ yıkılmış olabileceğini akla getirmektedir. Gazali'nin yaptırdığı hamam Beşiktaş mahkeme kayıtlarına Hacı Birader Hamamı olarak geçmiş,¹³¹ yapının yeri Hayreddin Paşa Sarayı yanında olarak gösterilmiştir.¹³² Hamamın bir havuzu olduğu için kaplıca olarak meşhur olduğu ve İstanbul zürefasının akın ettiği için İstanbul hamamlarının muattal olduğu *Meşâirü'ş-Şu'arâ'da* geçmektedir.¹³³

¹²³ M. Baha Tanman, “Yahya Efendi Külliyesi,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLIII, 246.

¹²⁴ BŞS, 12, 44a, 1.

¹²⁵ BŞS, 11, 86b, 5.

¹²⁶ Haşim Şahin, “XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Çok Yönlü Bir Alim: Beşiktaşlı Yahya Efendi,” *Osmanlı Araştırmaları*, 43 (2014), s. 139.

¹²⁷ Reşat Ekrem Koçu, “Bostancıbaşı Defterleri,” *İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, IV, İstanbul: 1958, s. 69.

¹²⁸ Aşık Çelebi, *Şu'arâ*, III, s. 1636.

¹²⁹ Ayvansarayî, *Hadîka*, II, s. 115-117.

¹³⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I, s. 193.

¹³¹ BŞS, 4, 2a, 1.

¹³² GŞS, 15, 91a, 1/402. Evahir-i Zilhicce 998.

¹³³ Aşık Çelebi, *Şu'arâ*, III, s. 1646.

Beşiktaş'taki önemli ziyaretgâhlardan biri de Arap İskeleyi yakınında bulunan Ahmed Dürrânî Türbesi'dir.¹³⁴ Türbenin Dolmabahçe yakınında olduğunu Evliya Çelebi de teyit etmektedir.¹³⁵ Aynı mahalde Sungur Dede Türbesi de bulunmaktadır. Sungur Dede Türbesi ile ilgili 28 Mayıs 1565 tarihli kayıta türbenin yıkılmak üzere olduğu bilgisi yer almaktadır.¹³⁶

Arpa Emini Merhum Ahmed Çelebi Zâviyesi de XVI. yüzyılda Beşiktaş'ta yer alan bir yapıdır. 1575 tarihli bir mahkeme kaydına göre zâviyenin “pâdişâh-ı ‘âlempenâh bahçesine yakın olduğu” bilgisi yer almaktadır.¹³⁷ Kayıtlara “Nefs-i Beşiktaş'taki Sultan Bahçesi” olarak da geçen bu bahçe zâviyenin yakınında olduğuna göre zaviye de nefsi Beşiktaş'tadır.¹³⁸

Beşiktaş'a katkı sağlayanlar arasında Beşiktaş'ın ileri gelenleri de gelmektedir. Bunlardan biri Tekerlek lakabıyla meşhur “sâhibü'l-hayrât” Mustafa Çelebi b. Ali'dir (ö. 984/1576).¹³⁹ Tekerlek Mustafa Camii diğer adıyla Arap İskeleyi Camii'nin banisi kendisidir. Yanında fevkani mektebi vardır.¹⁴⁰ Caminin XVII. yüzyılda yapıldığını ileri sürenler olsa da hem sicillerde hem de arşiv belgelerinde XVI. yüzyılda mevcut olduğu ortadadır.¹⁴¹

Tekerlek Mustafa gibi Beşiktaş'a katkı sağlayanlar arasında bir de kadın bulunmaktadır. Bu kişi Beşiktaşlı bir ayan ailesine mensup “fahru'l-muhadderât ve tâcü'n-nîsâ” Hatun bt. Mehmed Çelebi'dir.¹⁴² Beşiktaş'ta bir mescit yaptırmıştır. Mescidin banisi için Ayvansarayı, Hanım bt. Mehmed¹⁴³ dese de Beşiktaş mahkeme kayıtlarında Hanım Hatun bt. Ahmed Kethüda adında 100000 akçe vakfeden bir hanım daha bulunmaktadır.¹⁴⁴ Yahya Efendi Mahallesi'nde aynı isimli bir mescidin ve vakfın

¹³⁴ BŞS, 27, 30a, 1; BOA, A. DVNSMHH. d. 31/90.

¹³⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I, s. 193.

¹³⁶ BŞS, 5, 36b, 6.

¹³⁷ BŞS, 9, 35a, 3.

¹³⁸ BŞS, 7, 138b, 4.

¹³⁹ BŞS, 10, 13b, 1.

¹⁴⁰ Ayvansarayı, *Hadika*, II, s. 94.

¹⁴¹ Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, II, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1965, s. 6.

¹⁴² BŞS, 3, 34b, 1.

¹⁴³ Ayvansarayı, *Hadika*, II, s. 109.

¹⁴⁴ BŞS, 18, 10b, 1.

bulunması ve mahkeme kayıtlarında geçen ölüm tarihinin Ayvansarayî'nin verdiği bilgiler ile örtüşmesi bunu teyit etmektedir.¹⁴⁵

1. 3. BEŞİKTAŞ'IN İDARESİ ve SAKİNLERİ

Beşiktaş 1499 tarihli bir belgede “II. Bayezid vakfından Beşikkaya”¹⁴⁶ olarak geçerken daha sonraki dönemlerde “Sultân Süleyman evkâfından Beşiktaş”¹⁴⁷ ve “İstanbul’da vâki’ merhûm ve maktûlleh Şehzâde Sultân Mehmed Hân hazretlerinin evkâf-ı mültehâklarından Beşiktaş” olarak geçmiştir.¹⁴⁸ 1610 tarihli başka bir kayıta ise Beşiktaş hem Sultan Süleyman’ın hem Gevherhan Sultan’ın hem de valide sultanın reayası olarak geçmiştir.¹⁴⁹ Beşiktaş 1552 tarihli ilk defterden itibaren Havass-ı Kostantiniyye’ye tabi iken 1580 yılından itibaren Galata’ya bağlanmıştır.¹⁵⁰

Bilindiği gibi İstanbul fetih sonrası sur dışında Eyüp, Galata ve Üsküdar olmak üzere üç önemli kadılığa ayrılmıştı. Eyüp kadılığı *Havass-ı Refia* veya *Haslar Kadılığı* olarak anılmıştır.¹⁵¹ Beşiktaş yukarıda zikredilen dönemde Eyüp kadılığına bağlıdır. Daha sonra Galata’ya tabi olan Beşiktaş’a XIX. yüzyıl ortalarına kadar mahreç mevalisi tayin olunmuştur.¹⁵² Necdet Sakaoğlu Eyüp’ün 1552 tarihine kadar Havass-ı Kostantiniyye adı ile ayrı bir kadılık iken bu tarihte Galata kadılığı ile kısa süreliğine birleştirilip ayrıldığını, 1574’te tekrar birleştirilip 1579’da ayrıldığını ifade etmektedir.¹⁵³ Oysa mahkeme kayıtlarında 988/1580 yılına kadar Beşiktaş hep Havass-ı Kostantiniyye’ye tabi kalmıştır. Bunu Haslar kadısına gönderilen 1597 tarihli “Beşiktaş ve İstinye nâhiyeleri kadimden Haslar kadılığına tâbi’ iken sonradan Galata’ya ilhâk

¹⁴⁵ Hanım Hatun için bkz. BŞS, 17, 82a, 1; 25, 65b, 3. İncelenen dönemde Hanım Hatun Mahallesi adıyla bir kayda rastlanmasa da daha sonraki dönemde bu isimle bir mahalle kurulduğu görülmüştür. Bkz. BŞS, 63, 46b, 1; BŞS, 63, 47b, 1; BŞS, 54b, 1.

¹⁴⁶ BOA, TS.MA. d. 7654.

¹⁴⁷ BOA, C.EV. 20/958.

¹⁴⁸ TS. MA. e. 1074/18 (20 Safer 999/18 Aralık 1590).

¹⁴⁹ BŞS, 30, 68b, 4.

¹⁵⁰ BŞS, 14, 15a, 2.

¹⁵¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*, 4. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, s. 137.

¹⁵² Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 137-138.

¹⁵³ Necdet Sakaoğlu, “Bilad-ı Selase,” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 2, İstanbul: Kültür Bakanlığı; Tarih Vakfı, 1994, s. 228.

olunmuştur.” diye devam eden emr-i şerif de doğrulamaktadır.¹⁵⁴ 988/1580 yılına kadar Eyüp kadılığına bu tarihten itibaren Galata kadılığına bağlı bir naib tarafından idare edilen Beşiktaş’ta bostancıbaşı, subaşı, ases, muhtesip, yasakçı, muhızır da bulunmaktadır.

Beşiktaş mahkeme kayıtlarında Beşiktaş için bazen “karye-i Beşiktaş” bazen “kasaba-yı Beşiktaş”¹⁵⁵ bazen de “nâhiye-i Beşiktaş”¹⁵⁶ ifadesi kullanılmıştır. “Kasaba-yı Beşiktaş”¹⁵⁷ ile “karye-i Beşiktaş”¹⁵⁸ ifadelerinin aynı varakta geçtiği de görülmektedir. Bununla birlikte Beşiktaş’ın gitgide büyüdüğü hem mahalle ve yapılar hem de subaşı sayısından anlaşılmaktadır. Zira subaşılardan biri Beşiktaş’ta diğeri nefis-i Beşiktaş’tadır. Beşiktaş’ın bir şehir hüviyetine büründüğü ona verilen “Medine-i Beşiktaş,”¹⁵⁹ “mahrûse-i mezbûre,”¹⁶⁰ “mahmiyye-i Beşiktaş”¹⁶¹ vasıflarında da kendisini göstermektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere Barbaros Hayreddin Paşa, Sinan Paşa, Yahya Efendi, Kılıç Ali Paşa gibi Beşiktaş’ın gelişmesine katkıda bulunan kişilerin burada sakin olması etraflarında kendi müntesiplerini oluşturan mahallelerin kurulmasına vesile olmuştur. Kaptan-ı deryalar gibi Cezayir Beylerbeyi Hızır Paşa, Tunus Beylerbeyi Cafer Paşa, Donanma-yı Hümayun reisleri de burada sakinlerdir. Genellikle Sinan Paşa, Yeni Mahalle ve Yahya Efendi mahallelerinde oturmaktadırlar. Silahdaran zümresi, Topçular zümresi, Dergâh-ı Âli çavuşları, yeniçeriler, sipahiler, kadı ve müderrisler, seyyidler, saraylı cariyeler,¹⁶² miri terziler, sultan doktoru ve birçok devlet ricali de yine Beşiktaş’ta sakin olan gruplar arasındadır.

¹⁵⁴ BŞS, 25, 60a, 3.

¹⁵⁵ Evâsıt-ı Rebi‘ü’l-evvel 963/Ocak 1556 tarihinde gönderilen bir fermanla kasaba-yı Beşiktaş olarak geçmektedir. BŞS, 2, 21a, 2.

¹⁵⁶ BŞS, 3, 87a, 1 (Evâil-i Şevvâl 970/Mayıs-Haziran 1563).

¹⁵⁷ BŞS, 3, 8a, 4 (5 Şevvâl 968/19 Haziran 1561).

¹⁵⁸ BŞS, 3, 8a, 5 (5 Şevvâl 968/19 Haziran 1561).

¹⁵⁹ BŞS, 19, 42b, 2; BŞS, 19, 43a, 2; BŞS, 19, 43b, 2.

¹⁶⁰ BŞS, 22, 36b, 1.

¹⁶¹ BŞS, 16, 114b, 7; BŞS, 22, 28b, 1.

¹⁶² Saraylı cariyelerden Beşiktaş ve Maçuka’da sakin olanlar bulunuyordu. I. Süleyman’ın Maçuka’daki ve Ayşe Sultan’ın Arap İskelesi kurbundaki sarayları dikkate alınacak olursa bu saraylarda da cariyelerin yaşadıkları hesaba katılmalıdır. Beşiktaş’ın saraylı kadınların ikametgâhlarından biri olması daha sonraki dönemlerde de devam etmiştir. XVIII. Yüzyıl boyunca hanedan mensuplarının Beşiktaş’ta var olan sarayları onarmaları ve yeni saray inşa etmeleri bölgedeki saraylı sayısını artırmıştır. Betül İpşirli Arçit,

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Beşiktaş mahkeme kayıtlarına yansımış mahalleler ve köyler şunlardır: Ekmekçi başı Mahallesi, Sinan Paşa Mahallesi, Sultan Süleyman Mahallesi, Yeni Mahalle/Mahalle-i Cedid, Yahya Efendi Mahallesi, Arap/Araplı Mahallesi (Arap İskelesi Mahallesi), Cihannüma Mahallesi, Gebran Mahallesi, Dragoman Mahallesi, Kara Bali Mahallesi, Rüstem Paşa Mahallesi, Keyvan Kethüda Mahallesi, Kızılköşk Mahallesi ve Kapudan Paşa Mahallesi ile Maçuka, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy ve Tatavla köyleridir. Bu mahalle ve köylerden başka Boğazkesen,¹⁶³ Fındıklı¹⁶⁴ ve Yeniköy'ün¹⁶⁵ de Beşiktaş'a tabi yerler arasında olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır.

Günümüzde Vişnezade Mahallesi olarak bilinen Ekmekçi başı Mahallesi fetihten sonra kurulan ilk mahalledir.¹⁶⁶ Mahallenin kendi adıyla anılmış bir mescidi bulunmaktadır.¹⁶⁷ Ekmekçi başı Mahallesi'nde gayrimüslimlere ait bir mezarlık kaydına rastlansa da mülk kayıtlarında alıcı-satıcı ve komşu olarak hiçbir gayrimüslime rastlanmaması ve mahallenin fetihten sonra ilk kurulan mahalle olması burada daha önce gayrimüslimlerin yaşamış olduğunu akla getirmektedir.¹⁶⁸ Fetih sonrası kurulan mahallelerden diğeri olan Rum Ali Mahallesi hakkında incelenen dönem içerisinde bir kayda rastlanmasa da ilerleyen dönemlerde ismine tesadüf edilmiştir.¹⁶⁹

Sinan Paşa Mahallesi Sadrazam Rüstem Paşa'nın kardeşi Kaptan-ı derya Sinan Paşa'nın bu mahalleye kendi adıyla bir külliye yaptırmasıyla oluşan bir mahalledir. Nefs-i Beşiktaş mahallelerindendir. Kayıtlara Câmî'ü's-şerîf veya Câmî'ü'l-kebîr Mahallesi olarak da geçmiştir. Mahallede Müslümanlar, gayrimüslimler ve çingeneler meskûndur. Müslümanlarla gayrimüslimlerin bazen yan yana bazen aynı mahallenin kendilerine ait bölümlerinde oturdukları görülmüştür. "Beşiktaş'ta vâki' Sinan Paşa kefare mahallesi" ifadesi gayrimüslimlerin mahallenin önemli bir kısmını

Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri: 18. Yüzyıl, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017, s. 180-181.

¹⁶³ "Beşiktaş tevâbinden Boğazkesen" bkz. BŞS, 25, 105a, 3.

¹⁶⁴ "Beşiktaş'ı na tâbi Fındıklı" bkz. BŞS, 7, 70a, 2.

¹⁶⁵ "Beşiktaş nâhiyesine tâbi Yeniköy nâm karye" bkz. BŞS, 5, 19a, 5.

¹⁶⁶ Ayverdi, *Fatih Devri*, s. 55.

¹⁶⁷ BŞS, 4, 25a, 3.

¹⁶⁸ BŞS, 5, 31a, 3.

¹⁶⁹ BŞS, 63, 80b, 2.

oluşturduklarını göstermektedir.¹⁷⁰ Gayrimüslimlerin Müslümanlarla bu mahallede yan yana oturduğuna dair mülk kayıtları da bulunmaktadır. Mahallenin diğer bir unsuru olan Çingeneler de Sinan Paşa Camii yakınında sakinlerdir.¹⁷¹

Mülk kayıtlarının Beşiktaş sicillerinde ilk sırayı alması hasebiyle kalabalık olduğu anlaşılan mahallede, “kıdvetü’l-emâsil/emâcid,” “fahrü’l-emâsil/emâcid,” “fahrü’l-ayân/küberâ,” “fahrü’l-ümerâ/ulemâ,” “fahrü’l-muhadderât ve tâcû’n-nisâ” ile bey ve ağa unvanlı Beşiktaş ayan ve kibarları yanında kaptan-ı deryaların, reislerin ve birçok devlet ricalinin sakin olduğu bir yerdir. Barbaros Hayreddin Paşa ve Sinan Paşa’dan sonra bu mahallenin kaptan-ı deryaların bir muhiti olduğu buraya yerleşen kaptan, hünkar reisleri ve diğer donanma mensuplarından anlaşılmaktadır.

Sultan Süleyman Mahallesi, I. Süleyman’ın burada bir cami yaptırmasıyla oluşmuş bir mahalledir.¹⁷² Caminin etrafında gelişen mahalle, kayıtlara Sultan Süleyman Mahallesi olarak geçmiştir. Mahalle Arap İskeleyi yakınındadır.¹⁷³ Camii de mahalle de günümüze ulaşmamıştır. Mülk kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla mahallenin tamamına yakını müslümandır. Nitekim ilk defterde geçen “Sultan Süleyman Mahallesi zimmîlerinden Vartevan v. Murad ve annesi Sahbet v. Mıgırdiç nam Ermeniler” ifadesi haricinde 1609 yılına kadar olan dönemde mahallede gayrimüslimlerin meskûn olduğuna dair bir kayda rastlanmamıştır.¹⁷⁴

Yeni Mahalle/Mahalle-i Cedid, Sultan Süleyman dönemi mahallelerindendir.¹⁷⁵ Kaptan-ı derya Sinan Paşa buraya bir mescid yaptırmıştır. Kayıtlara bazen “Sinan Paşa’nın Yenice Mahallesi” olarak geçmiştir.¹⁷⁶ Mahallenin Müslümanlardan oluştuğu rahatlıkla söylenebilir. Mahallede gayrimüslimlerin yaşadığına dair 1596 tarihli tek bir kayıt bulunmuştur.¹⁷⁷ Bu mahalle de Sinan Paşa Mahallesi gibi Müslüman ayan ve

¹⁷⁰ BŞS, 21, 1b, 5.

¹⁷¹ BŞS, 16, 89a, 2.

¹⁷² Ayvansarayî, *Hadika*, II, s. 100.

¹⁷³ BŞS, 25, 74b, 3.

¹⁷⁴ BŞS, 1, 3b, 6.

¹⁷⁵ BŞS, 13, 24b, 2.

¹⁷⁶ BŞS, 5, 8b, 5.

¹⁷⁷ BŞS, 25, 11a, 1.

kibarları ile donanma mensuplarının sakin olduğu bir yerdir. Mahallenin yakınında Kara Bali Mahallesi ve Kızılköşk Mahalleleri bulunmaktadır.¹⁷⁸

Yahya Efendi Mahallesi daha önce hakkında bilgi verilen Yahya Efendi'nin kendi imkanlarıyla aldığı geniş arazide mescit, medrese, hamam, çeşme ve evler inşa etmesi ve külliye'nin etrafını bağ ve çiçek bahçeleriyle çevirmesiyle oluşmuş bir mahalledir.¹⁷⁹ Mahallede Müslümanlar gibi gayrimüslimler de yaşamaktadır. Mahalle sakinleri arasında hünkar reisleri yanında ilmiye mensupları ile devlet ricalinden kişiler de bulunmaktadır.

Arap/Araplı Mahallesi/Arap İskelesi Mahallesi, ilk kayıtlarda -1559 yılı- karye-i Arap¹⁸⁰ karye-i Araplı¹⁸¹ olarak geçen mahalle daha sonraki kayıtlarda Arap İskelesi olarak geçmiştir.¹⁸² Buradan hareketle her üç ifadenin de aynı mahalle olduğu ve I. Süleyman dönemi mahalleleri arasında yer aldığı ileri sürülebilir. Mahallede daha çok Müslüman yaşasa da gayrimüslimlerin de sakin olduğu mülk kayıtlarında görülmüştür. Mahallede Beşiktaş ayanlarından ve Tekerlek lakabıyla meşhur olan Mustafa Çelebi b. Ali'nin bir mescidi, mektebi ve vakfı bulunmaktadır.

Kara Bali, I. Süleyman ve II. Selim döneminde yaşamış bir şahsiyettir. Beşiktaş'taki Sultan Süleyman Mahallesi'ndeki Süleymaniye Mescidi onun ricasıyla yapılmıştır. Kara Bali'nin de kendi adıyla bir mescidi olduğu arşiv belgelerine yansımıştır.¹⁸³ Bahçesi meşhurdur ve bugünkü Dolmabahçe'nin yerindedir. Buradan hareketle mahallenin de bu civarda olduğu düşünülebilir. Mahallede bir de mekabir-i müslimin –müslüman mezarlığı- yer almaktadır.¹⁸⁴ Karabali Bahçesi, Mescidi ve mahalledeki Müslüman mezarlığından hareketle Müslümanların bu mahallede yoğun oldukları söylenebilir.

¹⁷⁸ BŞS, 5, 37a, 3.

¹⁷⁹ Tanman, "Yahya Efendi Külliyesi," *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLIII, 248.

¹⁸⁰ BŞS, 2, 15a, 2.

¹⁸¹ BŞS, 2, 42b, 1.

¹⁸² BŞS, 13, 21a, 1.

¹⁸³ BOA, MAD. D. 1845.

¹⁸⁴ BŞS, 26, 26b, 1.

Cihannüma Mahallesi ile ilgili ilk kayıt 1568 tarihli dir.¹⁸⁵ I. Süleyman dönemi sonlarında veya II. Selim dönemi başlarında kurulmuş bir mahalle olmalıdır. XVII. başına kadar incelenen mülk kayıtlarında alıcı-satıcı ve komşu olarak gayrimüslim sakine rastlanmamıştır. Mahallede Müslümanlara ait bir mezarlık bulunmaktadır.¹⁸⁶

Kapudan Paşa Mahallesi/Kılıç Ali Paşa Mahallesi, Kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa'nın buraya yaptırdığı mescit, saray ve diğer yapılardan sonra oluşmuş olmalıdır. Zira saray ve mescit daha önce Yahya Efendi Mahallesi sınırlarındayken gelişmesine paralel olarak yeni bir mahalle olarak ortaya çıkmıştır. Mahalle ile ilgili ilk kayıt 16 Aralık 1583 tarihine aittir.¹⁸⁷ Mahallede zimmîlerin de olduğu kayıtlara yansımıştır.¹⁸⁸

Mahkeme kayıtlarında isimleri birkaç kez geçmiş Dragoman, Kara Bali, Rüstem Paşa, Kızılköşk, Keyvan Kethüda mahallelerinde Müslümanlar yaşasa da diğer sakinlerinin kimler olduğu ve nüfus yoğunluğu noktasında kesin bir şey söylemek zordur.

Müslümanlar Beşiktaş haricinde Maçuka ve Ortaköy'de de yoğun durlar. Maçuka gibi¹⁸⁹ Ortaköy'de de Müslümanlara ait bir mezarlık bulunmaktadır.¹⁹⁰ Evliya Çelebi Ortaköy için I. Süleyman zamanında Defterdar (İbrahim) Paşa'nın bir camii bina etmesiyle ve ayan ile kibarın yaptırdığı yalılarla mamur hale geldiğini belirtmektedir.¹⁹¹ Kuruçeşme, Tatavla, Arnavutköy ve Akıntıburnu'nda hissedilir derecede olmayan Müslümanlar daha çok mülk sahipleridir.

¹⁸⁵ BŞS, 7, 48b, 2.

¹⁸⁶ BŞS, 19, 4b, 2.

¹⁸⁷ BŞS, 16, 100b, 6.

¹⁸⁸ BŞS, 25, 83b, 3.

¹⁸⁹ BŞS, 5, 17b, 3.

¹⁹⁰ BŞS, 24, 14b, 3.

¹⁹¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I, s. 193.

II. BÖLÜM

BEŞİKTAŞ'IN GAYRİMÜSLİMLERİ

Bu bölümde gayrimüslimler muhtelif cepheleriyle incelenecektir. Beşiktaş ve havalisinde yaşayan gayrimüslimlerin bir profilinin ortaya konulmaya çalışıldığı bu bölümde gayrimüslimlerin meskûn olduğu evleri, aile yapısı, meslekleri, isimleri, kıyafetleri gibi daha çok maddi kültürlerini öne çıkaran özellikleri hakkında bilgi verilecektir. Bu bölümde gayrimüslimlerin evlilik ve boşanma hadiselerine ağırlık verilmesinin nedeni gayrimüslimlerin kendi dini kurumlarında gerçekleştirme olanağı bulunduğu halde neden Osmanlı mahkemesinde icra edildiği ve gayrimüslimlerin Osmanlı mahkemelerine ne gibi anlamlar yüklediğini ortaya koyma amacına matuftur.

2. 1. Gayrimüslimler ve Kadı Mahkemesi

Beşiktaş ve havalisinde yaşayan gayrimüslimler gerek kendi aralarında gerekse Müslümanlar ile birçok dava için kadı mahkemesine başvurmuşlardır. Gayrimüslimler mahkeme kayıtlarına nasıl geçmiştir? Onlar için hangi ifadeler kullanılmıştır? Sadece davalı veya davacı olarak mı yer almışlardır? Bütün gayrimüslim gruplar mahkemeye müracaat etmişler midir? Mahkemelerde kadın erkeğin temsil durumları hangi yollarla olmuştur? Taraf olmak haricinde mahkemeyi farklı talepler için kullanmışlar mıdır? gibi sorular bu başlıkta cevap bulacaktır.

Beşiktaş mahkeme kayıtlarında belirtilmesi gereken ilk husus kadı ve naiblerin isimlerinin verildiği ve Arapça kayıtların fazlalığıdır. XVI. yüzyılda Arapça ve Farsça'nın ne denli etkin olduğu hesaba katılırsa Arapça kayıtlardaki fazlalığın nedeni olağan bir durum olarak karşılanacaktır.

Sinan Paşa Camii avlusunda bulunan¹⁹² Beşiktaş mahkemesine Müslümanlar gibi Beşiktaş ve havalisinde yaşayan Rum, Ermeni, Yahudi ve Frenkler başvurmuşlardır. Gayrimüslimler için kullanılan ifade genellikle zimmi/zimmîye bazen kâfir/kâfire/kefere bazen de Nasrânî/nasrânîyye şeklindedir. Rum, Ermeni ve Frenkler

¹⁹² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I, s. 192.

için etnik kimlik çoğunlukla verilmezken Yahudiler ayrıca belirtilmiştir. Ölen Müslümanlar için “fevt oldu” veya “merhûm” ibareleri kullanılırken gayrimüslimler için bazen “mürd oldu” bazen “fevt oldu” bazen de “müteveffâ” gibi ibareler kullanılmıştır. “Hâlik/hâlike” ifadelerine ise sadece tereke kayıtlarında rastlanılmıştır. Gayrimüslim erkekler için “veled” kullanımı gibi “bin” ifadesi de yaygındır. Kadınlar için “bint” ifadesi kullanılmıştır. Sadece üç yerde gayrimüslim kadınlar için “veled” ibaresi bulunmaktadır. Yahudilerle ilgili kayıtların hemen tamamında Yahudi/yahudiyye ifadeleri yerine birkaç yerde zimmî/zimmîye ifadeleri kullanılmıştır. Genellikle gayrimüslimler için kullanıldığı ileri sürülen “mesfûr” kelimesinin Müslümanlar için de kullanıldığı görülmüştür ve kelimenin en azından bu dönemde negatif bir amaçla kullanılmadığı aşikardır.¹⁹³ Mahkeme kayıtları katipler tarafından özetlenmek suretiyle sicillere geçtiği için kelimelerin/beyanların farklı ifade edilmesinde katip gerçeği dikkate alınmalıdır.

Taraflardan birinin Müslüman olduğu durumlarda bir gayrimüslimin şeriat mahkemesine gelmesinin elbette izahı mümkündür fakat mîrâs, evlilik, boşanma gibi ahvâl-i şahsiye kısmına dâhil olan davalarda gayrimüslimlerin kadı mahkemesine gelmeleri nasıl yorumlanmalıdır? Burada Osmanlı mahkemesinin hızlı ve adil bir şekilde hüküm verildiğine olan inanç mı etkilidir yoksa kendi hukuklarının ve cemaat mahkemelerinin Osmanlı mahkemelerinin aksine bir tutum sergilemeleri mi etkili olmuştur?

İncelenen kayıtlarda tarafların Müslüman veya gayrimüslim olduğu için verilen hükümlerin sonucu hususunda bir ayırım yapıldığına şahit olunmamıştır. Bir Müslümanın iddiasını ispatlayamadığı durumunda kararın gayrimüslim lehine çıktığı birçok dava bulunmaktadır. Şahitler “udûl-i Müslim” gibi “udûl-i Nasarâ” arasından da seçilmiştir. Hem Müslüman hem de gayrimüslim şahitlerin bulunduğu durumlarda

¹⁹³ Mezbûr Manol’e mesfûr Mustafa’ya hamrı sen mi verdin diye suâl edilmesi. BŞS, 3, 10a, 1; Ayni bt. Hüseyin’in Yusuf b. Abdullah’a borcu olduğu ve mesfûr Yusuf’un bunu kabul etmesi. BŞS, 7, 61b, 3; Beşiktaş’ından Mustafa b. Abdullah ile mesfûre Aîşe arasındaki ev kirası. BŞS, 7, 64a, 2; Anton v. Papa’nın Sinan Paşa Evkafı kâtibi Mehmed Çelebi’den borç alması, borca karşılık mesfûr kâtibe kendi mahallesinde bir ev satması. BŞS, 7, 79a, 3; Mezkûr Papa Yani v. Yorgi’nin Beşiktaş amili mesfûr Mustafa b. Hasan’a mezbûrân Marola ve Mariye’nin fakir olduğunu söylemesi. BŞS, 8, 5a, 7; Ortaköy’den mezbûre Melina bt. Yorgi’nin mesfûr Mehmed Çelebi’ye bağını satması. BŞS, 16, 121a, 8; Kaptan Ali Paşa Hamamı’nın mesfûr Ömer b. Abdullah’a icareye verilmesi. BŞS, 18, 45a, 2.

“udûl-i ricâl” olan kişilerin şehâdetlerine başvurulmuştur.¹⁹⁴ Şayet kişi beyyineden aciz ise ya kişiye şahit getirmesi için süre verilmiş veya diğer tarafa yemin teklif edilmiştir. Yemin, tarafların dinine göre değişiklik arz etmektedir. Hristiyan ise İncil üzere, Yahudi ise Tevrat üzere yemin edilmiştir. Beşiktaş mahkemesinde gayrimüslimlere yeminin teklif edildiği birçok dava olsa da “İncille yemin virilüp”¹⁹⁵ ifadesi haricinde yeminin nasıl yapıldığına dair ifadeler rastlanılmamıştır. Bu ibareler başka sicillerde yer almaktadır. “İncil üzere yemin billâh ettikten sonra”¹⁹⁶ “yemin billâhillezi enzele’l-İncil alâ İsa”¹⁹⁷ “yemin billâhillezi enzele’t-Tevrat alâ Musa”¹⁹⁸ gibi. Kaptan-ı derya Sinan Paşa’nın esiri olan Pedro, hakimlerin masalarında bir haç ve bir Tevrat bulunduğunu ve ilgili kişiye göre bunlar üzerine yemin verdirildiğini belirtmiştir.¹⁹⁹

Beşiktaş Mahkemesi kayıtlarında davalı, davacı ve şuhûdü’l-hâlde baba ismi Abdullah olan çok fazla ismin bulunması bölgede mühtedi ve köle kökenli insanların bulunmasından ileri gelmelidir. Şuhûdü’l-hâl üzerinde ayrıca durmak gerekir. Şuhûdü’l-hâl hususunda birçok görüşler ileri sürülmüştür. Şuhûdü’l-hâl hem davanın izleyicileri hem de davanın yeniden gündeme gelmesi durumunda bilgilerine müracaat edilen tanıklardır.²⁰⁰ Şuhûdü’l-hâl konusunda en isabetli görüş bu konuda geniş bir literatür taraması yapan İsmail Erünsal’a aittir. Ona göre şuhûdü’l-hâl, resmi bir statüsü, belirlenmiş bir ücreti ve yapısı olmayan tutarsız bir topluluktur. Bu toplulukta azledilmiş kadılar ve müderrisler olduğu gibi farklı esnaf grubundan insanlar da bulunabiliyordu. Tek görevleri mahkemenin herkese açık olarak gerçekleştiğine,

¹⁹⁴ Udûl-i Nasarâ için bkz. BŞS, 3, 71b, 1; 74a, 2; BŞS, 7, 43a, 4. Udûl-i ricâl için bkz. BŞS, 16, 121b, 2.

¹⁹⁵ BŞS, 3, 18a/3.

¹⁹⁶ ÜŞS, C. 2, s. 241/466.

¹⁹⁷ EŞS 19, C. 24, s. 103/64.

¹⁹⁸ Rumeli Şer’iyye Sicili bundan sonra RŞS, 80, C. 15, s. 110/92; RŞS, 56, C. 14, s. 262/279; HŞS, 5, C. 17, s. 379/437; HŞS, 5, C. 23, s. 153/157; EŞS 19, C. 24, s. 155/138; GŞS 90, C. 40, s. 93/64.

¹⁹⁹ Carım, *Pedro’nun Zorunlu İstanbul Seyahati*, s. 97.

²⁰⁰ Hülya Taş, “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şuhûdü’l-Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir,” Bilig, 44 (Kış 2008), s. 31; Hülya Canbakal, Yuzo Nagata ve Ronald Jennings’in görüşlerine yer vererek şuhûdü’l-hâl’in ayanlardan oluştuğunu ileri sürmüştür. Hülya Canbakal, *17. Yüzyılda Aynâtâb*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 156. Ayanların olduğu davalarda şuhûdü’l-hâl’in yine ayanlardan oluştuğu rahatlıkla söylenebilir fakat tüm davalara katılanların ayanlar olduğunu iddia etmek isabetli değildir. Bunu Müslim-gayrimüslim ileri gelenler için kabul etsek bile tamamını sıradan gayrimüslimlerin oluşturduğu davalara için aynı iddiayı ileri sürmek ne ölçüde doğrudur? İncelenen örneklerde şuhûdü’l-hâl’de zaman zaman kethüda, papaz, haham, sultan doktoru gibi kişilere rastlansa da bunlar oldukça nadirdir.

düzenlenen veya tasdik edilen belgenin mahkemede gerçekleştiğine şahit olmalarıdır.²⁰¹ Hülya Taş, gayrimüslim davalarının çok olduğu halde gayrimüslim şuhûdü'l-hâl'in aynı oranda olmadığını ileri sürse de²⁰² bu durum Beşiktaş için geçerli değildir. Nitekim gayrimüslimler kendileriyle ilgili davalarda şuhûdü'l-hâl'in bazen tamamını bazen bir kısmını oluşturmuşlardır.

Müslümanlar gibi hayatın her alanındaki davalar için kadı huzuruna çıkan gayrimüslimlerin Beşiktaş mahkemesine taşıdıkları ilginç dava türlerinden birisi de cerime taleplerini içeren davalardır. Cerime talepleri şahsi olmayıp umumidir. Bu taleplerin bazıları şarap ve meyhaneler, bazıları bağdan yaprak koparmak nedeniyle. 1561 tarihli olan cerime kaydı Beşiktaş halkı evlerinin yanında bulunan meyhaneden dolayı gece baskınlarından rahatsız olmuşlar, tazir ve cerimeyi kabul etmişlerdir.²⁰³ “Beşiktaş keferesi” Nikola v. Dimitri'yi tarik-i amma kuyu kazdığı için şikayet etmişler ve verilecek hükme razı olmuşlardır.²⁰⁴

Beşiktaş mahkemesinde borcunu ödeyemeyen, darp ve yaralamalarda bulunduğu için hapse atılan gayrimüslimlerin olduğu davalar bulunurken zina, iftira, şetm, darp ve hırsızlık gibi had gerektiren suçlarda açık bir şekilde tazir veya para cezasından bahsedilmemesi dikkat çekicidir. Oysa Üsküdar'da tüm bu suçlar için hem Müslümanlara hem de gayrimüslimlere tazir cezası verilmiştir.²⁰⁵

Gayrimüslimlerin Beşiktaş mahkemesine getirdikleri bir dava türü de ileride ele alınacağı üzere sulh ile ilgili davalardır. Aralarında husumet olan taraflar birbirlerine dava açsalar da “muslihûn-ı mütevassıtûn” denilen kişilerin araya girmesiyle sulhe yanaşabiliyor ve davadan feragat edebiliyorlardı. Feragatlar taraflardan birinin beyanıyla da olabiliyordu.

²⁰¹ İsmail E. Erünsal, “Osmanlı Mahkemelerinde Şahitler: Şuhûdü'l-'udûlden Şuhûdü'l-hâle Geçiş,” *Osmanlı Araştırmaları*, 53 (2019), s. 38-39. Erünsal'ın geniş bir izahat verdiği makalesinde şer'iyye sicillerinde şuhûdü'l-hâl'de sıklıkla karşılaşılan gayrimüslimlerden bahsetmemesi dikkat çekicidir.

²⁰² Taş, “Şuhûdü'l-hâl,” s. 36.

²⁰³ BŞS, 2, 80a, 4.

²⁰⁴ BŞS, 4, 55a, 2. Cerimeyle ilgili diğer davalar için bkz. BŞS, 20b, 1; BŞS, 22, 2b, 4; BŞS, 10, 64a, 4 ve 65b, 1.

²⁰⁵ Bkz. ÜŞS, 1 nolu sicil 71/130; 85/135; 88/136; 269/201; 387/244; 389/244; 419/255; 523/312; 586/334 ve ÜŞS, 2 nolu sicil, 245/151; 252/154; 336/183; 374/195; 379/197; 385/199; 476/246; 611/314; 755/373.

Beşiktaş mahkemesinde dikkat çeken önemli bir husus, Yahudilerin mahkemeye fazla müracaat etmemeleridir. Kuruçeşme ve Ortaköy gibi özellikle Yahudiler'in yoğun oldukları yerlerde ve işlerin kefâlet, şâhitlik ve vekâlet üzerinden halledildiği bir dönemde Yahudilerin Osmanlı mahkemesine fazla rağbet etmemeleri merak konusudur. Yahudi erkekleri gibi kadınları da mahkemeyi fazla kullanmamışlardır. Diğer gayrimüslim kadınları tıpkı Müslüman kadınlar gibi her husus için kimi zaman şahsen kimi zaman vekilleri aracılığıyla mahkemeye başvurularken birkaç Yahudi kadın haricinde mahkemeye başvuran olmamıştır. Burada gayrimüslimlerin adli otonom konusu önem arzetmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu sınırları dâhilinde yaşayan gayrimüslimlerin adli otonomlarının olup olmadığı meselesi sık sık tartışılan konulardan birisidir.²⁰⁶ Gayrimüslimlerin dini liderlerinin ne gibi yetkileri vardı? Müntesiplerini kendi mahkemelerinde yargılayabilirler miydi? gibi sorular yıllarca tartışılan konulardan biri olmuştur. Macit Kenanoğlu böyle bir yetkilerinin olmadığı ve mahkemelerin en fazla hakem heyeti görevini ifa ettiklerini ileri sürse de uygulamada durum bunun tam aksini söylemektedir.²⁰⁷ Gerek Balkan coğrafyasında gerekse İstanbul'da patrik ve hahamların Osmanlı mahkemelerine gidilmemesi yönünde ciddi çalışmalar yaptığı farklı kaynaklarda anlatılmaktadır.²⁰⁸ Buna rağmen Rum ve Ermeniler Yahudilere göre ahvâl-i şahsiye de dâhil olmak üzere her husus için Osmanlı mahkemelerine başvurmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Yahudilerin Rum ve Ermeniler'e göre daha az başvurmalarının kökeni Abbasiler ve Fatımiler dönemine kadar götürülebilir. Bu devletlerin dönemlerinde hahamlar Yahudilerin İslam mahkemesine gidilmesine izin

²⁰⁶ İlk uygulamaların Hz. Peygamber zamanında görüldüğü bu meselede Hz. Peygamber kendisine müracaat eden Yahudilere onların şeriatını uygulamıştır. Gayrimüslimlere tanınan hukuki özerklik –cezaî sahada özerklik İslam devletlerindir- ve özgürlük, devletin bekasını tehlikeye sokmadığı sürece devam etmiş aksi bir durumda devlet müdahale etmiştir. Hz. Ömer anlaşılmaya riayet etmeyen Necranlıları yerlerinden sürmüş ve özerkliklerini ellerinden almıştır. Hulefa-yı Raşidin dönemi ve sonrasında da gayri müslimlerin İslam mahkemesine getirdikleri davalar hükmü bağlanmıştır. Emevi halifelerinden Ömer b. Abdülaziz döneminde gayrimüslimlerin davalarına bakılmış ve onların hukukuna göre hüküm verilmiştir. Endülüs Emevi Devleti'nde Hristiyanların davalarına bakmak için Hristiyan hakem tayin edilmiş ve mahkemeye başvuran Hristiyanlara kendi kanunları uygulanmıştır. Fahrettin Atar, *İslam Adliye Teşkilatı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979, s. 225.

²⁰⁷ Macit Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*, 4. Baskı, İstanbul: Klasik, 2017, s. 52.

²⁰⁸ Yaron Ben-Naeh, *Sultanlar Diyarında Yahudiler*, İstanbul: Goa, 2009; Shmuelewitz, *The Jews*, s. 48; Çiçek, "Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmilerin Yargı Tercihi," s. 35-36.

vermemişlerdir. Abbasi döneminde *ketubalara*²⁰⁹ “İslam mahkemelerine gitmeme şartı” konulması, Fatımiler döneminde her yıl Çardaklar bayramının yedinci gününde Zeytin Dağı’nda yapılan toplantılarda yabancı mahkemelere başvuranlara topluca *herem*²¹⁰ ilan edilmesi kadıya başvurma’nın hoş görülmediğine dair birkaç örnektir. Yahudilerin yabancı mahkemeye gitmemelerine dair yüzlerce doküman bulunmaktadır ve bunlar mîrâs, medeni konularla ilgili olduğu gibi ticari sözleşmelerle de ilgilidir.²¹¹

Yahudilere ticari konularda daha geniş hareket etme olanağı vermek için İslam öncesi dönemde bir hüküm geliştirilmiştir: “Hakimiyetinde yaşanan devletin kanunu, kanundur.” Bu cevaza rağmen Yahudi dini liderleri İslam mahkemelerine sıcak bakmamışlardır. Halkın veya tüccarın İslam mahkemesine müracaatını hoş görmeyen cemaat yöneticileri idari belgelerini kadıya tasdik ettirmekte ise bir beis görmemişlerdir.²¹² Gerek incelenen dönemdeki Beşiktaş mahkeme kayıtlarında gerekse aynı dönemlere tekabül eden yayınlanmış Üsküdar, Eyüp ve Galata şer’iyye sicillerinde Yahudilerin mahkemelerde fazla yer almamaları ve özellikle borç ve mülk davalarında mahkemeye başvurmaları hahamların geçmişten gelen bir geleneği nasıl sürdürdükleri ve ne derece etkin olduklarını da kanıtlamaktadır. Burada Macit Kenanoğlu’nun “Tek devlette çok hukuk olabilir mi?”²¹³ sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabı Osmanlı İmparatorluğu’nun farklı coğrafyalardaki şer’iyye sicilleri, kilise defterleri, responsalar ve diğer kaynaklar incelendikten sonra bulunabilecektir. Gayrimüslimlerin mahkemeye katılım oranlarındaki artış ve yükseliş neden kaynaklanmaktadır? Patrik ve hahamların müntesiplerinin kadı mahkemelerine gitmelerini engellemeleri adli özerklik ile açıklanabilir mi? Ahvâl-i şahsiye konuları haricinde Yahudilerin diğer gayrimüslimler gibi kadı mahkemelerine sıkça başvurmama sebepleri nelerdir? Soruları uzatmak mümkündür.

Yukarıda belirtildiği üzere Beşiktaş merkezinde Yahudiler fazla bulunmasalar da Ortaköy ve Kuruçeşme farklı cemaatlara mensup Yahudilerin yoğun olarak bulunduğu

²⁰⁹ Evlilik merasimini yapan hahamın iki şahıs huzurunda damata imzalatıp gelin tarafına teslim edilen anlaşma belgesi, Basalel, “Evlilik,” *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, s. 162.

²¹⁰ Ağır bir suç işleyen Musevi’ye verilen toplum dışı etme cezası. Basalel, “Herem,” *Yahudilik Ansiklopedisi*, I, s. 206.

²¹¹ Nuh Arslantaş, *İslam Toplumunda Yahudiler: Abbasi ve Fatımi Dönemi Yahudilerinde Hukuki, Dini ve Sosyal Hayat*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2008, s. 182-183.

²¹² Arslantaş, *İslam Toplumunda Yahudiler*, s. 195-196.

²¹³ Macit Kenanoğlu, “Tek Devlette Çok Hukuk Olabilir mi?” *Düşünen Siyaset*, 7-8 (Ağustos-Eylül 1999).

yerlerdendir. Yirmi üç yıllık bir döneme tekabül eden 1552-1575 yılları arasındaki ilk on defterin tamamının incelendiği 5153 davanın sadece 121 tanesinde Yahudiler'in yer aldıkları görülmüştür. Bu davalardan 47 dava Müslümanlar ile Yahudiler arasında, 50 dava Yahudiler ve diğer gayrimüslim gruplar arasında, 26 tanesi ise Yahudiler ile Yahudiler arasında, 2 dava ise Müslüman-Yahudi ve Rumlar arasındadır. Taraflarını Yahudilerin oluşturduğu davaların hemen hepsi mülk, kefil ve alacak-verecek ile ilgili davalardır.

Taraflarını Yahudilerin oluşturduğu 1552-1575 yılları arasındaki bu davalarda nikâh, talâk, mîrâs gibi ahval-i şahsiyye ile ilgili dava sayısı sadece 1 tanedir ve bunu Yahudi şeriatının kendi müntesipleri açısından uygulanır olduğu ve bu davaların, hahamları tarafından çözüme kavuşturulduğu şeklinde izah etmek mümkündür. O halde diğer davalardaki oran neden bu kadar düşüktür? Osmanlı Devleti'nin ruhani liderlere verdiği özerklik hahamlarca nasıl yorumlanmıştır? Yaron Ben-Naeh bir taraftan Joseph Hacker'in Yahudilerin adli özerkliğinin evlilik ve dini geleneklere has olduğu ve bunun için hahamların padişah'tan alacakları izne tabi oldukları görüşüne yer verirken diğer taraftan cemaat yönetiminin iki tarafın Yahudi olduğu davalarda Yahudi mahkemelerinden başka mahkemelere gitmesini yasakladığını söyleyerek çelişkiye düşmektedir.²¹⁴ XVI-XVII. yüzyıldaki hahamlar Müslüman mahkemesine gidilmesini İslam'ın doğruluğunu, kudretini ve üstünlüğünü kabul etmek anlamına geldiği için Yahudi prestijini sarsan bir eylem olarak görmüşlerdir. Mahkemeye sıkça başvurmanın Yahudilerin İslam'ı kabul etme sonucunu doğuracağı endişesiyle XVI. yüzyılda yürürlüğe konulan *haskama* 'lar İstanbul'da fazla etkili olmamıştır.²¹⁵ Feridun Emecen XVI. yüzyılda Manisa'daki Yahudilerin özellikle ticari davalar ve alacak-verecek davalarında kadiya başvurmalarını dikkat çekici bulmakta ve basit hukuki meselelerde hahamların çözüm bulduğu yorumunu yapmaktadır.²¹⁶ Beşiktaş kayıtlarında Yahudilerin ticaret ve sözleşmeli alanlarda daha çok bulunmaları Emecen'in yorumunu haklı çıkarmaktadır. Aryeh, müslüman mahkemelerinin güvenilirliğinin İbrani kaynaklarda çokça tartışıldığını, her olayın sicillere yazılıp korunduğu için ticari ve

²¹⁴ Ben-Naeh, *Sultanlar Diyarında Yahudiler*, çev. Nita Özkatalan, haz. Cem Çobanlı, İstanbul: Goa Basım Yayın, 2009, s. 245.

²¹⁵ Ben-Naeh, *Sultanlar Diyarında Yahudiler*, s. 245-246.

²¹⁶ Feridun Emecen, *Unutulmuş Bir Cemaat: Manisa Yahudileri*, İstanbul: Eren, 1997, s. 53.

sözleşmeli davalar için hahamların Müslüman mahkemelerine gitmeye izin verdiklerinden bahsetmektedir.²¹⁷

Hahamların özerk mahkemelerinin sınırları nerede başlayıp nerede bitmektedir? Naeh'in responsa literatürünün çoğunun XVI. ve XVII. yüzyılda oluşturulduğunu belirtmesi²¹⁸ ne anlama gelmektedir? Bu durum hahamların Müslüman mahkemelerine gidilmemesi için yoğun bir propogandaya giriştikleri şeklinde yorumlanabilir mi? Sorun Beşiktaş özelinde tartışılacak olursa Beşiktaş ve tevabiinde yaşayan Yahudiler ya daha içine kapanık bir cemaat olup hahamlarının etkisi altında kalmış veya davalarını alternatif kurumlara taşımış olmalılardır. Naeh, XVII. yüzyıl ortalarına kadar Karailer'in İstanbul'da bir Aşkenaz dini mahkemeleri olduğundan ve mali konular hariç Kırım veya İstanbul'daki hahamlara başvurduğundan bahsetmektedir. Ayrıca Yahudilerin cemaat seviyesindeki davalarını ücretli arabulucu veya tüccarlar mahkemesine götürdüğünü belirtmektedir.²¹⁹

Yahudiler'in Beşiktaş mahkeme kayıtlarında özellikle dokuzuncu defterden - 1574 yılından sonra- daha fazla yer almaya başladıkları söylenebilir. Bu dönemde nasıl bir kırılma yaşandı? Beşiktaş ve havalisine yoğun bir Yahudi göçü mü oldu? Yahudilerin Osmanlı mahkemelerine yönelişinin altındaki sebepler nelerdir? Devletin Yahudiler ile yakınlaşması bu yönelimde etkili olmuş mudur? soruları cevap beklemektedir. Yine Yahudiler ile ilgili olarak 1574 yılından 1609 yılına kadar bir nikâh, bir çeyizlik ve bir mehir davası haricinde evlilik, boşanma, mîrâs ve tereke davalarının da mahkemeye yansımadığını ayrıca belirtmek gerekmektedir. Her ne kadar sorun Yahudiler açısından tartışılsa da benzer durum Balkan coğrafyasında da vuku bulmuştur. Yunan kilisesi, müntesiplerini aforoz tehdidiyle kadı mahkemesine gitmemeleri yönünde baskılar yapmıştır.²²⁰ Bunun yanında Yahudilerin alternatif kurumlar kullanması gibi Sakız Adası'nda da noter kodekslerinde birçok mali, ticari sözleşmeler bulunmaktadır. Noterlerde yapılan alım-satım, borç, mîrâs ve çeyiz işlemlerinde "noterdeki belgelerin kesinleşmesi için kadıdan hüccet alınması gerektiği" hususu

²¹⁷ Aryeh, *The Jews*, s. 51.

²¹⁸ Ben-Naeh, *Sultanlar Diyarında Yahudiler*, s. 250.

²¹⁹ Ben-Naeh, *Sultanlar Diyarında Yahudiler*, s. 251.

²²⁰ Rossitsa Gradeva, "Ortodox Christians in the Kadı Courts: The Practice of the Sheriat Court, Seventeenth Century," *Rumeli Under the Ottomans 15th-18th Centuries: Institutions and Communities*, İstanbul: İsis Yayıncılık, 2004, s. 177.

devletin merkezi gücünü göstermek için midir?²²¹ Şayet noterlerde söz konusu işlemler yanında mülk alım-satım ve kiralamaları da yapılıyor ve kadıya gitmeden geçerli kabul edilmiyorsa Sakız'daki insanlar neden her iki merciye de başvurma gereği duyuyordu? Devlet tebaasına neden iki kez aynı işlemi yaptırıp ücret ödettiriyordu? Noterdeki belgelerin geçerliliği yoksa neden hala başvuruluyordu? Tüm bu soru ve görüşler muvacehesinde Macit Kenanoğlu'nun "Tek devlette çok hukuk olabilir mi?" sorusu yeniden ele alıp değerlendirilmelidir.

2.2. GAYRİMÜSLİMLERİN MESKÛN OLDUKLARI YERLER

İstanbul'un fethinden sonra Beşiktaş'ın iskânının Müslümanlara açıldığından yukarıda bahsedilmişti. Bir Rum köyü olan Beşiktaş ve havalisine Müslümanlar gibi farklı dini kimliğe mensup insanlar yerleştirilmişti. Demografik olarak değişen bir bölgede Müslümanların gayrimüslimlerle bir arada yaşamaları bölgenin sosyo-kültürel açıdan da birtakım değişiklikler geçirdiğini akla getirmektedir. Beşiktaş'ın mahallelerinde bazen bir arada bazen ayrı yaşayan toplulukların fetihten XVI. yüzyıl ortalarına kadar bir arada yaşama hususunda ciddi bir tecrübeye sahip oldukları düşünülmelidir. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere mülklerin Müslümanlarla gayrimüslimler arasında el değiştirmesi, gayrimüslimlerin yaşadıkları yerlerin Sinan Paşa, Kılıç Ali, Yahya Efendi Mahallesi gibi karma mahallelerden oluştuğunu kanıtlamaktadır. Gayrimüslimler Beşiktaş'ın merkezindeki bazı mahallelerde sakin olsalar da geneli Beşiktaş'a bağlı köylerde yaşamaktadırlar.

Gayrimüslimlerin yaşadıkları yerin etrafında kendi dindaşlarının olması etkili olmuştur. Mesela Mustafa Çavuş'un vekili aracılığıyla Aleksandra bt. Vasîl'e sattığı Beşiktaş'taki evin komşuları gayrimüslimlerdir.²²² Murad Bey b. Abdullah'ın bir Frenk olan Benardo v. Antol'e sattığı Camii Mahallesi'ndeki evin komşuları Marangoz Antol, Nikorder ve Hüma bt. Abdullah'dır.²²³ Yorgi v. Yani'nin Yahudi Azub b. Musa'ya

²²¹ Filiz Yaşar Keskin, *Bir Osmanlı Adası'nda Toplum ve Ekonomi (XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Sakız)*, (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2013), s. 210.

²²² BŞS, 7, 68a, 2.

²²³ BŞS, 9, 14b, 6.

sattığı Kuruçeşme'deki evin komşuları Yahudilerdir.²²⁴ Aynı durum Müslümanlar için de geçerlidir. Angeli b. Dimitri'nin Sinan Paşa Vakfı'na sattığı Camii Mahallesi'ndeki evin etrafında Sinan Paşa Vakfı, Sakine bt. Mustafa ve Kurd b. Mustafa bulunmaktadır.

225

Daha önce gayrimüslimlerin hangi mahallelerde meskûn olduğu hususunda bilgi verilse de özellikle yoğunlukta oldukları köyler ve dini yapıları hakkında bilgi vermek amacıyla ayrı bir başlık açılması uygun görülmüştür. Beşiktaş, gayrimüslim çeşitliliği bakımından oldukça renkli bir görünüm arz etmektedir. Müslümanların yoğun olduğu bu bölgede Rum, Ermeni, Yahudi, Frenk, Sırp, Bulgarlar da bulunmaktadır. Rumlar Beşiktaş'ta olduğu gibi Maçuka, Ortaköy, Kuruçeşme, Akıntıburnu ve Tatavla'da da yoğunken, Ermeniler Beşiktaş, Ortaköy ve Kuruçeşme'de, Yahudiler ise özellikle Ortaköy ve Kuruçeşme'de yoğundurlar.

Evliya Çelebi Beşiktaş'ta bir kilise ve sinagogdan bahsetmezken Eremya Çelebi Beşiktaş'ta Ermeniler'e ait küçük bir kilise ile Rumlar'ın bir ayazma ve kiliselerinin olduğunu belirtmiştir.²²⁶ "Sinan Paşa kefare mahallesi,"²²⁷ "Nefs-i Beşiktaş mahallatından Gebran Mahallesi,"²²⁸ "Nefs-i Beşiktaş'ta zimmîler mahallesi,"²²⁹ "Nasarânî Mahallesi"²³⁰ ifadeleri ile "Beşiktaş'ta vâki' ayazma,"²³¹ Sinan Paşa Mahallesi'ndeki Ebora? Kilisesi, Beşiktaş'taki mahallelerde Ermeni ve Rumlar'a sıkça rastlanılmış olması Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiyi teyit etmektedir. Hovhannesyan ise Beşiktaş'ta Rumlar'ın Aya Panaia adlı iki kilisesine karşın Ermeniler'in Surp Asdvadzazin adında küçük bir kiliselerinin olduğunu söyler.²³² 1256/1840 tarihli bir

²²⁴ BŞS, 9, 43a, 2.

²²⁵ BŞS, 9, 6b, 2.

²²⁶ Eremya Çelebi Kömürciyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, çev. Hrand D. Andreasyan, haz. Kevork Pamukciyan, 2. Baskı, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1988, s. 39.

²²⁷ BŞS, 21, 1b, 5.

²²⁸ BŞS, 3, 57b, 4; BŞS, 5, 13a, 3.

²²⁹ BŞS, 17, 831, 4.

²³⁰ BŞS, 12, 24b, 3.

²³¹ BŞS, 13, 2a, 2.

²³² Sarkis Sarraf Hovhannesyan, *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*, çev. Elmon Hançer, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, s. 46.

nüfus defterinde Beşiktaş'ta Meryem Ana, Paşa Mahallesi'nde ise Panaiya Kilisesi adları geçmektedir.²³³

Beşiktaş'taki sanat sahibi bazı Ermeniler'in Anadolu'dan geldikleri kayıtlara yansımıştır.²³⁴ Gelenlerin bir kısmı Erzingan kazasındandır.²³⁵ Beşiktaş'ta Arapkir sancağından olan Ermenilere de rastlanmıştır.²³⁶ Bu kişiler II. Mehmed'in iskân politikasının bir tezahürü olarak İstanbul'a getirilmiş olabilirler. Nitekim II. Mehmed Karaman, Kayseri, Sivas, Diyarbakır, Erzurum, Erzincan gibi yerlerdeki Ermeni halkı ve sanatkarları İstanbul'un çeşitli semtlerine yerleştirmiştir.²³⁷

1560 tarihli bir davada Köstendil tevabinden Dubniçe kasabası ile Serpuza sancağındaki mülklerini Mustafa Çavuş'a satan Hasan Voyvoda b. Abdullah²³⁸ kaydı Sırbistan-Beşiktaş bağlantısını kurmaya yardımcı olmaktadır. Hasan'ın bir mühtedi ve Köstendil'in Sırbistan'a bağlı olan bir yer olduğu hesaba katılırsa Sırbistan'dan gelenlerin Beşiktaş'a yerleşmiş olabileceği düşünülebilir. Diğer bir ihtimal de I. Süleyman'ın Belgrad seferi sonrası getirdiği esirler veya devşirilen Sırp, Bulgar çocuklardır. Bunu destekleyecek 1570 tarihine ait kayıt şöyledir:

*Havâss-ı İstanbul Yeniçeri-i Belgrad nâm-ı diğer Bahçeköy İstani veled-i Kiro Belgrad'a tâbi' karye-i Kömürlü Orta Belgrad'a tâbi Kostantin veled-i Nikola, Dimitri veled-i Andon, İskerlet veled-i Erkesi, Manol veled-i Nikola bu 'amele-i mezbûr Beşiktaş'ta sâkin olup su yoluna hizmet iderler haracdandır ve ispençeden ve avârızdan ve sâir tekâlif-i 'örfiyyeden mu'âfırlar deyü defter-i cedîd-i hakânîde müfîd olmağın vukû' üzre sicile kaydolundu. Evâsıt-ı Şa'bân 977/Ocak 1570. Bu husûsa emr-i pâdişâhi dahi vardır.*²³⁹

²³³ NFS. d. 74. Paşa Mahallesi'nden kasıt Sinan Paşa mı yoksa Kılıç Ali Paşa mı olduğu net değildir. Bir arşiv belgesinde Kılıç Ali Paşa Mahallesi'nde mütemekkin Rum taifesinin bu mahaldeki kilisenin harabeye yüz tutup tamir ve termimi için padişaha arzda bulundukları ve kadim bir kilise olduğu için şeyhülislam fetvasıyla heyet-i asliyesi üzere buna izin verildiği yazmaktadır. Bkz. HAT. 75/36382, 29. 12. 1245. Bu belgeye dayanarak Panaiya Kilisesi'nin Kılıç Ali Paşa Mahallesi'ndeki kilise ile aynı kilise olduğu düşünülebilir.

²³⁴ BŞS, 10, 60b, 4; BŞS, 14, 50b, 1.

²³⁵ BŞS, 25, 90b, 2 ve 93b, 1, 2.

²³⁶ BŞS, 14, 24a, 1 ve 3.

²³⁷ Rahip G. Çarkçıyan, *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2006, s. 23.

²³⁸ BŞS, 2, 75a, 2. Köstendil, Rumeli eyaletine bağlı bir sancak bölgesidir. Tahir Sezen, (haz.), *Osmanlı Yer Adları*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017, s. 488. Bugün Bulgaristan'dadır.

²³⁹ BŞS, 7, 137a, 4.

Robert Mantran Belgrad’ın I. Süleyman tarafından alınmasından sonra oradan getirdiği Sırlar’ın bir kısmını Belgratkapı’ya baraj ve su kaynaklarının bakımını yapmakla görevlendirdiğini diğer kısmı ise Belgrat Ormanı’na yerleştirdiğini belirtmiştir.²⁴⁰

Beşiktaş’taki Yahudilerin az sayıda olduğunu söyleyen Hovhannesyan onlara ait bir sinagog konusunda bilgi vermemektedir. Beşiktaş mahkeme kayıtlarında geçen “Ebora Kenisesi” ve “Portugal cemaatinden David v. Salomon’un Beşiktaş kefare mahallesindeki menziline Yagop’a satması” ibareleri dikkate alınırsa Beşiktaş’ta Yahudilere ait bir mahallenin ve dini bir yapının olduğu akla getirilebilir.²⁴¹ Osmanlı İmparatorluğu’nda hem kilise hem de sinagog için “kenise” lafzı kullanıldığı ve söz konusu yapının hangisi olduğu hususunda bir bilgi bulunmazken 1520’lerde Portekizli Yahudi sığınmacıların İstanbul’da Lizbon, Evora ve Portekiz cemaatlerini oluşturduğu²⁴² bilgisinden hareketle söz konusu yapının bir sinagog olduğu düşünülebilir.

Kayıtlarda bazen Beşiktaş mahallelerinden biri²⁴³ bazen ona yakın bir köy²⁴⁴ olarak geçen Maçuka, nefis-i Beşiktaş’tandır.²⁴⁵ Mülk kayıtlarından Müslüman, Rum, Ermeni unsurların aynı köyde bazen de bir arada yaşadığı anlaşılmaktadır.²⁴⁶ Stefan Yerasimos, Maçuka adının Trabzon’un Maçukata adlı yerinden geldiğini söylemektedir.²⁴⁷ Hem Müslüman hem de gayrimüslimlerle meskûn bir yer olduğundan her iki gruba ait mezarlıklar bulunduğu mülk kayıtlarına yansımıştır.²⁴⁸

Maçuka gibi Beşiktaş’a yakın olan köylerden biri olan Ortaköy, Beşiktaş mahallelerindenidir.²⁴⁹ Gökbilgin I. Süleyman zamanında Türkler’in bu köye yerleşmesiyle geliştiğini ve adını bu esnada aldığını ileri sürmektedir.²⁵⁰ Farklı etnik ve dini kimliğe sahip insanların bir arada oturduğu Ortaköy, kayıtlarda bazen “Kasaba-yı

²⁴⁰ Mantran, *İstanbul Tarihi*, s. 219.

²⁴¹ BŞS, 23, 64b, 2; BŞS, 24, 39a, 3.

²⁴² Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yahudiler*, s. 104.

²⁴³ BŞS, 2, 33b, 3; BŞS, 5, 5b, 4.

²⁴⁴ BŞS, 4, 5b, 1, (967).

²⁴⁵ BŞS, 18, 16a, 3.

²⁴⁶ BŞS, 4, 28b, 4; BŞS, 7, 114a, 2; BŞS, 7, 128a, 6.

²⁴⁷ Yerasimos, “Haslar Kazası,” s. 88.

²⁴⁸ Mekabir-i müslimin için bkz. BŞS, 5, 17b, 3 (Muharrem 974/1566); Mekabir-i kefare için bkz. BŞS, 7, 50b, 4 (Evâhir-i Safer 976).

²⁴⁹ BŞS, 26, 5a, 3.

²⁵⁰ M. Tayyib Gökbilgin, “Boğaziçi,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, s. 253.

Beşiktaş tevâbii'nden Ortaköy"²⁵¹ bazen "Havâss-ı Kostantiniyye'ye tâbi' Ayafoka" olarak geçmektedir.²⁵² Yerasimos, Barkan'ın 1498 tahrir defterindeki verilere dayanarak Ayafoka/Ortaköy'e yerleştirilen ortakçıların Slav kökenli olduğunu ileri sürmüştür.²⁵³ 1540'ta İstanbul'da bulunmuş olan Gyllius, Ortaköy'e Yunanlılar'ın Hagios Phokas adını verdikleri, beşten fazla küçük vadiye ayrılmış olun köyün bir vadinin deniz düzlüğünde kurulmuş üzüm bağları ve kirazlarıyla verimli bir yer olduğunu gözlemlemiş, buraya gemilerin sürekli gelerek bir liman oluşturduğunu belirtmiştir.²⁵⁴

Bugünkü Ortaköy, Ayios Fokas Manastırı'nın bulunduğu yerdir. Bu manastır 832-842 yılları arasında Kostantinopolis Patriği olan VII. İoannes Grammatikos'un kardeşi Arsavir'in sarayı iken I. Basileos (867-886) döneminde manastıra dönüştürülmüştür.²⁵⁵

Eremya Çelebi Ortaköy'de bir Ermeni kilisesi olduğunu ve Ermeniler'in oturduğunu, köy halkının çoğunluğunu Yahudilerin oluşturduğunu ve az sayıda Türkler'in bulunduğunu belirtmiştir.²⁵⁶ Bir kayıta "Ortaköy'de sâkin olan Ermeni tâifesi"²⁵⁷ ibaresi Ermenilerin bu köyde meskûn olduğunu göstermektedir. Hovhannesyan Ortaköy'de Ermeniler'in Surp Asdvadzazin Kilisesi ile Rumlar'ın Ay Foka adlı bir kilisesi ve Rumlar'ın iki ayazması bulunduğunu zikretmiştir. Bu ayazmalardan biri Cuma Ayazması denilen Aya Paraskevi diğeri Hıdırellez'de ziyaret edilen Ay Yorgi ayazmalarıdır.²⁵⁸ Ay Yorgi Ayazması'na Müslümanların Hızır İlyas Ayazması adı verdiği "Ortaköy'de vâki' sipahîyândan Mustafa b. Abdullah'ın karısı Vartemi bt. Luka'nın Hızır İlyas kurbundaki bağını zevcine satması" ibaresi teyit etmektedir.²⁵⁹ Bu bilgi aynı zamanda ayazmanın gayrimüslimler gibi Müslümanlar tarafından da önemsendiğini göstermektedir. Ermeni yazarlar Ortaköy'deki Yahudi nüfusun yoğunluğundan bahsettikleri halde burada bir sinagog bulunup bulunmadığı konusunda sessiz kalmışlardır. Rumlar gibi Yahudilerin de yoğun olduğu bu köyde

²⁵¹ BŞS, 5, 16b, 2 (Zilhicce 973/1566).

²⁵² BŞS, 4, 28b, 1 (Evâil-i Rebi'ü'l-evvel 972/1564).

²⁵³ Yerasimos, "Haslar Kazası," s. 88.

²⁵⁴ Gyllius, *İstanbul Boğazı*, s. 96.

²⁵⁵ Berger, "Tarih İçinde Beşiktaş," s. 16.

²⁵⁶ Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi*, s. 40-41.

²⁵⁷ BŞS, 14, 24a, 4 (Evasıt-ı Cemâziye'l-âhir 988/1580).

²⁵⁸ Hovhannesyan, *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*, s. 46.

²⁵⁹ BŞS, 18, 49b, 2.

kayıtlara yansıdığı kadarıyla Alamanoğulları²⁶⁰ ve Büyük Cemaati²⁶¹ adlarında Yahudi cemaatleri bulunmaktadır.

XVI. yüzyılda Ortaköy, Yahudi yayıncıların bir merkezi durumundaydı. İtalya'dan göç eden ve Ortaköy'de bir matbaa kuran Sancino yayıncılıktan sonra Nasi Ailesi de burada bir matbaa kurmuştur.²⁶² Gracia Nasi'nin kızı, Yasef Nasi'nin eşi olan Reyna Nasi'nin Ortaköy'deki matbaasında 1593-1597 yılları arasında yedi adet Yahudi eseri basılmıştır.²⁶³

Ortaköy gibi Yahudilerin yoğun olduğu diğer bir köy Kuruçeşme'dir. Mahkeme kayıtlarına "Beşiktaş'a tâbi Kuruçeşme" şeklinde geçmiştir.²⁶⁴ Oya Baydar 1095/1683 tarihli çeşmenin mahalleye adını verdiğini ileri sürse de Beşiktaş mahkeme kayıtlarında XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Kuruçeşme adı bulunmaktadır.²⁶⁵ Gerlach'ın Sofya'da gezdiği köylerden birinin adının Kuruçeşme olması ve bu köyün Sinan Paşa'ya ait olduğunu belirtmesi Kuruçeşme isminin buradan gelmiş olabileceğini akla getirmektedir.²⁶⁶ Kuruçeşme'de Müslümanların dere içinde bir mahallesi ve bir camisi bulunduğunu belirten Evliya Çelebi, Yahudilerin on bir cemaat ile üç sinagoga, Rumlar'ın ise üç mahalle ile iki kiliseye sahip olduklarını söylerken Ermenilere ait bir yapıdan bahsetmemiştir.²⁶⁷ XVII. yüzyılın Ermeni yazarları ise Kuruçeşme'de Ermeniler'in Surp Haç Yerevman Kilisesi, Rumlar'ın Ay Dimitri Kilisesi ile Analipsi ve Ay Nikola ayazmaları olduğunu söylemişlerdir.²⁶⁸ Beşiktaş mahkeme kayıtlarında zaman zaman Kuruçeşme'de meskûn Ermenilere rastlansa da nüfus yoğunluğunun ne

²⁶⁰ BŞS, 25, 69a, 2.

²⁶¹ BŞS, 25, 90a, 2. Marc Baer Beşiktaş ve tevabine yerleşen Yahudilerin Almanya, İspanya, Portekiz, Makedonya, Yunanistan, Sicilya ve Arapça konuşulan yerlerden geldiği bilgisini vermektedir. Bu bilgi yukarıda adı verilen cemaatlerle de uyumaktadır. Bkz. Marc Baer, *Honored by the Glory Of Islam: The Ottoman State, Non-Muslims, and Conversion to Islam in Late Seventeenth-Century Istanbul and Rumelia*, I, Chicago: Illinious, 2001, s. 93.

²⁶² Stanford Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudi Milleti," *Yeni Türkiye*, 32 (2000), s. 457.

²⁶³ Yasin Meral, "Nasi-Mendes Ailesi ve İstanbul'da Reyna Nasi Matbaası," *Sahn-ı Semândan Dârülfünûn'a*, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2017, s. 187.

²⁶⁴ BŞS, 2, 13a, 4, (Evâhir-i Muharrem 967).

²⁶⁵ Oya Baydar, "Kuruçeşme," *Dünden Bugüne Beşiktaş*, ed. Nuri Akbayer, İstanbul: Beşiktaş Belediye Başkanlığı, Tarih Vakfı, 1998, s. 44.

²⁶⁶ Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, II, s. 839.

²⁶⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, I, s. 193.

²⁶⁸ Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi*, s. 41; Hovhannesyan, *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*, s. 46-47.

ölçüde olduğunu tespit etmek zordur. Kuruçeşme’de bir ayazma ve gayrimüslimlere ait bir mezarlık bulunduğu mahkeme kayıtlarından da anlaşılmaktadır.²⁶⁹

Evliya Çelebi’nin Kuruçeşme’deki Yahudi nüfusun fazla olduğunu belirtmesi İstanbul’un fethinden sonra II. Mehmed’in, şehre gelip ticaret yapmaları için Yahudilere yaptığı davetin karşılık bulunduğunu göstermektedir. Aynı daveti Hahambaşı İzak Sarfati de yapmış ve Osmanlı topraklarına Macaristan, Sırbistan, Bosna, Kırım ve Almanya’dan büyük Yahudi toplulukları gelmiştir. II. Bayezid ve sonraki dönemlerde Portekiz’den Osmanlı ülkesine Yahudi göçleri olmuştur.²⁷⁰ Kuruçeşme’ye gelen Yahudi cemaatlerinden biri Çiçilyan cemaatidir.²⁷¹

Ortaköy gibi Kuruçeşme’de de Yahudilere ait bir matbaa bulunmaktadır. Reyna Nasi’nin Galata’daki matbaası yangın veya salgın hastalık sebebiyle Kuruçeşme’ye taşınmıştır.²⁷² Kuruçeşme’de sakin olan Nakşa Beyi Yasef Nasi’nin eşi Reyna Nasi Kuruçeşme’deki evinde bir matbaa kurmuş ve on beş eser bastırmıştır.²⁷³

Beşiktaş mahallelerinden biri olan Akıntıburnu²⁷⁴ kayıtlarda bazen Ayasoma ve Akıntıburnu²⁷⁵ olarak geçse de fetihten sonra bölge Asomato olarak anılmıştır.²⁷⁶ Rum, Müslüman, Yahudi, Frenk ve Çingeneler gibi çeşitli etnik kimliğe sahip insanların oturduğu bir yerdir. Kayıtlarda Arnavutköy’ün Akıntıburnu ile maruf olduğu yazılmaktadır.²⁷⁷ Asomato/Akıntıburnu 1498 tahrir defterine göre aralarında Beşiktaş, Ayafoka, Maçuka’nın da bulunduğu köyler içerisinde nüfusu en fazla olan köydür. Köy halkı ortakçı kul değil ehl-i zimmettir.²⁷⁸ Yerasimos, bu köye Arnavutlar’ın

²⁶⁹ BŞS, 12, 26b, 4.

²⁷⁰ Okşan Svastics, *Yahudilerin İstanbul’u*, İstanbul: Boyut, 2011, s. 20.

²⁷¹ BŞS, 16, 113a, 1.

²⁷² Yasin Meral, “Nasi-Mendes Ailesi,” s. 187.

²⁷³ MoseSevilla-Sharon, *Türkiye Yahudileri*, İstanbul: İletişim, 1992, s. 106.

²⁷⁴ BŞS, 26, 5a, 1.

²⁷⁵ BŞS, 7, 69a, 1; BŞS, 7, 111a, 2.

²⁷⁶ Barkan, *Kanunlar*, I, s. 36.

²⁷⁷ BŞS, 8, 7b, 9; BŞS, 25, 47a, 2; Evâil-i Zilhicce 1025/1617 tarihli TS. MA. d. 1321, nolu defterin 20. sayfasında Arnavutköy nam-ı diğer Akıntıburnu olarak geçmektedir.

²⁷⁸ Barkan, *Kanunlar*, s. 36. Ortakçı kul, XV. yüzyılda toprağa yerleştirilmiş ve padişahın köle ve cariyeleri ile onların soyundan gelen esirlerdir. Bu kişiler sahiplerinin malı olup azad edilene kadar hukuken köle hükmündedirler. Barkan, *Kanunlar*, s. 4-5. Ehl-i zimmet ise Osmanlı İmparatorluğu sınırları dâhilinde yaşayıp cizye vermekle yükümlü ve hür olan gayrimüslimlerdir.

yerleştirildiğini ileri sürerken²⁷⁹ Marc Baer köydeki Ortodoks Hristiyanların çoğunun Karadeniz’den gelen Lazlar olduğunu belirtir.²⁸⁰

Arnavutköy’de Başmelek Mikail’e adanmış bir kilise -Kutsal Melek- bulunmaktadır. Köyün çevresi bağlarla kaplıdır ve kilise köyün dışında yer almaktadır.²⁸¹ Köyde bulunan Arangelos adını taşıyan kiliseye izafeten köye Asomatos –melek- adının verilmiştir.²⁸² Hristiyan hacıların ziyaret ettiği çok ünlü bir hac merkezi olan Ayios Mihael Kilisesi, Konstantinopolis’in kurucusu I. Constantinus döneminde (305-337) inşa edilmiştir.²⁸³ Arnavutköy’ün sınırları içinde bir de ayazma bulunmaktadır.²⁸⁴ Eremya Çelebi bu ayazmanın adının Ay İlya olduğunu bildirmektedir.²⁸⁵ Köyde bir de mezarlık bulunmaktadır.²⁸⁶ Akıntıburnu’ndaki Sultan fırını,²⁸⁷ Arnavutköy’deki bağlar arasındaki Hadikatü’s-Sultaniyye²⁸⁸ hanedanının bu köyle ilgisini göstermesi bakımından önemlidir. Kayıtlarda sürekli gayrimüslimlerin bağ satışıyla gündeme gelen Fundalık, Beşiktaş mahallelerinden/köylerinden biridir.²⁸⁹ 1565 tarihli bir kayıta Fundalık’ın Arnavutköy’de bulunduğu bilgisi yer almaktadır.²⁹⁰ Köyde gayrimüslimlerin bağları ve mülkleri bulunmaktadır.

Beşiktaş’a tabi olan Tatavla, bugün Şişli ilçesi sınırlarındadır.²⁹¹ İncelenen dönemdeki Tatavla ile ilgili kayıtlarda birkaç Müslüman haricinde köyün tamamının Rumlar’dan oluştuğu söylenebilir. Zaten Tatavla ismini Rumlar vermiştir ve tavla, beygir ahır manasına gelmektedir.²⁹² Tatavla’da bir köy kilisesi²⁹³ -Aya Dimitri-²⁹⁴ ve gayrimüslimlere ait bir mezarlık bulunmaktadır.²⁹⁵

²⁷⁹ Yerasimos, “Haslar Kazası,” s. 88.

²⁸⁰ Marc Baer, *Honored by the Glory of Islam* I, s. 92.

²⁸¹ Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, I, s. 361.

²⁸² P. Ğ. İncicyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, haz. Hrand D. Andreasyan, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1956, s. 161.

²⁸³ Berger, “Tarih İçinde Beşiktaş,” s. 14.

²⁸⁴ BŞS, 7, 42b, 3.

²⁸⁵ Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi*, s. 41.

²⁸⁶ BŞS, 7, 149a, 5.

²⁸⁷ BŞS, 7, 149a, 5.

²⁸⁸ BŞS, 7, 37a, 1.

²⁸⁹ BŞS, 23, 34b, 1.

²⁹⁰ BŞS, 4, 65b, 3.

²⁹¹ BŞS, 7, 88b, 3.

²⁹² Eyice, “Mahalle ve Semt Adları,” s. 200. Tatavla isminin zengin kişilerin çok sayıda atlarının bulunduğu alan anlamında kullanıldığına dair görüşler de bulunmaktadır. Tatavla’dan Kağıthane’ye uzanan geniş ve boş alan fetih sonrası padişahın atları için otlak olarak ayrılmıştır. Bkz. Orhan Türker,

Beşiktaş ve tevabiinde Yanyalı,²⁹⁶ Nardalı,²⁹⁷ Trabzonlu,²⁹⁸ Kıbrıslı,²⁹⁹ Avlonyalı,³⁰⁰ Delonyalı³⁰¹ kişilere rastlansa da bunların bir topluluk oluşturup oluşturmadıkları bilinmezken Sakızlı zimmîlerin topluluk olduğu şu kayda yansımıştır:

*Sakızlı zimmîler için emir sûretinden ba'zıdır. Memâlik-i mahrûsemde gezerken biri mürd oldukda metrûkâtına Beytü'l-mâlcî dahl etmeye deyü mastûr iken ana mügâyir dahl olunduğun bildirdiler imdi buyurdum ki hükm-i şerîfîm vardıkda Sakızlı re'âyâsından biri mürd oldukda zâhir oldukdan sonra ahidnâmelerine mügâyir metrûkâtına beytûlmâlcî dahl ettirmeyüp ve zabt ettürmeyesin (Evâsıt-ı Receb 983/Ekim 1575).*³⁰²

Sakız mütemekkinlerinden bazı kişilerin Beşiktaş,³⁰³ Maçuka³⁰⁴ ve Ortaköy'de³⁰⁵ sakin oldukları kayıtlara yansımıştır. Sakız Adası 16 Nisan 1566'da Cezayir Beylerbeyi Kaptan-ı derya Piyale Paşa tarafından fethedilmiştir.³⁰⁶ Tatavla, Sakız Adası'ndan gelen denizcilerin oluşturdukları bir köydür. Adanın fethinden sonra denizcilikte şöhret yapmış Rum gençleri Kasımpaşa Tersanesi'nde çalıştırılmak için getirilmişler ve bu denizciler İstanbul'daki Rum kızlarla evlenerek Tatavla tepesindeki kendi mahallelerini

Osmanlı İstanbulu'ndan Bir Köşe Tatavla, İstanbul: Sel Yayıncılık, 1998, s. 12 Türker, farklı şekillerde söylenen Tatavla adının XIX. yüzyıl ortalarından sonra yazılışının Tatavla şeklinde yazılıp söylendiğini ileri sürse de II. Bayezid dönemi bir belgede -BOA, TS.MA.d.7654- ve Beşiktaş mahkeme kayıtlarında Tatavla olarak geçmiştir.

²⁹³ BŞS, 5, 17a, 4.

²⁹⁴ NFS, d. 74.

²⁹⁵ BŞS, 10, 62a, 5.

²⁹⁶ BŞS, 7, 35a, 3. Yanya, Rumeli eyaletine bağlı bir sancak bölgesidir. Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 801. Bugün Yunanistan'dadır.

²⁹⁷ BŞS, 17, 20a, 2. Narda, Rumeli eyaletine bağlı bir kazadır. Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 573. Bugün Yunanistan'dadır.

²⁹⁸ BŞS, 10, 16a, 1.

²⁹⁹ BŞS, 17, 11b, 1.

³⁰⁰ BŞS, 3, 13a, 4. Avlonya, Rumeli eyaletine bağlı bir sancak bölgesidir. Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, s. 64. Bugün Arnavutluk'ta yer almaktadır.

³⁰¹ BŞS, 21, 8a, 9. Delonya, Arnavutluk'a bağlıdır. Söz konusu kişi Pandi v. Kosta'dır. Delonya- Mazarat kazası Konispol köyündendir; Diğer bir kayıt Delonya-Mazarat kazası Paşavidin köyünden Todori v. Kordes'tir. BŞS, 2, 68a, 3.

³⁰² BŞS, 9, 57a, 1.

³⁰³ BŞS, 16, 94b, 1; 7, 119a, 1.

³⁰⁴ BŞS, 7, 114a, 2.

³⁰⁵ BŞS, 24, 34b, 2.

³⁰⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3, Bölüm 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1983, s. 7.

oluşturmuşlardır. Buradaki Sakızlıların adanın Osmanlı Devleti'nden ayrıldığı 1912 tarihine kadar irtibatlarını sürdürmeleri bu bağlantıyı güçlendirmektedir.³⁰⁷

Yine bir ada olan Kıbrıs'ın 1571'de fethedilmesinin ardından Beşiktaş'a yerleşen Rumlar olduğu gibi³⁰⁸ bu adadan Beşiktaş'a getirilen köle ve cariyelerin de olduğu mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa'nın Kıbrıslı Rum köle ve cariyeleri bulunduğu gibi bazı gayrimüslimlerin de Kıbrıslı köle ve cariyeleri bulunmaktadır.³⁰⁹ Kıbrıs'ın Lefkara kazasında piskopos olan Yakamo adlı rahibin Beşiktaş'tan Cafer Ağa ibn Mustafa'dan borç alması Kıbrıs ile Beşiktaş bağlantısını kurmaya yardımcı olmaktadır.³¹⁰

2. 3. İSİMLERİ

Beşiktaş mahkeme kayıtlarındaki gayrimüslimlerden Yahudilerin hem ismi hem etnik kimlikleri genellikle belirtildiği halde Rum, Ermeni ve Frenkler'in nadiren belirtilmesi, aynı ismin Rum, Ermeni ve Frenkler tarafından kullanılması gayrimüslimlerin etnisitelerini belirlemede yaşanan bir dezavantaj olmuştur. Mesela Mariya ve Nikola gibi Manol ismi de her üç grup tarafından kullanılmıştır. Bununla birlikte Ermeniler'e has Agop, Kirkor, Bedros gibi bazı karakteristik isimlerle bir tahmin yapılabilmektedir. İlya, David, Yagop isimleri ise hem Yahudi hem de Hristiyan gruplarca kullanılan isimlerden bazılarıdır. Mahkeme kayıtlarında geçen isimlerdeki çeşitlilik ve anlaşılamazlık nedeniyle gayrimüslimlerin kullandıkları isimlere burada yer verilmeyecek bunun yerine Müslümanlara ve Türkler'e ait isimler üzerinde durulacaktır. Mesela Kurd, Arslan gibi isimler bir Müslüman olan Müezzın Kurd b. Aydın³¹¹ tarafından kullanıldığı gibi Arslan nam Yahudi,³¹² Kıpti Arslan b. Kurd,³¹³ Arslan Reis b. Yani,³¹⁴ Arslan nam Ermeni³¹⁵ örneklerinde olduğu gibi bütün gruplar tarafından da

³⁰⁷ O. Türker, *Tatavla*, 13, 16.

³⁰⁸ BŞS, 22, 4a, 1.

³⁰⁹ BŞS, 8, 11b, 5; BŞS, 10, 50b, 3; BŞS, 14, 32b, 1; BŞS, 16, 8b, 1.

³¹⁰ BŞS, 26, 50b, 3.

³¹¹ BŞS, 10, 61b, 5.

³¹² BŞS, 8, 11a, 1.

³¹³ BŞS, 9, 32b, 1.

³¹⁴ BŞS, 2, 63a, 4.

³¹⁵ BŞS, 3, 84a, 9.

kullanılmıştır. Şehriyar v. Murad,³¹⁶ Devletkar,³¹⁷ Allahverdi,³¹⁸ Aydın,³¹⁹ Alagöz b. Pavli,³²⁰ Karagöz v. Karakaş³²¹ isimleri Ermeniler tarafından tercih edilen isimler arasındadır. Yahudiler Müslümanlarla ortak olarak Musa, Şaban, İshak, İbrahim, İlyas, Yakub, Kemal gibi isimler kullanmalarının yanında Bayram,³²² Bereket,³²³ Abdi,³²⁴ Karakaş³²⁵ gibi isimler de almışlardır. Zimmî erkeklerin kullandığı isimlerden diğerleri de Kaplan,³²⁶ Sinan ve Tarık'tır.³²⁷ Gayrimüslim kadınlar ise Sultana, Yıldız, Güllü, Sırma, Nazlı, Süreyya, Lal gibi isimleri tercih etmişlerdir.³²⁸ Gayrimüslimlerin Müslümanlara ait isimler kullanmaları sadece Beşiktaş'a özgü bir durum değildir. İstanbul'da Üsküdar³²⁹ ve Hasköy'deki³³⁰ bazı gayrimüslimler ile Anadolu'nun birçok bölgesindeki -Harput,³³¹ Kilis,³³² Afyon,³³³ Antep,³³⁴ Konya,³³⁵ Sivas,³³⁶ Tarsus,³³⁷

³¹⁶ BŞS, 9, 35a, 1.

³¹⁷ BŞS, 16, 82a, 1.

³¹⁸ BŞS, 4, 54a, 3.

³¹⁹ BŞS, 16, 125b, 1.

³²⁰ BŞS, 3, 87b, 2.

³²¹ BŞS, 10, 73a, 5.

³²² BŞS, 23, 22b, 2.

³²³ BŞS, 25, 27a, 5.

³²⁴ BŞS, 7, 32a, 3.

³²⁵ BŞS, 20, 20a, 2.

³²⁶ BŞS, 2, 66b, 4.

³²⁷ Sinan b. Petro BŞS, 10, 65a, 4; Derviş b. Sinan nam zimmî BŞS, 23, 14a, 1. Tarık v. Dimitri BŞS, 10, 66b, 5.

³²⁸ Sultana bt. Yani BŞS, 17, 96a, 5; Avraham'ın hemşiresi Yıldız Hatun BŞS, 9, 58b, 1; Dino v. Françesko'nun annesi Gülli BŞS, 9, 24a, 1; Sırma bt. Bakşi'nin zevcesi Yani v. Dimitri BŞS, 7, 133b, 1; Ortaköy'de mürd olan Malkas v. Aslan'ın kızı Nazlı BŞS, 20, 22b, 3; Sultana ve Süreyya nam yahudiyeler BŞS, 24, 27a, 5; Lal Hatun bt. Yagop BŞS, 7, 38b, 5.

³²⁹ Üsküdar'da Ermenilerin kullandıkları isimler Tanrıvermiş, Murad bkz. ÜŞS, 1, s. 113, hk. 27; Doğan bkz. ÜŞS, 1, s. 216/314; Alagöz bkz. ÜŞS, 2, s. 143/216; Karagöz bkz. ÜŞS, 9, s. 254/603.

³³⁰ Hasköy'deki Ermeniler, Erzincan'ın Eğin kazasından olup şu isimleri kullanmışlardır: Aslan, Emirhan, Ferahzad, Ümid HŞS, 5, s. 104/76; Derviş HŞS, 5, s. 147/148; Bahtiyar HŞS, 5, s. 148/149; Mercan, Murad HŞS, 5, s. 169/182; Bahadır HŞS, 5, s. 210/253; Ferhad HŞS, 5, s. 237/303; Behzad HŞS, 5, s. 243/312; Nazlı, Aslı HŞS, 5, s. 263/344; Sefer HŞS, 5, s. 302/409; Devletyar HŞS, 10, s. 98/102. Yahudiler ise Haydar HŞS, 5, s. 383/548; Tursun HŞS, 10, s. 107/114; Karakaş HŞS, 10, s. 149/179 isimlerini almışlardır.

³³¹ Harput'taki Ermeni erkekler Murad, Orhan, Atabeg gibi isimler kullanırken Ermeni kadınlar Cevher, Melike, Meryem, Nazik ve Nazenin gibi isimler kullanmışlardır. İbrahim Erdoğan, "Harput'ta Gayrimüslimler (1823-1868)" (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1994).

³³² Kilis'teki bazı gayrimüslimler çocuklarına Altun, Sultan, İbrahim, Sadakat, Durmuş ve Murad isimlerini koymuşlardır. Kadriye Günver, *Kilis'te Yaşayan Gayrimüslimler (1850-1925)*, (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2003).

³³³ Afyon'daki Ermeniler'in de benzer isimler kullandıkları söylenebilir. Nitekim Ermeni erkekler Murad, Atabek gibi isimleri tercih ederken, Ermeni kadınlar Sultan, Güllü, Nazlı, Sümül gibi isimler almışlardır. Zelkif Polat, *XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Afyonkarahisar'da Gayrimüslimler*, (Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2005), s. 41, 43.

³³⁴ Antep'teki gayrimüslim erkeklerin kullandıkları isimler Allahverdi, Abdullah, Avni, Arslan, Bedir, Ersin, İzzet, Karagöz, Karaman, Kutsi iken gayrimüslim kadınlar Gülşah, Nazlı, Mercan, Perihan, Sultan

Denizli³³⁸ ve Yozgat'taki³³⁹ - gayrimüslimler kültürel etkileşimin bir sonucu olarak Türk-İslam isimlerini tercih etmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı bölgelerindeki Ermeni erkeklerin özellikle Alagöz, Karagöz, Aslan, Murad ve Hüdaverdi/Tanrıverdi/Allahverdi isimlerini, Ermeni kadınların ise Nazlı, Güllü, Sultan isimlerini kullanmaları dikkat çekicidir. İsimler hususunda belirtilmesi gereken bir diğer ayrıntı gayrimüslim köle ve cariye isimlerinde baba isminin kullanılmış olmasıdır. Yanısıra ihtida sonrası gayrimüslimlerin baba isimleri bilindiği halde Abdullah isminin verilmiş olması geçmişten gelen uygulamanın devamı veya yeni bir dinle beraber yeni bir kimliğin inşa edilmesine yöneliktir.³⁴⁰

2. 4. MESLEKLERİ

Mahkeme kayıtlarına yansıdığı kadarıyla gayrimüslimler denizcilik, terzilik, bozacılık, paşmakçılık, marangozluk, mumculuk, boyacılık, sarraflık, şükufecilik gibi birçok mesleğe sahiptirler. Burada hepsi hakkında bir bilgi verilmeyecek, genellemeler

gibi isimler almışlardır. Enver Demir, *Osmanlı Toplumunda Gayrimüslimler Ayıntab Örneği (1785-1865)* (Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2018), s. 110.

³³⁵ Konya'daki gayrimüslim erkekler Arslan, Kaplan, Bayram, Ertan, Durmuş, Huda, Murad, Sadi ve Sinan isimlerini, gayrimüslim kadınlar ise Bahar, Döndü, Sara isimlerini almışlardır. Mehmet Aydın, "Konya Şer'iye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Konya'da Gayrimüslimlerin Oturdıkları Mahalleler, Nüfus Durumları ve Sosyo-Kültürel Çevre," *XII. Türk Tarih Kongresi*, C. III, Ankara: 1999, s. 4-5.

³³⁶ Sivas'taki Ermeni kadınlar İpek, Cevher, Güzel, Hanım, Hatun, Kader, Kamer, Nazlı ve Sultan isimlerini alırken, Ermeni erkekler Baran, Elmas, Kenan, Korkut, Kumru, Melek, Murad, Nazar, Polat, Sinan, Şahbaz, Şahin, Şirin, Şirvan, Yakut ve Zarif isimlerini almışlardır. N. Bilge Özel, *Non-Muslim in Sivas at the end of the 18th and Beginning of the 19th Centuries*, (Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2002), s. 248-300.

³³⁷ Tarsus'taki gayrimüslim erkekler Arslan, Ayvaz, Fazıl, İlyas, Murad, Şahin, Şükrü isimlerini, kadınlar ise Hatun, Meryem ve Sultan isimlerini kullanmışlardır. Abdullah Poş, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Tarsus'ta Müslim-Gayrimüslim İlişkileri," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVII, 2, (2008), s. 601.

³³⁸ Denizli'deki gayrimüslimler Arslan, Bali, Durmuş ve Togan gibi Türk isimlerini aldıkları gibi, Halep ve Beyrut gibi Arap coğrafyasından Denizli'ye gelmiş olan Katolik Rumlar ise Yusuf, Abdusselim, Aziz, Davud, Eyyüb, Galip, İbrahim, Latife, Rızkullah, Sadiye, Selim, Şakir, Şükrü gibi Arapça isimler almışlardır. Bilal Yıldız, *Denizli Sancağı'nda Gayrimüslimler (1876-1923)*, (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2013), s. 267, 270.

³³⁹ Yozgat gayrimüslimleri ise erkeklerde Arslan, Ateş, Ayvaz, Bahadır, Burak, Hacı, Haydar, Hızır, İskender, Karaman, Kaplan, Murad ve Rüstem, kadınlarda ise Elmas, Gülkız, Gülmaya, İpek, Maviş, Melek, Samiye ve Sultan isimlerini kullanmışlardır. İsmail Cansız, *Şer'iye Sicillerine Göre 19. Yüzyıl Sonlarında Yozgat Sancağı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 1997), s. 50-51.

³⁴⁰ İhtida sonrası baba ismi değişenler için bkz. Marola bt. Kosta'nın anne baba bir kardeşi Mehmed b. Abdullah, BŞS, 2, 43b, 3; İbrahim b. Abdullah'ın kardeşi Pendazi v. Kosta, BŞS, 3, 19a, 1; Mehmed b. Abdullah'ın baba bir kardeşi Andrey a. Mihal, BŞS, 25, 95b, 2; Ali b. Abdullah'ın kızkardeşi Girane bt. Yani, BŞS, 3, 58b, 1.

yapılarak özellikle mahkeme kayıtlarında daha sık karşılaşılan mesleklerine değinilecektir. Yahudilerin meslekleri konusunda kasaplık, kuyumculuk, hekimlik, tercümanlık ve mültezimlik dışında bir meslek sahibine rastlanmamıştır. Yahudilerin ne tür meslekler icra ettiği konusunda Dernschwam ayrıntı vermektedir. Bezzazlık, –kumaş dokuyucusu- kazzazlık, –ipek dokuyucusu- sarraflık, hakkaklık, eczacılık, hekimlik, kasaplık, ressamlık, terzilik, boyacılık, camcılık ve matbaacılık en iyi yaptıkları meslekler arasındadır.³⁴¹ Rum ve Ermeniler arasında en yaygın meslekler arasında mimarlık, kuyumculuk, terzilik, balıkçılık, kasaplık, meyhanecilik, duvarcılık, kürkçülük, madencilik, ırgatlık ve hayvancılık başta gelmektedir.³⁴² Gayrimüslimlerin etkin olduğu meslekler bulundukları bölge ile de yakın alakalıdır. Mesela Rodosçuk'ta bağcılık, mumculuk, kürkçülük, barutçuluk, berberlik, terzilik, kalaycılık, hallaççılık meslekleri Rum ve Ermeniler'in meslekleri arasındayken çerçilik ve attarlık Yahudilerin en fazla faal oldukları mesleklerdendir.³⁴³ Sivas'taki gayrimüslimler attar, bakkal, balmumcu, basmacı, bezirci, bezzaz, boyacı, çadırcı, çilingir, çizmeci, kalaycı, katrancı, kasap, kürkçü, kahveci, marangoz ve terzi olarak çalışmışlardır.³⁴⁴ Şam'daki Yahudiler çerçilik, boyacılık, kuyumculuk, ipek ve alaca dokumacılığında faal iken, Hristiyanlar ırgatlık, çulhacılık, mimarlık, terzilik, eskicilik, boyacılık, ipekçilik, kürkçülük, dokumacılık ve su yolculuk mesleklerini icra etmişlerdir.³⁴⁵ Ermeniler'in yoğun olarak bulunduğu Antep'te taşçılık, terzilik, dokumacılık, duvarcılık meslekleri yanında demircilik, bakırcılık, kalaycılık, gümüşçülük ve kuyumculuk meslekleri en mahir oldukları alanlardır.³⁴⁶ Beşiktaş'taki diğer gayrimüslimlerin meslekleri arasında en yaygın olanları meyhanecilik, bağ ve bostancılık, fırıncılık, kasaplık, hamallık ve hem alt yapı hem de bina yapımını kapsayan yapı işleridir.

³⁴¹ Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Yaşar Önen, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s. 156.

³⁴² Yavuz Ercan, *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*, Ankara: Turhan Kitapevi, 2001, s. 225.

³⁴³ Yakup Şahiner, *Rodosçuk'ta Gayrimüslimler: (1640-1648)*, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi TAE, 2018), s. 115-117.

³⁴⁴ Serap Bozpolat, *Tanzimat'tan Önce Sivas'ta Gayrimüslimler*, (Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi SBE), 2007, s. 35.

³⁴⁵ Oğuzhan Samıkıran, "Nefs-i Şam Örneğinde Gayrimüslimlerin Nüfus ve Mesleklerine Dair Bir Araştırma (1674-1700)," *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, III/2 (2014), s. 237.

³⁴⁶ Demir, *Osmanlı Toplumunda Gayrimüslimler Ayıntab Örneği*, s. 190-191.

Gayrimüslim kadınların yaptıkları ilginç bir meslek olan şifacılık ile ilgili birkaç kayıt bulunmaktadır. Mesela Kali bt. Nikola, Nikola'nın ayağındaki yarayı on günde iyileştirdiği takdirde 1 filorisini, şayet sıhhat bulmazsa bir akçe ve bir habbe almayacağını Nikola huzurunda beyan etmiştir.³⁴⁷ Bir başka şifacı kadın olan Kumni adlı zimmîye, Beşiktaş subaşı Cafer tarafından iki şişe ve bir bele bağlanır teneke şarap ile İstanbul'a giderken yakalandığında Kumni, İstanbul'da hastaları olduğu ve şarabı onlara götürdüğünü söylemiştir.³⁴⁸

2.4. 1. Meyhanecilik

Şarabın gayrimüslimlere haram olmaması ve çok fazla tüketilmesi doğal olarak bu meslekle uğraşan insanları da ortaya çıkarmıştır. Meyhane konusu İstanbul'da özellikle Beşiktaş'ta ayrı bir yere sahiptir. Bu konuya eğlence anlayışları başlığında değinilecektir. Meyhanecilik yapanların büyük çoğunluğu Rum olup bazıları Frenk'tir.³⁴⁹ Dernschwam, Yahudilerin meyhanelerinin ayrı ve şarap kalitesinin yüksek olduğunu, Rum ve Yahudilerin birbirlerinin meyhanelerine gitmediklerini belirtmiştir.³⁵⁰ Özellikle Yahudilerin yoğun olduğu Ortaköy'de olan meyhanelerde hem Yahudi hem Rum meyhaneciler yoğundur. 1591 tarihli bir mahkeme kaydında Ortaköy'de beş tanesi Yahudilerin dört tanesi Rumların olmak üzere toplamda dokuz adet meyhane bulunmaktadır.³⁵¹

2. 4. 2. Bağ ve Bostancılık

Beşiktaş ve havalisinin bağlarla çevrili olması ve bağcılığın kadimden beri buralarda yapılması gayrimüslimlerin bu işle iştigal olma sonucunu da beraberinde getirmiştir. Gayrimüslimler kadar Müslümanların da bağ, bahçe sahibi olduğu mülk kayıtlarından

³⁴⁷ BŞS, 2, 57b, 1.

³⁴⁸ BŞS, 4, 56a, 1.

³⁴⁹ BŞS, 2, 21a ve 2, 21b, 2; BŞS, 2, 78b, 2; BŞS, 7, 135a, 2; BŞS, 7, 136b, 4; BŞS, 7, 149a, 3; BŞS, 10, 5b, 4; BŞS, 10, 80b, 4.

³⁵⁰ Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, s. 53.

³⁵¹ BŞS, 21,5a, 1. Bu meyhaneciler Dima v. Papa Yani, Karanbol kâfir, Köse kâfir, Kostantin kâfir, Salomon, diğer Salomon, Semarye, Yusva ve İshak'tır.

anlaşılmaktadır. Uzun yıllar İstanbul’da kalan Pedro, Müslümanların yaş ve kuru üzüm almak için gayrimüslimlerin ise şarap için bağ kurduklarını belirtmiştir.³⁵²

Bağ ve bostancılık ile alakalı bir alan koruculuktur. Gayrimüslimlerin her sene bağlarına üç tane bekçi koymaları “adet-i kadîmedendir.”³⁵³ Korucular bazen Müslüman bazen gayrimüslim olabilmektedir. Mesela 1559’da Beşiktaş ve Ortaköy bağları korucusu Hamza b. Mehmed iken³⁵⁴ 1569’da Yani v. Mihal ve Yani v. Kurteş ehl-i Beşiktaş marifetiyle Beşiktaş bağlarına korucu olmuşlardır.³⁵⁵

Bağ ve bağcılığın gayrimüslimler için ne derece önemli olduğunu bağlarına zarar gelmemesi için mahkemeden cerime³⁵⁶ talep etmelerinden anlaşılmaktadır. Beşiktaş ahalisinden birçok gayrimüslimin ittifak ederek “içimizden her kim bağa varup yaprak koparup satar ise beş yüz akçe cerîme ve yüz değnek vurula” diye mahkemeye başvurmuşlardır.³⁵⁷ Diğer bir cerime kaydı da şarap ile ilgilidir. Beşiktaş’a tabi Maçuka zimmîleri hariçten gelen kimselerin getirdikleri şarabın kendi şaraplarından daha iyi olması sebebiyle şaraplarını satamamışlar ve ellerinde kaldığı için birbirlerine satmak zorunda kalmışlardır. Bunun için mahkemeye başvurup hariçten şarap satanlara ve onlardan şarap satın alanlara beş yüz akçe cerime ve yüz celde vurulmasını, papaz ve kethüdalarının üzerlerine nazır olmasını talep etmişlerdir.³⁵⁸

2. 4. 3. Ekmekçilik

Kayıtlara bazen ekmekçi bazen habbaz bazen de somuncu olarak geçen ekmekçilik, gayrimüslimlerin uhdesinde olan mesleklerden birisidir. 1552 tarihli bir belgede Beşiktaş’ta İstanbul’dan un alan üç fırından bahsedilmektedir. Üç fırın da –Sinan Paşa Fırını, Sirkeci Mustafa Fırını ve Mehmed Usta Fırını- Müslümanlara aittir ve Sirkeci

³⁵² *Pedro’nun Zorunlu İstanbul Seyahati*, s. 170.

³⁵³ BŞS, 17, 2b, 3 ve 3b, 2.

³⁵⁴ BŞS, 2, 32b, 2.

³⁵⁵ BŞS, 7, 91a, 2, 3.

³⁵⁶ Cerime, suç anlamına gelmektedir. Kanuna göre para cezasını gerektiren bir suç olmadığı halde ceza olmak üzere alınan paradır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, 2. Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971, s. 281.

³⁵⁷ BŞS, 16, 123a, 7.

³⁵⁸ BŞS, 22, 2b, 4.

Mustafa Fırını'nı Todor işletirken diğer ikisini Kasım oğlu işletmektedir.³⁵⁹ Fırınlara Müslümanlara ait olması çalışanların da Müslüman olduğunu kanıtlamamaktadır. Beşiktaş mahkeme kayıtlarında gerek ekmekçiler gerekse dükkanları icareye alanlar gayrimüslimler olmuştur. Eremya Çelebi ve Hovhannesyan ekmekçiliğin Ermeniler tarafından icra edildiğinde müttefiklerdir.³⁶⁰ Ahmet Refik ise fırınların bazılarının devlet ricaline bazılarının Rum ve Ermenilere ait olduğunu belirtmiştir.³⁶¹

Devlet, ekmek işine titizlikle riayet etse de Müslüman işçi bulunmadığında gayrimüslim işçilerin çalıştırılmasına göz yummuştur.³⁶² Nitekim incelenen dönemde Kasım Beşe b. Abdullah ve Ahmed b. Kasım'dan başka Müslüman ekmekçilere rastlanılmaması, muhtesiplerin yaptığı günlük narh ve temizlik denetimlerinde Beşiktaş'taki Sinan Paşa, Mustafa Çavuş, Tekerlek Mustafa Çelebi ve Hoca Sadeddin gibi meşhur fırınlar yanında diğer fırınlarda çalışan ekmekçilerin tamamının gayrimüslim olması, eksik ölçü ve temizlik sorunlarının devam etmesi Demirtaş'ın bu iddiasını haklı çıkarmaktadır. Mesela Beşiktaş ahalisinden bazı Müslümanlar Sinan Paşa ve Çavuş fırınlarının “buğdaylarında fare necisi ve sâir envâ-i mülevvesân ile karışık olduğu” gerekçesiyle mahkemeye başvurmuşlar ve “bu makûlenin buğdayı etmek edip Müslümanlara satmasının münâsip olmadığını” söylediklerinde, olayın bir muhızır gönderilmek suretiyle doğruluğu sabit olmuştur.³⁶³

2. 4. 4. Kasaplık

Osmanlı Devleti'nde payitahtın et ihtiyacını karşılamak önemli görevlerden birisidir. Kasap olmak ciddi bir mali varlığa sebep olmayı da beraberinde getirdiğinden kasaplık zengin insanlar arasından seçilmekteydi. Zengin taşralılardan İstanbul'a kasap olarak seçilenler Müslümanlar olduğu gibi gayrimüslimler de olabiliyordu. XVI. yüzyılda İstanbul'da kasaplık yapmaya elverişli olanlardan % 40'ı Müslümanken % 60'ı

³⁵⁹ TS. MA. d. 9580.

³⁶⁰ Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi*, s. 17; Hovhannesyan, *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*, s. 22.

³⁶¹ Mehmet Demirtaş, *Osmanlı'da Fırıncılık 17. Yüzyıl*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008, s. 75-76.

³⁶² Demirtaş, *Osmanlı'da Fırıncılık*, s. 76.

³⁶³ BŞS, 22, 33b, 2.

gayrimüslimdi.³⁶⁴ Beşiktaş ve tevabiinde yaşayan gayrimüslimler arasında da kasaplık oranı yüksektir. Günlük narhlarda daha çok gayrimüslim kasapların adının geçmesi, udûl-i müsliminden nice kimsenin Kasap Yani'yi “bizde et olmayıp bari ciğer almağa rızamız vardır bize ciğer vermezler” diye şikayet etmeleri,³⁶⁵ Beşiktaş'ta Kaptan Ali Paşa'nın hala kasabı olan Yorgaki v. Kosta³⁶⁶ gibi Valide sultanın kasaplarından birinin İskerlet adlı bir gayrimüslim³⁶⁷ olması bu düşüncüyü haklı çıkarmaktadır. Burada Müslüman kasap olmadığı düşünülmemelidir. Kasap Ahmed, Hasan b. Abdullah, Hasan b. Alagöz gibi Müslüman kasaplar bulunmaktadır.³⁶⁸ Her grubun kendilerine ait salhanelerinin de olduğu bilinmektedir. Dikkat çekilmesi gereken nokta, bir meslek olarak ne kadar revaç bulunduğunu göstermektir. Kasaplığa bağlı olarak celeplik de gayrimüslimlerin uhdesindedir. Faroqhi mali yük açısından kasapların celeplerden daha fazla gelire sahip olduğunu belirtmektedir.³⁶⁹

Beşiktaş sakinlerinden Kostantin v. Yorgaki ve Todori v. Yani nam kasapların 1591 yılında iki kadı, imam, ayanlar ve sair ahali huzurunda Sinan Paşa dükkanında koyun getirip satma işini uhdelerine aldıklarını, koyun eti satan koltukçuların kaldırılıp müstakil olarak satmayı kabul ettiklerini belirtmeleri, gayrimüslim kasapların Beşiktaş'ta ne denli yer edindiklerini de göstermektedir.³⁷⁰ Şehrin et ihtiyacı ile ilgili bazı mültezimliklerin de –mürde bacı, serçin ve derçin, ağnam mukataaları- ileride daha geniş açıklanacağı üzere Yahudilere verildiği görülmektedir.

2. 4. 5. Yapı İşleri

Bu başlık altında yapı işçiliği ile lağımcılık/kuyuculuk, su yolculuğu gibi alt yapı işlerine değinilecektir. 1595'te yapımı devam eden Kapıağası yalısında çalışan ırgatlar,³⁷¹ Beşiktaş sakinlerinden Mimar Masduri,³⁷² Kuruçeşme'de Yeniçeri Ağası Hasan

³⁶⁴ Suraiya Faroqhi, *Kentler ve Kentliler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993, s. 280.

³⁶⁵ BŞS, 9, 3a, 1.

³⁶⁶ BŞS, 13, 30b, 3. 987/1579-1580.

³⁶⁷ BŞS, 18, 17a, 3. 997/1588-1589.

³⁶⁸ BŞS, 2, 1b, 3; BŞS, 10, 41b, 7; BŞS, 10, 45a, 1.

³⁶⁹ Faroqhi, *Kentler ve Kentliler*, s. 282.

³⁷⁰ BŞS, 22, 7a, 2.

³⁷¹ BŞS, 24, 31b, 5.

³⁷² BŞS, 25, 87b, 1.

Ağa'nın binasında ırgatlık ederken düşüp yaralanan Nadim v. Tardan nam Ermeni,³⁷³ Nakkaşoğlu demekle maruf Yani nam zimmî,³⁷⁴ Beşiktaş iskelesine tamir gerektiğinde ırgat olarak çalışan dokuz Ermeni³⁷⁵ örneklerinde olduğu gibi yapı işleri özellikle Ermeniler tarafından ifa edilmiştir.

Beşiktaş ve havalisinde yaşayan gayrimüslimler alt yapı işlerinde de hizmette bulunmuşlardır. Kırkçeşme su yolu hizmetinde Nikola v. Yani,³⁷⁶ Topkapı Sarayı'na getirilen suyolunda ise Todori v. Yorgi görev yapmıştır.³⁷⁷ Bunlar haricinde aynı görevlerde hizmet etmiş başka gayrimüslimler de bulunmaktadır. Sicillerde kuyu açanların ve lağımçıların tamamının Ermeni olduğu bilgisinden hareketle Ermeniler'in lağımçılık ve kuyuculuk işinde mahir oldukları söylenebilir.³⁷⁸ Nitekim aynı durum Üsküdar için de geçerlidir. Üsküdar'daki lağımçı Ermeniler su yoluna hizmet ettiği gibi su kuyusu ve hela kuyusu kazmak görevlerinde de bulunmuşlardır.³⁷⁹ Lağımçı gayrimüslimler 1553-1559 yılları arasında devam eden Süleymaniye Camii ve İmaretî inşaatında çalışan İstanbul ve Anadolu'daki lağımıcılardan –büyük ihtimalle Ermeniler- 163'ü gayrimüslim iken 14'ü Müslümandır.³⁸⁰ 1103/1692 yılında Sava Nehri üzerinde kurulacak köprü için istihdam edilecek İstanbul lağımçı ve su yolcularının arasında Ermenilerin yer alması bu alanda etkin olmaya devam ettiklerini göstermektedir.³⁸¹

2. 4. 6. Hamallık

İncelenen mahkeme kayıtlarında birçok gayrimüslim hamala rastlanılmıştır. Mesela 1565 tarihli kayda göre Beşiktaş iskelesinde hamal olanlardan ikisi müslümanken dokuz

³⁷³ BŞS, 26, 39b, 1.

³⁷⁴ BŞS, 27, 28b, 1.

³⁷⁵ BŞS, 27, 48a, 2. Bu ırgatlar Karaz v... ?, Kaçaroz v. Yayla, Kırakoz v. Ondin, İstefan v. Makbere, Kırakos v. İstati, Kırkor v. Ağacan, Ravan v. Vadas, Aydın v. Babasar ve Subad v. Kırkroz'dur.

³⁷⁶ BŞS, 8, 4a, 3.

³⁷⁷ BŞS, 10, 89b, 2.

³⁷⁸ BŞS, 19, 17b, 2.

³⁷⁹ Raşan Kaynak, *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şerîyye Sicillerine Göre)*, (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2010).

³⁸⁰ Ömer Lütfi Barkan, *Süleymaniye Cami ve İmaretî İnşaatı (1550-1557)*, I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1972, s. 147.

³⁸¹ D. BŞM. d. 696. Kırkbeş lağımçıdan on beşi, on beş su yolcudan on ikisi, on dört taşçıdan sekizi Ermenidir.

tanesi gayrimüslimdir.³⁸² 1569 iskelede hamal olan babası yerine hamal olmak isteyen Dimitri b. Mihal'in bunu hamallar kethüdası Balaban b. Abdullah'a söylemesi ve onun razı olması,³⁸³ 1576'da Luka v. Anderye'nin zümre-i hammâliyâna dâhil olması,³⁸⁴ 1583 yılında Beşiktaş ahalisinin hamala olan ihtiyacının zuhur etmesi üzerine Hasan b. Abdullah ve Hamallar Kethüdası Hüseyin'den "hamal olmağa kâbil bir kimesne bul" denildiğinde Beşiktaş sakinlerinden Petro v. Dimo'nun hamal olması,³⁸⁵ Hamal İstadi v. Dimitri'nin Murad Bey adlı sipahinin bir çeki odununu çaldığı hırsızlık davası³⁸⁶ ve Tophane sakinlerinden iki Müslüman kadının Kosta ve İstimad adlı hamalları icareye tutmaları³⁸⁷ mesleğin gayrimüslimler arasında karşılık bulduğunu göstermektedir.

2. 5. GAYRİMÜSLİMLERİN MADDİ KÜLTÜRÜ

2. 5. 1. Kılık-Kıyafetleri

Gayrimüslimlerin kılık ve kıyafetlerine İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren dikkat çekilmiş ve Müslümanların gerek giysileri gerekse adetleri açısından onlara benzememesi emredilmiştir. Kılık kıyafet üzerinde bu kadar durulmasının anlamı bunun bir "alâmet-i fârîka" olmasından kaynaklanmaktadır. II. Mehmed'in İstanbul'un fethi ardından gayrimüslimleri İstanbul'a davet etmesi ve bu konuda bir iskân politikasını uygulaması gayrimüslimlerin Müslümanlar ile aynı şehri/mahalleyi paylaşmaları sonucunu doğurmuş ve bu konuda bazı yeni tedbirler almayı gerekli kılmıştır.³⁸⁸ Hz.

³⁸² BŞS, 4, 58a, 4. 972/1565 tarihli kayda göre bu hamallar Manol b. Nikola, Yani b. Yorgi, Mihal b. Manol, Dimitri b. Kosta, Kosta b. Manol, Dimitri b. Andoni, Pavlo b. Yorgi, Nikola b. Petro ve İstiradi'dir. 976/1569 yılındaki iskele hamalları arasında yine Manol b. Nikola ve Mihal b. Manol ile Kosta b. Yorgi bulunmaktadır. Bkz. BŞS, 7, 48b, 2.

³⁸³ BŞS, 7, 80b, 2.

³⁸⁴ BŞS, 9, 30a, 1.

³⁸⁵ BŞS, 16, 33b, 1.

³⁸⁶ BŞS, 9, 12a, 2.

³⁸⁷ BŞS, 4, 21a, 3.

³⁸⁸ Aynı gerekçe Hz. Ömer dönemi ve sonrasında da vuku bulmuştur. Hz. Ömer döneminde fetihlerin artması ve Müslümanların gayrimüslimlerle aynı şehirlerde oturması sebebiyle bazı kısıtlamalar ve yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bu dönemde gayrimüslimlerin mabedleri korunup yağmalanmazken yeni mabetlerin yapımına da izin verilmemiştir. Ayrıca Müslümanların toplu bulunduğu yerlerde haç çıkarmamaları, haçlarını dolaştırmamaları, ezandan önce veya ezan sırasında çan çalmamaları istenmiş, yılda bir kere bayram günlerinde haçlarıyla dolaşabilecekleri belirtilmiştir. Müslümanlardan ayırt edilmek için Müslümanların taktıkları kuşak yerine zünnar takmaları, başlarına çizgili kalensüve giymeleri, at eğerindeki tümseklerin tahtadan yapılması, ayakkabılarının iki bağlı olması, silah taşımamaları

Ömer döneminde yapılan düzenleme daha sonraki tüm İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de esas alınmıştır.

Osmanlı Devleti gayrimüslimlerin Müslümanlar gibi giyinmesini istemediği gibi Müslümanların da gayrimüslimler gibi giyinmesini istememiştir. Müslümanlarla gayrimüslimlerin kıyafetleri birbirine benzemekle birlikte şapka, renk ve kumaş kalitesinde farklılıklar bulunmaktadır ve yasaklar da bu yöndedir. Gayrimüslimlerin değerli ve pahalı kıyafetler giyinmelerinden kaçınmamaları, devlet tarafından zaman zaman fermanlarla hatırlatılmıştır.

II. Selim'in 1568 yılında çıkardığı fermanla “âdet-i kadîme müğâyir telebbüs iderler” ifadesini içeren fermanın iki hafta sonra gayrimüslimlerin yasağa uymadıkları yönünde bir ferman daha gönderilmiş ve Müslümanların ekonomik kaygıları dile getirilmiştir. Söz konusu fermanla Yahudi ve Hristiyanların Müslümanların giydikleri kıyafetleri kullanmaları tülbent, çuka, kumaş ve ayakkabı fiyatlarını fazlasıyla arttırdığından bahsedilmektedir.³⁸⁹ Aynı kaygı Balkan coğrafyasında da duyulmuştur. Üsküp, Vulçitrın ve Prizren sancak beyleri ve kadılarına gönderilen fermanla Yahudilerin Müslümanlar gibi ıskarlat çuka, çakşır ve ibrişimli kaftanlar giydiği için

emredilmiştir. Mustafa Fayda.Hz. *Ömer Zamanında Gayr-i müslimler*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1989, s. 170-173.

³⁸⁹ İstanbul kadısına hüküm ki; bundan akdem Yehud ve Nasârâ ve sâir keferî tâifesi âlâ ve hazır libas giymeyüp men' oluna deyü hükm-i hümayûnum virilüp men olundukları ecilden Yehud tâifesinden ba'zı rikâb-ı hümayûnuma rıka sunup libâs bâbında âdet-i kadîme müğâyir telebbüs iderler deyü şekvâ eyleyüp husûs-ı mezbûr görülmek emrim olmağın Yehud ve sâir keferînin ferâceleri sürmâyî karaca çuka olup damgaları kumaş etmeyüp boğasi ola. Ve içine giydikleri boğasi olup kıymetde otuz ve kırka ola ziyâde olmaya. Ve paşmakları siyah ve yassı yüzlü ve içi astarsız ola gayri renk olmaya. Ve iç edikleri siyah meşinden olup sahtiyân olmaya. Ve avretleri ferâce giymeyeler. Eski kânûnları üzere fâhir ve Bursa kutnusundan fistân giyeler. Ve çakşıruları âsûmânî olup gayri renk olmaya. Ve avretleri paşmak giymeyüp eski kânûnüzre kundura ve şîrvânî giyeler. Ve Müslümanlar hatunları giydikleri gibi serâser yaka ve arakiyye giymeyeler. Giydikleri takdirce atlasdan kutnudan giyeler. Ve Ermeniler dahi Yahudi giydiğin giyeler amma başlarına alaca kuşak sarınalar ol dahi az ola. Ve Ermeni avretleri ferâce giymeyeler. Ferâce yerine fâhir ve terlik giyeler. Ve içlerine siyah ve sürmâyî Bursa kutnusu giyeler. Ve ayaklarına mâî çakşır ve meşin iç edik ve şîrvânî paşmak giyeler. Yehuda ve sâir keferî sürmâyî siyah ferâce giyeler ol dahi boğasi saçaklu ola. Ve içlerine giydikleri dolamaları siyah ve sürmâyî Bursa kutnusu ola legendelü ve ütülü olmayup sâde ola. Ve fâhir giydikleri takdirce ol dahi siyah ve sürmâyî olup gayri renk olmaya. Ve kuşakları ve saçakları ve iç edikleri dahi ve evvelinde zikrolunduğu üzere ola. Ve kara kâfirler dahi vech-i meşrûh üzere giyüp gök sarınalar ol dahi az ola. Ve içlerine ve dışlarına iskerlat giymeyüp Feriye ve Selanik çukası giyeler. Ve ayakkabılarına iki kulaklı üstü astarlı papuş ve bile iç edik giyeler deyü mufassal defter idüp südde-i saâdetime irsal etmişsin. Buyurdum ki vüsûl buldukda nidâ ettürüp gereği gibi tenbîh ve te'kîd eyliyesin ki tâife-i mezkûre libasları min ba'ad üslûb-ı mezkûrden tecâvüz etmeyüp dahi kıymetli fâhir libasdan ictinâb üzere olalar. Bu bâbda muhtesib mübâşir olup hilâf-ı emr-i şerîf vaz ettürmekden hazer idesin. Temerrüd ideni seğidüp muhtâc-ı arz olanı yazup bildiresin. Fî 7 Safer 976/1 Ağustos 1568. Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, 2. Baskı, İstanbul: Devlet Basımevi, 1935, s. 47-48.

Müslüman elbiselerinin pahalandığı ve Yahudilerin bunları giymekten men edilmesi emredilmiştir.³⁹⁰ Gerlach'ın da şahit olduğu 1577 tarihli fermanın gerekçesi ise bir Yahudi kadınının 40.000 duka değerindeki inci ve mücevher takarak şehirde dolaşmasıdır. Gerlachbu fermandaki kısıtlamanın pahalı ve lüks eşya tüketimi ve zenginliğinin açıkça sergilenmesini önlemeye yönelik olduğunu vurgulamıştır.³⁹¹

1568 fermanıyla gayrimüslimlerin Müslümanlar gibi giyinmemesi ve kullandıkları kumaşlara sınırlama getirmişken, 1577 fermanı ile elbise, tülbent ve ayakkabılarında tür ve renk değişikliği yapan ve çukaları ıskarlat, kaftanları atlas ve kemha olan gayrimüslimlerin siyasetle cezalandırılması emredilmiştir.³⁹² 1580'de çıkarılan fermanla gayrimüslimlerin ince müslin kumaş kullanmalarına izin verilmiştir. Bu kural kamusal alanda olduğu gibi ev içinde de geçerli olmuştur. Hamamlarda da ayrı havlu ve takunya kullanılması konusunda uyarılar yapılmıştır.³⁹³ Yasağın III. Murad döneminde çok katı uygulandığı düşünülse de II. Mehmed döneminde Yahudilerin kırmızı şapka, siyah paşmak ve edik ile boğasi kapamadan libaslar giydikleri, Hristiyanların ise siyah şapka giydikleri ve tülbent sarmalarına izin verilmeyip şapka taktıkları kayıtlara geçmiştir.³⁹⁴ III. Murad'ın gönderdiği emirden üç gün önce İstanbul kadısı ve yeniçeri ağasına Yahudi ve Hristiyanların sarık sarmayıp şapka giymelerinin bütün İstanbul'da tellallarca duyurulmasına dair bir emir³⁹⁵ gönderilmiş olsa da yasak delinmiş olacak ki; tekrar tenbih etmekten geri durulmamıştır.

Gayrimüslimlere uygulanan kıyafetle ilgili kısıtlamaların her dönemde ve her yerde aynı olduğunu söylemek zordur. Nitekim Ortaköy'de bir Yahudinin çocuğu ile sarı ayakkabı giydiği için cezalandırılması söz konusu iken, Yenişehir, Sakız ve Erdel'de gayrimüslimlerin beyaz sarık kullanması ve Rum kadınların sarı ayakkabı giyinmeleri Müslümanlara bağlılığın bir sembolü olarak görülmüştür.³⁹⁶ Aynı şekilde

³⁹⁰ A. DVNSMHM. d. 31/698. 15 Receb 985.

³⁹¹ Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, I, s. 37.

³⁹² Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı*, s. 51.

³⁹³ Betül İpşirli Argıt, "Clothing Habits, Regulations and Non-Muslim In The Ottoman Empire," *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 24 (2005), s. 82.

³⁹⁴ A. DVNSMHM. d. 39/556. 7 Safer 988. Fermandaki yasakların yeni bir şey olmadığı "...merhûm ve mağfûrleh Sultan Mehmed Han zamanlarında" böyle bir yasak olduğu belirtilmiştir.

³⁹⁵ A. DVNSMHM. d. 39/525. 4 Safer 988

³⁹⁶ Argıt, "Clothing Habits, Regulations and Non-Muslim In The Ottoman Empire," s. 84-85.

III. Mehmed (1595-1606) bazı Yahudilere ayrıcalık vermiş ve onların samur kürk ve sarı ayakkabı giymelerine müsaade etmiştir.³⁹⁷

Teoride gayrimüslimlerin kıyafetlerine dair kısıtlamaların pratikte ne denli yer ettiğine dair şer‘iyye sicillerinde birçok detay bulunmaktadır. İncelenen dönemdeki tereke kayıtlarında sadece Rum, Ermeni ve Frenkler bulunduğu için bu gruplar hakkında bilgiler bulunmaktadır. Buna göre Rum, Ermeni ve Frenk erkeklerin mor, siyah veya lacivert çuka ferace, mavi ve mor dolama, mavi zebun, mavi çakşır, mavi don ve tül bent ile sırmalı muhattem kuşak kullandıkları görülmüştür.³⁹⁸ Yanbolu kebesi de tercih edilen erkek giysilerindendir. Bir tereke kaydı olmasa da Yani b. Yorgi’nin ortağı olan Ali b. Abdullah’a sermayesinden hariç bir mor çuka, bir mor dolama, bir mor kakya, bir kuşağı ve giydiği lacivert çukadan başka bir şeyi olmadığını ikrar etmesi Rum erkeklerin kıyafetleri hususuna bir açıklık getirmektedir.³⁹⁹ Rum kadınların ise boğası, kutni, kemha, atlas ve taftadan yapılmış fistanlar, lacivert çuka feraceler yanında kırmızı ve yeşil feraceler giyindikleri kayıtlara yansımıştır. Rum kadınlarının zinet eşyaları ile süslü altın makreme, altın nezkep, altın fistanları da bulunmaktadır.

Kıyafetin dini kimliği belirlemede bir ölçüt olması yanında aynı zamanda bir statü göstergesi olduğu da bir gerçektir. Gayrimüslimler, Müslümanların konum ve statüsüne sahip olabilmek adına zaman zaman Müslümanlara ait kıyafetleri kullanmışlardır. Mahkeme kayıtlarına ve arşiv belgelerine yansımış örnekler yasağın zaman zaman delindiğini göstermektedir. Gayrimüslimlerin Müslümanlar gibi giymesi toplum nezdinde de problem olmuş ve görevlilere uyarılarda bulunulmuştur. Bu uyarı 1568 fermanında görüldüğü üzere Yahudiler tarafından yapıldığı gibi Müslüman idareciler tarafından da yapılmıştır. 26 Aralık 1573 tarihli bir davada Beşiktaş subaşı Süleyman’ın vekili Mehmed b. Ahmed “denizci kâfirlerinden” Save v. Yani’yi “mezbur zimmî dâima‘alâmet-i İslâm olan beyaz dülbend sarınup gayr-i İslâmidir men‘ olunsun taleb iderim” diye mahkemeye getirmiş ve Save durumu ikrar etmiştir.⁴⁰⁰ 1583 tarihli bir davada Ortaköy’de sakin Marko v. Mesak nam zimmî Beşiktaş subaşı tarafından

³⁹⁷ Argıt, “Clothing Habits, Regulations and Non-Muslim In The Ottoman Empire,” s. 88.

³⁹⁸ Muhattem, saf ipekten yapılmış kuşaktır. Ahmet Akgündüz, *Şeyhü'l-İslâm Ebussuud Efendi Fetvaları: Fetâvâ-yı Ebussuud Efendi*, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2018, s. 644.

³⁹⁹ BŞS, 3, 85b, 2.

⁴⁰⁰ BŞS, 10, 46b, 3.

başında alâmet-i İslâmiye'den ak tûlbent, arkasında çuka ve ayağında yeniçeri papucuyla,⁴⁰¹ “Dimo nâm kâfir” ise Müslüman libası ile yakalanmıştır.⁴⁰² Mehmed b. Hamza adlı ases 6 Mayıs 1567 tarihinde Kosta v. Yani'yi başında ak makreme sarınmış vaziyette bulmuş ve Kosta'ya Müslüman mısın diye sorduğunda “bre mel'ûn sen benden ne istersin” diye cevap vermiştir.⁴⁰³ Yine aynı ases 15 Mayıs 1567'de Yorgi v. Kosta'yı asumanî çuka çakşır giymiş vaziyette yakalamıştır.⁴⁰⁴ Kıyafetlerle ilgili Beşiktaş mahkemesine yansımış fazla dava olmaması gayrimüslimlerin genellikle kendileri için belirlenmiş kıyafetleri giydiklerini ve ihlallerin münferit hadiseler olduğunu akla getirmektedir.

Gayrimüslimler kendi istekleriyle İslam kıyafetine büründükleri gibi tehlikeli yerlerde güvenlik gerekçesiyle de Müslümanlara ait giysileri kullandıkları durumlar olduğu fetva kitaplarına yansımıştır. “*Zeyd-i Yahûdî mahûf yerlerde başına ak sarınsa İslam'ına hükm olunur mu?*” El-cevâb: *Olunmaz.*⁴⁰⁵

Gayrimüslimlerin Müslüman kıyafetlerini kullanmaları sadece Beşiktaş veya İstanbul için geçerli değildir. İmparatorluğun farklı coğrafyalarındaki gayrimüslimlerde de aynı durum söz konusudur. 1580 Mısır'ında Yahudiler sarı, Hristiyanlar mavi sarık kullanıyorlarken Hadım Hasan Paşa, Yahudilerin konik şeklinde kırmızı şapka, Hristiyanların ise siyah şapka giymelerini istemiş. Hasan Paşa'dan sonra bir başka yönetici olan Şerif Muhammed Paşa ise Yahudilerin kırmızı başlıkları yerine siyah şapka giymelerini kararlaştırmıştır.⁴⁰⁶

Gayrimüslimlerin kıyafetleri XVI. yüzyılda İstanbul'da bulunan elçi ve seyyahların da ilgisini çekmiş ve eserlerinde bu hususa dair oldukça ayrıntılı bilgiler vermişlerdir. İstanbul'da şahit olduğu rengarenk kıyafetler için Avusturya elçisi Stephan Gerlach yaşadığı şaşkınlık ve hayranlığı şöyle dile getirmiştir:

⁴⁰¹ BŞS, 16, 19b, 4.

⁴⁰² BŞS, 3, 76b, 1.

⁴⁰³ BŞS, 5, 36b, 4.

⁴⁰⁴ BŞS, 5, 37b, 5.

⁴⁰⁵ Akgündüz, *Fetâvâ-yı Ebussuud Efendi*, s. 759.

⁴⁰⁶ Argıt, “Clothing Habits, Regulations and Non-Muslim In The Ottoman Empire,” s. 85; Diyarbekir Beylerbeyi ve Amid kadısına gönderilen bir fermanla Amid'deki keferelerin beyaz tûlbentler ve Müslüman libasları giydikleri ve kefereler ile Müslümanların ayırt edilmedikleri, gayrimüslim kadınların peçe dahi tuttukları hatta hamamlarda dahi zinet ve libaslarının aynı olduğu belirtilmiş, buna izin verilmemesi ve tedib edilmesi emredilmiştir. BOA, DVNSMHM.d, 14/2.

*Çiçekler ne kadar çok renkli olurlarsa o kadar güzeldir. Doğadaki renk renk çiçekler gibidir İstanbul şehri! İşte, beyaz ve yeşil renkli sarıklarıyla Türkler ve Müslümanlar, beyaz-kırmızı, mavi ve sarı karışımı serpuşlarıyla Ermeniler, mavi renkleriyle Rumlar, sarı serpuşlarıyla Yahudiler. Hepsi doğadaki çiçekler gibi bin bir renk.*⁴⁰⁷

Yahudilerin giysileri ile ilgili en detaylı bilgiyi Dernschwam vermektedir. O, Türkiye’de çok farklı Yahudi toplulukları bulunduğunu ve hangi dili konuşuyorlarsa o milletin kıyafetleri ile gezdiklerini belirtir. Yahudilerin genellikle Türkler’in, İtalyanlar’ın ve Rumlar’ın kıyafeti olan uzun elbiseler ve kaftanlar giyindiklerini, kaftanlarının belden kuşaklı, üstten bir ceket ve altta bir etekten ibaret olduğunu ve içlerindeki kıyafetlerin iyi kumaş ve ipekli olduğunu söyler. Sarı başlıklar kullansalar da yabancı olanlar İtalyanlar gibi siyah bere, doktor olanlar sivri ve uzun kırmızı bir başlık takarlar.⁴⁰⁸ Yahudi kadınlarının Avrupa’daki soylu kadınların bile giyemeyecekleri atlas, damiska, kadife elbiseler, altın işlemeli bluz ve etekler giyindiklerini, çok fakir olanlar müstesna boyunlarına altın kolye veya gerdanlık ile kollarına bilezik takmayan Yahudi kadınının olmadığını söyler.⁴⁰⁹ Aslında Dernschwam’ın Yahudi kıyafetleri hakkında anlattıkları bir ayrıntıyı da gün yüzüne çıkarmaktadır. “Hangi dili konuşuyorlarsa o milletin kıyafetleri ile gezinirler.” ifadesinden farklı cemaatlere ait grupların farklı giyinmeleri aynı zamanda kendi kimliklerini belirten bir tercih olduğunun da ispatıdır.

Rumlar’ın kıyafetleri ve zinet eşyaları hakkında Gerlach oldukça ayrıntılı bilgiler vermektedir.

Gerek Türk, gerekse Rum kızları başlarına altın veya en azından altınla kaplanmış gümüşten yapılmış ve mücevherlerle süslü taç takıyorlar. Saçlarının içine altın teller örerek ön ve arkalarından sarkıtıyorlar. Kaşlarının arasına bile altın teller geçiriyorlar. Kulaklarına değerli taşlarla bezenmiş küpeler takıyorlar. Parmakları yüzüklerle dolu, kolları dirseklerine kadar bileziklerle kaplı, ayak bileklerinin üzerine bile zincirler ve ayak parmaklarına halkalar takıyorlar. Terlikleri gümüş pullarla kaplı ve üzerlerine mücevherler çakılı. Elbiseleri sırma işlemeli kadife, atlas, Şam kumaşı ve ipekten yapıyor ve

⁴⁰⁷ Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, I, s. 37.

⁴⁰⁸ Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, s. 147.

⁴⁰⁹ Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, s. 158.

*kenarları sırma şeritlerle pervazlanıyor. Gömlekleri taftadan veya başka ipek kumaşlardan sırma ipliklerle dikiliyor. Şalvarları mavi, kırmızı ve sarı renkte. Buradaki kasabın, ayakkabıcının veya diğer esnafın karıları bizdeki konteslerden daha gösterişli kıyafetler giyiyorlar. Erkeklerin de gösterişli kıyafetleri sırma ipliklerle dokunmuş kumaşlardan veya ipekten yapılıyor. Bellerine ipek ipliklerden örülmüş kuşak sarıyorlar ve arasına sırma ipliklerle işlenmiş dört beş mendil yerleştiriyorlar.*⁴¹⁰

Tereke kayıtlarında Rum kadınlarının kullandıkları zinet eşyaları arasında halhal,⁴¹¹ zülüflük,⁴¹² altın zincir, altın küpe, altın yüzük, gümüşlü iğne, altınlı makreme, altınlı nezkep, incili takke⁴¹³ bulunması Gerlach'ın izlenimleriyle de örtüşmektedir. Gayrimüslim kadın terekelerinde bulunan bazı kıyafetler seyyahların bu konuda bir abartıda bulunmadıklarını kanıtlayacak türdendir. Mesela Zemarife bt. Manol'un bir fistanı 1000, seraser feracesi 1200, altınlı makremesi 600, altınlı nezkepi 2000, bir şahdesturu⁴¹⁴ 120, incili takyası 300, 3 destimali 200 akçedir.⁴¹⁵ Florya bt. Todori'nin ise altınlı fistanı 1000, yeşil tafta fistanı 600, kırmızı feracesi 800, tafta mukammedi 1000 akçe değerindedir.⁴¹⁶

Gerlach'ın, Ermeni kadınların kıyafetlerine dair yaptığı tasvir Türk kadınların kıyafetlerinden farklı olmadığı, geniş keten şalvarları üzerine dar ipek gömlekler giydikleri ve Türk kadınlarının kullandığı siyah peçe yerine ince bir kumaş örttükleri yönündedir.⁴¹⁷

2. 5. 2. Gayrimüslimlerin Sahip Olduğu Eşyalar

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Beşiktaş ve havalisinde gayrimüslimlerin sahip oldukları eşyalar ile ilgili en ayrıntılı bilgiyi tereke kayıtları vermektedir. 1552-1609 yılları

⁴¹⁰ Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, I, s. 451-452.

⁴¹¹ BŞS, 4, 41b, 4.

⁴¹² BŞS, 10, 34a, 2.

⁴¹³ BŞS, 14, 20b, 1.

⁴¹⁴ Şahdestûr, Ebussuud'a sorulan bir fetvada şöyle açıklanmıştır: “Pul pul nakış işlenmiş ve ya dokunmuş ridâ gibi bir destmâldir. Kuşağa sokulup hâcet oldukça kullanılır. Tahmasb'ın mutâdı bu olmağın adın şah-destûr komuşlardır.” Akgündüz, *Fetâvâ-yı Ebussuud Efendi*, s. 645.

⁴¹⁵ Bkz. Ekler 1, 55. tereke; BŞS, 14, 20b, 1.

⁴¹⁶ Bkz. Ekler 1, 73. tereke; BŞS, 27, 16a, 1.

⁴¹⁷ Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, I, s. 327.

arasındaki dönemin incelendiği Beşiktaş mahkemesi kayıtlarında Rum, Ermeni ve Frenklere ait kayıtlar bulunurken Yahudilere dair tereke kaydına rastlanmamıştır. İncelenen 74 terekenin 56 tanesi erkeklere, 18 tanesi ise kadınlara aittir.

Gayrimüslim terekelerinde bulunan malları gayrimenkuller, mutfak eşyaları, sergiler, yatak takımları, aydınlatmada kullanılan aletler, giysiler, zinet eşyaları, mesleklerine özgü aletler, kitaplar, ölçü-tartı kapları, temizlikte kullanılan malzemeler ile yiyecek ve içecek maddeleri, binek hayvanları ve denizde kullanılan ulaşım araçları, olarak sınıflandırmak mümkündür. Tereke kayıtlarında çıkmasalar da bazı gayrimüslimlerin köle ve cariye sahibi oldukları kayıtlara geçmiştir. Bu konu ilerki sayfalarda tartışılacaktır.

Terekeler, sadece kişilerin yaşam standartları hakkında bilgi vermekle kalmaz aynı zamanda kişilerin ekonomik, sosyal ve kültürel dünyaları hususunda da ipuçları verirler.⁴¹⁸ Beşiktaş ve havalisinde yaşayan gayrimüslimlerin genellikle Müslümanlarla aynı eşyalara sahip oldukları fakat dini ayrım nedeniyle bazı farklılıkların bulundukları söylenebilir. Hemen her tereke kaydında çıkan eşyalar kilinder,⁴¹⁹ harkus/helkuz⁴²⁰ fiçi ve varildir. Tencere, döşek, tabak, bakraç, harani,⁴²¹ sini, yastık, yorgan, çarşaf, sandık gibi eşyalar Müslümanlarda olduğu gibi aynıdır. Bunların yeni veya eski, az veya çok, bakır veya demir, kullanılan kumaş ve malzeme açısından üstünlükleri vardır ve bu da kişinin zengin-fakir olmasıyla doğru orantılıdır. Maddi durumu daha iyi olan bir kişinin kullandığı eşya eski bile olsa değeri daha yüksek olabilmektedir. Mesela bir yorgan, veya döşek 30-100 akçe arasında değişirken, bazı terekelerde bir yorganın değerinin 500 akçe olduğu bile görülebilmektedir. Beledi yastık, halefi döşek, beledi döşek, münakkaş yüz yastığı, ibrişim yastık, ibrişim bohça, kirpas yastığı gibi lüks sayılabilecek ve yalnız birkaç terekede görülen eşyalar da kayıtlarda yer almıştır. Argıt'ın XVIII. yüzyılın ilk

⁴¹⁸ Betül Argıt, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Üsküdar'da Yaşayan Kadınların Maddî Durumları ve Gündelik Hayatları," *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu 6-9 Kasım 2008 Bildiriler VI/2*, İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2009, s. 425.

⁴¹⁹ Kilinder, bir şarap ölçüsüdür. 1 okka =2,5656 kg'dır. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2011, s. 406. Kilinderin sadece bir ölçü birimi değil aynı zamanda şarap saklanan bir kap olduğu hem terekelerde hem de içi şarap dolu kilinderlerle yakalanan gayrimüslimlerin olduğu davalardan anlaşılmaktadır.

⁴²⁰ Halkuz/helkuz bazen harkuz olarak yazılan bu eşya su ve süt konulan büyük bakraç anlamına gelen helke ile aynı şey olmalıdır. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 315.

⁴²¹ Harani, büyük tencere, kazan demektir. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 294.

yarısında Üsküdar'da yaşamış ve vefat etmiş kişilere ait incelediği 100 terekede lüks eşyalar arasında zikrettiği ve 5 terekede gördüğü sim/gümüşlü aynaya⁴²² Beşiktaş mahkeme kayıtlarında Akıntıburnu'ndan Zemarife bt. Manol'un terekesinde de rastlanılmıştır.⁴²³ Bazı terekelerde diğer tereke kayıtlarında yer almayan ütü,⁴²⁴ buzdan testi,⁴²⁵ çinili tabak ve gümüşlü bıçak⁴²⁶ gibi eşyalara da rastlanmıştır. Gümüş kadeh ve maşrapalar ile şamdanlar da bazı terekelerde sahip olunan eşyalar arasında olup bir gümüş kadehin değeri 100 ile 500 akçe arasında değişmektedir. Terekesinde bargir çıkan kişi sayısı 3'tür. Bunlar haricinde kişinin mesleğiyle veya bağ sahibi olmasıyla alakalı kazma, çapa, bel, kürek gibi aletler, ibrişim iplik, tarak gibi dokumacılıkta kullanılan malzemeler ile kebab demiri, el tavası, sacayağı gibi eşyalar da kayıtlarda geçmektedir. Terekesinde kitap çıkan tek kişi Papa Kostantin'dir ve 6 adet kitabı bulunmaktadır. Kitapların içeriği hakkında herhangi bir bilgi kayıtlara yansımamıştır.⁴²⁷ Yazılışları birbirine yakın olan kanata/kanta,⁴²⁸ karta ve⁴²⁹ kürde⁴³⁰ de aynı terekede karşılaştığı için farklı olduğu düşünülen ölçü-tartı birimleridir. Bir başka ölçü birimi gırar/gırara/harar'dır.⁴³¹ Bir tereke kaydı olmasa da Beşiktaş'tan Dimitri b. Yani'nin kızına sattığı eşyaları arasında 13 galanfer tepsi, 3 bakır sahan, 4 bakır kazan, 2 şamdan, 2 çerağ, 1 bakır ve 1 mermer nihale, 5 döşek, 5 kilinder, 4 sandık, 3 harkuz bulunması gayrimüslimlerin nelere sahip olduğu hususunda genel bir çerçeve çizmektedir.⁴³²

Gayrimüslimlerin kıyafetlerine dair terekelerde çıkan giysilere bakarak gayrimüslim erkeklerin genel olarak mavi tülbent, mavi zebun, mavi ve mor dolama, mor veya lacivert çuka feraceleri kullandıkları söylenebilir. Bunun yanında bazılarının

⁴²² Argıt, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Üsküdar'da Yaşayan Kadınların Maddî Durumları ve Gündelik Hayatları," s. 421.

⁴²³ Bkz. Ekler 1, 55. tereke.

⁴²⁴ Bkz. Ekler 1, 23. tereke.

⁴²⁵ Bkz. Ekler 1, 34. tereke.

⁴²⁶ Çini tabak için bkz. Ekler 1, 14, 52, 58 ve 62. tereke; Gümüşlü bıçak için bkz. Ekler 1, 48. ve 62. tereke.

⁴²⁷ Bkz. Ekler 1, 68. tereke.

⁴²⁸ Kanata, Epir'de zeytinyağı ölçümünde kullanılan bir ölçüdür. 3,5 okka olup 4,490 kg. ağırlığa eşittir. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 372.

⁴²⁹ Karta, Arnavutluk'ta kullanılan bu ölçü 80 okka değerindedir. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 384.

⁴³⁰ Kürde, Yemen'de pamuklu veya keten dokumalarda kullanılan bir birimdir. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 424.

⁴³¹ Kıl veya ipten örülmüş çuval anlamına gelen gırara, bir hacim ölçüsüdür. Kelimenin tahrif edilmiş şekli harardır. Daha çok tahıl ölçümünde kullanılan gıranın miktarı bölgeye göre değişiklik göstermektedir. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 269.

⁴³² BŞS, 3, 35a, 1.

maddi durumuna paralel olarak statüsünün de daha üst seviyede olduğu terekedeki eşyaların değeri ve çeşitliliğinden anlaşılmaktadır. Mesela Zemarife bt. Manol'un bir fistanı 1000, seraser feracesi 1200, altınlı makremesi 600, altınlı nezkepi 2000, bir şahdesturu 120, incili takyası 300, 3 destimali 200 akçedir.⁴³³ Florya bt. Todori'nin ise altınlı fistanı 1000, yeşil tafta fistanı 600, kırmızı feracesi 800, tafta mukammedi 1000 akçe değerindedir.⁴³⁴

Tereke kayıtları kişilerin kullandıkları eşyaların çeşitliliğini gösterdiği gibi meslekleri hakkında da bilgiler vermektedir. İncelenen terekeler arasında bir sütçü, bir boyacı ve bir terzi de bulunmaktadır.⁴³⁵ Terekelerde çıkan denizcilikle ilgili malzemeler Beşiktaş'ın sahil kasabası olması ile alakalıdır. Buna bağlı olarak zaman zaman kayık, sandal, pereme,⁴³⁶ göke⁴³⁷ ve balık ağlarına da rastlanılmıştır.

2. 5. 3. Gayrimenkulleri

Gayrimüslimlerin hemen hepsinin ev, bağ, bahçe sahibi oldukları tereke kayıtlarından anlaşılmaktadır. Beşiktaş mahkeme kayıtlarına yansımış sayısız mülk kayıtları göz önünde tutulacak olursa gayrimüslimlerle Müslümanların aynı özellikte ev ve bağlara sahip oldukları söylenebilir. İçlerinde han sahibi olan gayrimüslimler de bulunmaktadır. Gayrimüslimlerin Müslümanların evlerinden daha büyük ve yüksek ev yaptırmaları yönündeki yasağın İslam hukukundan değil örften kaynaklanan bir durum olduğu düşünülmelidir. Nitekim mülklerin Müslim-gayrimüslim arasında sürekli el değiştirdiği Beşiktaş ve havalisinde böyle bir yasakla karşılaşılmamıştır. Gayrimüslimler Sinan Paşa Camii Mahallesi gibi birçok mahallede Müslümanlarla birlikte oturmuşlar, süfli/tahtani evler gibi ulvi/fevkani evlere sahip olmuşlardır. Paşmakçı Kosta b. Yani ve Kosta b.

⁴³³ BŞS, 14, 20b, 1.

⁴³⁴ BŞS, 27, 16a, 1.

⁴³⁵ Bkz. Ekler 1; 18, 48 ve 67. terekeler.

⁴³⁶ Pereme, genellikle iskeleler arasında giden altı çift kürekli kayık. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 545.

⁴³⁷ Göke, 26 kürekle çekilen ve alt katında top ambarı bulunan bir savaş gemisidir. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 272.

Dimitri'nin evleri Sinan Paşa Camii yakınında olup, komşuları Mustafa Çavuş, Ekmekçi Nikola ve Todoro'dur.⁴³⁸

Gayrimüslimlerin cami etrafında oturmalarının engellenme durumu mescit-ibadet ilişkisinden kaynaklanmıştır. Caminin cemaatsiz kalması, cami etrafında daha önce Müslümanların oturması veya camiden önce bir mabedin olup olmaması hususları bu meselede dikkate alınmıştır.⁴³⁹ Beşiktaş'ta Sinan Paşa Camii gibi Üsküdar'da Valide Sultan Camii etrafında da oturan kefare, Çingene ve Yahudiler de bulunmaktadır.⁴⁴⁰

Mülk kayıtlarında “mülk-i menzil” tereke kayıtlarında ise daha çok “hane,” “ev,” bazen “beyt” veya “menzil” olarak geçen Beşiktaş ve havalisindeki hemen tüm evlerin bahçeli, kuyulu ve tuvaletli olduğu söylenebilir. Bahçe, Beşiktaş ve havalisindeki evlerin vazgeçilmez bir ögesidir. Stefan Yerasimos'un İstanbul merkezindeki evleri incelediği makalesinde bahçeli evlerin fazla olmadığını tespiti üzerine Beşiktaş mahkeme kayıtlarına yansıyan durum dikkat çekicidir.⁴⁴¹

Gayrimüslim evlerinin Müslüman evlerinden farklı olduğu kısımlar mahzen ve şaraphanedir. Gerlach, Galata'da gezdiği Yahudi sokağındaki evlerin taştan inşa edildiğini, yüksek ve çok odalı evler olup hemen hepsinin demir kapılarla korunmuş mahzenleri bulunduğundan bahsetmektedir. Ayrıca yangın ve kargaşa durumunda mahzenlerde değerli eşyaların saklandığı bilgisini de vermektedir.⁴⁴² Mahzenin gayrimüslimlerin evlerinde genellikle olduğu şu kayıttan da anlaşılmaktadır: Yani v. Anderye'nin Nasuh b. Abdullah'a icare ile verdiği evlerin biri Beşiktaş'ta diğeri Ayastefanos'tadır ve her ikisinin de altında mahzen bulunmaktadır.⁴⁴³ Gayrimüslimlere ait farklı bir ev tipi şöyledir: Akıntıburnu'ndan Petro v. Yani'nin iki tahtani evinin içinde at değirmeni, buzhane, fırın ve bir kıta bahçe bulunmaktadır.⁴⁴⁴

⁴³⁸ BŞS, 7, 68a, 1.

⁴³⁹ İstanbul kadısına gönderilen bir hükümde Çelebioğlu Mahallesi Mescidi etrafındaki vakıf evlerinde büyük yangından önce Müslümanların oturduğu, şu anda ise Yahudilerin oturması sebebiyle cemaatin azaldığı Müslümanlar tarafından bildirilmiş ve Yahudilerin bu evlerden şer' ile çıkarılması emredilmiştir. A. DVNSMHM. d. 46/316, (23 Ramazan 989/21 Ekim 1581).

⁴⁴⁰ A. DVNSMHM. d. 35/634, (19 Receb 986/21 Eylül 1578).

⁴⁴¹ Stefan Yerasimos, “16. Yüzyılda İstanbul Evleri,” *Soframız Nur Hanemiz Mamur*, ed. Suraiya Faroqhi, Christoph K. Neuman, çev. Zeynep Yelçe, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006, s. 314-315.

⁴⁴² Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, II, s. 574.

⁴⁴³ BŞS, 7, 42a, 1.

⁴⁴⁴ BŞS, 2, 73b, 1.

Beşiktaş ve havalisinde bulunan ev tipleri hakkında şunlar söylenebilir: Küçük bahçe veya bostan için “cüneyne” meyveli ve meyvesiz ağaçların bulunduğu yer için “hadîka” ifadesi kullanılmıştır. Diğer yapı elemanları balkon/veranda olarak çevrilebilen “sundurma,” avlu yerine geçen “muhavvata,” bazı gayrimüslim evlerinde “hanut” meyhane/dükkan, gölgelik için “zulle,” yünden örtü için “karâme,” bazı ayanların evlerinde bulunan ve su taşıma sistemini ifade eden “dolap,” su kuyusu için “bi’r-i mâ,” tuvalet için “kenif,” bağ evlerinde rastlanan “çardak,” oda için “gurfe,” “sofa” gibi öğelerdir. Evlerde bulunan mutfak, ahır, kiler, hamam, fazladan oda gibi bölümler Müslim-gayrimüslim farkı olmaksızın kişinin maddi durumuyla yakından alakalıdır. Örneğin Beşiktaş’ta 3750 kuruş yani 262500 akçe gibi oldukça yüksek fiyatlı ev, Tunus Beylerbeyi Cafer Paşa’ya aittir. Sinan Paşa Mahallesi’nde ve üç yanı tarık-i amm olan bu menzil, içinde 8 bab fevkani, ve tahtani, bahçe, hamam, kuyu, fırın, taşrada 3 bab selamlık barındırmaktadır.⁴⁴⁵ Bir gayrimüslime ait olan değeri en yüksek ev ise Kuruçeşme’den Raçil bt. Yakof’un, Şemail v. Avraham’a sattığı deniz kenarındaki mülkü – iki bap mahzen, bir bap selhane, iki bap dükkan, bir oda, üstünde iki ocaklı oda, matbah, bir oda ve derya üzerinde sundurma- 115000 akçe değerindedir.⁴⁴⁶ Değeri yüksek evler Beşiktaş’ta ayan ve elitlerin bulunduğu Sinan Paşa ile daha çok gayrimüslimlerin bulunduğu Kuruçeşme ve Ortaköy’dedir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında, Üsküdar’da değeri en yüksek ev Valide Sultan’a 48000 akçeye satılan Selman Ağa Mahallesi’ndeki evdir. Gayrimüslimlere ait en yüksek fiyatlı ev ise Çengelköy’de olup değeri 26000 akçedir.⁴⁴⁷ Bazı gayrimüslimlerin Müslüman elitler gibi lüks evlere sahip oldukları kayıtlara yansımıştır. Mesela Beşiktaş’tan Dimitri b. Yani’nin kızına sattığı evinin yarısı, sofası, mahzeni ve bazı eşyalarının değeri 500 sahihül ayar altındır.⁴⁴⁸ Ortaköy’den Dimitri b. Yorgi’nin Nikola’ya sattığı ev 41 tam ayar altındır.⁴⁴⁹ Kuruçeşme’den Evrato bt. Kosta’nın kızına sattığı avlu, bostan, üç su kuyusu, çardağı, bir bap fevkani ve tahtani ve iki bap tahtani özelliklere sahip olup 80000 akçe değerindedir.⁴⁵⁰ Yine Ortaköy’den Penayoki v. Yani’nin kardeşleriyle ortak olduğu süfli

⁴⁴⁵ BŞS, 19, 7b, 2.

⁴⁴⁶ BŞS, 25, 96b, 1.

⁴⁴⁷ Rahşan Kaynak, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar’da Sosyal ve Ekonomik Hayat,” s. 303-304.

⁴⁴⁸ BŞS, 3, 35a, 1.

⁴⁴⁹ BŞS, 3, 46a, 3.

⁴⁵⁰ BŞS, 10, 1b, 2.

evlerinin değeri 80000 akçedir.⁴⁵¹ Avraham v. Haim'in Kuruçeşme'deki üç bap evi bir mutfak, üç su kuyusu, iki fırın, bir tahtapuş, bahçe ve arazisiyle David v. Salino'ya sattığı mülkünün değeri 90000 akçedir.⁴⁵² Kuruçeşme'den Boyacı İstimat v. Nikola'nın Angele v. Dimo'ya sattığı deryaya nazır bir bap peksimet fırını ve bitişiğindeki tahtani mağazası, bahçe, çardak, önünde limanı olan mülkünün değeri 131000 akçedir. Değerin bu kadar yüksek olmasında evin konumu ve özellikleri ile etrafındaki komşular etki etmiştir. Nitekim İstimat'ın sattığı bu evin bir tarafı Bostancıbaşı Ahmed Ağa mülküyle sınırlıdır. Aynı durum Beşiktaş'ın Sinan Paşa, Yahya Efendi Mahallesi gibi özellikle ayan ve kibarın bulunduğu yerler için de geçerlidir. Genellikle elit kesimin aynı mahallelerde olduğu hesaba katılacak olursa gayrimüslim elitlerinin de bu kıstası göz önünde bulundurduğu düşünülebilir. Mesela Hassâ-yıserrâcinden Sinan Bey ibn Abdülmennan'ın, Sultânü'l-bevvâb Mustafa Bey ibn Abdullah'a sattığı Beşiktaş'taki mülkü –altında ahır olan iki ulvi ev ve süfli ev, üç sofa, beş su kuyusu, hamam, havuz, matbah, bostan, üstünde ulvi evler ve süfli odalar, kasr, bahçe, ağaçlar, muhavvata-100000 akçe değerindedir. Etrafındaki komşuları Süleyman Ağa ibn Abdurrahman, Hızır Paşa ibn Abdülkerim, Pazarcı Hızır'dır.⁴⁵³ Beşiktaş ve tevabiindeki ortalama bir evin 5000-15000 akçe olduğu hesaba katılırsa yüksek meblağlı evleri satın alan Müslim-gayrimüslim mülk sahiplerinin sosyo-ekonomik düzeyi hakkında da bir fikir edinilebilir.

Ev satışları gibi bağ satışları da kayıtlarda büyük bir yekün tutmaktadır. Bunda Beşiktaş ve tevabiinin bağlarla kaplı olmasının payı büyüktür. Bağların değeri 1000-15000 akçe arasında değişiklik göstermektedir. Fiyat değişikliğinde bağın bulunduğu bölge gibi kilise veya ayazma yakınında olması da etkilidir. Bağların bazıları harap bazıları içlerinde havuz, çardak gibi bölümleri bulundurmaktadır. Akıntıburnu'ndan Alagöz v. Pavlo'nun Manol v. Pero'ya bey-i batla 5000 akçeye sattığı Boğazkesen Kalesi bağlarına bitişik bağı, içinde iki akarsu ile havuz olup saz örtülü ve meyve ağaçlıdır.⁴⁵⁴

⁴⁵¹ BŞS, 25, 69a, 2.

⁴⁵² BŞS, 11, 96a, 4.

⁴⁵³ BŞS, 23, 23a, 1.

⁴⁵⁴ BŞS, 7, 67b, 1.

Bağ satışlarında Müslümanların da gayrimüslimler gibi bağ sahipleri oldukları görülmüştür. Bakkal Hasan b. Abdullah'ın Boğazkesen'deki Yakub b. İlyâ'ya sattığı bağın etrafındaki bağlar Mustafa ve Mehmed'e aittir.⁴⁵⁵ Aynı şekilde Todori v. Kosta'nın Sinan subaşıya sattığı Maçuka'daki bağın üç yanı Müslümanların bağıyla çevrilidir.⁴⁵⁶ Tam tersi durum da söz konusudur. Mehmed b. Mahmud'un Papa Yani v. Niko'ya sattığı bağın etrafında gayrimüslimler bulunmaktadır.⁴⁵⁷ Hans Dernschwam, Türkler'in güzel üzüm bağı yetiştirdiklerini fakat bunu üzüm, sirke veya pekmez olarak kullandıklarını, Rum ve Yahudilerin ise bağlarından şarap elde ettiklerini bildirmektedir.⁴⁵⁸ Gayrimüslimlere ait terekelerde şaraphane çıkarken bazı Müslüman terekelerinde şirehane çıkması bunu göstermektedir.

Bağların sadece bağdan ibaret olmadığı içinde evler ve havuzlar olduğu şu mülk kaydına yansımıştır: Galata zimmîlerinden Todoro ve Terano v. Anton'un İstanbul'da sakin Cafer b. Abdullah'a 12600 akçeye sattığı Maçoka'daki bağın içinde bir bab ev, ağaçlar, bahçe, su kuyusu ve havuz bulunmaktadır.⁴⁵⁹

Bahçe, içinde çiçek, meyve, sebze yetiştirilen bir alan olduğu gibi aynı zamanda içerisinde yaşanan bir yer olma özelliğine sahipti. Mesela Dimo, Kosta ve Yorgi Beşiktaş'ta Bostan Çelebi Efendi bahçesinde⁴⁶⁰ Nikola v. Petro ise Emir Bahçesi'nde sakinlerdi.⁴⁶¹ Bahçelerin değeri büyüklük, konum ve içinde bulunan ağaç veya meyveye göre değişiklik arz etmekteydi. Gayrimüslimler ev ve bahçeler yanında çardak, bozahane, meyhane, dükkan, oda, saray gibi mekanlarda da meskûn olabiliyorlardı. Mesela Trafrabt. Kostantin, Beyoğlu Sarayı'nda sakinken,⁴⁶² Nikola v. Dimitri, Tekerlek Mustafa Çelebi'nin Beşiktaş'ta bina ettiği fırında,⁴⁶³ Simuil v. Mail, Simon v. Musa, Yasef v. Nikola, Hane adlı Yahudiler Kuruçeşme'de Hüsam Reis çardağında icare ile sakinlerdi.⁴⁶⁴ Odalarda sakin olan gayrimüslimler de bulunmaktaydı.⁴⁶⁵ Bu mekanlar

⁴⁵⁵ BŞS, 4, 40b, 2.

⁴⁵⁶ BŞS, 7, 70a, 1.

⁴⁵⁷ BŞS, 10, 10a, 2.

⁴⁵⁸ Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, s. 141.

⁴⁵⁹ BŞS, 10, 43a, 1.

⁴⁶⁰ BŞS, 9, 26a, 3.

⁴⁶¹ BŞS, 9, 28b, 6.

⁴⁶² BŞS, 14, 52a, 4.

⁴⁶³ BŞS, 7, 40b, 5.

⁴⁶⁴ BŞS, 2, 84a, 3.

⁴⁶⁵ BŞS, 3, 54b, 5; BŞS, 5, 42b, 4; BŞS, 10, 60a, 5; BŞS, 10, 73b, 3.

dışında hariçten gelen Ermeni ve Rumların ev ve bahçede oturdukları gibi meyhane ve bozahanelerde de sakin oldukları bilgisi yer almaktadır.⁴⁶⁶

2. 5. 4. Maddi Durumları

Beşiktaş ve tevabiinde yaşayan gayrimüslimlerin maddi durumlarının ne seviyede olduğuna dair tereke, mülk, mîrâs, nikâh ve talâk kayıtları ile gayrimüslimlerin icra ettikleri görevler birçok bilgiyi barındırmaktadır. 74 terekeye göre 3000 akçe altında serveti olanlar 13 kişi, 3000-10000 akçe serveti olanlar 21 kişi, 10000-50000 akçe serveti olanlar 32 kişi, 50000-100000 akçe serveti olanlar 2 kişi ve 100000 akçe üzerinde -169000 akçe- serveti olan 1 kişi bulunmaktadır. Hemen herkesin en az bir ev ve bir bağı, bazılarının da şaraphaneleri - 14 kişi- bulunmaktadır. Şaraphane sahibi olan iki kadın da bulunmaktadır. Terekelerde bulunan eşya ve malların tamamının kaydedilmediği veya varislerin bundan kaçındığı durumlar göz önüne alınarak bu servetlerin daha üst seviyelere çıkabileceği de hesaba katılmalıdır. Mesela Arnavutköy’de ölen Yani b. Manol’un terekesi ilk başta 103000 akçe olarak tespit edilmişken annesi Rado’nun itirafları ile diğer gayrimenkuller de muhallefata dâhil edilmiş ve meblağ 169000 akçeye çıkmıştır.⁴⁶⁷ Perpeye bt. Yani’nin varislerinin sadece birkaç parça takı ve giysiyi bildirirken bir kısmını da kendi aralarında yazmışlardır. Bunun üzerine varislere başka metrukâtı bulunmadığına dair yemin ettirilmiştir.⁴⁶⁸

Devletin herhangi bir mukataasına mültezim olan Yahudilerin diğer gayrimüslimlere göre daha zengin oldukları kayıtlara yansımış durumdadır. Devlet ile olan ilişkiler bahsinde daha geniş izah edileceği üzere özellikle XVI. yüzyılda birçok mültezimliği ellerinde bulunduran Yahudiler bu vesileyle servet sahibi olmuşlardır. Mesela Kuruçeşme sakinlerinden Kuyumcu Salomon v. Yakub’un hassa-yı hümayun için alınan elmas yüzük bahasından baki kalan 23 yük ve 78000 akçenin yarısı olan 11 yük ve 89000 akçeyi Nakşa Adası mültezimi Danyal’dan aldığını belirtmesi

⁴⁶⁶ BŞS, 25, 57a, 1.

⁴⁶⁷ BŞS, 4, 33b, 2 ve 34a, 2.

⁴⁶⁸ BŞS, 4, 41b, 4.

servetlerinin boyutunu göstermesi bakımından dikkate değerdir.⁴⁶⁹ Ciddi bir servet gerektiren mesleklerden birisi de celepliktir. Celeb sürücülerinden İskarlet v. Kosta'nın 19 Ekim 1575'te Todori v. Yani, Yani v. Dimitri, Yani v. Kiryaki, Yani v. Tamareş, Divane v. Apostol, Dimo v. Marcob, Anderon v. Dimo, Nikola v. Aporo, Yani v. Manol, Andrey a v. Apostol, Anderon v. Yani adlı celeplerden aldığı 18385 adet koyunun tutarı 634090 akçedir.⁴⁷⁰

Gayrimüslimlerin sosyo-ekonomik durumlarının ne olduğu konusunda mehir miktarları da önemlidir. Ortalama 1000-2000 akçe arasında değişen mehirler arasında 100-150 akçe gibi mütevazı bir mehre sahip olanlar olduğu gibi 465000 akçe gibi ciddi bir rakama sahip olanlar da bulunmaktadır.⁴⁷¹ Bu son mehrin sahibi Kuruçeşmeli bir Yahudi kadındır. Devletin şarap, rakı, balmumu gibi iltizamlarını elinde bulunduran Nakşa dükası Yasef Bey'in zevcesi Reyna'nın mihri 500000 akçe üzerinde olmalıdır. Nitekim 1579'da ölen Yasef Bey'in zimmetinde olan iki yıllık gelir -514412 akçe-hazineye teslim edilmiş,⁴⁷² bundan bir hafta sonra Reyna, Santorin Adası mahsûlatının kendisine nikâhı mukabelesinde verildiğini beyan eden bir arzı Dersaadet'e sunmuştur.⁴⁷³

2. 5. 5. Köle ve Cariyeler

Beşiktaş mahkeme kayıtlarına yansıyan kayıtlarda köle ve cariye sahibi olan gayrimüslimler arasında Rum, Frenk, Ermeniler olsa da Yahudiler ilk sırayı almaktadır. Bu bilgiyi İstanbul kadısına gönderilen bir ferman da doğrulamaktadır. Fermanda Yahudi taifesinin kul ve cariye kullanmamaları gerektiği hususunda Sultan Süleyman zamanında verilmiş emirler⁴⁷⁴ olmasına rağmen köle ve cariye kullandıkları, tespit

⁴⁶⁹ BŞS, 24, 39B, 4.

⁴⁷⁰ BŞS, 9, 55a, 3. Todori'den 1500 koyunu 40 akçeden toplamı 46000 akçe; Yani v. Dimitri'den 1440 koyun 37 akçeden toplam 53000; Yani v. Kiryak'tan 3000 koyun 30 akçeden 90000 akçe; Yani v. Tamareş'ten 1556 koyun 49 akçeden 50930; Divane'den 2422 koyunu 28. 5 akçeden 69660 akçe; Dimo v. Marcob'dan 1517 koyunu 29 akçeden 44000 akçe; Anderon'dan 2125 koyunu 40 akçeden 80000 akçe; Nikola'dan 1525 koyunu 40 akçeden 75000 akçe; Yani v. Manol'den 1300 koyunu 35 akçeden, 45500 akçe; Andrey a'dan 2000 koyuna 80000 akçe borcu vardır.

⁴⁷¹ BŞS, 18, 1a, 1.

⁴⁷² A. DVNSMHH. d. 41/419.

⁴⁷³ A. DVNSMHH. d. 41/580.

⁴⁷⁴ A. DVNSMHH. d. 3/525, 21 Safer 967/22 Kasım 1559; A. DVNSMHH. d. 3/684, (10 Rebiülahir 967/9 Ocak 1560). İstanbul kadısına gönderilen bu emirde Yahudi ve Hristiyanların ellerindeki esirlerin ya hizmete verilmesi ya da satılması ve artık esir bulundurmamaları hakkındadır.

edilenlerin ellerindeki köle ve cariyelerin sattırılması ve tekrar kullananların tespit edilmesi halinde haklarından gelinmesi vurgulanmıştır.⁴⁷⁵ Bu fermanndan iki yıl önce gönderilen bir fermanda hem Yahudi hem de Hıristiyanlar için daha şiddetli cezalar söz konusudur.⁴⁷⁶ Cezanın şiddetli olmasında Müslüman olan köle ve cariyelerin Yahudi ve Hıristiyan edilmelerinin etkisi büyüktür. İstanbul kadısına gönderilen bir hükümde esirci taifesinin Yahudi ve Hıristiyanlara esir sattıkları ve esirlerin Yahudi ve Hıristiyan edildikleri haber alınmış, bundan men edilmesi ve ellerindeki esirlerin Müslümanlara satılması emredilmiştir.⁴⁷⁷

Gayrimüslimlerin yasağa rağmen köle ve cariye sahibi olmaları Beşiktaş ile sınırlı değildir. Galata, Hasköy ve Eyüp'teki gayrimüslimler de köle ve cariye edinmişlerdir. Aynı şekilde Edirne'deki Yahudi ve Hıristiyanlar da bundan men edilmişlerdir.⁴⁷⁸ Bu konuda sık sık fermanlar gönderilmesine rağmen gayrimüslimlerin bunu dikkate almadığı hatta azad olanları bile ellerinde tutmaya devam ettikleri hem arşiv kayıtlarına hem de Beşiktaş sicillerine yansımış durumdadır.⁴⁷⁹ Mahkemeye başvuran Hasemşah bt. Abdullah eski sahîbesinin ölmeden kırk gün önce azadsın dediği ve sahîbesinin vefat edip azad olmuşken Şemail'in kendisine zulmedip sattığı talebiyle mahkemeye başvurmuş, şahidlerin şehâdetiyle azadlığına hükmolunmuştur.⁴⁸⁰

⁴⁷⁵ A. DVNSMHM. d. 31/46. (10 Cemaziyelevvel 985/26 Temmuz 1577); A. DVNSMHM. d. 31/222.

⁴⁷⁶ Ahmet Refik, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı*, s. 50. Fermanın açık metni şöyledir: İstanbul kadısına hüküm ki; hâlâ esirci tâifesi Yehuda ve Nasrânî tâifesine esir bey' eyleyüp satılan esirlerin ba'zı Müslüman olup ve ba'zı dahi tâze olup Müslüman olmağa kâbil iken aldıkları esirleri Yehuda ve Nasrânî eyleyüp hilâf-ı şer'-i şerîf iş eyledikleri i'lâm olunmağın buyurdum ki vardukda esirci tâifesine muhkem tenbîh ve yasağ eyliyesin ki min bad' esirleri Yehuda ve Nasrânî tâifesine bey' eylemeyüp esirlerin eğer yaşlısun ve eğer gencin cümlesin ehl-i İslâm'a satup emr-i şerîfime muhâlif Yehuda ve Nasrânî tâifesine aslâ esir bey'eylemiyeler. Ba'de't-tenbîh Yehuda ve Nasrânî tâifesine kimesne esir satduğı mâ'lûm ola alan ve satan ele getirülüp küreğe konulmak mukarrerdir ana göre tenbîh ve yasak eylemekde ihtimâm eyliyesin ve ellerinde bulunanları dahi ale't-ta'cîl Müslümanlara bey' etdüresin. Emr-i şerîfime aslâ bir ferde te'allül etdirmiyessin Yehuda ve Nasrânî tâifesine tenbîh eyliyesin ki min bad' esir alup satmayalar (subaşıya verildi) Fî 27 Ramazan 983/30 Aralık 1575.

⁴⁷⁷ A. DVNSMHM. d. 27/409, (26 Ramazan 983/29 Aralık 1575). Benzer bir durum Mısır, İskenderiye ve Dimyat'ta da yaşanmıştır. Buradaki Yahudiler hür olan Arapların bazılarını esir diye satmış bazılarını ise kendileri istihdam edip Yahudi etmişlerdir. Bkz. A. DVNSMHM. d. 27/610, (12 Zilkade 983/12 Şubat 1576).

⁴⁷⁸ A. DVNSMHM. d. 42/998, (5 Zilhicce 988/11 Ocak 1581).

⁴⁷⁹ A. DVNSMHM. d. 3/744, (2 Cemaziyelevvel 967/30 Ocak 1560). Galata kadısına gönderilen bu emirde Yahudi, Frenk ve Nasara taifesinden olan esirlerin Müslümanlara satılması ve azadlıkların Müslümanlar tarafından istihdam edilmesi istenmiştir.

⁴⁸⁰ BŞS, 10, 66b, 2.

Gayrimüslimler sahip oldukları köle ve cariyeleri doğrudan azat ettikleri gibi kitabeye kesme –mükâtebe⁴⁸¹ veya tedbir yoluyla⁴⁸² da azad ediyorlardı. Bunun yanında satış akdine konu olan köle ve cariyeler de bulunmaktadır. Kitabe sözleşmesi, aynı zamanda yasağa rağmen köle ve cariyelerin birkaç yıl daha kullanılacağını da bir ispatıdır. Nitekim köle ve cariyeye sahiplerinin belirlediği miktar kaç yıla tekabül ediyorsa o süre kadar daha hizmet ediyorlardı. Örneğin Davut v. İsak adlı Yahudi, Frenk asıllı kölesi Andrea'yı hıyanet etmemek, şarap içmemek ve dört yıl hizmet etmek şartıyla azad edeceğini belirtmiştir.⁴⁸³

Beşiktaş mahkemesinde gayrimüslim olan köle ve cariyeler, sahiplerinin elinden alınmamıştır. Bazı Müslüman köleler subaşıya teslim edilirken bazılarının dokunulmamıştır. Gayrimüslimlerin ellerindeki Müslüman kölelerin/çalışanların teslim alınmaması bu kişilerin hem statü hem de maddi durum açısından ileri gelen ve devletle yakın ilişkisi bulunan kişiler olduğunu düşündürmektedir. Örneğin Kuruçeşme'de sakine Yahudi hatununa haliya hizmette olan Mustafa b. Abdullah adlı acemioğlu, Yahudi hatunun esirini zapteden İlyas b. Abdullah nam acemioğlu şikayet ettiği davada Mustafa'nın Müslüman olduğu için Yahudi kadının elinden alınması söz konusu olmamıştır.⁴⁸⁴ Üstelik 1560 tarihli dava özellikle Yahudilerin köle/cariye ve Müslüman çalışan kullanmamalarını emreden fermanların sadır olduğu yılları kapsamaktadır. Normalde gayrimüslim kadınlar için kullanılan zimmîye/yahudiyye ifadelerinin yerine bu davada “hatun” kelimesinin kullanılması da söz konusu Yahudi kadının sosyo-ekonomik düzeyi hakkında bir ipucu vermektedir. Selanik'te de yanlarında Müslüman çalıştırıp esir bulunduran Yahudilerin bundan men edilmesi emredilmiştir.⁴⁸⁵ Bunun gibi Ortaköy'den Komlenos adlı zimmînin kulu Hasan b. Hüseyin,⁴⁸⁶ Kuruçeşme'den Yakof v. İsak'ın mutekası Fatıma bt. Abdullah⁴⁸⁷ Müslüman olmalarına rağmen ellerinden alınmamıştır. Sadece iki örnekte gayrimüslimlerin ellerindeki köleler

⁴⁸¹ “Kölenin efendisinin belli bir bedel karşılığında hürriyete kavuşturma anlaşmasıdır.” Mehmet Akif Aydın, Muhammed Hamidullah, “Köle,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVI, 242.

⁴⁸² “Bir kimsenin kölesini kendisinin ölümünden sonra hürriyetine kavuşmak üzere azad etmesidir.” Aydın, Hamidullah, “Köle,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVI, 243.

⁴⁸³ BŞS, 8, 13a, 3.

⁴⁸⁴ BŞS, 2, 42a, 3.

⁴⁸⁵ BOA. A. DVNSMHM. d. 6/1197, (27 Şevvâl 972/28 Mayıs 1565).

⁴⁸⁶ BŞS, 10, 31a, 1, (Evâsıt-ı Rebi'ü'l-âhir 981/Ağustos 1573).

⁴⁸⁷ BŞS, 24, 27a, 5, (Evâhir-i Safer 1004/Ekim-Kasım 1595).

alınmıştır. İlki Mustafa adlı Rus asıllı kölenin Yorgi adlı zimmî elinden alınıp subaşıya teslim edilmesi,⁴⁸⁸ diğeri ise Beşiktaş'ta sakin Kıbrıslı Yani v. Zani'nin elindeki Müslüman çocuğun Dergâh-ı Âli sipahileri tarafından “kâfir hicrinde Müslüman veledi olmağı revâ görmedik emr-i şerîf ne ise icrâ olunsun” diye mahkemeye getirilmesi ve çocuğun Muhzır Mustafa'ya emânet edilmesidir.⁴⁸⁹ Ebussuud, köle ve cariye kullanan gayrimüslimlerin şiddetli bir şekilde tazir edilmeleri ve uzun süre hapsedilmeleri gerektiğini belirtir. *Zimmîler kul ve câriye kullanmasunlar deyü emr-i şerîf varken kullananlara şer'an ne lâzım olur.* El-cevâb: *Tâ'zîr-i şedîd habs-î medîd lâzımdır.*⁴⁹⁰

Gayrimüslimlerin köle ve cariye edinmelerinin önüne geçilemediği şu örnekten anlaşılmaktadır. 1006/1598'de bilfiil asar mültezimi olan Musa v. Yasef nam Yahudi, Yahudi ve zimmî taifesinden esir satın alanları ve esir hizmetçisi olanlardan her esir için 160 akçenin emine ödenmesi gerektiğini Galata'da sakin Mihal nam zimmîye söylediğine göre Galata ve ona bağlı yerlerde gayrimüslimlerin esir kullanmaları artık olağan bir hale gelmiştir denilebilir.⁴⁹¹ Buna rağmen 1643 gibi daha geç bir dönemde Hasköy'de Yahudi ve Hristiyanların esir kullanmalarının yasak olup Uzun David elinde bulunan Mariya adlı “kâfirenin” Kariga adlı Yahudide emânete konulması söz konusu yasağın içinde bulunulan döneme göre değiştiğini göstermektedir.⁴⁹²

2. 6. GÜNDELİK HAYATLARI

2. 6. 1. Dini Yaşantıları ve Eğitimleri

Osmanlı İmparatorluğu sınırları dâhilinde yaşayan gayrimüslimlere din ve ibadet serbestliği verildiği için kendilerine ait kilise, sinagog ve okullarda eğitim-öğretim yapma hakkına da sahip olmuşlardır. Gayrimüslimlerin eğitimlerine dair mahkeme kayıtlarına yansımış sadece iki kayıt bulunmaktadır. Beşiktaş'tan Yazıcı Todorı b. Dimitri, Komraz v. Dimitri'nin iki oğluna İncil okutup yazmak için 1300 akçeye

⁴⁸⁸ BŞS, 3, 8b, 5, (7 Şevvâl 968/21 Haziran 1561).

⁴⁸⁹ BŞS, 17, 11b, 1., (Evâsıt-ı Şa'bân 995/Temmuz 1587).

⁴⁹⁰ M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanuni Devrinde Osmanlı Hayatı*, 4. Baskı, İstanbul: Şule Yayınları, 1998, s. 94.

⁴⁹¹ BŞS, 25, 127b, 4.

⁴⁹² Hasköy Şer'iyeye Sicilleri bundan sonra HŞS, 5, s. 406,hk. 609.

sözleşse de ücretini alamadığı gerekçesiyle mahkemeye başvurur. Komraz ise oğullarının tam anlamıyla okuyup yazamadığını söyler. Todori çocukların okumayla meşgul iken babaları tarafından alındığı ve bir daha getirilmediğini ekler.⁴⁹³ Komraz, oğullarına tam anlamıyla okuma ve yazmayı öğretirse 100 akçe daha vereceğini ikrar ederek 800 akçeyi Todori'ye teslim eder. Geriye 600 akçe kaldığını her iki taraf da tasdik ederek mahkemeden ayrılırlar.⁴⁹⁴

Osmanlı coğrafyasında yaşayan gayrimüslimlerin birtakım yortu ve ayinlerinin olduğu bilinmektedir. Bunlar hakkında seyyahların oldukça ayrıntılı tasvirleri bulunmaktadır. Mahkeme kayıtlarına sadece adıyla yansımış tek yortu kızıl yumurta yortusudur.⁴⁹⁵

2. 6. 2. Cenaze Törenleri ve Mezarlıklar

Osmanlı Devleti sınırlarında yaşayan gayrimüslimler inançlarını rahatlıkla yaşayabiliyor, ayinlerini yerine getirebiliyorlardı. Bu ayinlerinden birisi cenaze merasimleridir. Beşiktaş mahkeme kayıtlarında Sakızlı zimmîlerin cenazelerini defnetmeyle alakalı bir kayda rastlansa da içeriği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.⁴⁹⁶ Konuyla ilgili bir diğer kayıt ölülerin defni ile alakalıdır.

*Kefere tâîfesi bir yeri seksen yıldan beri tasarruf idüp meyyitlerin defn idegeldikleri Müslümanlar ol makberenin etrafında iki yüz arşun mikdârı bir mescid yapsalar yaz günlerinde yarar oldukda defn olunan mevtânın râyihası gelür zarârı vardır deyü meyyitlerin defn ettirmeğe ve defn olunanı çıkartmağa kâdir olur mu? Allahu âlem müdde-i müdeffinleri olıcak olmazlar.*⁴⁹⁷

⁴⁹³ BŞS, 5, 10b, 1.

⁴⁹⁴ BŞS, 5, 12b, 3.

⁴⁹⁵ BŞS, 7, 32b, 1. Kınalıada sakinlerinden Venc? v. Manol, Mehmed Bey ibn Abdullah'dan mudarebeye aldığı 2000 akçenin bir kısmını ödemiş bir kısmını ise kızıl yumurtada vereceğini belirtmiştir.

⁴⁹⁶ BŞS, 9, 57a, 1, 2.

⁴⁹⁷ BŞS, 16, 1a, 3.

Beşiktaş ve tevabiinde bulunan gayrimüslimlerin mezarlıklarının hangi bölgede olduğu hakkında bilgi bulunurken mezarlıklar için kullanılan “mekâbiri kefere/küffâr” - kâfirlerin mezarlığı- ibaresiyle hangi din ve etnik kimliğin kastedildiği belli değildir. Kefere/küffâr kelimelerinin Hristiyanları belirtmek için kullanıldığı varsayılırsa bu mezarlıkların Hristiyanlara ait olduğu düşünülebilir. Mahkeme kayıtlarına yansımış mezarlıklar şunlardır: Ekmekçiabaşı Mahallesi,⁴⁹⁸ Maçuka,⁴⁹⁹ Kuruçeşme,⁵⁰⁰ Akıntıburnu⁵⁰¹ ve Tatavla.⁵⁰² Yahudilere ait bir mezarlığın olup olmadığı Beşiktaş kayıtlarına yansımaya da incelenen dönemde Hasköy,⁵⁰³ Kağıthane,⁵⁰⁴ Kasımpaşa-Kulaksız Mahallesi kurbunda⁵⁰⁵ Yahudilere ait mezarlıklar bulunmaktadır. Üsküdar’daki gayrimüslimlerin mezarlıkları ise bellidir. Rumlar’ın Bağlarbaşı, Kuzguncuk, Çengelköy ve Kadıköy’de; Ermeniler’in Bağlarbaşı ve Kadıköy’de; Yahudiler’in ise Nakkaştepe’de mezarlıkları bulunmaktadır.⁵⁰⁶

2. 6. 3. Eğlence Anlayışları ve Meyhaneler

Şarabın gayrimüslimlere haram olmaması ve günlük hayatta dahi çok fazla tüketilmesi eğlencelerinde şarabın vazgeçilmez bir içecek olmasını da beraberinde getirmiştir. Gayrimüslimlerin eğlenceleri ile ilgili olarak bir düğünlebir panayır kaydına rastlanmıştır.⁵⁰⁷ Haziran 1564’te sarhoş ve ellerinde bir tulum şarap ile subaşına yakalanan Ali b. Abdullah, kızkardeşi Girane bt. Yani ile Galata’daki panayıra gittiğini belirtmiştir.⁵⁰⁸ Ne düğün ne de panayırın hakkında bir ayrıntı bulunmamaktadır.

Şarabın en fazla tüketildiği mekan olan meyhaneler, Beşiktaş ve havalisinin bir gerçeğidir ve defalarca emr-i şerif çıkarılmasına rağmen meyhanelerin kaldırılmadıkları

⁴⁹⁸ BŞS, 10, 60a, 2.

⁴⁹⁹ BŞS, 7, 50b, 4.

⁵⁰⁰ BŞS, 12, 26b, 4.

⁵⁰¹ BŞS, 7, 149a, 5.

⁵⁰² BŞS, 10, 62a, 5.

⁵⁰³ A. DVNSMHM. d. 49/61.

⁵⁰⁴ A. DVNSMHM. d. 48/305.

⁵⁰⁵ A. DVNSMHM. d. 58/303.

⁵⁰⁶ Nevzat Erkan, “Üsküdar’da Gayrimüslim Mezarlıkları ve Mezarlık Tartışmaları,” *History Studies International Journal of History*, V, 3 (Mayıs 2013), s. 51.

⁵⁰⁷ BŞS, 4, 43a, 4.

⁵⁰⁸ BŞS, 3, 58b, 1.

görülmüştür. Meyhanenin camiye yakınlığı sebebiyle Müslümanlar açısından, meyhanelerde işlenen gayrimeşru fiiller ise Müslim-gayrimüslim her kesimden insanlar tarafından çirkin görülmüştür. Bu özelliği nedeniyle meyhanelerin kaldırılmasına toplumun karşı çıkmadığı kayıtlara yansımıştır.⁵⁰⁹

Yasağa rağmen gayrimüslimlerin Müslümanlara şarap satmaya ve meyhanelerin Müslim-gayrimüslim için sorun olmaya devam ettikleri kayıtların çokluğundan anlaşılmaktadır. Gayrimüslimlerin mahkemeye sık sık “kendi hamrımı içtim” veya “hamr ettim” demelerine rağmen, Müslümanların –büyük çoğunluğu köle ve mühtedisarhoş yakalanması, Müslümanlara şarap satılması, şarap dolu tulumlarla yakalanması “emr-i pâdişâhiye muhâlif işler” olarak değerlendirilmiştir.

Aralık 1555’te Sinan Paşa Camii yanında ihdas edilen meyhanelerin kalkması yönünde emr-i şerif gönderildiği halde kalkmamış ve Ocak 1556’da emir tekrarlanmıştır. Meyhanelerin kalkmadığı ve cami cemaati ve diğer Müslümanları rahatsız ettiği Kasım 1556’da gönderilen emirde gayet açıktır ve bu defa gayrimüslimlerin ittifakıyla meyhanelerin kaldırılmasına hükmolunmuştur.⁵¹⁰ Bu tarihten 1583 yılına kadarki dönemde cami etrafındaki meyhaneler bir süreliğine veya tamamen kaldırılmış mıdır bilinmez fakat kadınların hamama gitmesine engel oluşturacak kadar Müslümanlara rahatsızlık verdiği ve 1583’te tekrara bir emir gönderildiği hesaba katılırsa pek dikkate alınmadığı söylenebilir.⁵¹¹

Beşiktaş, meyhaneleri açısından diğer kasabalardan farklıdır. Meyhaneciler şarabı açıkça satmada ve karışık eğlenceler düznlmede oldukça ısrarcıdır. Mesela Beşik meyhanecilerinden Yorgi v. Yani’nin “eyyâm-ı şerîfde ‘aleniyye hamr bey’ idüp ve dükkânı içinde saz ve sözle Müslümanlara şurb-ı hamr ittürüp muhzır gönderdikde muhzıra itâ’at etmediği” kayıtlara geçmiştir.⁵¹² İstanbul, Galata ve Üsküdar meyhanelerinde yasağa uyulduğu halde Beşiktaş meyhanecileri bu yasağa uymamış ve 7 Nisan 1601 tarihinde Beşiktaş naibi Müslümanlara şarap satılmaması ve meyhanelerin

⁵⁰⁹ Yahya Araz, *Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri Bağlamında Lise Tarih Ders Kitaplarında “Öteki” Sorunu*, (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2008), s. 78.

⁵¹⁰ BŞS, 2, 21a, 2 ve 21b, 1-2.

⁵¹¹ BŞS, 16, 76a, 3.

⁵¹² BŞS, 7, 135b, 2 (Evâil-i Şa‘bân 977/Ocak 1570).

açtırılmaması için tenbih edilmiştir.⁵¹³ Birkaç gün sonra Galata kadısına gönderilen bir emr-i şerifte İstanbul'daki hamr mukâta'asının ref olduğu, Galata'ya bağlı yalılarda, kasabalarda ve karada bulunan meyhanelerin kaldırılması, şarap satanların muhkem rencide ve hakaret edilmesi, bir damla dahi bulunursa haklarından gelineceği bildirilmiştir.⁵¹⁴ Üst üste gönderilen emirlere rağmen yasağa uyulmadığı 1602 yılında Beşiktaş, Ortaköy ve Arnavutköy'de evinde şarap bulunan zimmîlerin evlerindeki eşyalarının çıkarılıp sahiplerine teslim edilmesinden sonra miri tarafından zabt edilip satılması hakkında Beşiktaş naibine yeni bir emrin gönderilmesinden anlaşılmaktadır.

515

2. 7. GAYRİMÜSLİMLERİN AİLE HAYATI

2. 7. 1. Evlilik

Evliliğin Hristiyanlar için kutsal bir sözleşme olması ve cemaat mahkemelerinde kıyılma olanağı bulunurken Osmanlı mahkemelerinde icra edilmesi birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Sophia Laiou bu durumu maddi sebeplerle açıklamıştır. Dini nikâh kıydırmak isteyen Hristiyanlar önce yerel metropolitte evlilik ruhsatı alması sonra “nikâh resmi” ödemesi gerekirdi. Bunlara ilaveten kişinin yaşadığı bölgenin vergisini toplayan kişiye de “resm-i arus” vergisi bulunmaktaydı.⁵¹⁶ Resm-i arus metropolite ödenen nikâh resminden daha az olduğundan evlilik için Osmanlı mahkemesi daha cazip gelmiştir.⁵¹⁷ Hristiyan kadınlar evlilik hediyeleri haricinde hem kendileri hem de çocukları için belli bir nafaka tespit edilmesi için de kadiya başvurmuşlardır. Ayrıca dul veya boşanmış kadınların toplumsal etkileşimde daha faal olmak için Osmanlı mahkemesi ve piskoposluk mahkemesinin sağladığı güvenceye ihtiyaçları vardı. Bu yüzden her iki kuruma da müracaat etmişlerdir. Müslümanlarla

⁵¹³ BŞS, 27, 47a, 1.

⁵¹⁴ BŞS, 27, 47b, 3.

⁵¹⁵ BŞS, 27, 43a, 1.

⁵¹⁶ Arus resmi, timar sahibinin toprağındaki reayanın kadınlarının evlenmesi durumunda alınan gerdek hakkıdır. Bölgesel farklılıklar olmakla birlikte genellikle Müslüman kızlardan 60, dullarından 30 akçe alınırken, gayrimüslimlerden bunun yarısı talep edilirdi. Halil Sahillioğlu, “Arûs Resmi,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, III, 422.

⁵¹⁷ Sophia Laiou, “Osmanlı Dünyasında Hristiyan Kadınlar: Rum Cemaatinin Şer‘iye Mahkemelerinde Açtıkları Kişilerarası Davalar Ve Aile Davaları (17-18. Yüzyıllar),” *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*, drl, A. Buturoviç, İrvin Cemil Shick, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1999, s. 260-261.

yapılan evlilikler Hristiyan kadınlar için yeterli bir toplumsal güvence ağının olmayışı ile açıklanmış ve kadınların Osmanlı toplumunda hem kendilerinin hem de çocuklarının konumlarını yükseltebilmek için tek yolunun evlilik olduğu gerçeğiyle izah edilmiştir. Osmanlı kadı mahkemelerinin, Hristiyan kadınlara davranışı Müslüman kadınlara davranışı ile aynıydı. Oysa Ortodoks kilise kanunlarında evlilikte kadınların statüsü erkekle eşit değildi. Kurumsal evlilik kadının lehine işlemekteydi.⁵¹⁸

Beşiktaş'taki Rum, Ermeni, Yahudi ve Frenkler tıpkı Müslümanlar gibi çoğunlukla kendi din ve mezhebinden olan insanlarla evlenmişlerdir. Aralarında Müslümanlar ile evlenenler de olmuştur. İncelenen örneklerde gayrimüslimlerin Müslümanlarla yaptığı nikâhlar, kayıtlara yansımazken, kendi aralarındaki evlilikler sicillerde yer almıştır. Gayrimüslimlerin kendi aralarında mahkemede yaptıkları nikâh akitleri 12 tanedir. XVII. ve XVIII. yüzyıl Kıbrıs'ında gayrimüslimler arasında mahkemede yapılan nikâh 1, Müslümanlarla gayrimüslimlerin yaptığı nikâhlar ise 2 tanedir.⁵¹⁹ Üsküdar'da Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında mahkemede icra edilen nikâh kaydı bulunmamaktadır. İki kesimden evliliklerin sadec 2 tane olduğu boşanma davalarında görülmektedir.⁵²⁰ Beşiktaş'ta nafaka, mehir gibi nedenlerle mahkemeye başvuran gayrimüslim kadınların Müslüman erkeklerle evlendikleri anlaşılmıştır. Bu tür evliliklerin sayısı 6'dır. Elbette Beşiktaş haricinde Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok bölgesinde bu tür evlilikler yapılmıştır ve evliliklerin kadı huzurunda yapılma gibi bir zorunluluğu olmadığı için bu sayının çok daha fazla olduğu ortadadır.

Evlilik ve boşanma kayıtlarında gayrimüslimlerin kullandıkları ifade oldukça dikkate değerdir. 1560 tarihli bir kayıttaki Posa bt. Nikola adlı zimmîye, Yorgi b. Andon adlı zimmîye “nefsini Müslüman nikâhı ile nikâh olunmasını” istemiş ve İstadi b. Yorgi ve Ali b. Halil'in şehâdetleri ile durum sabit olup, Posa ile Yorgi'nin nikâhları meclis-i şer' de akdolanmıştır.⁵²¹

⁵¹⁸ Svetlana Ivanova, “Hristiyan Rumeli Kadınları, Evlilik Sorunları ve Kadı Sicilleri (17. Ve 18. Yüzyıllar),” *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*, drl, A. Buturoviç, İrvın Cemil Shick, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1999, s. 193-200.

⁵¹⁹ Ümit Güler, *17. Ve 18. Yüzyıl Kıbrıs Şer'iyye Sicillerine Göre Müslüman-Zimmî İlişkileri ve İslam Hukuku Açısından Tahlihi*, (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2015), s. 52-53.

⁵²⁰ Nevzat Erkan, *18. YY'ın Yarisında Üsküdar'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri –Şer'iyye Sicilleri ve Müdevvel Kaynaklar Işığında-* (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012), s. 238-239.

⁵²¹ BŞS, 2, 37b, 6.

Evliliklerin İslam mahkemelerinde yapılması veya istenilen adaylarla yapılmaması durumunda bazı sorunlar da yaşanmıştır. Tatavla'dan Pereško b. Andrey, Kumli bt. Yorgi'nin nikâhı üzerine vekil olmuş, vekâleti Papaz Yorgi ve Nikola b. Mihal'in şehâdetleri ile sabit olduktan sonra Kumli 300 akçe mihr-i müeccel ile Yorgi b. Dimitri'ye nikâhlanmıştır.⁵²² Kaydın sonunda "kimesne mâni olmaya" tenbihinin yapılması bir sorunun olduğunu doğrulamaktadır. Mahkemede kıyılan bir başka nikâhta Şehriyar b. Murad ve Mehmed b. Abdullah, Yorgi b. Dimitri'nin "Hırısına bt. Manol avratımdır efendi huzurunda nikâhlандım" dediğine mahkemede şehâdet etmişlerdir. Davanın şuhûdü'l-hâlini hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler oluşturmuşlardır.⁵²³

1573 tarihli şu kayıt İslam hukukunun ve terminolojisinin gayrimüslimler tarafından nasıl içselleştirdiğini göstermesi bakımından manidardır:

*Kuruçeşme'den Yani veled-i Yorgi Ubanu bint-i Yorgi nâm zimmîye meclîs-i şer'e gelüp didi ki ben iş bu Yani'ye 600 akçe mihr-i müeccel ile Allah'ın emri ile ve Peygamber'in kavli ile vardum deyücek mezbûr Yani dahi 600 akçe mihr-i müeccel ile aldım kabûl ettim didikde 600 akçe mihr-i müeccel üzerine 'akd-i nikâh olunup bi't-taleb sebt-i sicil olundu. Şuhûdü'l-hâl Ferhad bin Abdullah ve Pavlo veled-i Yorgi ve Ebu As bin Hurşad ve Eşkinci Veysi ve Petro veled-i Yorgi ve gayrühüm.*⁵²⁴

Bu noktada dikkate alınması gereken son derece önemli bir husus gayrimüslimlerin İslam mahkemelerinde nikâh ve talâk işlemlerini yapmaları mehir, iddet nafakası, çocukların nafakası ile ilgili davaların kendileri lehlerine sonuçlanmasına olanak sağlamasıdır. Müslüman nikâhıyla nikâhlanan bir gayrimüslim kadının belli bir mehir alması da kaçınılmazdı. Mehir oranı kadının sosyal ve ekonomik durumuna göre değişebildiği için bu farklılık kayıtlara da yansımıştır. Ortaköy sakinlerinden Marola bt. Yorgi kendisini Yani v. Andrey ile evlendirmesi için Hızır Bey ibn Abdullah'ı vekil kılmış, Hızır Bey 2000 akçe mihr-i müeccel üzerinden Marola'yı Yani'ye tezvic eylemiş, Yani'nin tasdikiyle nikâha hükmolunmuştur.⁵²⁵

⁵²² BŞS, 3, 74b, 3.

⁵²³ BŞS, 4, 48a, 1.

⁵²⁴ Bkz. Ekler 2, belge 1; BŞS, 10, 32b, 1.

⁵²⁵ BŞS, 13, 1b, 2.

Yahudiler Osmanlı mahkemelerine diğer gayrimüslim gruplara göre daha az başvurdukları ve evliliklerini genellikle hahamlar huzurunda yaptıkları için evlilikleriyle ilgili sadece bir kayıt mahkemeye yansımıştır. O da Ruhne bt. Abraham adlı Yahudi kadının Musa v. Arsun adlı Yahudi ile nikâhlanmasıdır.⁵²⁶ Bunda hahamların Müslüman mahkemelerine gidenlere karşı şiddetli bir kampanya yürütmeleri etkili olmuştur. Çünkü Yahudilikte evlilik çok kutsaldır ve hahamlar Yahudi aile hayatının kutsal ve saf kalması için başkalarının hukuk ve uygulamalarından korumaya çalışmışlardır. Aryeh Shmuelevitz, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Yahudilerin evlilik için çok sık Müslüman mahkemelerine başvurduğunu ileri sürse de yarım asırlık dönemde Beşiktaş mahkeme kayıtlarında sadece bir nikâh kaydına rastlanmıştır.⁵²⁷ Bundan hareketle Yahudilerin özellikle evlilik olayını kendi kurumlarında gerçekleştirmeyi tercih ettikleri söylenebilir.

Osmanlı toplumunda küçük yaşta nikâhı kıyılan Müslüman kızlar olduğu gibi gayrimüslim kızlar da bulunmaktadır. Kuruçeşme'den Foka Erpur "nâm zimmî sulbiye kızı Zanebye nam bikri Penaki v. Miha'le 500 akçe mihr-i müeccel üzere akd-i nikâh ve tezvic etmiştir." Zanebye'nin zevci Manol v. Yani'nin öldüğüne Tozkafarinos ve İstetalos adlı zimmîlerin şehâdet etmeleri ve Zanebye için kullanılan "bikr" ifadesi onun küçük yaşta nikâhlandığı fakat zifafın gerçekleşmediğini göstermektedir.⁵²⁸ Yine bir başka davada da Mehmed b. Abdullah, kızı Hırısifina'yı Dimitri ile evlendirdiğinde henüz İslam'a gelmediği ve bunun kızı baliğa olduktan sonra olduğunu zikretmesi evliliğin küçük yaşta yapıldığını kanıtlamaktadır.⁵²⁹ Her ne kadar Yahudiler ile ilgili tek nikâh kaydından başka bir kayda rastlanmamışsa da Yahudiler arasında küçük yaşta yapılan evlilikler kadim bir Akdeniz geleneğidir. Yahudiler için evlenecek erkeğin en az 14 yaşından bir gün alması şart koşulurken kızlar için bu yaş 12 idi hatta 6 yaşındaki kızların nikâhları bile yapılmaktaydı.⁵³⁰

⁵²⁶ BŞS, 9, 5b, 5.

⁵²⁷ Aryeh Shmuelevitz, *The Jews of the Ottoman Empire in the Late Fifteenth and the Sixteenth Centuries : Administrative, Economic, Legal and Social Relations as Reflected in the Responsa*, Leiden : E.J. Brill, 1984, s. 67.

⁵²⁸ BŞS, 25, 44b, 2.

⁵²⁹ BŞS, 7, 139a, 4.

⁵³⁰ Minna Rozen, *İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi Oluşum Yılları (1453-1566)*, çev. Serpil Çağlayan, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2010, s. 112-113.

İslam hukukundan haberdar olan gayrimüslimler yeri geldiğinde menfaatleri uğruna kendi hukuklarını devreye sokmaktan geri durmamışlardır. Evlilik ve boşanmalarda kendi dinlerine göre davranmalarına mahkemede bir engel çıkartılmadığı için mahkemede onların lehine karar verilmiştir. Bununla ilgili bir dava kayıtlara yansımıştır. Markolo'nun eşi olan Ezmerağda bt. Dimitri'yi boşamadan ticarete gittiğini öğrenen Yorgi v. Vasıl, yedi gün sonra Ezmerağda'nın eşi yoktur diye "câ nib-i şer' den" izin kağıdı alarak nikâhlanmıştır. Yorgi'nin gerekçesi Markolo'nun ticarete gittiği ve döneceğinin belli olmadığıdır.⁵³¹ Normalde Hristiyan hukukunda kocanın üç yıl yokluğu boşanma nedeni olarak kabul edilmiştir.⁵³² Bunu Ezmerağda ve Yorgi'nin bilmemesine imkan olmasa da Osmanlı mahkemesini menfaatleri uğruna kullanmışlardır. Uzun süreli bir yere giden koca geride eş ve çocuklarını bıraktığı için bu durum kadınların aleyhine gelişmiş ve kadınlar ilk fırsatta ikinci bir evlilik yolunu seçmişlerdir. Yeri geldiğinde iddet bekleyen gayrimüslim kadınlar ya kocasının sefere gitmesini fırsat bilmiş ya da Hanefî mezhebinde "zimmîye iddet gerekmez." hükmünü tercih etmiş olmalıdır.⁵³³ Bu konuda Ebussuud'un fetvası şöyledir: "*Zeyd-i zimmînin mutalâkkası Hind-i zimmîye bade't-talâk yirmi yedi gün geçtikten sonra Amr-ı zimmîye varmağa kâdire olur mu? El-cevâb: Kâdire olur, anlarda iddet itibâr olmayıcak. Zimmîye vücûb-i iddet Müslim boşayıcak olur.*"⁵³⁴ Marola bt. Yorgi, zevci Mihal'in kendisini boşayıp Bağdat'a gittiğini ve başka bir kocaya varmayı murad ettiğini, eline bir temessük almayı talep ettiğini belirtmiş ve şahitlerle durumunu ispat etmiştir. Marola, Sakızlı Bartolama v. Bataşta huzurunda "zevcem Bartolama'ya 1000 akçe mihr-i müeccel verirse varayım" demiş ve Bartolama'nın kabulüyle nikâh akdedilmiştir.⁵³⁵

20 Mayıs 1679 tarihli bir arşiv belgesinde Rodosçuk, Gelibolu, Malkara ve sair kasabalarda sakin Hristiyanların ödemesi gereken rüsumları yanında ayinleri üzere yaptıkları evliliklerde alınagelen akçe ve diğer tahsilatların yapılabilmesi için İstanbul

⁵³¹ BŞS, 26, 24b, 2.

⁵³² Svetlana Ivanova, "Marriage and Divorce in the Bulgarian Lands (XV-XIX. Century)," *Bulgarian Historical Review*, II (3), (1993), s. 51.

⁵³³ "Zimmîye iddet gerekmediği için iddet içerisinde yapılan nikâh da geçerlidir." Ebu Hanife'nin bu görüşünü Ebu Yusuf ve Ebu Muhammed nikâhın geçerli olmadığını fakat mahkemeye başvurulmadığı sürece onlara müdahale etmeyeceklerini belirtmişlerdir. Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed es-Serahsi, *el-Mebsut*, Mustafa Cevat Akşit, (ed.), İstanbul: Gümüşev, 2008, 5, s. 60.

⁵³⁴ M. Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Şule Yayınları, 1998, s. 98.

⁵³⁵ BŞS, 16, 94b, 1 ve 2.

patriği ferman-ı şerif talebinde bulunmuştur. Buna göre ilk evlilikte 1, ikinci evlilikte 2, üçüncü evlilikte 3 gurun ödenmesi istenmiştir.⁵³⁶ Ortodoks kilisesinde evlilik hukuki olduğu gibi dini bir kurum da olduğundan poligamiye de art arda yapılan evliliğe de kati bir şekilde izin verilmezken üçüncü kez evlenmenin bir sorun olmadığı 10 Mart 1773 tarihinde Vidin kadısına gönderilen hükümde yer almaktadır.⁵³⁷

Müslümanların gayrimüslimlerle yaptıkları evliliklere Beşiktaş mahkeme kayıtlarında da rastlanmıştır. Açık nikâh kayıtları olmasa da Müslümanların gayrimüslim kadınlarla evlendiği şu kayıtlardan bellidir: Karagöz b. Abdullah eşi Arkiri bt. Yani'nin hatunu olduğunu ve üç aydan beri İstanbul'a kaçtığını söylediğinde Arkiri'nin üç ay önce kendisine talâk verdiğini ve şahitleri olduğunu belirtmesi,⁵³⁸ Kalibt. Yorgi'nin donanma-yı hümayun seferine giden kocası Behram b. Abdullah'ın kendisine harçlık vermediği için nafaka talep etmesi,⁵³⁹ Fatıma bt. Abdullah'ın, Mustafa b. Bali'nin ölen karısı Karziros'un mihriğini tam olarak aldığını söylemesi,⁵⁴⁰ Ortaköy'deki sipahilerden Mustafa b. Abdullah'ın karısı Vardemi bt. Luka ile olan davası⁵⁴¹ bu evlilikleri doğrulamaktadır.

Kayıtlarda Rum veya Ermeni –isimlerde çoğunlukla etnik kimlik verilmemesi nedeniyle- kadınlarla evliliğe rastlanırken Yahudilerin içe dönük ve bu konuda daha katı kuralları olmasına binaen Yahudi kadınlarla yapılan evliliklerle karşılaşmamıştır. Gayrimüslimlerin yakınları da Müslümanlarla yapılan evliliklere genellikle karşı çıkmamıştır. Evliliğin olumsuz karşılandığı bazı durumlar olmuştur. 1589 tarihli bir dava zincirinde Üsküdar'dan Hasan b. Abdullah, Pavloharina bt. İstimad'ın iki yıldan beri nişanlısı ve yavuklusu olduğu ve kızın başkasına nikâh edildiğini söyleyerek mahkemeye başvurur. Kızın kardeşi olan Yakomi bunu inkar etse de Kosta v. Todori nikâhı kendisinin ettirdiğini ve mecliste hazır olduğunu belirtir. Nefs-i Beşiktaş'tan Milo v. Yorgi, kızın Andon'un yavuklusu olduğunu söyleyince Yakomi kardeşinin Hasan'ın yavuklusu olduğunu ve harc-ı lazimesini görmediği için başkasına verdiğini

⁵³⁶ BOA, YB. 04, 2/93.

⁵³⁷ Zülfiye Koçak, "Osmanlı Toplumunda Zimmî Kadınların Kadı Mahkemelerini Kullanma Pratiği: Vidin Örneği (1700-1750)," *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, VII, 1 (Temmuz 2018), s. 177.

⁵³⁸ BŞS, 10, 42a, 5.

⁵³⁹ BŞS, 8, 9b, 6.

⁵⁴⁰ BŞS, 10, 61a, 3.

⁵⁴¹ BŞS, 18, 49b, 2.

itiraf etme zorunda kalır. Yakomi bunu itiraf etse de başka bir gerçeğin üzerini örter. Nitekim Yorgi v. Bahadır kızın nafakası ve harc-ı lazimesinin verildiğini ve bunu bildiğini ikrar eder. Aslında Yakomi kızkardeşi istese de bu evliliğe ya dini veya başka sebeplerden dolayı karşıdır. Sonunda bunu kabul etmeye mecbur olur. Kardeşinin vekili olarak daha önce namzad ve yavuklu olduğu Sevasto'nun verdiği nişan yüzüğünü müvekkilinin kabul etmeyip gönderdiğini beyan eder.⁵⁴²

İslam dininde Müslüman bir erkeğin ehl-i kitap bir kadınla evliliği caiz iken Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesi haramdır.⁵⁴³ Gayrimüslim bir kadın Müslüman olursa ya eşinden boşanması veya eşine İslam'ın teklif edilip bunu kabul etmesi gerekir.⁵⁴⁴ Böyle bir örnek kayıtlarda yer almıştır. Yorgi v. Andon halen eşi olan Poşa bt. Yorgi ile mahkemeye gelmiş ve Poşa, Hasan Efendi huzurunda Müslüman olmuştur. Yorgi'ye İslam'a girmesi konusunda davet yapılmış ve Yorgi bunu kabul etmiştir. Hasan Efendi Poşa'ya Sultan, Yorgi'ye Mehmed ismini vermiştir. Mehmed kendi rızaları ile tecdid-i nikâh olmayı talep etmiş ve 500 akçe mihr-i müsemma ile nikâh kıyılmıştır.⁵⁴⁵

Evlilik için Osmanlı mahkemesine başvuran gayrimüslimlere İslam hukuku uygulandığından doğal olarak nikâh akdinde bir mehir bedeli de belirleniyordu. Mehir, kadının nikâh akdi ile hak ettiği maldır.⁵⁴⁶ Birkaç istisna hariç sicillerdeki mehirlerin tamamı mehr-i müecceldir. Mehir, ya talâk veya kocanın vefatı halinde bazen para bazen karşılığında bir mal almak suretiyle ödenmiştir. Osmanlı mahkemelerinde her ne kadar İslam hukuku geçerli ise de gayr-i Müslimlerin durumları da göz ardı edilmemiştir. Burada Hristiyan hukukuna da yer vermek gerekir. Hristiyan hukukunda evlilik, karşılıklı anlaşma, çeyizin tayini ve kadın tarafının belli miktarı ayırmaları şartıyla yapılmaktadır. Erkek de kadının getirdiği kadarını ödemektedir. Kadına ne

⁵⁴² BŞS, 18, 5a, 1-6.

⁵⁴³ Söz konusu evliliklerin caizliği ve haramlığının kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bkz. Nisa: 4/4 ve Maide: 5/5.

⁵⁴⁴ Serahsi, *el-Mebsut*, 5, s. 72.

⁵⁴⁵ BŞS, 2, 78a, 3.

⁵⁴⁶ Mehr-i müsemma, "İki tarafın az veya çok olarak tesmiye ve tayin ettikleri mal veya kabil-i mübadele olan menfaattir." Mehr-i misil, kadının babası, o da yoksa belde ahalisi tarafından belirlenen akrân ve emsali olan kadınların mehidir. Mehr-i muaccel, peşin verilmesi şart koşulmuş mehirdir. Mehr-i müeccel ise bir kısmı peşin veya daha sonra diğer kısmı veya tamamı ödenen, süre zikredilmemiş ise vefat veya talâk halinde ödenmesi şart olan mehirdir. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılah-ı Fıkhiyye Kamusu*, II, İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1969, s. 10.

kadar çeyiz veriliyorsa kadın tarafı da aynı oranda çeyiz yapmalıdır.⁵⁴⁷ Hristiyan hukukunda evlenecek kız, babası olmayan fakat anne ve kardeşleri olan yetim bir kız ise velinin izniyle, akıle ve baliğa ise kendi kendine evlenebilir.⁵⁴⁸

Hristiyanlarda *drahoma* olarak bilinen, kayıtlara *cihazlık/erginlik/ağırlık* olarak geçen bedel ile ilgili birkaç dava bulunmaktadır.⁵⁴⁹ Beşiktaş’tan Kosta b. Yani daha önce “bekâr cihazlığı” diye verilen bir evlik yer için tartışan Pavli b. Dimitri ve zevcesi Seyrani bt. Dimitri’yi⁵⁵⁰ yine Beşiktaş’tan Kosta, annesi Defne’nin çeyizi olan ev ve bağıın yarısını kendisine verdiğı fakat haberi olmadan annesinin bunları sattığını söyleyerek annesini dava etmiştir.⁵⁵¹ eyizlik olarak verilen mallar sürekli dava konusu olmuştur. 991/ 1583 tarihli dava din farkına rağmen ilişkilerin devam ettiğini göstermesi bakımından dikkate değıerdir: Ortaköy’den Nikola v. Yani, kızı Fatıma’yı kendi mülkü olan evinde oturduğı ve kendisine tasarruf ettirmediği gerekçesiyle dava etmiştir. Durum Fatıma’ya sorulduğunda söz konusu evin annesi Girazne tarafından kendisine “cihazlık” diye hıbe ve temlik edildiğini, elindeki hüccet-i şer‘iyyenin annesi tarafından alınıp evi dava ve talep ettiğini beyan etmiştir.⁵⁵²

Sinan Paşa Mahallesi’nde sakin Yorgi v. Dimitri, kayınpederi Nikola v. Todori’nin evlendiğinde kendisine Fundalık’taki bağı “erginlik namına verdiğini” ve kendisinden 1650 akçe talep ettiğini söylemiş ve birbirlerinin zimmetlerini ibra etmişlerdir.⁵⁵³ Yine Sinan Paşa sakini İstiradi v. Yuan, binasını ortak yaptıkları evin, zevcesi Esteme bt. Dimitri’nin çeyizi olduğunu belirtmiştir.⁵⁵⁴

1597 tarihli bir kayıтта Ezmerağda bt. Kominos’un annesi Perpeye ve kardeşi Penaki ile davalık olduğı konunun nedeni yine eyizliktir. Ezmerağda Beşiktaş’taki evin yarısı ile Karlık denilen yerdeki bağıın “beynimizde crî olan âdet-i kadıme üzre”

⁵⁴⁷ Yusuf Ziya Kavakçı, *Suriye-Roma Kodu ve İslam Hukuku*, Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1975, s. 33, 37.

⁵⁴⁸ Kavakçı, *Suriye-Roma Kodu*, s. 37.

⁵⁴⁹ Drahoma, evlenecek kadının damata para karılığı verdiğı bağıştır. Evlenince erkeğın mülkiyetinde olur ve boşanma durumunda çeyizin aksine geri denmezdi. N. J. Pantazopoulos, *Churc and Law in the Balkan Peninsula During the Ottoman Rule*, Selanik: Institue for Balkan Studies, 1967, s. 57.

⁵⁵⁰ BŞS, 2, 79b, 3.

⁵⁵¹ BŞS, 3, 53b, 1.

⁵⁵² BŞS, 16, 53a, 3.

⁵⁵³ BŞS, 20, 13b, 1.

⁵⁵⁴ BŞS, 22, 55b, 2.

daha önce babası ve annesi tarafından kendisine cihazlık olarak verildiğini söylese de anne ve babası bunu inkar etmişlerdir. Ezmerağda'nın zevci Mavredi v. Anasdas başka bir davada evin yarısı ve bağın kendisine “ağırlık” olarak verildiğini ve karşılığında bilezik ve halhal verdiğini belirtmiştir. Tekrar inkar edilmesi üzerine şahitler Mavredi'yi doğrulamışlardır.⁵⁵⁵

Çeyizlik, Hristiyanlarda olduğu gibi Yahudilerde de bulunmaktadır. Buna *nedunya* denmektedir.⁵⁵⁶ Evlilik davalarını genellikle kendi dini kurumlarında gerçekleştiren Yahudiler ile ilgili bir çeyizlik bir de mehir davası bulunmaktadır. Yahudilerin çeyizliği ile ilgili 1004/1596 tarihli davada Akıntıburnu'ndan Nuh v. Salomon, Kuruçeşme'deki Terifo adlı Yahudinin mahzenindeki 19 fıçı şarap ile Samarya adlı yahudiye alıp satması için verdiği 13 fıçı şarabın karısı Şabati bt. Harun'a ait olan 60000 akçe ile alındığını ve karısına ait bu bu mülkte kesinlikle alakası olmadığını kaydettirmiştir.⁵⁵⁷ Yahudilere ait mehir ile ilgili olan davada mehir miktarı oldukça dikkat çekicidir. Kuruçeşme'den Hane bt. Yakub, kocası Avraham v. Yasef ile mahkemeye gelip nikâh olduğunda mihrinin 310000 fizza akçe ve sonra toplanan 155000 akçeyle beraber 465000 akçe olduğunu ve yarısı olan 232500 akçeyi kocasına temlik eyleyip karşılığında dört köşeli yakut ile murassa altın yüzüğü kocası elinden alıp kabzettiğini belirtmiştir.⁵⁵⁸ Mehrin oranından sosyo-ekonomik statüsü yüksek ve ileri gelen bir aileden geldiği -muhtemelen bir mültezim eşi- anlaşılmaktadır. Bu mehire yakın bir mehirle Kaptan Hasan Paşa'nın küçük kızı Belkis, Bayram Paşa ibn Abdülmennan'a üç kere 100000 akçe mihr-i müeccel ile tezvic ve tenkih edilmiştir.⁵⁵⁹

2. 7. 2. Çocuk Sayıları

Beşiktaş ve tevabiinde yaşayan gayrimüslimlerin tereke, mîrâs ve mülk satışlarına yansıdığı kadarıyla ortalama en az iki çocuğa sahip oldukları söylenebilir. Beş ve altı

⁵⁵⁵ BŞS, 25, 73b, 1.

⁵⁵⁶ Nedunya, gelinin ailesinin düğünden önce damata verdiği eşya veya paradır. Basalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, II, s. 441.

⁵⁵⁷ BŞS, 24, 40a, 4.

⁵⁵⁸ BŞS, 18, 1a, 7.

⁵⁵⁹ BŞS, 22, 5b, 2.

çocuklu gayrimüslimlere de rastlanmıştır.⁵⁶⁰ İkinci hatta üçüncü evliliklerde bu sayının artabileceği de hesaba katılmalıdır. Birden fazla yapılmış evlilikler bazen doğrudan bazen dolaylı olarak kayıtlara geçmiştir. Örneğin Dimitri b. Manol'un baba bir kardeşi Piraye bt. Manol'ü mîrâs kalan bağ ve bahçe için dava etmesi,⁵⁶¹ Petro v. Simo'ya ölen üvey annesinden mîrâs kalması,⁵⁶² Trandefil bt. Teodor'un üvey annesi ve kızkardeşlerini dava etmesi,⁵⁶³ Yani v. Dimitri'nin ölen Kosta v. Makri'nin anne bir kardeşi olduğunu söylemesi⁵⁶⁴ örnekleri dolaylı olarak, kızlarına bakmaya kadir olamadığı için Marola bt. Kosta'nın boşandığı kocasına kızlarını vermek ve başka bir koca ile evlenmek için mahkemeye başvurması⁵⁶⁵ ise doğrudan olarak ikinci evliliklerin yapıldığını kanıtlamaktadır.

İncelenen 74 terekede çocuğu bulunmayan gayrimüslim sayısı 27, tek çocuklu olanların sayısı 11, iki çocuklu olanların sayısı 19, üç çocuklu olanların sayısı 7'tir. Dört çocuklu olanların sayısı 4, beş çocuklu olanların sayısı 1, altı çocuklu olanların sayısı 1'dir. Çocuğu olmayanlardan 5 tanesi bekardır. Az çocuk sahibi olanların erken yaşta ölmesi ve bazılarının dul olması sayının az olmasında etkili olabilmektedir. Tereke kayıtları yanında mülk ve mîrâs kayıtları da çocuk sayısının belirlenmesinde önem arz etmiştir. Bu kayıtlara göre üç çocuklu aile sayısı 3,⁵⁶⁶ dört çocuklu aile sayısı 4⁵⁶⁷ ve beş çocuklu aile sayısı ise 1'dir.⁵⁶⁸

2. 7. 3. Boşanma

Ortodoks Hristiyanlıkta evlilikte olduğu gibi boşanma da Ortodoks din adamlarının sorumluluğundaydı. Ortodoks kilisesinde evlilik, İsa tarafından kutsanmış bir tören olarak kabul edildiği için boşanmadan kaçınmak gerekiyordu. Bazı tarihçilere göre kilisenin boşanma konusundaki tutumu Bizans döneminde daha sert iken fetih sonrası

⁵⁶⁰ BŞS, 17, 15b, 1; BŞS, 27, 24a, 1.

⁵⁶¹ BŞS, 3, 73b, 1.

⁵⁶² BŞS, 2, 69b, 4 ve 5.

⁵⁶³ BŞS, 4, 62b, 1.

⁵⁶⁴ BŞS, 14, 19b, 1.

⁵⁶⁵ BŞS, 5, 39b, 5.

⁵⁶⁶ BŞS, 7, 76b, 4; BŞS, 10, 74a, 6; BŞS, 10, 76a, 2.

⁵⁶⁷ BŞS, 24a, 3; BŞS, 10, 48a, 2; BŞS, 25, 69a, 2.

⁵⁶⁸ BŞS, 17, 15b, 1.

esnekleşmeye başlamıştır. Bu esnekliğin nedeni Hristiyanların Osmanlı mahkemesine gitmesini engellemektir. Bizans döneminde boşanma sebepleri arasında kocanın üç yıl iktidarsız olması, ispatlanmamış zina suçlaması veya kocanın başka bir kadınla aynı evde oturması bulunurken yeni sebepler arasına kocanın beş veya üç yıl yok olması, gelinin bakire olmaması ve evlilikten sonra delilik ve sara gibi hastalıkların çıkması da eklenmiştir.⁵⁶⁹ Yerel metropolitler boşanmaların önüne geçmek için bilerek geciktirmiş ve boşanma nedenlerini sıralamışlardır. Hristiyanlar metropolitlerden boşanma kağıtlarını almakta zorlandıkları için Osmanlı mahkemelerine başvurup hüccet almış ve piskoposluk mahkemesinin nikâhı feshetmesi için belge vermeye zorlamışlardır. Bu hüccetler şahsi sorunlara acil çözüm bulmak ve İslam hukukunun avantajlarından yararlanmış olmanın birer delilidir.⁵⁷⁰

Evlilik birliğinin sona ermesi anlamına gelen talâkın farklı çeşitleri bulunmaktadır.⁵⁷¹ İslam hukukunda boşanma her ne kadar kerih bir fiil olarak görülse de yasak sayılmamış ve boşanmak isteyenlere bu kapı kapatılmamışken diğer dinlerde bu, o kadar kolay olmamıştır.

Kadıdan boşanma hüccetini alan zimmîler, bunun cemaat mahkemelerine geçmesini talep etmişlerdir. Çünkü boşanmanın kendi mahkemelerinde tanınmaması durumunda tekrar evlenemez ve cemaati ile ihtilafa düşerlerdi. Kadı kararları ruhani liderleri de bağladığından boşanmayı tanımak zorunda kalıyorlardı. Eğer bir haham buna karşı gelirse Yahudi şeriatına göre boşanma geçersiz olacağı için hahamlar eşlerin rızasını almak suretiyle boşanmayı Yahudi hukukuna uygun hale getirmiştir. Papaz ve

⁵⁶⁹ Laiou, “Osmanlı Dünyasında Hristiyan Kadınlar,” s. 257.

⁵⁷⁰ Laiou, “Osmanlı Dünyasında Hristiyan Kadınlar,” s. 263-264.

⁵⁷¹ Gayrimüslimler bu boşanma çeşitlerinin hepsini kullanmışlardır. Tefrik, hakimın evliliğe son vermesidir. Bunun için karı kocada hastalık ve kusur –cinsel organ ve cinsellikle ilgili maniler, cüzzam, firengi, akıl hastalığı vs.- kayıplık, nafakayı kesmek, kötü muamele ve geçimsizlik, ilâ, -“Bir kişinin eşine dört ay veya daha fazla yaklaşmayacağına Allah üzerine yemin etmesi veya yaklaşmayı ağır bir ibadete bağlaması.”- lian - Karısına zina isnadında bulunan kocanın dört şahit getiremediği için hakim önünde karısıyla lanetleşmesi- gibi engellerdir. Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, İstanbul: İz Yayıncılık, 2001, s. 369-376. Muhâlaa, “kadının bir bedel karşılığında evlilik bağından kurtulmasıdır.” Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, I, s. 366. Talâk-ı bain, kadınla cinsel temastan önce açık veya gizli lafızlarla üç sayısı veya bir bedel içeren ve evliliği sona erdiren bir boşamadır. Talâk-ı rici ise kadınla cinsel temastan önce vuku bulan, üç sayısı içermeyen ve geri dönüşü yeni bir nikâh akdi olmaksızın mümkün olan boşanmadır. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 2. Baskı, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005, s. 542.

keşişler bu duruma karşı çıksalar da boşanmayı kendi kayıtlarında “hârici boşanma” olarak geçirmişlerdir.⁵⁷²

Beşiktaş mahkeme kayıtlarında Yahudiler ile ilgili boşanma kaydı bulunmazken Hristiyanlarla ilgili mahkemeye yansımış 27 boşanma davası bulunmaktadır. Gayrimüslimler İslam mahkemelerinde İslam hukukuna göre evlenip boşandıkları gibi kendi dinlerine göre de evlenip boşanıyorlardı. 22 Haziran 1564 tarihli davada Kuruçeşme’den Mihal v. Yorgi zevcesi Evine’ye “âyine-i bâtıla ve erkân-ı âtıla” üzere talâk vermiş daha sonra Evine’yi ayinleri üzere kabul etmiştir.⁵⁷³ Aslında bunda bir çelişki bulunmaktadır. Çünkü kendi ayinlerine göre nikâhın da boşanmanın da kiliselerinde ve papazlarının huzurunda yapılması gerekmektedir.

Beşiktaş sakinlerinden Mariya bt. Yani kendisini bain talâkla boşayan Yakomi v. Sevesto’dan 1000 akçe mihri, iddet nafakası ve zevceliğe ait davalarından feragat ederek boşanmıştır. Boşanan çiftler birbirlerinin zimmetini ibra ve iskat etmiş ve “bir daha dâ’vâ açarsa ‘inde’l-hükkâm nâ-mesmu‘ ve makbûl olmasın” deyip mahkemeden ayrılmışlardır.⁵⁷⁴

Bain talâkla ilgili olarak Erzincanlı olup Beşiktaş’ta sakin Menas v. Diyanos adlı Ermeni, zevcesi Azret bt. Bedros’u talâk-ı bain ile boşamış, esbabının temyiz ve tefriği için Yeniçeri Hasan Beşe b. Abdullah’ı vekil kılmıştır. Erzincanlı diğer bir Ermeni Nikos v. Turhad da zevcesi Devlet bt. Hendan’ı talâk-ı bain ile boşamıştır.⁵⁷⁵

Gayrimüslimler de Müslümanlar gibi muhâla’aya sıkça başvurmuşlardır. France bt. Kosta dava, niza, iddet ve oğlunun nafakasından feragat edip boşanmak istemiş, zevcesi Dimitri b. Anton bu hal üzere bain talâk vermiştir.⁵⁷⁶ Matyoz v. Manol ile zevcesi Erkine bt. Yani, Beşiktaş’tan Todori v. İstimad zevcesi Zudani bt. Hazraki,

⁵⁷² Çiçek, “Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmîlerin Yargı Tercihi,” *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, Ankara: 2001, s. 39.

⁵⁷³ BŞS, 3, 57a, 3.

⁵⁷⁴ BŞS, 23, 11b, 1. Benzer bir dava için bkz. BŞS, 24, 36a, 2.

⁵⁷⁵ BŞS, 25, 93b, 1 ve 2.

⁵⁷⁶ BŞS, 3, 41a, 2.

Rafni bt. Kosta zevci Pavlo v. Nikola, Zanebye bt. İstimad zevci Nikola b. Yorgi ile muhâla‘a yolu ile boşanmışlardır.⁵⁷⁷

Muhâla‘anın İslam hukukuna ait olduğu bir gerçektir. Agota bt. Franci, zevci Yani v. Yorgi ile mahkemeye gelmiş ve “âyine-i bâtılları üzre hul‘ murâd edinmişlerdir.” Agota mihr-i müeccelinden ve muaccelinden ve sâir havâic-i zaruriyyesinden, iddet nafakasından feragat etmiş, Yani de Agota’yı “âyinleri üzre” boşamıştır.⁵⁷⁸ Sadece bu dava bile Osmanlı toplumunda yaşayan gayrimüslimlerin İslam hukukunu ne kadar içselleştirdiklerine delil olarak yeter. Nitekim ne muhala‘a kavramı ne de içerdiği mehir ve iddet nafakası gayrimüslimlerde bulunmamaktadır. Ayinleri üzere boşanma hususu da ayrıca tartışılması gereken bir konudur. Aynı şekilde Beşiktaş’tan Teodora bt. Yorgi de zevci Yako’nun huzurunda kendi dini üzere mihri ve nafakasından vazgeçtiğini söyleyip talâk vermesini istemiş, Yako mahkemede talâk verince aralarında tefriğe hükmolunmuştur.⁵⁷⁹

Gayrimüslim kadınlar Müslüman kadınlar gibi geçimsizlik, şiddet gibi nedenlerle de mahkemeye başvurmuş ve boşanmayı talep etmişlerdir. Beşiktaş sakini Erini bt. Anderye zevci Mihal v. Piyo’dan boşanmak için defalarca mahkemeye başvurmuştur. İlk başvurduğu tarih 1587’dir. Sebebi Mihal’in onu haksız yere dövmesidir. Mihal bunu inkâr etse de Erini buna yemin etmiştir. Yaklaşık bir hafta sonra Erini kendisini devamlı dövüp rencide eden Mihal’dan tefrik olmak için tekrar mahkemeye müracaat etmiş ve mahkeme dövdüğü takdirde tefrik olunması için Mihal’i tenbih etmiştir. Temmuz 1588 yılına kadar Erini’nin sabrettiği “daima sarhoş gelüp döğüp söğüp nafakam yok kisvem yok beni talâk etsün” demesinden bellidir fakat Mihal boşamamakta ısrarcıdır. Mahkeme, bu durumu komşularına sorduğunda “maraz eylediğine şehâdet idüp kefil olmayup iyi kâfir değildir dâimâ bu gavgadan hâlî değildir bir gün fesâd olur” dediklerinde Mihal, kefil getirmesi için kendisine üç gün süre verilmesini, getirmese benden boş olsun diye ikrarda bulunmuştur.⁵⁸⁰ Mihal’in kefil getirip getirmediği bilinmez fakat Erini tekrar mahkemeye gelmediğine göre boşanmış olmaları ihtimal dâhilindedir.

⁵⁷⁷ BŞS, 21, 10a, 1; BŞS, 10, 44b, 2; BŞS, 17, 30a, 2; BŞS, 17, 33b, 4.

⁵⁷⁸ Bkz. Ekler 2, belge 10; BŞS, 10, 40a, 4.

⁵⁷⁹ BŞS, 15, 23b, 6.

⁵⁸⁰ BŞS, 17, 40b, 3; 41a, 3, 81a, 5.

Ulaşım araçlarının ve yolların gelişmediği bir dünyada erkekler ticaret, askeri seferler gibi nedenlerle uzun süre evlerinden ayrılmaktaydı. Bazen kayboldukları bazen vefat ettikleri için geri dönmeleri mümkün değildi. Bu durumun farkında olan erkekler eşlerinin mağdur olmaması için dönmedikleri takdirde onları boşadıklarını beyan etmekteydiler. Yukarıda geçen Mihalet v. Piyo örneğinde üç gün içinde kefil getirme şartı öne sürülmüştür. Bunun yanında vadeye bağlanan talâklar da bulunmaktadır. Şartlı talâk gerek Müslümanlar arasında gerekse gayrimüslimler arasında vakidir.⁵⁸¹ Örneğin 1573 tarihli bir davada mahkemeye başvuran Aişe bt. Abdullah 9 Ocak 1570’te “eğer gelirimsem yine avradımsın gelmezsem ihtiyarın elinde olsun” deyip sefere giden kocasının gelmediğini ve bir buçuk yıl sonra Beşiktaş naibi Metin b. Ramazan’ın talâkına hükmettiğini söylemiş ve bunu şahitlerle doğrulayınca evlenmesine karar verilmiştir.⁵⁸² Benzer bir dava da gayrimüslimler arasında cereyan etmiştir. 1588 tarihli bir davada Arnavutköy’den Laskarina v. Kosta’nın vekili olan annesi Marola, gaib olan damadı Yani v. Dimitri’nin şahitlerin yanında “eğer ben gelmeyüp nafakasız gâib olursam benden boş olsun” dediğini ve buna binaen vekâleti sebebiyle boşadığını belirtmiştir.⁵⁸³ Bu örnekler gayrimüslim kadınların Müslüman kadınlar gibi evlenme boşanma hakkını ellerinde bulundurduğunu göstermektedir. Genellikle şartlı talâkların erkekler tarafından yapıldığı fakat 1565 tarihli aşağıdaki örnekte şartın bir gayrimüslim kadın tarafından verildiğini göstermesi bakımından oldukça ilginçtir.

*Lenpota veled-i Yorgi meclîs-i şer’de Dökinet bint-i Kosta mahzârında takrîr-i kelâm idüp mezbûre Dökinet didi ki sen bana talâk vir ben Petro veled-i Nikola’ya varmayayım eğer varur isem sana 2000 akçe deynim olsun diycek ben dahi bu şart üzerine talâk virdim diycek vicâhen tasdîk idicek mâ vak’a bi’t-taleb kayd-ı sicil olundu. Şuhûdü’l-hâl: Mehmed bin Abdullah, Bedri bin Hasan.*⁵⁸⁴

Hristiyanların boşanmada olduğu gibi yeniden evlenme ve bunun için şahit ve kefil göstermesi örnekleri rastlanan durumlardandır. Ortaköy’den Aleksi Endürüs, 977

⁵⁸¹ Talâkın geciktirici bir şarta bağlanmasına muallak talâk, vadeye bağlanmasına ise muzaf talâk adı verilmektedir. Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 7. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 2009, s. 290.

⁵⁸² BŞS, 10, 46a, 2.

⁵⁸³ BŞS, 17, 83b, 1.

⁵⁸⁴ BŞS, 5, 3b, 2.

senesinin Şevval ayında Rumeli'ye giderken 979 senesinin kasım ayına kadar gelmezse kendisinin boş olduğunu ve buna Kasap İskerlet'in kefil olduğunu, sürenin tamam olup kendisinin boş olduğunu ve başka biriyle evlenmek istediği için mahkemeye gelmiştir. Durum İskerlet'ten sorulduğunda inkâr etmiş ve Aleksi'den beyyine talep edilmiştir. Bunun üzerine Dimitri v. Pendazi, Kiryaki v. Trandeflos ve Yani v. Teodoros, Aleksi'nin beyanına uygun şahitlikte bulunmuşlardır.⁵⁸⁵

Genellikle boşanmaların hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler arasında aralarında husumet olmadan medeni bir şekilde sonuçlandığı hatta “kime dilerse varsın” veya “dâ'vâ ve nizâ' edersem 'inde'l-hükkâm mesmu' olmaya” denilerek söz verildiği davalara yansımıştır. Tabidir ki; bunun aksinde gelişen boşanmalar da olmuştur. Dimitri'nin yaptıkları tek örnek olarak kayıtlara geçmiştir. Mariya bt. Marko, kocası Dimitri'nin kendisine talâk verdikten sonra “Eğer seni yanıma getürdüp veya seni rencîde idersem Müslüman olur ve 2000 akçe emirlere borcum olsun deyüp Müslümanlar yanında şart idüp sonra beni yolda bulup yolum basup saçımdan sürüdüp ve evime girüp bana kasd eyledi” dediğinde Dimitri sadece evine girdiğini söyleyip diğerlerini inkâr etmiştir. Durum hem udul-i müslimin hem de Mariya'nın komşuları tarafından doğrulanmıştır.⁵⁸⁶ Dimitri'ye nezrini yerine getirmesi yönünde mahkemede bir yaptırım uygulanmamışken Mariya'ya mehrini ödediği ve daha sonra Mariya'da kalan iki kebe, bir sandık ve bir kilim için eski eşini dava ettiği kayıtlara geçmiştir.⁵⁸⁷

Osmanlı toplumunda yaşayan Ortodoks Hristiyanlar arasında boşanmalar olduğu gibi Katolik Frenkler arasında da boşanmalar yaşanmıştır. Bu durum yaşanan toplumdan etkilenme ve çıkarlara uygun düşmesi gibi sebeplerle açıklanabilir. Katolik yasalarına göre evlilik “eşlerin birlikteliklerinin bozulmazlığını ve birliğini zorunlu kıldığı” için boşanma da yoktur. “Karısını boşayıp başkasıyla evlenen erkek de kocasını boşayıp bir başkasıyla evlenen kadın da zina etmiş olur.”⁵⁸⁸ “Galata keferelerinden” olan Françeşko v. Perbari, Frenki v. Yani Giridi'nin kızı Luluka ile ayinleri üzere evlenmiş ve on sekiz ay beraber olduktan sonra Frenki kızını almış ve damadına vermemiştir. Bunun altında birçok sebep yatmaktadır. Luluka kocasının kendisini

⁵⁸⁵ BŞS, 8, 12a, 1.

⁵⁸⁶ BŞS, 9, 5b, 3.

⁵⁸⁷ BŞS, 9, 5b, 4 ve 9a, 1.

⁵⁸⁸ *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*, çev. Dominik Pamir, İstanbul, y.y, 2000, s. 396-397.

Frengistan'a götürmek istediğini fakat buna razı olmadığını söylediğinde Françeşko kendi eşyalarıyla Luluka'nın eşyalarını ayırmış ve "sen bana gerekmezsin senden ferâgat ettim zincirini ve bileziğini verirsen benden boş olsun" demiştir. Luluka bunları duyduğunda ise "ayrılmağa ihtiyar etmiştir." Françeşko bunları inkar etse de şahitlerle durum ispatlanmış ve boşanmışlardır.⁵⁸⁹ Burada Beşiktaş'ta sakin olan Luluka'nın Beşiktaş'ı Frengistan'a tercih etmesi, kadınlık onurunun zedelendiği için boşanmayı istemesi, sözün özü Osmanlı toplumunda tüm seçimlerini kendi hür iradesi ile yapabilmesi dikkate şayandır. Frenklerle ilgili 1596 tarihli diğer bir dava da Beşiktaş sakinlerinden Tolonya bt. Tranos'un hakk-ı süknâ, nafaka ve zevciyete ait davalarından feragat etmesi, kocası Yakomin v. Françeşko'nun onu boşayıp "mezbûre zevcem değüldür her kime dilerse varsun benim anda alâkam yoktur" diyerek birbirlerinin zimmetini ibra ve iskat etmeleridir.⁵⁹⁰

Tüm boşanma davalarını kapsayan ve bir patriğin de dâhil olduğu 1008/1599 tarihli bir davada İstefani v. Kiryako adlı Ermeni, on yıllık eşi Erine v. Mihalet ile evlilikleri devam ederken Halep'e gitmiştir. Geri döndüğünde eşini Yuan adlı biriyle evli bulan İstefani, eşini "âyine-i bâtilamız üzre boşamamış idim şer'le suâl olunmasını talep iderim" dediğinde Yuan, Erine'nin İstefani'nin eşi olduğunu fakat patriklerinin izin verip İstefani'nin Erine'yi boşadığını ve kendisinin nikâhladığını ikrar etmiştir. İstefani daha sonra eski karısı ile olan davası ve Kuruçeşme'deki eviyle ilgili davasından feragat etmiştir.⁵⁹¹

Bazı boşanma davalarında görüldüğü gibi gerek kadınlar gerekse erkekler ikinci belki de üçüncü evliliklerini yapmışlardır. Bu durum boşanma davaları yanında mîrâs ve mülk kayıtlarında da açığa çıkmıştır. 1578-1581 yılları arasında İstanbul'da bulunan Salomon Schweigger, Türkler'in çok sık eş değiştirmekten Hristiyan ve Yahudilerin aile yaşamlarını tanıdıktan sonra vazgeçtiğini, boşanmalara ve çok kadınlı evliliklere sık rastlanmadığını belirtmiştir.⁵⁹² Oysa pratikte boşanma hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler arasında yaygındır. Mesela Arnavutköy'den Peraye bt. Manol, baba bir kardeşi Dimitri b. Manol, kızkardeşinin vasîsi Kali bt. Liko'yu dava etmiş rızkı, bağı ve

⁵⁸⁹ BŞS, 17, 5a, 1 ve 6a, 1.

⁵⁹⁰ BŞS, 24, 36a, 2.

⁵⁹¹ BŞS, 26, 13b, 2 ve 14a, 2.

⁵⁹² Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk*, s. 210.

bahçesinden hak talep etmiştir. Ahmed Çelebi b. Kasım'ın zevcesi Nisa bt. Abdullah'ın eski kocası Yorgi'ye mal-i kefil olması, Arnavutköy'den Trendefil bt. Todori'nin üvey annesi ve kardeşlerinin kendisine hissesini vermediği için dava etmesi, Beşiktaş'tan Dimitri v. Yuan'ın muhallefatında görülen iki oğlu ve Zevi'nin üç kızı, Marola bt. Kosta'nın eski eşi olan İstimad v. Todori'den olan küçük kızlarını beslemeye kadir olmadığı ve başka kocaya varmak istediği için kızları babasına bırakması, Beşiktaş sakinlerinden daha önce ölen anne bir kardeşi Kosta v. Nikola, Aleksandra bt. Yani'nin eski kocası Panayodi v. Mihaile ile yeni kocası Hırso v. Mihaile arasındaki dava, Mehmed b. Abdullah'ın baba bir kardeşi Andreya v. Mihaile, Ezmerağda bt. Dimitri'nin zevci Markolo'nun ticaret için gittikten bir hafta sonra Yorgi v. Vasıl ile nikâhlanması davalarında söz konusu kişilerin en az iki evlilik yaptıkları gayet açıktır.⁵⁹³ Her ne kadar Beşiktaş mahkeme kayıtlarında Yahudilerin boşanmalarıyla ilgili bir kayda rastlanmamış olsa da İstanbul'da birçok Yahudi kadının ikiden fazla evlilik yaptığını Haham Eliyahu Mizrahi doğrulamıştır.⁵⁹⁴

2. 7. 4. Nafaka ve Hidâne⁵⁹⁵

Beşiktaş ve havalisinde yaşayan gayrimüslimler evlilikte olduğu gibi boşanma işlemleri ve nafaka almak için de mahkemeye başvurmuşlardır. Boşanma sonrası kocanın sorumluluğunda olan iddet nafakası, kadının yeme-içme ve ikamet etme ihtiyaçlarını kapsamaktadır.⁵⁹⁶ Nafaka, ihtiyacı karşılamak için meşru kılındığı için ihtiyacın karşılanmadığı durumlarda kadın, hakimden bunun yükseltilmesini talep edebilir.⁵⁹⁷ Nafaka, kişinin dinine, köle veya özgür oluşuna göre değişmez.⁵⁹⁸ Kadının kayıp olan kocasından bir çocuğu bulunur ve kocasıyla beraber çocuğa nafaka bağlanmasını isterse hakim nafakaya hükmeder.⁵⁹⁹ Ebu Hanife'nin nafaka hakkındaki ilk görüşü hakim

⁵⁹³ BŞS, 4, 25b, 1; BŞS, 4, 62b, 1; BŞS, 5, 39a, 3; BŞS, 5, 39b, 5; BŞS, 14, 19b, 1; BŞS, 25, 13a, 2; BŞS, 25, 95b, 2; BŞS, 26, 24b, 2.

⁵⁹⁴ Minna Rozen, *İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi Oluşum Yılları (1453-1566)*, s. 140.

⁵⁹⁵ Hadâne/Hidâne, kendi işlerini göremeyecek kadar küçük çocuklara bakmakla sorumlu olan kişinin belirli bir süre içerisinde çocuğa bakması ve onu terbiye etme hak ve görevidir. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 166.

⁵⁹⁶ Serahsi, *el-Mebsut*, 5, s. 315.

⁵⁹⁷ Serahsi, *el-Mebsut*, 5, s. 291.

⁵⁹⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, 5, s. 297.

⁵⁹⁹ Serahsi, *el-Mebsut*, 5, s. 289.

koca ile eşi arasındaki nikâhı biliyorsa kadınlara koca hesabına borç almalarını emretmesi yönünderken “Koca kaybolduğunda hakimin onun aleyhine nafakaya hükmetmesini caiz görmem.” yönünde olmuştur. Çünkü bu durum kocaya sorumluluk yüklemek demek olup hakimin kayıp olan bir kişiye sorumluluk yükleme yetkisi bulunmamaktadır.⁶⁰⁰ Osmanlı mahkemeleri kadın ve çocukları mağdur etmemek için ilk görüşü tercih etmiştir.

Kadın ve çocukların nafakasız bırakılması hem evlilik süresince hem de boşanma sonrasındaki davalara yansımıştır. 1588 tarihli bir davada nefs-i Beşiktaş’tan Zuyi bt. Kosta, zevci olan Todori v. İstimad’ın kendisini nafakasız ve kisvesiz koyduğu gerekçesiyle boşanmayı istemiş, birbirlerinin davalarını ibra ve iskat edip boşanmışlardır.⁶⁰¹

Galata’da kasap olan İstimad v. Yani eşini kapıya koyan kaynanasına dava açtığında olayın İstimad’ın anlattığı gibi olmadığı açığa çıkmıştır. Marola bt. Dimitri, damadı olan İstimad’ın kızının nafaka ve kisvesini karşılamadığını söylediğinde mahkeme İstimad’ın her güne 2 akçe olmak şartıyla 88 akçe ödemesine hükmetmiştir.⁶⁰² Ortaköy’den Yorgi v. Yani’den boşanmış olan Zemisko bt. Yorgi eski kocası Yorgi’den olan kızı Zafire’nin nafaka, kisve ve zaruri ihtiyaçları için nafaka talebiyle mahkemeye başvurmuş, mahkeme günlük bir Osmânî akçesi takdir etmiştir.⁶⁰³ Aynı şekilde Erine bt. Nikola da kendisi ve oğlunun zaruri ihtiyaçları için eski kocasından nafaka talep etmiştir.⁶⁰⁴ Normalde boşanmış gayrimüslim kadınların eski kocalarından nafaka talebi bulunmamaktadır fakat Osmanlı toplumunda Müslim-gayrimüslim kadınların mağdur olmaması için fetvalara aykırı olarak nafaka tayin edilmiştir. Nitekim Ebussuud’un bu yöndeki fetvası şöyledir: *Zeyd-i Yahudi Müslüman gibi zevcesi Hind’e talâk virdikde Hind Zeyd’den nafaka talebine kâdir olur mu?* El cevab: *Ehl-i zimmette iddet olmaz ki nafaka ola.*⁶⁰⁵

⁶⁰⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, 5, s. 289.

⁶⁰¹ BŞS, 17, 91a, 3.

⁶⁰² BŞS, 2, 16a, 4.

⁶⁰³ BŞS, 16, 125a, 2.

⁶⁰⁴ BŞS, 2, 69a, 2.

⁶⁰⁵ Düздаğ, *Şeyhülslâm Ebussuûd Efendi Fetvaları*, s. 93.

XVI. yüzyılda seferler veya ticaret için uzak diyarlara gitmek için evden ayrılan erkeklerin geride bıraktıkları eş ve çocukları mağdur olmamak için nafaka talebiyle mahkemeye başvurmuşlar ve mahkeme bu isteklerini yerine getirmiştir. Beşiktaş sakinlerinden ve bir Müslümanla evli olan Kali bt. Yorgi 1571’de harçlık vermeden donanma seferine giden kocasından dolayı kendisi ve küçük kızı için nafaka talep etmiş ve mahkeme “târîh-i kitâbdan” günlük 3 akçe nafaka takdir etmiştir.⁶⁰⁶ Yahya Efendi Mahallesi’nde sakinken gaib olan Matyo v. Kosta’nın kızına ise 1593’te günlük 3 akçe nafaka tayin edilmiştir.⁶⁰⁷

Boşanma veya eşlerden birinin ölümüyle çocukların bakım ve terbiye sorunu ortaya çıkmaktaydı. Gayrimüslim kadınlar boşandığında çocukların bakımını üstlendikleri gibi maddi imkanları yetmediği durumlarda çocukların bakım ve terbiyesini babalarına bırakmak için Osmanlı mahkemesine başvuruyorlardı. Bunda kadınların ikinci bir evlilik yapma isteği de rol oynamıştır. Mesela 25 Mayıs 1567 tarihli Marola bt. Kosta’nın müracaatı bu türdendir. Marola’nın eski kocası İstimad v. Todorî’den Asvele, Kalude ve Girane adlarında üç kızı bulunmaktadır. Henüz beş aylık olan Girane’yi yevmiyesi bir akçe olmak üzere uhdesine alan Marola, diğer kızları beslemeye kadir olmadığı ve başka biriyle evlenmek istediği için “İstimad beslesün terbiye etsün bana gerekmez ahyânen gördüğüm terbiye yeter ben ba’de mezbûretân Kalude’yi ve Asvele’yi babaları merkûm İstimad’dan taleb etmezim ben dahi bir zevc-i âhâra varurum” demiş ve İstimad eski karısının kararını tasdik etmiştir.⁶⁰⁸ Hristiyan hukukunda boşanmış kadının, çocuğun velayetini alması için boşanma sürecinde suçsuz ve tekrar evlenmeyeceğinin kesin olması gerekir.⁶⁰⁹ İslam hukukunda ise çocukların bakımında öncelik anneye anne yoksa teyze ve anneanneye verilirken burada Mariya sadece küçük çocuğunu almış, diğerlerini babalarına bırakmıştır.

2. 7. 5. Akraba İlişkileri

Gayrimüslimler arasındaki akrabalık ilişkileri genellikle mîrâs ve mülk kayıtlarında kendini göstermektedir. Mîrâs konusunda yapılan müracatlarda aile üyeleri arasında

⁶⁰⁶ BŞS, 8, 9b, 6.

⁶⁰⁷ BŞS, 23, 1b, 1.

⁶⁰⁸ BŞS, 5, 39b, 5.

⁶⁰⁹ Laiou, “Osmanlı Dünyasında Hristiyan Kadınlar: s. 265-266.

mülk paylaşımı konusunda anlaşmazlıklar çıktığı kayıtlara yansımıştır. Mesela Akıntıburnu'ndan Aleksi öldükten sonra vereselerinden halası ile Aleksi'nin kayınpederi arasında muhallefat hususunda tartışmalar yaşanmış fakat iddialarını ispatlayamadıkları için taraflara İncil ile yemin verdirilip husumet ve nizaya son verilmiştir.⁶¹⁰ Aynı şekilde çeyizlik ile ilgili konular da aile içerisinde sorun teşkil etmiştir. Bu konu daha önce örnekleriyle tartışılmıştır.

Beşiktaş mahkemesinde İslam dinini seçenlerle aile ilişkilerinin normal seyrin devam ettiğine dair örnekler de bulunmaktadır. Mesela Kuruçeşme'den Marola bt. Kosta anne baba bir kardeşi Mehmed b. Abdullah için Nikola, Tenas ve Dimitri'nin ortak oldukları bağı satın almış ve bu bağda dava ve nizasının olmadığını kardeşi huzurunda belirtmiştir.⁶¹¹ Aynı şekilde Ahmed Beşe b. Abdullah evini ve bağını kardeşi Yani b. Yorgi'ye,⁶¹² Sinan Paşa Mahallesi'nden İbrahim b. Abdullah Beşiktaş yakınındaki menzilini kardeşi Pendazi v. Kosta'ya satmıştır.⁶¹³ Mehmed b. Abdullah Maçuka'da baba bir kardeşi Andrey v. Mihal'in kardeşinin evine gittiğinde Dergâh-ı Âli yeniçerilerinden İlyas Beşe tarafından yaralanmıştır.⁶¹⁴ Burada yaralanma olayına değil hala birbirlerine gidip geldiklerine dikkat etmek gerekir. Yeni dinin, müntesiplerini ne kadar değiştirdiği elbette tartışılabilir. En azından eski alışkanlıkların bir çırpıda atılamadığını şu örnek gösterse de kardeşlik ilişkilerinin devam etmesi bakımından anlamlıdır. Ali b. Abdullah kızkardeşi Girane bt. Yani ile sarhoş ve ellerinde bir şişe ile subaşıya yakalanmış ve nereye gittikleri sorulduğunda Galata'daki panayıra gittiklerini söylemişlerdir.⁶¹⁵

Aile fertlerinden biri İslam dinini seçtiğinde ilişkilerin normal seyrinde devam etmesi sadece Beşiktaş'a has bir durum değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun farklı coğrafyalarında da aynı durum söz konusudur. Mesela XVI. yüzyıl Bosna'sında aile üyelerinden biri Müslümanlığı kabul ettiğinde diğeri Hristiyan kalabiliyor ve birlikte

⁶¹⁰ BŞS, 2, 19a, 1.

⁶¹¹ BŞS, 2, 43b, 3.

⁶¹² BŞS, 3, 19a, 1.

⁶¹³ BŞS, 26, 14a, 4.

⁶¹⁴ BŞS, 25, 95b, 2.

⁶¹⁵ BŞS, 3, 58b, 1.

yaşamaya devam edebiliyordu.⁶¹⁶ Ronald Jennings Kayseri’de ihtida edenlerin eski topluluklarından tamamen kopmadıklarını,⁶¹⁷ Amnon Cohen de XVII. yüzyılda Kudüs’teki mühtedilerin ilişkilerini devam ettirdiğini teyit etmektedirler.⁶¹⁸

2. 8. İhtida

Osmanlı mahkemelerine evlilikten nafakaya, borç sözleşmelerinden rehine ve daha birçok hukuki işlem için müracaat eden gayrimüslimlerin yüzyıllarca bir arada yaşadıkları Müslümanların yaşantılarından, kültürlerinden, değer yargıları ve inançlarından etkilenmemeleri mümkün değildir. Mahkeme kayıtlarında geçtiği üzere Müslümanlar gibi adaklarda bulunan, Allah’ın emri Peygamber’in kavli ile nikâhlanan, hakkının şer‘ ile görülmesini isteyen, Allah’ın rızasını kazanmak için kölesini azad eden gayrimüslimlerin İslam dinini tercih etmelerinin çok da şaşılabilecek bir durum olmadığını belirtmek gerekir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşayan gayrimüslimlerin İslam dinini tercih etmeleri yüzyıllardan beri yerli yabancı birçok araştırmacının dikkatini çeken bir hadisedir. İhtidada ekonomik, siyasi, dini, sosyo-kültürel ve psikolojik faktörler etkili olabilmektedir. Burada bu faktörlere değinilmeyecek sadece mahkeme kayıtlarına yansıyan örnekler çerçevesinde açıklamalar yapılacaktır.

Devlet, gayrimüslimlerin İslam’a geçmesi yönünde bir baskı yapmadığı gibi İslam dinini seçenleri taltif etmekten de geri kalmamıştır. İslam dinini seçen bir gayrimüslime bazen nakit para, kavuk, sarık bazen sadece nakit para vermektedir.⁶¹⁹ İslam ile şereflenmiş kişilere Hazinedarbaşı tarafından libaslar verildiğine dair kayıtlar da bulunmaktadır.⁶²⁰ 1587-1589 yılları arasında İstanbul’da bulunan Reinhold Lubenau, Hristiyan ve Yahudilerin İslam’a geçiş törenlerine şahit olmuştur. Törenle ilgili olarak İslam dinine geçmek isteyen birisinin kadı huzuruna veya Divan’a getirilip şehâdet

⁶¹⁶ Vjeran Kursar, *Legal Status of Ottoman Non-Muslims in Bosna (1463-1699) A Case Study*, (Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2007), s. 171-172.

⁶¹⁷ Ronald Jennings, “Zimmîs (Non-Muslims) in Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri,” *JESHO*, 21 (1978), s. 242.

⁶¹⁸ Amnon Cohen, *Jewish Life Under Islam*, London: Harvard University Press, 1984, s. 75.

⁶¹⁹ MAD. d. 6002/4; MAD. d. 6002/6;

⁶²⁰ AE. SMMD. IV, 42/4799 ve 42/4809.

getirtildiğini, sırmalı kumaş veya atlastan yapılmış gösterişli giysiler giydirilip eşeğe bindirildiğini ve sokak sokak gezdirildiğini anlatmıştır.⁶²¹ Beşiktaş mahkemesine yansımış ihtida kayıtlarında bu tür elbiselerden bahsedilmese de devletin buna özen gösterdiği bir gerçektir.

Gerek devlet gerekse toplum nezdinde Müslümanlar gelişigüzel söylenmiş sözleri değil kelime-i şehâdetin söylenmesi durumunda bunu dikkate almışlardır. Mesela fetvalara yansıyan bir örnek olarak şu gösterilebilir: “Zeyd-i zimmî “Bir yere gidip filan zamâna dek gelmez isem Müslümanlık şartı üzerime olsun” dese ol zamâna gelmese Zeyd Müslüman olmuş olur mu? El-cevâb: Olmaz.⁶²² Fetvadaki gibi bir örnek sicillere yansımıştır. Mariya bt. Marko zevci olan Dimitri için “bana talâk virdükden sonra eğer seni yanıma getürdüp veya seni rencîde idersem Müslüman olur ve 2000 akçe emirlere borcum olsun deyüp Müslümanlar yanında şart etmesine” rağmen Dimitri’nin yolunu bastığını saçından sürüterek eve getirdiğini söyleyerek davacı olmuştur.⁶²³ Mahkemede Dimitri’nin bu şartı dikkate alınmamış ve Dimitri’yi zorla Müslüman etme gibi bir çaba içine girililmemiştir. Zeyd-i zimmî bir yere gidip “Falan zamana dek gelmezsem Müslümanlık şartı üzerime olsun” dese ol zaman gelmese Müslüman olmuş olur mu? El-cevâb: Olmaz.⁶²⁴ Zeyd’in bu fetvaya yansıdığı gibi neden Müslüman kabul edilmediğini bir başka fetva şöyle açıklamıştır: Zeyd-i Yahudi “Eğer falan fiili edersem sâdâta şu mikdâr akçe nezrim olsun” dedikten sonra fil-i mezbûru işlese emirler akçeyi alabilirler mi? El-cevâb: Alamazlar. Kâfirin nezri bâtıldır. Sıhhat-i nezirde İslâm şarttır.⁶²⁵ “Kâfirin nezri” batılken İslâm’a girdiği yönündeki beyan ise dikkate alınmıştır. Marc Baer, XVII. yüzyılın önemli şeyhülislamlarından olan Minkarizade Yahya Efendi’nin verdiği fetvalarda⁶²⁶ gayrimüslimlerin beyaz sarık/tülbent takmalarının Müslüman olmalarında merkezi bir rol oynadığını

⁶²¹ Lubenau, Reinhold Lubenau Seyahatnamesi, s. 371.

⁶²² Akgündüz, Fetâvây-ı Ebussuud Efendi, s. 255.

⁶²³ BŞS, 9, 5b, 3.

⁶²⁴ Pehlul Düzenli, Gayrimüslimlere Dair Fetvalar, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015, s. 100.

⁶²⁵ Düздаğ, Şeyhülislam Ebussuud, s. 93.

⁶²⁶ Mes’ele: Zeyd-i zimmî başına beyaz sarık sarınıp bade’l-yevm ben Müslüman oldum dese Zeyd’in İslâm’ına hükm olunur mu? El-cevâb: Olunur. (vr. 34a); Mes’ele: Zeyd-i Zimmî başına beyaz dülbent sarılıp ve bi’l-cümle zimmî İslâm ile zeyn olduktan sonra Amr ve Bekr sen nesin diye suâl ettiklerinde Zeyd ben müslümanım dese Zeyd’in İslâm’ına hükm olunur mu? El-cevâb: Olunur. (vr. 34b); Mes’ele: Zeyd-i zimmî başına beyaz sarık sarındıkda niçün sarındın Müslüman mı oldun denildikde ben çoktan müslümanım dese İslâm’ına hükm olunur mu? El-cevâb: Olunur.

vurgularken bu beyanı görmezden gelmiştir.⁶²⁷ Fetvaların içeriğine bakıldığında sadece beyaz sarık takmanın değil bizzat kişinin Müslüman olduğunu ikrar etmesinin dikkate alındığı görülecektir. İslam hukukunda bir Hristiyan veya Yahudinin kelime-i tevhidi söylemesi, “ben Müslüman oldum” demesi kişinin İslam dinine girdiğine delalettir. Çünkü bunda bir tasdik söz konusudur.⁶²⁸

Beşiktaş mahkeme kayıtlarına yansımış 10 ihtida kaydı bulunmaktadır. İslam dinine giren herkesin bunu mahkemede kaydettirmek gibi bir zorunluluğu bulunmadığı için sayının çok daha fazla olduğu düşünülebilir. Zira kayıtlarda sayılamayacak kadar çok baba adı Abdullah olan kişiye rastlanmıştır. Bunların bir kısmının köle olduğu kabul edilse bile diğer kısmının Beşiktaş ve tevabiinde yaşayan ihtida etmiş gayrimüslimler olduğunu kabul etmek gerekir. Nitekim İslam’a girdiğinde baba ismi Abdullah olarak değişen kayıtlara rastlanılmıştır. Mesela Panayot adlı zimmî bir çocuk annesi Arti bt. Yani ile mîrâs davası için mahkemeye gelmiş ve mahkemede Müslüman olduktan sonra Mustafa ismini almıştır.⁶²⁹ Bir hafta sonra yine annesiyle mahkemeye gelen Mustafa (Panayot) b. Abdullah, tellaklık sanatını talim etmesi için Aydın b. Abdullah’a teslim edilmiştir.⁶³⁰ Aynı şekilde Teodora bt. Dimitri de Müslüman olduktan sonra Fatma bt. Abdullah ismini almıştır.⁶³¹ Mehmed b. Abdullah’ın baba bir kardeşi Andrey v. Mihal’dır.⁶³² Bu son örnekte de görüldüğü gibi Mehmed’in babası Mihal olmasına rağmen ihtida sonrası baba ismi olarak Abdullah yazılmıştır.

İhtida kayıtlarından ilki 1559 tarihine ait Sevasto v. Marko’nun meclis-i şer’de Müslümanlar huzurunda İslam’a gelmesidir.⁶³³ 1560 tarihli diğer bir kayıta Poşa bt. Yorgi hala zevci olan Yorgi v. Andon ile mahkemeye gelmiş ve İslam’ı kabul etmiştir. Evliliğin devam etmesi için Yorgi’ye de İslam teklif edilmiş ve Yorgi İslam’ı kabul etmiştir. Bundan sonra Poşa’ya Sultan, Yorgi’ye ise Mehmed adı verilmiş ve nikâh tazelenmiştir.⁶³⁴ Poşa’nın ihtida süreci anlık verilmiş bir karar değildir. İhtida etmeden

⁶²⁷ Baer, *Honored by the Glory of Islam*, s. 166.

⁶²⁸ İbrahim Halebî, *Mülteka el-ebhûr*, çev. Mustafa Uysal, İstanbul: Elif Ofset Tesisleri, 1979, s. 342.

⁶²⁹ BŞS, 3, 83b, 2.

⁶³⁰ BŞS, 3, 84b, 6.

⁶³¹ BŞS, 3, 15a, 1 ve 15b, 1.

⁶³² BŞS, 25, 95b, 2.

⁶³³ BŞS, 1, 4b, 3.

⁶³⁴ BŞS, 2, 78a, 3.

aylar önce Yorgi b. Andon ile mahkemeye gelmiş ve Müslüman nikâhı ile nikâh olunmasını istemiş ve nikâhı kıyılmıştır.⁶³⁵

Gayrimüslimler uzun süre birlikte yaşadıkları Müslümanlardan dolayı İslam hukukundan da haberdardır. Geçirdiği aşamaları göstermesi bakımından Teodora bt. Dimitri örneği oldukça isabetlidir. Teodora bt. Dimitri, Kuruçeşme’de yaşayan bir Rum kadınıdır. Kuruçeşme, Rumlar’dan çok Yahudilerin yoğun olduğu ve Müslümanların nadir olduğu bir yerdir. Teodora kendisi gibi bir Rum olan Lanbo v. Yorgi ile evlidir. Teodora’nın İslam dini ve fıkından haberdar olduğu planlarından bellidir. Bunda kendisini garanti altına alma isteği etkili olmalıdır. Teodora 30 Temmuz 1561’de eşi Lanbo’ya ait Kuruçeşme’deki evi 4000 akçeye satın alır ve eşine evin tutarını teslim eder.⁶³⁶ Bundan iki gün sonra eşini evine almaz ve Lanbo’yu dirseğinden yaralar. Lanbo mahkemede bunu şahitlerle ispat eder.⁶³⁷ Ortada Lanbo’nun anlamadığı veya anlamak istemediği bir gerçek vardır ki; o da Todora’nın Müslüman olup Fatıma ismini almış olmasıdır. Fatıma’nın Lanbo’yu eve almama sebebi de İslam’a girmiş olmasıdır. Zira Müslüman bir kadının gayrimüslim bir erkekle beraberliği haramdır. Bundan sonrasını Fatıma’nın ağzından dinlemek daha yerinde olacaktır. “Ben Müslime olmazdan evvel mezbûr Lanbo’ya vardığım vakitte Müslüman nikâhıyla ve 150 akçe mihirle varmışdım hâliya Müslüman olduğum ecilden bütün duyûn-ı nikâhımdan iddet nafakamdan ve sâir dâvâmdan ferâgat eyledüm.” dese de Lanbo “Müslime olan zevcem ile dâ’vâm ve nizâ’ takrîri sâkin olduğu üzre ‘iddet ve dâ’vâsından ferâgat eylemez.” diyerek mahkemeden ayrılır.⁶³⁸ Fatıma iki gün içerisinde mi dinini değiştirdi yoksa uzun zamandan beri zaten bu düşünceye sahip miydi bilinmez fakat niyetinin ani olmadığı malum zira Müslüman olduğunda “kâfir” bir kocayla evlilik ilişkisinin devam etmeyeceğini, boşanması gerektiğinin farkındadır. Fatıma’nın bunda istikrarlı olup olmayacağı davalar zincirinde ortaya çıkacaktır.

Lanbo sebebi nedir bilinmez ama Ağustos 1561’de Kuruçeşme’deki evini Todori’ye satar.⁶³⁹ Fatıma, Kasım 1561’de yani iddeti dolduktan sonra Ali b. Abdullah

⁶³⁵ BŞS, 2, 37b, 6.

⁶³⁶ BŞS, 3, 15a, 1.

⁶³⁷ BŞS, 3, 15a, 4.

⁶³⁸ BŞS, 3, 15b, 1.

⁶³⁹ BŞS, 3, 16b, 1.

adlı biriyle Berber Hasan b. Abdullah'ın vekâleti ve 100 akçe mihr-i müeccel ile nikâhlanır.⁶⁴⁰ Fatıma 1563'te eski eşi Lanbo ile ortak olduğu Kuruçeşme'deki mülkünü Todori b. Yorgi'ye 6000 akçeye satar.⁶⁴¹ Üç sene sonra satılan bu ev yine dava konusu olur. Mahkemeye başvuran Lanbo'dur. Todori evi 1500 akçeye aldığını ve hüccetinin olduğunu söylediğinde Lanbo evin yarısının kendisinin yarısının ise “sâbıkâ hâtunum olup İslâm'a gelen Fatıma'nındır” diyerek satışı inkâr eder. Todori'den beyyine istendiğinde muslihûn-ı mütevassıtun araya girip “es-sulhü hayrun” diyerek anlaşmalarını sağlar. Taraflar bunu tekrar dava etmemeye dair söz verirler.⁶⁴² Bundan sonra ne Fatıma ne de Lanbo mahkemelerde görülmemektedir. Tıpkı Teodora (Fatma) gibi Emine bt. Abdullah da “kâfire” iken Müslüman olmuş, kocası Kostantin'den dört aydan beri boş olduğuna ve iddetinin sona erdiğine yemin etmiştir.⁶⁴³ Emine, Müslüman olduğunda muhtemelen kocası Kostantin'in İslâm'a girmesi için davette bulunmuş ve kabul görmemiş olacak ki; ondan boşanmış ve iddet bekleme yoluna gitmiştir. İddetinin bittiğini kaydettirmesi yeni bir evlilik için bir sorunun kalmadığına yönelik atılmış bir adım olmalıdır.

İslâm'a girmek veya Müslüman olacağını şart etmek bazen bir cezadan kaçmak, günü kurtarmak veya sözlerini tutacağına dair gayrimüslimlerin başvurduğu bir çözümdür. 4 Eylül 1561 tarihli bir davada Mehmed Çelebi b. Mahmud Bey kendisine şetmeden Yani'den davacı olduğunda Yani bunu inkâr etmiştir. Kendisinden beyyine istenen Mehmed Çelebi'nin şahitleri İbrahim ve Mustafa, Mehmed'in lehine şehâdet ettiğinde Yani mahkemede Müslüman olmuş ve Mehmed ismini almıştır.⁶⁴⁴ Yani ne kadar samimidir bilinmez fakat mecburiyetten dolayı bu yolu seçmiş olabileceği de hesaba katılmalıdır. Benzer bir örnek de Üsküdar'da yaşanmıştır. Kardeşi ile fırıncılık hizmetini ifa etmek üzere I. Süleyman ile Almanya Seferi'ne katılan Mihal adında bir Rum, savaş esnasında Müslüman olmuş ve Kasım adını almıştır. Kardeşi ile beraber namaz kıldığı da kayıtlara geçen Mihal'in, Üsküdar'a geldikten bir süre sonra eski dinine dönmesi nedeniyle savaşta birlikte olduğu Debbağ Haydar b. Abdullah, Kasım'ı mahkemeye şikayet etmiştir. Dinden dönmenin cezasını bilen Mihal, hiçbir zaman

⁶⁴⁰ BŞS, 3, 27b, 3.

⁶⁴¹ BŞS, 3, 54a, 2.

⁶⁴² BŞS, 5, 11a, 2.

⁶⁴³ BŞS, 4, 50a, 5.

⁶⁴⁴ BŞS, 3, 20a, 5.

Müslüman olmadığını söyleyerek durumu inkâr etmiştir. Savaşta bulunan üç Müslüman Mihal aleyhine şahitlik ettiğinde Mihal'in durumu devlete ve vatana ihanet suçu bağlamında değerlendirilmiş ve yakılarak öldürölme cezası verilmiştir. Bunun üzerine Mihal, İslam ve imanın tarifini istemiş ve ardından Müslüman olmuştur.⁶⁴⁵ Gayrimüslimlerin ihtida etmelerinin bir zorunluluktan kaynaklandığını ileri süren Selim Deringil, genellikle Batılı araştırmacılara atıf yapar. Deringil'in verdiği örnekler de marjinal denilebilecek türdendir. Mesela 1700'lerde Mat köyündeki Katolik Arnavutlar, Dıraç'taki başpiskoposun düzenli bir şekilde köylerine papaz yollamadığı takdirde hoca çağıraraklarını söylemişlerdir. Hemşin Ermenilerinin Müslüman olmasındaki faktörün papaz yokluğundan kaynaklandığı belirten Deringil, kilisenin güçsüzlüğünün ihtidalarda önemli bir rol oynadığı yorumunu yapar.⁶⁴⁶

Beşiktaş mahkemesinde Müslüman olduğu halde bunu inkâr eden gayrimüslimlere de rastlanılmıştır. Fakat şahit getirilmediği için olaylar irtidat bağlamında ele alınmamıştır. Abdi Çelebi b. Ali, Dimitri b. Mihal'in Tophane'de İslam'a geldiğini söylediği davada şahidi olmadığı için devam yoktur demiştir.⁶⁴⁷ Beşiktaş'tan Ahmed b. Abdullah, "Lâ ilâhe illallâh Muhammeden Resûlullâh bana kâfir demeyin ben Müslüman oldum" diyen ve Müslümanlarla salevat getiren daha sonra başında "kâfir takyesi" ile dolaşan Yani b. Kostantin'i mahkemeye getirmiş ve teftiş edilmesini istemiştir. Yani'nin inkârı karşısında kendisinden beyyine istenen Ahmed Bey udûl-i Müsliminin şehâdetine başvurmuştur.⁶⁴⁸ Fahrü'l-kudat Mevlana Hidayetullah b. Gayetullah Efendi, Vözöke bt. Yorgi'nin daha önce İslam ile müşerref olup kelime-i şehâdeti telaffuz ettiğini, şimdi ayin-i küfre döndüğünü ve sual olunmasını istediğinde Vözöke, inkâr edip Müslüman olmadığına yemin-i batla yemin etmiştir.⁶⁴⁹ Beşiktaş'ta Tekerlek Mustafa bozahanesinde bozacı olan Balaban b. Abdullah mürted olduğu için

⁶⁴⁵ Nuray Güler, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Özel Bir Vaka: Bir Mühtedi Dinden Dönerse," *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI, 6-9 Kasım 2008*, s. 493-495.

⁶⁴⁶ Selim Deringil, *19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde İhtida ve İrtidat*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s. 44.

⁶⁴⁷ BŞS, 7, 7a, 3.

⁶⁴⁸ BŞS, 14, 31a, 4.

⁶⁴⁹ BŞS, 17, 18b, 2.

eşya ve boza aletleri Süleyman subaşı tarafından alınmıştır.⁶⁵⁰ Bu olayda ne Balaban'ın irtidadı ne de verilen cezadan bahsedilmemektedir.

Yetişkin gayrimüslimler gibi çocukların da İslam dinini seçtikleri kayıtlara yansımıştır. Panayot, babası ve abisi ölmüş bir çocuktur. Annesi Arti bt. Yani ile Temmuz 1564'te mahkemeye gelmiş ve kendisine kalan 4333 akçenin vasîsi annesi olmuştur. Panayot mahkemede Müslüman olarak Mustafa adını almıştır. Bir hafta sonra yine annesi ile mahkemeye gelen Mustafa b. Abdullah adlı yetim, annesi tarafından tellaklık sanatını talim etmesi için Beşiktaş Hamamı'nda tellak olan Aydın b. Abdullah'a teslim edilmiştir.⁶⁵¹

Marc Baer gayrimüslim bir kadın veya erkeğin İslam'ı seçmesi durumunda küçük çocuklarının da Müslüman olmasını eleştirirken yine İslam hukukunun anne babaya verdiği sorumluluğu unutmuş veya görmezden gelmiş olmalıdır.⁶⁵² İslam hukukunda akıl-baliğ olmamış çocukların davranışları, hak ve hukukları ebeveynin sorumluluğunda iken bülüğa erişmiş çocukların fiilleri çocuğun sorumluluğundadır. Buna dair şu iki fetva meseleyi daha da netleştirecektir: *Hind Müslüman olup nâ-bâliğ olan evlâdının İslâm'ına hükm olunur mu?* El-cevâb: *Olunur.*⁶⁵³ Diğer bir fetva da bülüğa ermiş çocukla alakalıdır. *Şeref-i İslâm ile müşerref olan Zeyd'in on altı yaşında olan kızı Hind'in Zeyd'e tebeiyyetle İslâm'ına hükm olunur mu?* El-cevâb: *Bülüğun iddia ederse olunmaz.*⁶⁵⁴

İslam dinine kimsenin baskısı olmadan girildiğine dair bir örnek Ağustos 1564 tarihli bir kayıta görülmüştür. Zanebte adındaki kadın mahfil-i kazada “kendi ihtiyârıyla ben Müslüman oldum” deyip şehâdet parmağını kaldırmış ve “bâtıl dinden döndüm kendüm Müslüman oldum benim adım Nisa olsun” demiştir.⁶⁵⁵

Gayrimüslimlerin İslam dinini tercih etmelerinin Müslümanlar gibi ihtişamlı kıyafetler giyinmek, Müslüman bir köleye sahip olmak, Müslüman bir kadınla

⁶⁵⁰ BŞS, 18, 16a, 1.

⁶⁵¹ BŞS, 3, 83b, 2 ve 84b, 6.

⁶⁵² Marc Baer, “Islamic Conversion Narratives of Women: Social Change and Gendered Religious Hierarchy in Early Modern Ottoman Istanbul, *Gender and History*, I, 2 (Ağustos 2004), s. 432.

⁶⁵³ Düzenli, *Gayrimüslimlere Dair Fetvalar*, s. 41.

⁶⁵⁴ Düzenli, *Gayrimüslimlere Dair Fetvalar*, s. 47.

⁶⁵⁵ Bkz. Ekler 2, belge 8; BŞS, 3, 86a, 3.

evlenmek gibi dinin ayırt edici yönlerinden kurtulmak için bir gereklilik olduğunu iddia eden Marc Baer'in şu yorumu da oldukça dikkat çekicidir: Yeni bir Müslüman için İslam'a girmek ikinci bir doğumdur. Rahmin karanlıklarından aydınlığa çıkan bir bebek gibi cehaletin karanlıklarından hakikatın aydınlığına çıkmak, yeni doğmuş bir bebek gibi yeni bir isim almak ve çıplakmış gibi Müslüman kıyafetiyle örtülmektir.⁶⁵⁶

Köle ve cariyelerin İslam dinine girdiklerini kaydettikleri kayıtlara geçmiştir. Bunda kendileri için menfaatler de bulunmaktadır. Çünkü gayrimüslime ait bir köle veya cariyenin İslam'ı seçmesi aynı zamanda azad edilmesinin de bir yoluydu. Kuruçeşme'de Salomon adındaki yahudinin mülk-i cariyesi olan Macar asıllı Beninebize? adlı cariyeye Temmuz 1589'da mahkemeye gelmiş ve kendi isteğiyle "kâfir dini terk idüp İslâm dinini kabûl idüp İslâm'a geldiği şehzâde çavuşlarından Nuri Çavuş talebiyle kaydedilmiştir."⁶⁵⁷

Bir ihtida kaydı olmasa da Mehmed b. Abdullah'ın İslam dinini seçtiği şu kayıtta açıkça bellidir: Mehmed, damadı Dimitri v. Yorgi ile karşı karşıya geldiği 1570 tarihli davada kızını boşatmak gibi bir niyet içine girmiş olacak ki, zimmîye kızı Hirisfina'yı Dimitri'ye tezviçliğe ve tenkihliğe verdiği vaktin kızının baliğa olduktan sonra olduğunu söyleyerek pişmanlığını dile getirmiştir.⁶⁵⁸ Mehmed birkaç sene uğraşsa da çabalarının 29 Ocak 1574'te sonuç verdiği kayıtlarda görülmektedir. Dimitri, taht-ı nikâhında olan Hirisfina bt. Mehmed'e talâk-ı bain ile talâk vermiş Hirisfina da nafakayı iddetinden ve sair cem-i dava ve husumetinden ibra ve iskat etmiş ve araları tefrik olunarak eline bir temessük verilmiştir.⁶⁵⁹

Bir başka ihtida davasında İstemo v. Kostantin adlı zimmî 1574'te mahkemeye gelmiş ve kendisine iman telkin olunmasını talep etmiştir. İman telkin olduğunda imana gelmiş ve Müslümanlardan Hayreddin b. Doğan –Sinan Paşa Camii Kaimi- sanat talim etmesi ve sair işleri uhdesine almıştır.⁶⁶⁰

⁶⁵⁶ Baer, "Islamic Conversion Narratives of Women," s. 434-435.

⁶⁵⁷ BŞS, 18, 15b, 5.

⁶⁵⁸ BŞS, 7, 139a, 4.

⁶⁵⁹ BŞS, 10, 49a, 1.

⁶⁶⁰ BŞS, 10, 49a, 3.

Yeni dine geçişin gayrimüslimler tarafından her zaman hoş görüldüğü iddia edilemez. Nitekim gerek fetva kitaplarına gerekse arşiv belgelerine yansımış olaylar bulunmaktadır. Erbil kadısına gönderilen 20 Temmuz 1572 tarihli bir fermanla Erbil Yahudilerinden Nergis bt. Bahşi adlı Yahudi kadının Müslüman olup bir müddet cemaatleri içinde ayin-i İslam üzereyken Muallim Cuma ve sair cemaatin Harun adlı Yahudi ile nikâh ettirdikleri ve durumun tespit edilip söz konusu Yahudilerin isimlerinin gönderilmesi emredilmektedir.⁶⁶¹ 26 Temmuz 1577 tarihli başka bir fermanla da Kuruçeşme kurbunda bir Yahudinin cariyesinin “ben Müslüman olurum demekle Yahudi tarafından darb-ı şedîd ile katledilip yola bırakıldığı” olayın şayet gerçekse o Yahudinin haps edilip ahvalinin yazılması emredilmiştir.⁶⁶² Bu olay sicillere daha farklı yansımıştır. Kuruçeşme sakinlerinden Avraham v. Sabatay adlı Yahudi karye sakinlerinden İshak v. Şemuil adlı Yahudinin Rus asıllı cariyesinin kaçıp bu gece öldürüldüğünü haber vermiştir. Köy halkı talebiyle olay yerine gidildiğinde cariyenin boynuna organ geçirmek suretiyle denizde boğulduğuna dair bir iz bulunduğu tespit edilmiş ve defnine izin verilmiştir.⁶⁶³

Farklı dönemlerde Osmanlı İmparatorluğu vilayetlerini özellikle İstanbul’u gezen seyyahlar, eserlerinde ihtida konusuna geniş olarak yer vermişlerdir. Batılı seyyahların İslam dinini seçenler hakkındaki yorumları oldukça abartılıdır. Seyyahlar olayları kendilerine anlatılanların etkisiyle, görmek istedikleri ve basmakalıp ifadelerle tasvir etmişlerdir. Polonyalı Simeon’un “Türkler peder, oğul ve ruhü’l-kudüsten müteşekkil ekânîm-i selâseyi inkâr ederler. Ancak kitaplarında mevcut olduğu gibi Allah, tallah ve ruh demekle ekânîm-i selâseyi tanımış olurlar.”⁶⁶⁴ sözü İslam dinini bilmedikleri gibi nasıl yorumladıklarını kısaca anlatan bir ifadedir. Aşağıda sıralanacak örnekler her ne kadar gerçeği yansıtmasa da zihin dünyaları ve bakış açılarının nasıl olduğuna dair önemli ipuçlarını barındırmaktadır. 1554’te İstanbul’da bulunan seyyah Hans Dernschwam, bir gencin zorla nasıl Müslüman edildiğini şöyle anlatır:

2 Aralık 1554 günü Türkler, genç bir Rum oğlan çocuğunu bizim konağın önüne getirdiler. Çocuğun anası adamların arkasından

⁶⁶¹ BOA, A.DVNSMHM. d. 19/107.

⁶⁶² BOA, A.DVNSMHM. d. 31/46.

⁶⁶³ BŞS, 11, 56b, 1 (5 Cemâziyelevvel 985/21 Temmuz 1577).

⁶⁶⁴ Polonyalı Simeon, *Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiye’si*, çev. Hrand D. Andreasyan, sđl. Resul Bozyel, 2. Baskı, İstanbul: Kesit Yayınları, 2007, s. 25.

*ağlayarak koşup geldi. Adamlar çocuğu hocaya götürdüler. Çocuk hakkında yalan şehâdette bulundular ve onun İslam dinini kabul etmek istediğini iddia ettiler. İşte böyle yalancı şahitler de olsa bir Hristiyanın Müslüman olmak istediği iddia edilirse hemen sünnet ederler. Herhangi bir Türk gelip bir Hristiyanı benim söylediğimi tekrarlar derse ve Hristiyan ne olduğunu anlamadan söyleneni “alla hillalla Mehmet resullalla” (La ilahe illallah Muhammeden resulullah) tekrarlırsa onu hemen kadiya götürürler. Kendisine dua ettiğini (kelime-i şehâdet) getirdiğini Müslüman olmak istediğini bildirirler. Bunun üzerine o Hristiyan sünnet edilir.*⁶⁶⁵

İstanbul’da bulunmuş seyyahlardan biri olan Josephus Grelot, 10-12 yaşlarında bir Rum çocuğunun müezzinlerin dediklerini tekrarladığını ve bunu duyan Müslümanlar tarafından Müslüman olması için tutulup hapse atıldığını ve çocuğun baskılara rağmen başının kesilmesine dayandığını söylemesi oldukça abartılıdır.⁶⁶⁶ Gerlach ise bilinçli veya bilinçsizce söylenen şehâdetin bir gayrimüslimi Müslüman etmeye yeterli olacağından bahsetmektedir.⁶⁶⁷ Türkler’e esir olan ve azad olduktan sonra bir süre İstanbul’da yaşayan Pedro, seyyahların taraflı ve abartılı anlatılarını boşa çıkarmaktadır. Pedro, insanların zorla Müslüman yaptırılmasını veya dininde ısrar eden insanlara işkence yapılmasını reddederek bu sözlerin aslı astarı olmadığını ve şeriatın zorlamaya müsaade etmediğini vurgulamaktadır. Zorlama dediklerinin arka arkaya üç kere Müslümanlığı kabul etme teklifi olduğu ve kabul edilmediği takdirde “sen bilirsin” deyip bıraktıklarını eklemektedir. Tersane zindanında kalan Pedro birçok kürekçinin zincirden kurtulup kaçmak için Müslüman olma isteklerinin dikkate alınmadığını da ayrıca belirtmektedir.⁶⁶⁸

Gayrimüslimlerin muhtelif yönlerinin ele alındığı bu bölümde gayrimüslimlerin yaşadıkları bölgeler, evler, sahip oldukları gayrimenkuller, kullandıkları eşyalar, meslekler ve isimler XVI. yüzyılın ikinci yarısında Beşiktaş’ta yaşayan gayrimüslimlerin yaşamlarına ışık tutmaktadır. Gayrimüslimler, dini inanış ve alışkanlıkları hususunda Müslümanlardan farklı olsalar da aynı toplumu paylaştığı

⁶⁶⁵ Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu’ya Seyahat Günlüğü*, s. 191.

⁶⁶⁶ Josephus Grelot, *İstanbul Seyahatnamesi*, çev. Maide Selen, İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret, 1998, s. 187.

⁶⁶⁷ Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, I, s. 120.

⁶⁶⁸ *Pedro’nun Zorunlu İstanbul Seyahati*, s. 25-26.

insanlarla aynı tipte evlere ve ev eşyalarına sahip olmuşlardır. Kimi zaman aynı kimi zaman farklı mahallelerde yaşadıkları ve başta evlilik ve boşanma gibi cerime talepleri, sulh, ihtida gibi birçok hususta Müslüman halk gibi kadı mahkemeleri kullanmışlardır.

III. BÖLÜM

GAYRİMÜSLİMLERİN KENDİ ARALARINDA VE MÜSLÜMANLARLA İLİŞKİLERİ

Bu bölümde hem gayrimüslimlerin kendi aralarındaki hem de Müslümanlarla olan hukuki, sosyal ve ekonomik ilişkiler örnekleriyle açıklanacaktır. Gayrimüslimlerin kendi aralarındaki ilişkilere değinilmesindeki amaç Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında dini farklar haricinde yaşayış ve temel hak ve özgürlüklerde bir fark olmadığını ve gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında yaşanan sorun ve anlaşmazlıkların aynı şekilde kendi aralarında da olduğunu göstermektir.

3. 1. HUKUKİ İLİŞKİLER

Beşiktaş mahkemesi kayıtlarına yansıdığı kadarıyla aynı köyü veya bazen de aynı mahalleyi paylaşan gayrimüslimlerle Müslümanların hukuki, ekonomik ve sosyal alanlarda birçok ilişkisi olmuştur. Mahkeme kayıtlarına yansıdığı şekilde gayrimüslimlerin Müslümanlar ile olan ilişkileri olağan olup Müslüman-Müslüman veya gayrimüslim-gayrimüslim ilişkisi nasılsa aynı şekilde devam ettiği görülmüştür. Darp, şetm, ev havalesi veya borç ilişkilerinde yaşanan anlaşmazlık ve husumetler din ve etnik kimlik nedeniyle değil insan olmanın vermiş olduğu tepkilerden ileri gelmektedir. Yaşanan anlaşmazlık ve husumetler her dinin kendi müntesipleri hatta aile fertleri arasında da yaşandığı ve herhangi bir yanlış anlamaya fırsat vermemek için hem gayrimüslimlerin kendi aralarındaki hem de Müslümanlarla olan ilişkilerine dair örnekler verilmiştir. Kayıtlara yansımış 1595 tarihli şu dava Müslim-gayrimüslim arasında insani açıdan bir ayırım yapılmadığı, yaşayış ve davranışın dikkate alındığını göstermesi bakımından manidardır:

Sinan Paşa Mahallesi sâkinlerinden Mehmed Efendi ibn Mahmud el-kâdî mahalle-i mezbûrede vâki' Koyun Emîni Bahçesi demekle ma'rûf bahçeyi icâre ile tasarruf iden Pasko veled-i Kordo nâm zimmî muvâcehesinde takrîr-i kelâm idüp ahâli-yi vilâyetden suâl olunup zîkr olunan bahçeye kangımız enfâ' ise şehâdetleri ile kıbeli'ş-şer'den temessük taleb iderim

*didikde gıbbe's-suâl Abdurrahman Efendi el-Kâdî ve İsmail Beg el-Cündî ve Murad Ağa dahi cem'-i kesîr ve cem'-i gafîr Mehmed Efendi enfâ'dır zimmî-yi mezbûr fesâddan hâlî değildir istemeziz cümle mezbûr Mehmed Efendi'yi isteriz didiklerinde mâ vak'a bi't-taleb kayd-ı sicil olundu.*⁶⁶⁹

Benzer bir örnekte de ayrımın din üzerinden değil işin ehli olup olmaması yönünden dikkate alındığını kanıtlamaktadır. Nalçacılık⁶⁷⁰ eden Save v. Yani adlı zimmînin bu sanata kadir olmadığı ve “ham dest” -eli yatkın olmayan- olanların dükkanda oturmasına dair ellerinde emr-i şerif olduğu Nalçacılar Kethüdası Mehmed b. İskender tarafından mahkemeye bildirilmiş ve Müslümanların Save'nin ham dest olduğuna şehâdet etmeleriyle Save'nin dükkanda oturması için tenbih edilmiştir.⁶⁷¹ Bu örnekte olduğu gibi Save'ye bir zimmî olduğu için değil eli yatkın olmadığı için tenbih edilmiş, şikayet Nalçacılar Kethüdası tarafından yapılmış ve Müslümanların şehâdetlerine başvurulmuştur.

3. 1. 1. Şâhitlik

Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında en sık yaşanan ilişki şâhitliktir. Çünkü şâhitlik müspet veya menfî her davada yer alan bir durumdur. Mülk alımından vekâlete, nikâhtan darp davalarına kısacası hayatın her alanındaki sorun, talep ve mahkemeye taşınmış her dava için olmazsa olmaz bir şarttır. Taraflardan birinin inkârı durumunda karşı taraftan istenen beyyine, iki adil şahittir. Tarafların kendilerini haklı çıkarması ya “udûl-i Müslimîn” veya “udûl-i Nasârâ” sayılan kişilerin şahitliği ile sabit olmaktadır. Gayrimüslimlerin kendileriyle ilgili davalarda hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler şâhitlikte bulunmuşlardır.

Gayrimüslimlerle ilgili davalarda özellikle nikâh ve talâk işlemlerinde sadece taraflar değil buna şahit olan yakınları da Osmanlı mahkemelerine gelmiştir. Kuruçeşme'den Foka Erpur kızı Zanabye'yi, Penaki'ye “beş yüz akçe mihr-i müeccel üzere ‘akd-i nikâh ve tezvîc” eylemiştir. Zanabye daha önce Manol v. Yani ile

⁶⁶⁹ BŞS, 24, 33b, 4.

⁶⁷⁰ Yemeni, çizme gibi ayakkabıların altlarına demir çakma işi. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, s. 651.

⁶⁷¹ BŞS, 10, 56a, 2.

evlendirilmiş fakat Manol vefat etmiştir. Buna şahitlik edenler ise Tozkafarinos ve İstetalos'tur.⁶⁷²

Mahkemeye başvuran tarafların en az iki şahit getirmesi zorunluydu ve taraflar şahit getirmedikleri durumlarda verilecek hükme razı olurlardı. Herhangi bir yaptırımla karşılaşmamak için ya mahkemeye başvurdıklarında ya da beyyine talep edildiğinde şahitler hazır bulunurdu.

Şahitlikte bazen Müslim-gayrimüslim kişilerin şehâdetine başvurulur ve “şehâdetleri hayyiz-i kabûlde vâki‘ olduktan sonra” -şahitlerin durumu onları iyi tanıyan ve adil kişilere sorulup güvenilirlikleri tespit edildikten sonra- dava karara bağlanırdı. Mesela Nikola b. Yorgi, Yani b. Yorgi'nin kendisini taşla yaraladığını söyleyerek kendisinden davacı olmuş, Yani'nin inkârı üzerine Mehmed b. Abdullah ve Petro b. Yani, Nikola lehine şahitlikte bulunmuşlardır.⁶⁷³ Kosta b. Sevri Mustafa b. Ahmed'in fırını vekâleten kiralamak istediğinde vekâleti Hasan b. Abdullah ve Yunus b. Abdullah'ın şehâdetleriyle sabit olmuştur.⁶⁷⁴ Beşiktaş'tan Yorgi b. Dimo, Yorgi b. Kominoz'dan beğenmediği takdirde yeniden sözleşme yapılması şartıyla buğday aldığını Yorgi b. Kominoz inkâr edince udûl-i Müslimin, Yorgi b. Dimo lehine şahitlikte bulunmuşlardır.⁶⁷⁵ Müslümanlar Beytûlmâl aleyhine de olsa şahitliklerini gizlememişlerdir. Cami Mahallesi'nde sakin olan Todori Pavli, mahallede ölen Kosta Yani'nin amcası olduğunu Hassa-yı Beytûlmâl'e emin olan Mustafa b. Bahtiyar'a söyleyerek bu konuda fetvası olduğunu belirtmiştir. Bunun için şahitler istendiğinde udûl-i müsliminden Hasan Bey b. Abdullah ve Şaban b. Yusuf, Todori lehine şehâdet etmişlerdir.⁶⁷⁶

Mahkemeye intikal eden olaya veya ağızdan çıkan herhangi bir söze şahit olan kadın veya erkek olsun şahitlikte bulunmaktan kaçınmamıştır. Mesela Akıntıburnu'ndan Aratibt. Yorgi yatak içerisinde ölüm halinde yatarken Petro b. Nikola kendisine kilinder ile vurup yaralamıştır. Petro durumu inkâr ettiğinde Aişe bt. Abdullah, Marola bt. Kosta

⁶⁷² BŞS, 24, 44b, 2.

⁶⁷³ BŞS, 4, 26b, 3.

⁶⁷⁴ BŞS, 4, 30b, 3.

⁶⁷⁵ BŞS, 5, 21a, 1.

⁶⁷⁶ BŞS, 7, 79a, 2.

ve Yani b. Yorgi'nin şehâdetleri ile olay açığa çıkmış ve Arati, Petro'dan hakkını talep etmiştir.⁶⁷⁷

Beşiktaş mahkeme kayıtlarında iki Yahudi topluluk arasında kin ve garazdan kaynaklanan bir dava kayıtlarda yer bulmuştur. Davaya konu olan kişi hakkında hem Müslüman hem de Yahudi ileri gelenleri şehâdette bulunmuşlardır. Ortaköy'den Musa adlı bir Yahudi için Sabatay v. Abravil, Yasef v. İshak, Yasef v. Abraham, Yakub v. Musa ve Musa v. Nuh adlı Yahudiler “yaramazdır” diye şehâdet ettiklerinde Müslümanlardan ve Yahudilerden birçok insan –Dergâh-ı Âli çavuşlarından Veysi Paşa'nın kethüdası Ali Çavuş, Ahmed Kapucu ibn Mehmed, Mustafa Bey ibn Abdullah el-cündi, Derviş Ahmed ibn Abdullah, Haham Menahim v. Bünyamin, Hâce Mair v. Benescu, İshak v. Haham, Yasef v. Levi, Gürsün v. Lukav, İsrail v. Yasef (Alamanoğlu ile meşhur), Abraham v. İshak (et-tabîb-i Sultânî), Yusuf v. Yakub, cemaatbaşı Yusuf v. İsrail- Musa'nın iyi olduğuna ve şehâdette bulunanların garaz ettiklerine şahitlik yapmışlardır.⁶⁷⁸

İslam hukukunda bir gayrimüslimin müslümana şahitlik etmesi İslam hukukçuları tarafından tartışılmıştır. Şâhitlik, velâyeti içerdiğinden gayrimüslimin müslümana şahitliği genellikle kabul edilmemiştir. Velâyetin burdaki anlamı, bir kişinin başka birinin hayatı ve çıkarları üzerinde etkili olmasıdır.⁶⁷⁹ Hanefî, Şâfiî ve Mâlikiler gayrimüslimlerin Müslümanlara şahitlik edemeyeceği hususunda birleşirlerken Hanbelî fakihleri Mâide suresindeki ayeti delil göstererek şahitliklerini kabul etmiştir.⁶⁸⁰ Hayrettin Karaman, Bakara suresinde bulunan borç ayetindeki cevazın⁶⁸¹ iki kesim arasındaki mali ve ticari işlerde de uygulanabileceğini, ihtiyaç duyulduğunda gayrimüslimlerin şahitlikte bulunabileceğini belirtmektedir.⁶⁸² Mahkeme kayıtlarında bu durum ile ilgili birkaç dava bulunmaktadır. Yusuf b. İbrahim'in evine namahrem kadın aldığına dair mahkemeye yansımış bir davada Yusuf durumu inkâr ettiğinde Ahmed b. Abdullah, Liko b. Todori, Kosta b. Manol ve Kosta b. Yani, Yusuf aleyhine şahitlik

⁶⁷⁷ BŞS, 4, 49a, 1 ve 2.

⁶⁷⁸ BŞS, 21, 3a, 3.

⁶⁷⁹ Karaman, *İslam Hukuku*, 2, s. 304.

⁶⁸⁰ Mâide: 5/106. *Ey iman edenler! Birinizin ölümü yaklaştığı zaman, vasiyet sırasında aranızda şahitlik (edecek olanlar) sizden adaletli iki kişidir. Yahut seferde olup da başınıza ölüm musibeti gelirse, sizin dışınızdan başka iki kişi şahitlik eder.*

⁶⁸¹ Bakara: 2/282.

⁶⁸² Karaman, *İslam Hukuku*, 2, s. 304, 305.

etmişlerdir.⁶⁸³ Beşiktaş subaşı Cafer b. Abdullah, Yuan'ın evladına vasî olan İstiradi v. Yuan'dan 200 akçelik borcunu istediğinde Yuan inkâr etmiş, bunun üzerine “udûl-i Nasarâdan” Papa v. Yakom ve Kosta v. Yani, Cafer lehine şehâdet etmişler ve meblağ İstiradi'ye hükmolunmuştur.”⁶⁸⁴ Ahmed Çelebi kendisini dövüp hakaret eden Kosta'yı dava etmiş, Kosta'nıninkarı üzerine “kefere tâifesinden” Kosta v. Manol, Loya v. Yani, Murad v. Feran ve Yagop v. Gelani, Ahmed'in ikrarını doğrulayacak şekilde şehâdet etmişlerdir.⁶⁸⁵ Tatavla yasakçısı Ali Bey b. Abdurrahman Tatavla'dan Toza v. Pavli adlı zimmîyi köy kethüdası ile “pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin” hizmetine davet ettiğinde kendisine muhalefet ettiğini söylemiş, beyyine istendiğinde Yako v. Yani ve Kosta v. Yani şehâdetinde bulunmuşlardır.⁶⁸⁶

3. 1. 2. Kefâlet⁶⁸⁷

Osmanlı toplumunda bir mahallede yaşayan insanlar için kefâlet müessesesinin hayati bir önemi bulunmaktadır. Herhangi bir kişi hakkında soruşturma açılması durumunda ilk müracaat edilen yer o kişinin mahalle halkıdır. Mahalle halkının kanaati ne yönde ise verilen hüküm de ona bağlı bulunmaktadır.⁶⁸⁸ Borç, mülk, ortaklık, rehin, emânet ve daha birçok işlemde kefil, olmazsa olmaz şartlardandır. Günümüzde bile buna ne kadar ihtiyaç duyulduğu düşünülecek olursa XVI. yüzyıl için önemi daha iyi anlaşılabacaktır. İncelenen örneklerle göre kefiller genellikle aile fertleri veya aynı mahallede yaşayanlardır. Bazı durumlarda köyün papazı veya kethüdası da kefil olmuştur. Mesela Beşiktaş'ta sakin Miri Çelebi b. Abdullah, Maçuka'dan Kara Nikola'ya verdiği borca kefil-i mal olan Kethüda İstimad v. Dimitri'den alacağı meblağı tam olarak tahsil etmiştir.⁶⁸⁹ Beşiktaş papazının hizmetinde olan Yorgi'ye papaz kefil olmuştur.⁶⁹⁰

⁶⁸³ BŞS, 2, 3a, 2.

⁶⁸⁴ BŞS, 7, 43a, 4.

⁶⁸⁵ BŞS, 7, 156b, 1.

⁶⁸⁶ BŞS, 15, 7a, 7.

⁶⁸⁷ “Bir şeyi bir şeye eklemek” anlamına gelen kefâletin ıstılahi manası “Bir şeyin istenmesi hususunda kendi sorumluluğunu başkasına ekleyerek onun hakkında lazım gelen mutalebe hakkını kendisi de iltizam ve taahhüt etmektir.” Bir kişiyi mahkemeye getirmek veya teslim etmeye “kefâlet bi'n-nefs” denirken, bir mal ve ya borca kefil olmaya “kefâlet bi'l-mal” adı verilmektedir. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 301. Kayıtlarda her iki kefâlet türüne de rastlanılmıştır.

⁶⁸⁸ Tahsin Özcan, “Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefâlet Sistemi,” *Marife (Bilimsel Birikim)*1 (Bahar 2001) s. 133.

⁶⁸⁹ BŞS, 2, 35a, 1.

Beşiktaş zaiminin talebiyle Danyal b. Yahuda ve İsrail b. İsak, İsrail b. Musa ve Musa b. İbrahim'e kefil olmuşlardır.⁶⁹¹ Kefilin getirilmediği durumlarda kişi hapse girmeyi göze almaktaydı. Örneğin 896 akçe borcu olduğu için hapiste olan Yani'ye Kuruçeşme'den Lebot v. Yorgi kefil bi'l-mal olmuştur.⁶⁹² Müslümanların gayrimüslimlere kefil olduğu birçok dava olmuştur. Bu durum bazen eski eşine, bazen komşu ve arkadaşına kefil olmuş davalarda görülmekteydi.

Eski eşi olsa da farklı dine müntesip kişiler arasında ilişkinin devam ettiği şu kefâlet kaydından bellidir: Ahmed Çelebi b. Kasım, eski kocası olan Yorgi'ye kefil-i mâl olan Nisa bt. Abdullah'ı dava etmiş ve 2000 akçeyi Nisa'dan alıp davayı ibra ve iskat etmiştir. Yorgi daha sonra mahkemeye gelip borcun kendisine ait olduğunu ve ne zaman ödemeye kadir olursa ödeyeceğini ikrar etmiştir.⁶⁹³ Müslümanlar bazen ferdi olarak bazen başka bir gayrimüslimle de kefil olabilmişlerdir. Müslümanlar bazen de kefil lazım olduğunda kefil olacaklarını bildirmişlerdir. Mesela Beşiktaş'tan Marola bt. Manol, Dimitri b. Manol için kefil lazım olduğunda Hamza b. Mehmed ve Mehmed b. Abdullah kefil olabileceklerini ikrar etmişlerdir.⁶⁹⁴

Kefillerin birbirine yakın olması kefillikte etkili olduğu gibi tanıdık birileri olması da etkili olmuştur. İstanbul'da sakin olan Yani b. Kostantin'in nefis-i Galata'da sakin Dimitri b. Nikola için kefil talep ettiğinde Beşiktaş'tan Kubad b. Kasım'ın "kefil bi'n-nefis olup vakt-i mütâlebede ihzârına mültezim olması" -sadece kişinin şahsına kefil olup mahkemede talep edildiğinde mahkemeye getirilme görevini üstlenmesi- böyle bir ilişkiyi akla getirmektedir.⁶⁹⁵ Kınalıada sakinlerinden Venc? v. Manol adlı zimmînin Mehmed Bey ibn Abdullah'a olan 2000 akçelik borcu için kaynanası Tomay bt. Yani, kardeşi Mihal v. Manol ve Katarina bt. Dimitri Palakon kefil bi'l-mal olurlarken, Katarina'nın kardeşi Mustafa b. Abdullah kefil bi'n-nefis olmuştur.⁶⁹⁶

⁶⁹⁰ BŞS, 5, 6b, 7.

⁶⁹¹ BŞS, 3, 58b, 4.

⁶⁹² BŞS, 2, 25a, 2.

⁶⁹³ BŞS, 4, 25b, 1.

⁶⁹⁴ BŞS, 5, 10a, 1.

⁶⁹⁵ BŞS, 5, 18b, 2; bkz. Ekler 2, belge 12.

⁶⁹⁶ BŞS, 7, 32b, 1.

3. 1. 3. Vekâlet⁶⁹⁷

“Bir kişinin kendi yapabileceği işi başkasına devretmesi, onu kendi yerine ikame etmesi” anlamına gelen vekâlet, sadece bir hususta olduğu gibi tüm davaları kapsayacak şekilde de olabilmektedir. Mesela Zanbele bt. Marko, Nasuh Bey b. Abdullah’ı sadece evini satması için vekil kılmıştır.⁶⁹⁸ İstapoz v. Kerpakoz ise Teodor v. Yorgi’yi bütün davalarına vekil-i mutlak etmiştir.⁶⁹⁹ Gayrimüslim kadınlar mahkemedeki tüm işlemlerini kendileri yürütmekle beraber bazen de ya aile fertlerinden ya da hemcinslerinden birini vekil etmişlerdir. Zoya bt. Yorgi Beşiktaş’taki evini satması için Coğane bt. Yani’yi vekil etmiştir.⁷⁰⁰ Vekilin kefil gibi yakın birilerden seçildiğini şu mülk kaydı da doğrulamaktadır: Yani b. Françesko’nun Beşiktaş’taki evini satması için vekil kıldığı Papa Dimitri b. Yani, Yani ile yan yana oturmaktadır ve muhtemelen baba-oğul ilişkisi bulunmaktadır.⁷⁰¹ Farklı dine ait gayrimüslimler arasında da vekillik söz konusu olmuştur. Dimitri, Lika ile olan davasına Yahudi Danyal’ı vekil etmiştir.⁷⁰²

Müslümanların gayrimüslimlere vekil olduğu davalar, farklı gayrimüslim topluluklarının birbirine vekil olduğu davalardan fazladır. Zenabye bt. Luka, Hasan b. Abdullah’ı,⁷⁰³ Beşiktaş’tan Dökine bt. Manol, Murad b. Abdullah’ı,⁷⁰⁴ Karagöz v. Mihal kapudan oğlu demekle maruf kimsedeki borcunu alması için Muhzır Pervane b. Abdullah’ı vekil kılmıştır.⁷⁰⁵ Yani’nin Hacı Ramazan b. Abdullah’da olan alacağı için Hüsrev b. Abdullah vekil-i şer‘ olmuştur.⁷⁰⁶ Beşiktaş’ta mütemekkin olup ticarete giden Dimitri b. Yorgi “ticarete gider ve bir yıla gelmez isem bazı kişilere olan borcuma karşılık evimi ve bağımı satın” diye mahmiyye-i İstanbul’da mütemekkin el-hac Hasan b. Yusuf’u vekil kılmış ve Hasan bunun için şahitlerle mahkemeye başvurmuştur.⁷⁰⁷ Daha sonra Hacı Şaban b. Abdullah, Dimitri’de olan 26100 akçelik borcuna karşılık Beşiktaş’taki mülkü rehin koyduğunu söylemiş, vekil Hasan bunu inkâr etse de Şaban

⁶⁹⁷ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 601.

⁶⁹⁸ BŞS, 7, 153a, 2.

⁶⁹⁹ BŞS, 2, 24b, 2.

⁷⁰⁰ BŞS, 2, 46b, 1; BŞS, 9, 8b, 1.

⁷⁰¹ BŞS, 3, 87a, 2.

⁷⁰² BŞS, 7, 17a, 2.

⁷⁰³ BŞS, 2, 17a, 4.

⁷⁰⁴ BŞS, 2, 24b, 1.

⁷⁰⁵ BŞS, 7, 140a, 3.

⁷⁰⁶ BŞS, 2, 26b, 3.

⁷⁰⁷ BŞS, 3, 23b, 3.

şahitlerle durumu ispat etmiştir.⁷⁰⁸ Vekil Hasan başka bir davada zaruret-i deyn için Dimitri'nin evini Mustafa Çavuş'a satmış ve evin bahasını aldığına dair Beşiktaş Camii müezzini Mustafa b. Resul ile İbrahim b. Mehmed kefil olmuşlardır.⁷⁰⁹

Vekil olan kişi müvekkilinin hakkını korumak zorunda olduğu için bunun gereğini de yerine getirmek zorundadır. Buna dair bir örnek Tatavla'dandır. Beşiktaş'ta Beytül-mâl-ı ammeye amil olan Mustafa b. Hasan "karye-i Tatavla keferesinden" France bt. Papa Dimitri'nin vekili olan Mehmed Çelebi b. İbrahim mahzarında France'nin Fundalık'taki bağının varisi olmadan ölen levendin olduğunu bu yüzden Beytül-mâl'e ait olduğunu iddia etmiştir. Vekil Mehmed bağın yıllardan beri France tarafından kullanıldığını ve buna dair fetva alındığını Müslüman şahitlerle ispatlamıştır.⁷¹⁰

Bir gayrimüslimin Müslümanın vekili olduğuna dair örnekler de bulunmaktadır. Yahya Efendi Mahallesi'nde sakin olan Hünkar reislerinden Cenevizli Mustafa b. Abdullah'ın küçük oğlu Sefer'e bıraktığı mallar için annesi Vespina bt. Françeşko'yu,⁷¹¹ Murad Ağa b. Abdullah da Efenc asıllı kölesi Savan v. Şemen adlı kölesini satması için Menas v. İbsay'ı vekil kılmıştır.⁷¹²

3. 1. 4. Mîrâs ve Vasîlik

Gerek gayrimüslimlerin kendi aralarında gerekse Müslümanlarla giriştikleri bir ilişki türü de vasîliktir.⁷¹³ Vasî, "Bir kimsenin mallarında veya çocukların işlerinde tasarruf etmek üzere tayin edilen kimsedir." Vasîyy-i muhtar, "Bir kimse tarafından vefatını müteakip terekesi veya diğer işlerinde tasarruf etmek üzere tayin olunan vasîdir." Vasîyy-i mansub, "Bir kimsenin herhangi bir husus için hakim tarafından nasb ve tayin olunan vasîdir. Nâzır ise "Vasînin yapacağı tasarruflara nezarette bulunmak üzere mûsi veya hakim tarafından tayin olunan kişidir." Vasîyy-i muhtar ile ilgili olarak şu örnek

⁷⁰⁸ BŞS, 3, 24a, 1.

⁷⁰⁹ BŞS, 3, 26b, 1.

⁷¹⁰ BŞS, 8, 5a, 6.

⁷¹¹ BŞS, 7, 118b, 1.

⁷¹² BŞS, 9, 52a, 3.

⁷¹³ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, V, s. 116.

gösterilebilir: Müteveffa Yani Folori adlı zimmî, Yorgi v. Yani adlı zimmîyi vasîyy-i muhtar etmiş ve bu duruma Todori v. Yorgi ile Todori v. Mihal şahitlik etmişlerdir.⁷¹⁴

İslam hukukunda özellikle çocukların, yetimlerin mallarının korunmasına özen gösterilmiş, çocuklar büluğa erişince malları teslim edilmiş ve vasîlerin haksızlık yapma ihtimallerine karşı üzerlerine bir de nâzır atanmıştır. Ortaköy’de ölen Şeropi v. Dimitri’nin küçük oğlu Dimitri’ye intikal eden “emvâlini hıfz ve ahvâlini zabt” için mahkemede vasî olarak atanan Yani v. Kosta’nın üzerine Apostol v. Dimitri nazır tayin edilmiştir. Yani’nin görevlerini yerine getirmediği hatta kötüye kullandığı Apostol’un dava açmasından bellidir. Apostol, kardeşi Şeropi’nin hayattayken 9000 akçe verdiğini ve bunu talep ettiğinde Yani inkâr yolunu seçmiş, şahitlerin şehâdetiyle 9000 akçe yetime hükmolunmuştur.⁷¹⁵ Bazı durumlarda vasî ile nâzır aynı anda tayin edilmiştir. Luka’nın “eytâm-ı sığârını korumak için” Nikola v. Todori, malını korumak için Dimo v. Yani nâzır olmuştur.⁷¹⁶ Yetimler için davalarda kullanılan ifadeler “eytâmın küçük olup malların muhâfazâsına kâdir olamadıkları” veya “mâl-i mevrûselerini gözetmeğe kâdir olamadıkları” şeklindedir.

Gayrimüslimler mîrâstan kendi haklarına düşen paylarını alabilmek veya mîrâsın adil bir şekilde paylaşılması için sık sık Osmanlı mahkemelerine başvurmuşlardır. Bunda mîrâs hususunda ailede çıkan anlaşmazlığın mahkemede çözülebileceğine olan inançları etkili olmuştur. Bu yüzden genellikle mahkemeye tüm aile fertleriyle gelmişlerdir. Mesela Maçuka’dan Yani v. Dimitri, kardeşi Yorgi ve annesi Mariya ile mahkemeye gelmiş ve “babasından intikâl eden hakkı ne ise” bunu talep etmiş ve 2000 akçe almıştır.⁷¹⁷ İslam hukukunda erkeğe kalan mîrâs kadına kalanın iki katı olduğu halde incelenen 74 gayrimüslim terekesinden 2 tanesinde mîrâs, kız ve erkek çocuklara⁷¹⁸ bir tanesinde ise ölen kadının annesi, eşi ve çocukları arasında eşit olarak paylaştırılmıştır.⁷¹⁹

⁷¹⁴ BŞS, 3, 15a, 3.

⁷¹⁵ BŞS, 10, 50b, 4 ve 51a, 1.

⁷¹⁶ BŞS, 7, 154b, 2.

⁷¹⁷ BŞS, 2, 29a, 1; BŞS, 2, 39a, 4.

⁷¹⁸ BŞS, 4, 62b, 2; bkz. Ekler 1, 18. tereke; BŞS, 10, 37a, 2; bkz. Ekler 1, 40. tereke.

⁷¹⁹ BŞS, 17, 94a, 4; bkz. Ekler 1, 61. tereke.

Mîrâstan geriye kalanlar yani tereke gayrimenkul ve para olduğu gibi küçük bir ev eşyası veya şarap da olabiliyor ve bunların talebi için varisler birbirlerine dava açabiliyorlardı. Beşiktaş'tan Dimitri b. Kosta kardeşi Yorgi'nin muhallefâtından kendisine intikal eden 50 filori, 10 gümüş kadeh ve bir maşrapanın yeğeni Arati bt. Yorgi'de olduğu, kadehleri ve 20 filoriyi almasına rağmen 30 filori ve maşrapayı talep için mahkemeye müracaat etmiştir.⁷²⁰ Aynı şekilde Beşiktaş'tan Zabya bt. Andrey a "babasından irs-i şer' ile intikâl eden" 1763 akçesini almak için annesi Markolina'yı dava etmiş, annesi 4 sikke altın verip ibra ve iskat ettiğini söylese de şahitler Zabya'nın haklı olduğuna şahitlik etmişlerdir.⁷²¹ Tatavla'da ölen Kosta b. İstimad'ın zevcesinden kendisine intikal eden hisse mukabelesinde kaynanası Mariya bt. Anton'dan 65 medre şarap almıştır.⁷²²

Gayrimüslimler kimi zamanlarda da muhallefâtta yer alan bir mülkün ölene değil varise ait olduğu ispat etmeye çalışmışlardır. Akıntıburnu'nda ölen Yani v. Nomko'nun zevcesi Eleni bt. Manol bu köydeki bağların kendisine ait olduğunu, ölen kocasının dahli olmadığını oğullarıyla ispat etmiştir.⁷²³

"Kânûn-i pâdişâhîye" göre 10000 akçeye kadar olan muhallefâtlar varislere, varis yoksa ve kalan miktar 10000 akçeden fazla ise Beytûlmâl'e kalmaktaydı.⁷²⁴ Şayet varis çıkacak ve bunu şahitlerle ispatlayacak olursa mallar varise iade edilirdi. Gayrimüslimler mîrâs hukukunun tüm inceliklerini bildikleri için ileride çıkabilecek sorunları düşünerek kadıdan hüccet almayı da ihmal etmemişlerdir. Bununla ilgili 1566 tarihli bir davada Kuruçeşme'den Tranoz b. Nikola'nın muhallefâtına ve eşinin hissesine Beytûlmâl-i ammenin mültezimi Cafer tarafından el konulmak istemiş, Erine hüccet gösterince hissesini alabilmiştir.⁷²⁵ Beytûlmâlcilerin metrukata dâhil olmalarının daha sonra yasaklandığı 1576 tarihli bir emr-i şeriften anlaşılmaktadır. Sakızlı zimmîler

⁷²⁰ BŞS, 2, 42b, 4.

⁷²¹ BŞS, 3, 11a, 4; BŞS, 4, 62b, 1.

⁷²² BŞS, 4, 55b, 1.

⁷²³ BŞS, 7, 76b, 4.

⁷²⁴ BŞS, 5, 22b, 2.

⁷²⁵ BŞS, 5, 22b, 1.

için gönderilen emre göre biri öldüğünde “metrukâtına beytûlmâlci dahl etmeye deyü mastûr iken ana mügâyir dahl olduğu” bildirilmiş ve emir gönderilmiştir.⁷²⁶

Gayrimüslimlerin Beytûlmâl’e kalan muhallelfatları alabilmek için zaman zaman kayıtlarda “falancanın oğluyum, kardeşiyim, amcası oğluyum” diye mahkemede ikrarda bulundukları ve bunun şahitlerle ispat edildiği durumlar olmuştur. Seven v. Dede ve Kiro v. Dede ölen Petro’nun anne baba bir kardeşleri olduğu gerekçesiyle muhallelfâtı talep etmiş ve durum şahitlerce doğrulanınca muhallelfât onlara hükmolunmuştur.⁷²⁷ Beşiktaş’a tabi Yeniköy’de ölen Kayapenkoz b. Todoro’nun bilinen varisleri olmadığı için muhallelfâtı Beytûlmâl-i amme emini olan Mustafa Çavuş almıştır. Daha sonra ölen kişinin Sürmene kazası Zahora adlı köydeki halası ile onun oğlu gelmiş ve muhallelfât bu kişilere teslim edilmiştir.⁷²⁸

Vasî ve nâzır tayininde genellikle aile üyelerinden birinin tayin edildiği vaki ise de Müslümanlar arasından da vasî atandığı görülmüştür. Beşiktaş mahkeme kayıtlarında gayrimüslimlere neden Müslüman vasî tayin edildiğine dair bir ibare bulunmazken aile içinde bu görevi yapmaya layık kimseler mi bulunmuyor yoksa ailenin kendi tercihiyle mi alakalıdır soruları cevap beklemektedir.

Akıntıburnu’nda fevt olan Todori’nin eytâm-ı sığârı için “sâhibü’s-saâdet Behram Kethüda” tayin edilmiş ve kimsenin buna mani olmaması tenbih edilmiştir.⁷²⁹ Fevt olan Tenas b. Todori’nin evladından bir kızı ve bir oğluna kalan arazi Hassa mimarlarından Mustafa b. Ahmed tarafından ölçülüp pay edilmiştir.⁷³⁰

İslam hukukuna göre vasîlerin bazı sorumlulukları vardır ki; bunlar vasîsi olduğu kişinin malını koruma, hukuk ve örf'e göre davranma, gerekli tedbirleri alma ve gerekeni yapmalarıdır.⁷³¹ Vasîlik yetimin malını bûluğa erişinceye kadar koruyup gözetlemeyi de içerdiği için vasî bundan sorumludur ve gereğini yerine getirmek zorundadır. Yani’nin “eytâm-ı sığârlarına” vasî olan Şaban Beşe b. Yusuf yetimlerin iki sikkelik borcu için evlerini Gülfem Hatun Vakfı’na iki sikke altına satmış ve 100 akçe

⁷²⁶ BŞS, 9, 57a, 1.

⁷²⁷ BŞS, 9, 49a, 1.

⁷²⁸ BŞS, 5, 19a, 5.

⁷²⁹ BŞS, 2, 17a, 6.

⁷³⁰ BŞS, 7, 16b, 1.

⁷³¹ Ali Bardakoğlu, “Vesâyet,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, XLIII, 68.

icareye almıştır.⁷³² Kuruçeşme'den müteveffa Yani'nin eytâm-ı sağıresine vasî tayin edilen Solak Hasan, Yani'nin hayatteyken Doğa v. Kosta'ya verdiği borcun yetimlere ait olduğu için borcu Doğa'dan talep etmiştir.⁷³³ Aynı dava ile ilgili olarak Yani v. Lev, Yani'nin sermayesi olan 14 filori ve 56 akçeyi Yani'nin eşi Erkinet bt. Manol'e verdiğini söylemiş ve Erkinet bunu inkâr etmiştir. Vasî Hasan da bu parayı yetim için talep etmiştir.⁷³⁴ Müteveffa Bertadan adlı zimmînin yetimi Nikola'ya vasî olan Mehmed Çelebi b. Ali, yetime kalan 10 altını Bertadan'ın karısından istemiş, karısı ise kendisine bağışlandığını belirtmiştir.⁷³⁵ Arnavutköy'den Kali bt. Pavlo, Paskuni v. Sori'nin yetimlerine vasî olan Murad Bey b. Abdullah'a Yenihisar'daki bağını rehin koymuştur.⁷³⁶ Sebkoyoz v. Saven adlı sağıre, fahrü'l-akran Mehmed Çelebi b. İbrahim vasî olmuştur.⁷³⁷

3. 2. SOSYAL İLİŞKİLER

3. 2. 1. Hîbe, Emânet ve Rehin

Beşiktaş mahkeme kayıtlarında hîbeye dair çok fazla kayıt bulunmasa da alınan borca karşılık emânet ve rehin koyma hadiseleri hemen her kesimin başvurduğu yöntemlerden olmuştur. Hîbeye dair mahkeme kayıtlarına yansımış hem gayrimüslimler hem de gayrimüslimlerle Müslümanların arasında birkaç örnek bulunmaktadır. Yani v. Petro müteveffa kardeşi Sinan b. Petro'dan kendisine intikal eden hisse-i şer'isini yeğenleri Ezmeran ve Asubet bt. Sinan'a hîbe ederken kızların annesi Teodora da hakkını kızlarına hîbe etmiştir.⁷³⁸

Gayrimüslimler zaman zaman mahkemeye gelip mallarını çocuklarına hîbe etme yolunu seçmişlerdir. Mesela Dimitri v. Pavlo "hâl-i hayatta ve kemâl-i sıhatte" iken Akıntıburnu'ndaki menziline ve Söğütlü'deki bağın yarısını kızı Levkana'ya, bağın

⁷³² BŞS, 3, 28a, 2.

⁷³³ BŞS, 2, 22b, 3.

⁷³⁴ BŞS, 2, 24b, 2.

⁷³⁵ BŞS, 7, 118a, 4.

⁷³⁶ BŞS, 7, 122b, 1.

⁷³⁷ BŞS, 9, 22b, 2.

⁷³⁸ BŞS, 10, 65a, 4 ve 5.

diğer yarısını ve Akıntıburnu'ndaki samanlık ve çayırını torunu Todorî'ye, Akıntıburnu'ndaki diğer bir evi ve bağını diğer kızı Sandiye'ye hîbe etmiştir.⁷³⁹

Mahkeme kayıtlarında hîbe ile ilgili tek bir dava olsa da Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki ilişkinin boyutu açısından önem arz etmektedir. Luka v. Papa'ya 11 sikke tam vezinli altın veren Resul b. Ivaz, 5 altınını almış 6 altınını ise Luka'ya hîbe etmiştir.⁷⁴⁰

Farklı dinden insanlar arasında cereyan eden emânet ilişkisi, insanların birbirlerini nasıl gördüğüne dair önemli bilgiler içermektedir. Emânetin temelini teşkil eden güven unsurunun din, mezhep, cinsiyet farkı gözetmeksizin toplumda tesis edilmiş olması oldukça anlamlıdır. Örneğin Beşiktaş'tan Yusuf b. Abdullah, Nikola v. Yorgi'ye 12 filori emânet etmiş ve vakti geldiğinde bunu talep etmiştir.⁷⁴¹ Kiracı olan Mehmed Çelebi'nin oturduğu ev tahliye edildiğinde eşyaları Beşiktaş'ta sakin Paşmakçı Nikola'ya emânet edilmiştir.⁷⁴²

Emânet edilen şeyin zayi olduğu durumlar da olmuştur. Terzi Nikola v. Kosta, Mevlana Mustafa Çelebi'nin hasekisi için dikilecek bir mor donla siyah boyama iskarlet çukasını emânet koyduğu yerde zayi etmiştir. Bunlar olağan hadiselerdir ve taraflar bir husumet doğmaması için 200 akçeye sulh olmuşlardır.⁷⁴³

Gayrimüslimlerin birbirlerine emânet ettikleri mallar bir fıçı şarap, ev eşyası, kıyafet olduğu gibi hayvan da olabiliyordu. Andrey a. Nikola, Yani b. Tofa'ya emânet ettiği bargir ve kuzuları aldığını beyan etmiştir.⁷⁴⁴ Kimileri de emânet edilen malları inkâr etme yolunu seçmiştir. Haroşva? bt. Yani, Yakomina bt. Yani'ye emânet ettiği bir atlas fistan, bir çini ve bir gömleği istediğinde Yakomina bunu şahitlerle inkâr ettiği halde daha sonra esbapları getirip Haroşva'ya teslim etmiştir.⁷⁴⁵ Akıntıburnu'ndan Dimitri v. Yorgi, Tani v. Todorî'ye bir fıçı şarap emânet etmiş, Yani bunu inkâr ettiği

⁷³⁹ BŞS, 7, 73a, 6, 7 ve 73b, 1-4, 6.

⁷⁴⁰ BŞS, 10, 69a, 5; bkz. Ekler 2, belge 11.

⁷⁴¹ BŞS, 2, 22a, 1.

⁷⁴² BŞS, 8, 2a, 1.

⁷⁴³ BŞS, 3, 22b, 4.

⁷⁴⁴ BŞS, 2, 43a, 2.

⁷⁴⁵ BŞS, 2, 52b, 1 ve 2.

için İncil ile yemin etmiştir.⁷⁴⁶ Kuruçeşme'den Yani'nin aynı köydeki Nikola v. Mihal'e emânet ettiği 62 sikke filori ve bir gök destimali vermekte inat ve inkâr etmesi üzerine Hasan, Kosta ve Nikola Yani lehine şahitlik etmiştir.⁷⁴⁷ Yorgi v. Yani Kosta'ya 150 akçeye emânete koyduğu siyah çukayı almış ve davadan feragat etmiştir.⁷⁴⁸

XVI. yüzyılda borç karşılığında rehin bırakma hadiseleri Müslim-gayrimüslim farkı gözetilmeksizin toplumun her kesimi için geçerli olan yaygın bir uygulamaydı. Alınan borca karşılık ev eşyaları bırakıldığı gibi gayrimenkuller de rehin bırakılıyor ve borcun ödenmemesi durumunda ev satışa çıkarılıyor veya borca karşılık veriliyordu. Maçuka'dan Kara Nikola b. Osed, Kara İstimat b. Papa Manol'den 7000 nükut almış ve borcunu ödeyemezse evini borcuna karşılık alması şerhini düşmüştür.⁷⁴⁹ Todori b. Dimo, Aleksandra bt. Nikola'dan aldığı 2 altın için bir ferace ve bir kakya rehin koymuş, rehini alıp borcunun baki olduğunu ikrar etmiştir.⁷⁵⁰ Mihal ise ekmek borcuna karşılık esbabını rehin koymuştur.⁷⁵¹

Piri b. Halil'in Todori adlı zimmîye rehin koyduğu lacivert çuka zayi olmuş ve değerinin 2 sikke altın olduğuna Müslümanlar şehâdet etmişlerdir.⁷⁵² Maçuka'dan Kosta v. Manol Beşiktaş'ta sakin Murad Bey'e olan borcu için karısının Maçuka'daki evini rehin koymuştur.⁷⁵³ Maçuka'dan Mihal v. Kosta, Şuca Bey Evkafı'ndan aldığı mal ve koyunlar için Maçuka'daki fevkani ve tahtani dört ocaklı menzilini rehin koymuştur.⁷⁵⁴ Beşiktaş'ta Terzi Petro v. Dimitri, Hasan b. Mehmed'e karzdan 1000 akçe ve çuka bahasından 100 akçe borcu için evini rehin koymuştur.⁷⁵⁵ Acemioğlan taifesinden Mehmed b. Abdullah, Dimitri v. Pandezi'ye rehin koyduğu 2 sikke altın ve bir altın halhalı istediğinde Dimitri bunu inkâr etmiş bunun üzerine Mehmed b. Hızır ve zimmîlerden Harif, Mehmed lehine şehâdetle bulunmuşlardır.⁷⁵⁶ Hamr Emîni Nasuh Bey tarafından Yasef b. Abdullah, Avraham b. Yasef'de 22000 akçe olduğunu

⁷⁴⁶ BŞS, 2, 22a, 3.

⁷⁴⁷ BŞS, 10, 87b, 1.

⁷⁴⁸ BŞS, 5, 6a, 5.

⁷⁴⁹ BŞS, 2, 71b, 3.

⁷⁵⁰ BŞS, 4, 42a, 1.

⁷⁵¹ BŞS, 9, 58a, 4.

⁷⁵² BŞS, 3, 16a, 3.

⁷⁵³ BŞS, 8, 1b, 3.

⁷⁵⁴ BŞS, 2, 29b, 1.

⁷⁵⁵ BŞS, 8, 3a, 5.

⁷⁵⁶ BŞS, 10, 16a, 3.

söylediğinde Avraham edaya kadir olmadığını belirtmiş, Avraham'ın 6 kantar demirinin 75 vukiyyesi, 50 parça Yahudi kitabı ve 3 tane tülbenti borcuna karşılık rehin alınmıştır. Avraham kalan miktarı kudreti yettiğinde eda edeceğini beyan etmiştir.⁷⁵⁷

Rehin ilişkilerinde oldukça dikkat çekici örnek 1600 tarihli kayıtlara yansımış olan bir manastırın rehin bırakılması hadisesidir. Kıbrıs Lefkara kazasına tabi Efsis Manastırı'nda piskopos olan Yakamo adlı rahip, Cafer Ağa ibn Mustafa'dan aldığı 20000 Osmânî karşılığında manastırını tevabi ve levahıkıyla, etrafındaki zeytin ağaçlarını, bağlarını, dört çiftliği ve öküzlerini rehin bırakmıştır.⁷⁵⁸

3. 2. 2. Komşuluk İlişkileri

Kimi zaman aynı mahallede yan yana kimi zaman farklı mahallelerde oturan Müslümanlar ile gayrimüslimler kendi dindaşlarıyla nasıl bir ilişki içerisindeyse aynı ilişkiye tabi olmuşlardır. Taraflar bazen dostça bir ilişkiye girerlerken bazen sürtüşmeler ve kavgalar yaşamışlardır. Fakat umumu ilgilendiren bir durumda ortak bir duruş sergilemekten de geri durmamışlardır. Özellikle meyhanelerin yoğun olarak bulunduğu Beşiktaş'ta mahkemeye sık sık bu türden davalar intikal etmiştir. Örneğin “Müslümanlar, kâfirler ve Yahudiler” Karagöz adlı acemioğlan için “yaramazdır gice gündüz şekâvet üzeredir bize yaramazdır” deyip ortak şikayetlerini yapmışlardır.⁷⁵⁹ Benzer bir olay da Kuruçeşme'de meydana gelmiştir. Burada sakin Müslüman ve Yahudiler, Kosta ve zevcesi Eleni'nin evlerine gece gündüz namahremlerin gelip zina ettikleri, kavga ve savaşırsız bir gün geçirmedikleri için korktukları ve mütezarrır oldukları gerekçesiyle şikayetçi olmuşlardır.⁷⁶⁰ Bu örneklerde görüldüğü üzere Osmanlı mahallesi “Cemaat tarzında bir yaşama ve ictimai ilişki şekillerine sahip olup, birbiri ile yekvücut olmuş, aynı ortak kaderi paylaşan, ortak hakları ve sorumlulukları bulunan bir topluluktur.”⁷⁶¹

⁷⁵⁷ BŞS, 10, 54a, 2.

⁷⁵⁸ BŞS, 26, 50b, 3.

⁷⁵⁹ BŞS, 21, 5b, 5.

⁷⁶⁰ BŞS, 7, 117b, 2.

⁷⁶¹ Tahsin Özcan, “Osmanlı Mahallesi,” s. 129.

Toplumun ahlaksız olarak kabul ettiği davranışlar içinde olan kişiler Müslümanlar tarafından istenmediği gibi gayrimüslimler tarafından da istenmemektedir. Sorun mahalleyle ilgili olunca zararı herkese dokunabilir veya mahallenin huzurunu kaçırabilir diye mahalle sakinlerince beraber mahkemeye gidilmiştir. Ortaköy sakinlerinden Mehmed Çelebi b. Ramazan, Kosta Yorgi, Hüseyin Beşe, Davud Beşe, Yani, Kosta ve Manol Andrey ve diğerleri, Kiryako adlı zimmînin yaramaz olduğu gerekçesiyle mahalleden çıkartılmasını istemişlerdir. Kiryako'ya Ortaköy'den olmayıp “yaban olduğu için” –farklı bir mahalle/köye tabi olduğu için- mahalleden çıkartılması tenbih olunmuştur.⁷⁶² Mahalle halkı ahlaksız kadınlara da tahammül edemeyip “ya o dursun ya da biz gidelim” diye kati duruşlarını belirtmişlerdir.

Ahlaka mügayir davranışlarda aynı hassasiyeti gösteren Müslüman ve gayrimüslimlerin, düğün veya panayır gibi toplu kutlamalarda birbirlerine set çekmedikleri hatta birbirlerinin eğlencelerine gittikleri şu kayıtlardan anlaşılmaktadır: Galata haricinde subaşı olan Kara Ali nam subaşı, Aişe bt. Abdullah'ı ve Ayni bt. Abdullah'ı sabah namazı vaktinde Tatavla'dan Angelos adlı zimmînin evinde namahrem “kâfirlerle” bulduğu gerekçesiyle mahkemeye getirmiştir. Kadınlar ise mezkur zimmînin evinde düğün olduğu ve düğüne gittiklerini, yatsı vakti evlerine gelemedikleri için Angelos'un evinde kaldıklarını beyan etmişlerdir.⁷⁶³

Gayrimüslimlere helal olan içkinin çok fazla tüketildiği bir mekan olan meyhanelerin kendileri için de bir sorun teşkil ettiği ve Müslümanlarla ittifak edip cami etrafındaki meyhanelerin kaldırılması yönünde cerimeye razı olmaları aynı mahalleyi/köyü paylaşan insanların uyum içerisinde yaşama isteğinden başkası değildir. Nitekim Sinan Paşa Camii etrafında ihdas edilen meyhanelerin kaldırılması yönünde bir ferman olduğu halde kalkmadığı, şarap satılıp nâmahrem kişilerle meclisler kurulması cami cemaati ve diğer Müslümanları rahatsız etmiştir. Bunun üzerine Müslümanlar Beşiktaş'ın meyhanecilerini ve “sâir keferelerini” mahkemeye getirerek şu istekte bulunmuşlardır: “Aranızda meyhâne olmasın ve hamr satıp nâ-mahrem kimesneler ile meclis etmeyiniz hemân kendinize kifâyet mikdârı hamrınız olsun.” Karye keferesi aralarında meyhane olmasını istemediklerini çünkü bunun “ümmü'l-cinâyet” olduğunu

⁷⁶² BŞS, 17, 31b, 3.

⁷⁶³ BŞS, 4, 43a, 4.

söylemişler ve karye halkının ittifakıyla meyhanelerin kaldırılmasına, kendilerine yetecek miktarda şarap fıçılarını belirlenen kişilerin marifetiyle nöbetleşe açacaklarına, başkalarına satmayacaklarına ve buna muhalefet edenlere yüz değnek ve beş yüz akçe cerime alacaklarına dair hüküm verilmiştir.⁷⁶⁴

Aynı mahalleyi paylaşan insanların zaman zaman ev anlaşmazlıklarına girdikleri kayıtlara yansımıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Beşiktaş ve havalisinde oturan gayrimüslimlerin gerek kendi aralarında gerekse Müslümanlarla yaşadıkları ev anlaşmazlıklarının temelinde ya eve verilen zarar, ya tarik-i amma –herkesin kullandığı yol- engel olma ya da mahremiyet kaygısı bulunmaktadır. Bir ev yapılırken belli kıstaslar olurdu. Bunlar yeni yapılacak evin diğer bir evin avlusuna bakmaması, insanların geçişini engellememesi ve başka bir evin manzarasını bozmamasıdır.⁷⁶⁵ Burada din farkının önemli olmadığını gösterme adına farklı kesimden örneklere yer verilecektir. 1560 tarihli kayıta Akıntıburnu’ndan Manol v. Nikola, Nikola v. Duka’nın yaptırdığı evin kendi duvarına bitişik olup zarar verdiği gerekçesiyle mahkemeye başvurmuştur. Çıkan tartışma üzerine Hassa mimarlarından Mimarbaşı Sinan Ağa marifetiyle Usta Kasım gözlem yapmış ve iki duvar arasının dört parmak olması gerektiğini belirtmiştir. Nikola’ya ise diğer evin oluğunun taban üzerinden taşıdığı için tenbih olunmuş ve tenbihi kabul ve razı olmuştur.⁷⁶⁶ Tatavla’da sakin Sultana bt. Luka ve zevci Mihal v. Kosta, komşuları Onyo bt. Nikola ve zevci Kara İstimad ile ev konusunda anlaşmazlık yaşamış ve Mimar Hayreddin, İstimad’ın yaptığı iç duvarın diğer eve zarar verdiğini tespit etmiştir. Onyo ve Sultana daha sonra ev konusunda anlaşmaya varmışlardır.⁷⁶⁷ Yorgi v. Yani, evi üzerine sundurma yapmak istediğinde Kısato v. Yani zarar verir diye karşı çıkmış yapılan tetkiklerle herhangi bir zararın olmadığı tespit edilmiştir. Mahkemede ev veya sundurma yapılmasına kimsenin mani olmamasına, tayin haddi için bir kazık çakılmasına ve Yorgi’nin bu haddi aştığı takdirde yapılmasına mani olunmasına dair hüküm çıkmıştır.⁷⁶⁸ Beşiktaş’taki zimmîlerin Franci bt. Dimitri adlı zimmîyenin daha önce yapılmış evlerinin önüne sundurma yaptığı ve

⁷⁶⁴ BŞS, 2, 21b, 2.

⁷⁶⁵ Yunus Uğur, Şehirler ve Şehirleşme,” *Osmanlı İmparatorluğu’nda Çevre ve Şehir*, İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2015, s. 311.

⁷⁶⁶ BŞS, 2, 55a, 2, 3.

⁷⁶⁷ BŞS, 3, 19b, 2, 3 ve 20b, 1.

⁷⁶⁸ BŞS, 5, 2b, 5.

“nerdübanını” genişletmesinin “hakk-ı mürûrlarına zararı” olduğu gerekçesiyle mahkemeye gelmiş ve ehl-i hibre ile üzerine varılmıştır. Franci’nin sundurma ve merdivenin tarik-i amma zararı olmadığını cemaat söylese de şikayetçi olanlar merdivenin buçuk zira dışarı çıktığında ısrarcı olmuş, Franci eskisi gibi yapmayı taahhüt edince aralarında sulh sağlanmıştır.⁷⁶⁹

Mahremiyet sebebiyle mahkemeye yansıyan ev anlaşmazlıklarına dair bir örnekte Mihal b. Yorgi “Koma b. Yorgi’nin evinin benim evime havâlesi vardır üzerine varılup görölmesini taleb iderim” demesidir. Üzerine varıldığında Koma’nın Mihal’in evine nazır bir kapı yaptığı görülmüş ve önüne perde çekip havalesinin def edilmesine hükmolunmuştur.⁷⁷⁰ Nefs-i Beşiktaş’tan Manol v. Yani, Dofne bt. Yorgi’nin evine havalesi olan bir çardak yaptığı gerekçesiyle davacı olmuş ve durum Hassa mimarları Cafer b. Abdullah ve Hüseyin b. Abdullah tarafından doğrulanmıştır.⁷⁷¹

Yahudiler arasında cereyan eden 1570 tarihli bir ev anlaşmazlığında Kuruçeşme’den Kemal v. Musa, komşusu Selimona b. İbrahim’in boş arazisi üzerine ve evine havalesi olan bir tahtapuş yaptırdığı gerekçesiyle hünkar mimarlarından Ömer b. Veli ile mahkemeye gelmiştir. Mimar, olay mahalline gittiğinde tahtapuşun Kemal’in dediği gibi yapıldığını görmüş, "tahtapûşun def‘ine, havâlenin men‘ine" hükmedilmiştir.

772

Maçuka’da sakin olan Sipahi Mahmud Bey bin Abdullah 1564 tarihinde komşusu Kosta’nın bahçesinde olan ağacın kökünün evinin duvarına zarar verdiği gerekçesiyle mahkemeye başvurmuştur. Hassa mimarlarından Mimar Ömer’in durumu doğrulaması üzerine aralarındaki hendeğin ayarlanıp ağacın balta ile kesilmesi emredilmiş ve ağaç diğer eve doğru kök salarsa Kosta’nın zararı üstleneceği belirtilmiştir.⁷⁷³

Daha önce gayrimüslimlerin kendi evleriyle komşuları aralarındaki havale – görmeyi önleyen duvar gibi perde- davaları Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında da

⁷⁶⁹ BŞS, 5, 10b, 4.

⁷⁷⁰ BŞS, 7, 47b, 3.

⁷⁷¹ BŞS, 7, 120b, 1.

⁷⁷² BŞS, 7, 141b, 5.

⁷⁷³ BŞS, 4, 28b, 4.

yaşanmıştır. Havale sorunları aynı zamanda bir arada yaşandığının da bir göstergesidir. Bu davalardaki anlaşmazlığın sebebi mahremiyettir ve kimin evi, kapısı veya penceresi sonradan yapılmışsa kaldırılmasına hükmedilmiştir. Havale sorunu fetvalara da yansımıştır. *Zeyd-i zimmînin haremi yeri mürtefi olmağla Amr-ı müslimin evine havâlesi olsa şeran Amr Zeyd'e havâlesin def ettirmeğe kâdir olur mu?* El-cevâb: *Olmaz. Hâdis olmayacak.*⁷⁷⁴

Mahmud Bey b. Abdullah, Yani v. Dimitri'nin pencerelerinin evine havalesi olduğu gerekçesiyle Yani'den davacı olmuş, Müslümanların şehâdetiyle hem havalesi olduğu hem de sonradan yapıldığı gerekçesiyle deffine hükmolunmuştur.⁷⁷⁵ Aynı gerekçeyle Dimitri v. Mihal'in de Mahmud Ağa'nın evine bakan üç penceresinin deffine karar verilmiştir.⁷⁷⁶

Gayrimüslimlerin Müslümanlarla yan yana oturduğuna dair tek kayıt bu değildir. Mesela Pero v. Nikola'nın Süleyman subaşıya icareye verdiği evin etrafında Sakızlı Banayod, Yahudi Yakub ve Marangoz Dimo oturmaktadır.⁷⁷⁷ Murad Bey b. Abdullah'ın Benardo v. Anton adlı Frenk'e sattığı evin komşuları Marangoz Antol, Nikorder ve Hüma bt. Abdullah'tır.⁷⁷⁸ Sinan Paşa Camii yakınında oturan Kosta b. Yani ile Kosta b. Dimitri'nin komşuları ise Mustafa Çavuş, Ekmekçi Nikola ve Todoru'dur.⁷⁷⁹

3. 2. 3. Şetm

Aynı toplumda yaşayan insanların zaman zaman birbiriyle anlaşamadığı, çatıştığı durumlar tüm toplumlarlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da meydana gelmiştir. Müslümanlar ve gayrimüslimler de insan olmanın verdiği saikle birbirlerine karşı haddi aşan bazı davranışlarda bulunmuşlardır. Bunlardan biri sövgü/küfür anlamına gelen şetmdir. Tabiki; durumu Müslim-gayrimüslim bağlamında özelleştirmemek gerekir. Aynı durum kişinin kendi dindaşları arasında da cereyan etmiştir. Aynı örneklerin

⁷⁷⁴ Zarife Deveci, *Şeyhü'l-İslâm Ebu's-suûd Efendi'nin Fetvalarında Osmanlı Gayrimüslimleri*, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2015), s. 145-146.

⁷⁷⁵ BŞS, 7, 71b, 9.

⁷⁷⁶ BŞS, 7, 71b, 10.

⁷⁷⁷ BŞS, 7, 114a, 2.

⁷⁷⁸ BŞS, 9, 14b, 6.

⁷⁷⁹ BŞS, 7, 68a, 1.

Müslümanlar için de geçerli olduğunu zikretmek gerekir. Mesela Yahya Araz bir makalesinde dil, söylem ve sembollerle yapılan haksızlıklarda sadece gayrimüslimlere yapılan davranışlara değinmiştir.⁷⁸⁰ Meselenin tek taraflı olmadığını göstermek adına gayrimüslimlerin de Müslümanlara şetmettiği durumlar örneklerle verilecektir. Dikkat çekilmesi gereken bir durum gayrimüslimlerin kendi aralarındaki şetm davaları beş iken gayrimüslimlerin Müslümanlara şetmettiği dava sayısı on ikidir. İlk başta gayrimüslimlerin kendi aralarındaki şetm davaları ele alınacaktır.

1566 tarihli davada Akıntıburnu'ndan Deli Yorgi, Üvadya b. Merdpay adlı Yahudiye “bre s...kiler gidi” diye şetmetmiştir.⁷⁸¹ Beşiktaş'tan Yorgi b. Todori kendisine “bre müflis gidi” diyen Yorgi b. İstani'yi dava etmiş, Yorgi'nin inkârı üzerine şahitler Yorgi b. Todori lehine şâhitlikte bulunmuşlardır.⁷⁸² Murad b. Ağril, Manol v. Papa'ya hırsız dediği için,⁷⁸³ Beşiktaş sakini Luka v. Andrey a “avratına nâ-meşrû kelimeler ettiği” gerekçesiyle Kevni v. Yani'yi dava etmiştir.⁷⁸⁴ Aynı şekilde Beşiktaş'tan Dranoz v. Manol, fiçisini taşla parçalayıp karısına bıçak çeken ve zina lafzıyla şetmeden Mena v. Yani'den davacı olmuştur.⁷⁸⁵

İnsan onurunu zedeleyen bu fiille ilgili davalarda tarafların davasından feragat ettiği görülmemişken sulhün sağlandığına şahit olunmuştur. 1570 tarihli davada Maçuka'dan Manol v. Papa adlı zimmî çocuk kendisine “rusbi oğlu” deyip eline yapıştıran Todori v. Dimitri adlı leventten davacı olmuştur. Todori küfrettiğini fakat dövmediğini söylemiş bunun üzerine Müslümanlar çocuk lehine şâhitlik etmişlerdir. Çocuk, Dergâh-ı Âli çavuşlarından Hasan Çavuş'un şakirdidir. Hasan Çavuş davayı tekrar mahkemeye taşımış ve Todori'yi mahkemeye getirmiştir. Todori tekrar inkâr edince muslihun araya girmiş ve aralarında sulhü sağlamışlardır.⁷⁸⁶

⁷⁸⁰ Yahya Araz, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Kişiler ve Cemaatler Arası İlişkilerin Dil, Söylem ve Sembolleri,” *Doğu Batı*, 51 (11-12/2009), s. 159-177.

⁷⁸¹ BŞS, 5, 23b, 3.

⁷⁸² BŞS, 5, 24b, 4.

⁷⁸³ BŞS, 9, 53b, 3.

⁷⁸⁴ BŞS, 10, 13a, 3.

⁷⁸⁵ BŞS, 7, 135b, 1

⁷⁸⁶ BŞS, 8, 6a, 1 ve 4.

1560 tarihli bir davada Yusuf b. Abdullah yolda giderken Murad b. Cani adlı Ermeni “sakalina yestehliyesin” diye küfretmiştir.⁷⁸⁷ Daha önce bu kişiler arasında bir husumet olup olmadığı kayıtlara yansımamıştır. 1564 tarihli başka bir davada Muhyi b. Mehmed, Dimo b. Yani adlı zimmînin bahçesine tülbent yıkamak için girdiğinde Dimo “bre kâfir bre cehud bre hırsız” demiş ve Muhyi hakkını almak için mahkemeye başvurmuştur. Dimo’nun inkârı üzerine Müslümanlar Muhyi lehine şahitlik etmişlerdir.⁷⁸⁸ 1566 tarihli diğer bir davada ise Akıntıburnu’ndan Tomayi bt. Nikola “hâdimu’ş-şer” muhzır Mahmud’a “bre cehûd benim oğluma niye yapışırsın” diye şetmetmiş Tomayi’nin inkârı üzerine udûl-i Müslimin, Mahmud lehine şahitlik yapmışlardır. Muhyi-Dimo, Tomayi-Mahmud ve Yorgi-Üvadya davalarında görüldüğü üzere XVI. yüzyıl ikinci yarısında Yahudi olmak neye tekabül ediyordu ve bu dönemde Yahudiler nasıl bir olumsuz imaja sahipti? Neden “cehûd” deniyordu bunu araştırmak gerekir. Yahya Araz da XVI. yüzyıl Kudüs’ü ile ilgili olarak Amnon Cohen’den aktardığı bir Yahudi ile bir Müslüman arasındaki alacak-verecek davasında Yahudinin haklı çıkması üzerine Müslümanın “borcumu ödersem Yahudi olayım” sözüyle aynı sorgulamayı yapmıştır.⁷⁸⁹ Farklı dinden insanların verdikleri sözlerde kararlılıklarını göstermek adına “Yahudi olayım” veya “Müslüman olayım” tarzında sözler sarfettikleri durumların da olduğunu belirtmek gerekir. Bu tarz ifadeler kendi mensup oldukları dinin dışındaki dinlere bakışı açısından fikir vermektedir. 1575 tarihinde Mariya bt. Marko kendisine talâk veren Dimitri v. Kürkeci’nin “eğer seni yanıma getürdüp veya seni rencîde idersem Müslüman olur ve 2000 akçe emirlere borcum olsun” diye Müslümanlar yanında şart verdiği halde kendisini yolda dövüp saçından sürüklediğini ve evine varıp canına kast ettiğini belirterek davacı olmuştur.⁷⁹⁰

Şetm davalarında zaman zaman geçen ve sorgulanması gereken bir başka kelime de “kâfir” ifadesiyle neyin kastedildiğidir. Zira Müslümanların gayrimüslimlere kâfir/kefere demeleri eleştirilirken gayrimüslimlerin Müslümanlara aynı ifadeyi kullanmaları göz ardı edilmektedir. Yukarıda geçtiği üzere Dimo Muhyi’ye “bre kâfir” demiştir. Buna dair bir örnek de Mayıs 1565 tarihinde Ahmed Çelebi b. Kasım ile Dede

⁷⁸⁷ BŞS, 2, 79a, 2.

⁷⁸⁸ BŞS, 3, 61b, 1.

⁷⁸⁹ Araz, “Dil, Söylem Semboller,” s. 163.

⁷⁹⁰ BŞS, 9, 5b, 3.

b. Dimo arasında geçmiştir. Ahmed, Dede'ye verdiği 560 akçeyi istemiş fakat Dede bunu inkâr etmiştir. Aynı kişiler bir başka davada yine karşı karşıya gelmişler ve Dede'nin esbapları içerisinde Ahmed'e ait bir tepsi bulunup sorulduğunda "bir kâfirden aldım" diye cevap vermiştir.⁷⁹¹ Stephan Gerlach, ayinlerini serbestçe yapan Hristiyanların ayinlerinde "Türkler'i kâfir ve melun olarak nitelediklerini, Türkler bunu duyup paşaya (Sokullu) şikayet etseler de bir şey yapılmadığının" altını çizmiştir.⁷⁹² Başka bir örnekte Kıbrıslı Yani'nin elindeki Müslüman hizmetçisinin kimden alındığı sorulduğunda "bir kâfirden aldım" diye cevap vermiştir. Davanın devamında kâfir dediği kişinin Mayokalı Andoni v. Andoni⁷⁹³-Mayorka İspanya'da olduğuna göre Andoni muhtemelen Katolik'tir- olduğu anlaşılmıştır. Bu örneklerden anlaşılan her din mensubu farklı dindekilere kâfir gözüyle bakmaktadır ve bu durum yaşadıkları yüzyıl göze alındığında oldukça normal gözükmektedir. Osmanlı toplumunda yaşayan gayrimüslimler İslam dini dışında kalanların "kâfir" olduğunun farkındadır. Nitekim kâfir ifadesi kendi söylemlerine de yansımıştır. "Kâfire iken Müslüman oldum," "bu fakîr kullarınız kâfirler olup" gibi. Farklı din ve mezheptekilerin birbirlerine "kâfir" dedikleri şu örnekle daha iyi anlaşılabacaktır:

*Dimitri veled-i Yorgi, Harif nâm kâfiri mahfil-i kazâya ihzâr idüp üzerine dâ'vâ ettiği iş bu Harif kâfir bana "bre kâfir hırsuz" didi hâşâ ben hırsuz değilim hakkım taleb ederim deyücek mezbûr Harif'e suâl olucak inkâr idüp merkûm Dimitri'ye dâ'vâya beyyine taleb olundukda Yani veled-i Dimitri ve Dimitri veled-i Hammal nâm zimmîler mezbûrun kelâmına muvâfık şehâdet idüp didiler ki bu Harif kâfiri iş bu Dimitri'ye "bre hırsuz" didi biz buna şâhidiz şehâdet iderüz dedükde şhâdetleri hayyiz-i kabûlde ve mahfil-i kazâda vâki' olup mâ vak'a gıbbe't-taleb kayd-ı sicil oldu. Evâhir-i Safer 981/Haziran 1573. Şuhûdü'l-hâl: Halil bin İbrahim, Mustafa, Pervane bin Abdullah, Yakom bin İstimad, Ferhad bin Abdullah ve gayrühüm.*⁷⁹⁴

Şetm davalarında namusu hedef alan bazı ifadeler de kullanılmıştır. "Gidi" ve "rusbi" lafızları bunlardan bazılarıdır. 1564 tarihli davada Derviş b. Abdullah yolda

⁷⁹¹ BŞS, 4, 53a, 4 ve 5.

⁷⁹² Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, s. 29.

⁷⁹³ BŞS, 17, 11b, 1 ve 2.

⁷⁹⁴ BŞS, 10, 17b, 2.

giderken Manol b. Yorgi kendisine “bre maryol⁷⁹⁵ gidi⁷⁹⁶ diye küfretmiş, Manol’ün inkârı üzerine şahitler Derviş’in lehine şehâdet etmişlerdir.⁷⁹⁷ 1569 tarihli bir Müslümanla Yahudi arasında geçen davada Süleyman b. Abdullah zevcesi Fatıma bt. Abdullah’a “rusbi” lafzıyla şetmeden İlya v. Şemail adlı Yahudiyi dava etmiştir.⁷⁹⁸ İlya’nın Fatma’ya küfretmesinin altında yatan sebep, Fatma’nın İlya’ya verdiği 60 altını vekili ve kocası Süleyman aracılığıyla talep etmesidir. İlya altınları inkâr etse de udûl-i Müslimin, Süleyman lehine şehâdet etmiş ve meblağ İlya’ya hükmolunmuştur.⁷⁹⁹ İlya ödemek istemediği ve inkâr ettiği bu tutardan sorumlu olmasına hiddetlenmiş olacak ki; kendini tutamayıp Fatma’ya küfretmiştir.

Küfürler her zaman açık lafızlarla yapılmıyordu bazen bu lafızlar yerine “şetm-i galiz” ifadesinin kullanıldığı da olmuştur. Mesela Beşiktaş sakini Kasap Hırısso, yine Beşiktaş’ta sakin Ramazan b. Abdullah adlı acemioğlanı dövüp kaftanını parçalamakla kalmamış bir de şetm-i galiz etmiştir.⁸⁰⁰

Bazı şetm davalarında dine karşı sövgüler kullanılmıştır. Beşiktaş’tan Nikola sarhoşken Sinan b. Abdullah’a “ya kelb ve dini kalburda” diye şetmetmiştir.⁸⁰¹ Sinan acaba bir mühtedi miydi? Nikola ile birlikte mi içiyorlardı veya içki teklifini red mi etmişti bilinmez. Eğer Sinan bir mühtedi ise Nikola’nın ifadelerinin yeni Müslüman olmuş biri için kullanılması dine nasıl bakıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Beşiktaş’ta sakin Kara adlı Ermeni meclis-i şer’de “itâle-i lisân idüp ne asl şeri’attır” demesi de dine dil uzatılmasına dair bir örnektir.⁸⁰² Dine karşı kullanılan sövgülerden biri de dinin kabul etmediği ve zıddı olan kelimeleri ifade eden “hilâf-ı şer’” ifadesidir. Yorgi v. Nikola’nın Sinan b. Abdullah’a⁸⁰³ ve Yakub b. Yasef’in Subaşı Pervane b. Abdullah’a ettikleri “hilâf-ı şer’-i şerîf”⁸⁰⁴ sövgüleri bu türdendir. Son üç örnekte nasıl kelimeler kullanıldığı bilinmese de en azından farklı bir dine hakaret edildiği ortadadır.

⁷⁹⁵ Margolia, Rumca’da hilekar, düzenbaz demektir.

⁷⁹⁶ Gidi, pezevenk demektir.

⁷⁹⁷ BŞS, 4, 36b, 2.

⁷⁹⁸ BŞS, 7, 120b, 4.

⁷⁹⁹ BŞS, 7, 120b, 3.

⁸⁰⁰ BŞS, 26, 3a, 2.

⁸⁰¹ BŞS, 7, 30b, 2.

⁸⁰² BŞS, 14, 50b, 1.

⁸⁰³ BŞS, 9, 40a, 3.

⁸⁰⁴ BŞS, 9, 51a, 3.

Şetm davalarında aynı zamanda birden fazla suçun olduğu da görülmüştür. Tativla'dan Lika v. Todori, mevaliyi'l-ııam ve danışmend olan Hamza Çelebi b. Seyfullah'ın yolunu basarak destimalini ve 13 sikke filorisini almış ve hanımına sövmüştür. Hamza, Lika'yı dava ettiğinde bunları inkâr etmiş fakat udûl-i Müsliminin şehâdetiyle iş açığa çıkmıştır.⁸⁰⁵

Hakaret ve küfür insan onurunu rencide eden ve yanlış bir davranış olsa da kavga veya husumetten kaynaklanan bir anlık öfkenin verdiği bir tepki olarak görülebilir fakat böyle bir durum olmadan buna tevessül ve farklı dinden olanların kutsal alanlarının ihlal edilmesi ciddi bir problemdir. Daha önce zikredilen sulh ve davadan feragat etme örneklerinden hareketle Osmanlı toplumunda bu tür davranışların uzun süreli olmayıp toplumsal barışı engellemediğini ve sulhün etkili olduğunu da özellikle vurgulamak gerekir.

3. 2. 4. Darp-Yaralama

Şetm olaylarında da görüldüğü üzere gerek gayrimüslimlerin kendi aralarında gerekse Müslümanlarla anlaşamadığı veya herhangi bir nedenden dolayı birbirlerini dövdükleri hatta yaraladıkları mahkeme kayıtlarına yansımış durumdadır. Müslümanlarla gayrimüslimler arasında cereyan eden bu tür davalar gayrimüslimlerin kendi aralarındaki davalardan hem sayı olarak hem de verilen zarar olarak daha azdır. Belirtilmesi gereken bir husus darp edilen veya yaralanan kişilerin daha çok Müslümanlar olmasıdır. Müslümanların gayrimüslimleri darp ettikleri davalar şunlardır: Sultan Süleyman Mahallesi sakini Kurd b. Abdullah, mahalle sakinleri Vartevan v. Murad ve annesi Sahbet v. Mıgırđıç'i yaralamıştır fakat dava yarım olduğu için sebebi anlaşılamamaktadır.⁸⁰⁶ Luka v. Andreyta Beşiktaş'ta "hubz beratı" sattığı için Kaptan Paşa'nın emriyle Galata muhtesibi Bali ve yanındaki Mehmed tarafından tarafından dövülmüştür.⁸⁰⁷

⁸⁰⁵ BŞS, 10, 39a, 1.

⁸⁰⁶ BŞS, 1, 3b, 6.

⁸⁰⁷ BŞS, 7, 67b, 2.

Bazı darp davalarının gerekçesi bir başka suçun işlenmesidir. Mesela Andiyo'nun Ali b. Abdullah tarafından yüzü gözü kanlar içinde kalana kadar dövülmesinin nedeni Ali'nin Andiyo'yu şarap çalmaya gelirken yakalamasıdır.⁸⁰⁸ Şarap ile ilgili şu davada da tarafların özürleri kabahatlerinden büyüktür: Beşiktaş'tan Andrey v. Manol ve oğlu Yani, Mustafa b. Abdullah ve Ahmed b. Abdullah tarafından dövüldüğü gerekçesiyle mahkemeye başvurmuştur. Zimmîler “bizden hamr istediler vermedik diye” Müslümanlar ise “para ile hamr istedik vermediler diye” dövmüşlerdir. Taraflar böylelikle darbin şaraptan kaynaklandığını da itiraf etmişlerdir.⁸⁰⁹

Darp davalarında görülen “nâ-hak” yere dövülmelerin aksine işledikleri cürm nedeniyle dövülen kişiler de olmuştur. Yukarıda geçen muhızır veya muhtesip tarafından dövülenlerin yanına bir de sipahi tarafından dövülenler katılmıştır. Kuruçeşme'den Kosta Muci, dövüldüğü için mahkemeye geldiğinde Kuruçeşme'deki Müslüman ve Yahudilerden bazı kişiler ve köyün çoğu Kosta'nın evinin “fısk u fücûr olup” zina edildiği ve her gün kavganın olduğunu ve bundan zarar gördüklerini belirtmişlerdir.⁸¹⁰

Yeniçerilerin veya diğer askeri kesimlerin dövüldükleri davalar da olmuştur. Burada yeniçerilerin zulüm ve haksızlık yapıp yapmadıkları da sorgulanmalıdır. Mesela Beşiktaş'tan Nikola v. Yorgi'nin, Yeniçeri Mehmed b. Şaban'ı yaralaması,⁸¹¹ Apostol v. Yorgi'nin Yeniçeri Rüstem'in başını yarması⁸¹² Beşiktaş'ta sakin Silahdaran zümresinden Derviş Bey b. Ahmed'in, Kosta v. Yorgi ve bir alay kişi tarafından dövülmesi,⁸¹³ Beşiktaş sakini Ramazan b. Abdullah adlı acemioğlanın yine Beşiktaş sakini Hırso adlı kasap tarafından dövülüp kaftanı yırtılması ve şetm-i galiz edilmesi⁸¹⁴ bu tür davalardandır. Bu davalar içinde Yeniçeri Mehmed b. Şaban, evine giderken Nikola v. Yorgi yoluna çıkıp onu kaldırımdan aşağı düşürüp başından tülbentini çekmiştir. Mehmed, Nikola'yı subaşıya götürürken Nikola fırındaki “kâfirlere” feryad

⁸⁰⁸ BŞS, 7, 79a, 5.

⁸⁰⁹ BŞS, 2, 58a, 3.

⁸¹⁰ BŞS, 7, 117b, 1, 2.

⁸¹¹ BŞS, 2, 29a, 2.

⁸¹² BŞS, 9, 57a, 6.

⁸¹³ BŞS, 18, 45a, 3.

⁸¹⁴ BŞS, 26, 3a, 2.

ederek onu zorla fırına sokmuşlar ve muhkem bir şekilde döverek başını yarmışlardır.

815

Bu tür olaylarda daha büyük düşmanlıklara yol açmaması ve tarafların bir an önce sulhta anlaşmalarında araya Müslüman ayanlar girdiği gibi gayrimüslim ileri gelenleri de girmektedir. Yuan b. Nikola tarafından başı yarılan Mustafa b. Abdullah'ın davadan feragat etmesi için Ortaköy kethüdası Yani v. Kosta ve bazı zimmîler araya girmiş ve sulh bedeli olarak 1700 akçe vermiş, Mustafa ve Yuan sulhü kabul edip dava ve nizalarının olmadığını söylemişlerdir.⁸¹⁶

Bazı darp davalarında kişilerin kendi dindaşları aleyhine şahitlik yaptıkları görülmüştür. Mesela Ahmed Çelebi kendisini dövüp hakaret eden Kosta'yı dava etmiş, Kosta'nın inkârı üzerine "kefere taifesinden" dört kişi onu asayla dövüp hakaret ettiğini ve başından tülbentini aldığına şahitlik etmişlerdir.⁸¹⁷ Aynı şekilde Hayreddin b. Ali acemioğlan diye kendisini dövüp şetmeden Mihal v. Nikola'yı dava etmiş, inkâr eden Mihal'in, Mehmed Paşa fırınında çalışan acemioğlan ve kulu olduğunu ispat etmesi için kefil istendiğinde Müslümanlar Mihal'in acemioğlan olduğuna şahitlik etmişlerdir.⁸¹⁸ 1599'da Beşiktaş subaşı Ortaköy'de kulu ile dolaşırken savaş aletli iki zimmîyi yakaladığında köy sakinlerinden dört kişi tarafından muhkem darp edilmiş, kulu olan Mehmed de darp edilip 8 sikke filorisi, tülbenti ve 50 akçesi alınmıştır. Gece yarısı meclise durumu bildiren subaşı, Müslümanlar olay yerine varıp olaya karışanları mahkemeye getirdiklerinde yakalanan zimmîlerin bekçi olduğu için elinden aldıkları beyan edilmiştir.⁸¹⁹

Bazı darp davalarında da beyyineden aciz olması durumunda iş Allah'a havale edilmiştir. Mesela fahrü'l-akran Kapıcılar Kethüdası Bayezid Bey'in adamı Hüsrev b. Abdullah'ı döven Beşiktaş'ta sakin Yahudi Musa bunu inkâr etmiştir. Hüsrev beyyineden aciz olduğu için "bana eden Allah'dan bulsun" demiş ve terk-i dava

⁸¹⁵ BŞS, 2, 29a, 2.

⁸¹⁶ BŞS, 7, 144b, 1, 2.

⁸¹⁷ BŞS, 7, 156b, 1. Benzer bir davada da Yusuf b. Abdullah ve İbrahim b. Abdullah peremeye girerken üzerlerine sarhoş bir şekilde hücum eden Yorgi, Andrey ve Yani tarafından taş ve yumruklarla darp edilmiş, elbiseleri yırtılıp başlarından tülbentleri alındıktan sonra türlü hakaretlere maruz kalmışlardır. Bkz. BŞS, 9, 13a, 4.

⁸¹⁸ BŞS, 9, 31a, 4.

⁸¹⁹ BŞS, 26, 17a, 2.

etmiştir.⁸²⁰ Mustafa b. Hasan'ın kendisini darp eden Nikola v. Petro bunu inkâr etmiş, beyyineden aciz olduğu için Nikola'ya yemin verilmiştir.⁸²¹ Kişinin farklı dindeki insanları nasıl gördüğüne dair genele teşmil edilmemekle beraber bir fikir vermesi açısından şu iki örnek aynen aktarılmıştır.

Ortaköy sâkinlerinden Komlenos nâm zimmî Hasan b. Hüseyin nâm kimesneyi meclîs-i şer'e götürüp üzerine dâ'vâ idüp didi ki iş bu Hasan benim kulumdur beni mecrûh idüp muhkem darb etti hakkımı talep iderim didikde mezbûr Hasan'a suâl olundukda inkâr ile cevâb virüp mezbûr zimmîden dâ'vâsına muvâfık beyyine lâzım olup beyyineden 'âciz olup ve kâfirden gayri beyyinem yokdur didüğü mezbûr Hasan talebi ile kayd-ı sicil olundu. Evâsıt-ı Rebi'ü'l-âhir 981/Ağustos 1573.⁸²²

İstimad v. Yorgi nâm zimmî mahfil-i kazâya hâzır olup Davud b. Mehmed nâm kimesneyi ihzâr idüp üzerine takrîr-i dâ'vâ kılup didi ki mezkûr Davud bana zulm ve hayf idüp hilâf-ı şer' beni darb-ı şedîd ile darb eyledi şer'le hakkımı talep iderin didikde kazıyye-i mezkûr Davud'dan suâl olundukda hiddet idüp gazâbla bir kâfiri darb etmekden ne lâzım gelir darb eyledüm deyü ikrâr idüp hasbe's-şer' zimmî-yi mezbûrun hakkı alıvirilmek lâzım gelicek ita'ât-ı şer' itmeyüp meclîs-i şer'den gittiği bi't-taleb vukû' üzre tahrîr olundu Evâil-i Cemâziye'l-evvel 992/Mayıs 1584.⁸²³

Gayrimüslimlerin kendi aralarındaki darp ve yaralama davaları Müslümanlarla olan davalarının fazla olmasında şaraba bağlı olan sarhoşluğun etkisi olduğu düşünülebilir. Beşiktaş ve tevabiinde meyhanelerin çok olması ve şarabın gayrimüslimler için yasak olmaması darp vakalarının neden daha fazla olduğuna da açıklık getirmektedir. Şarabın etkisiyle sonu cinayetle biten bazı olaylar vuku bulmuştur. Arnavutköy'den Falud adlı Yahudi, 6 arkadaşı ile yiyip içtikten sonra kavga etmiş, Pali adlı kişi çardaktan düşüp ölmüş, Neker ise yaralanmıştır. Bu kişiler mahkemeye başvurarak köy halkının bu işte dahlinin olmadığını beyan etmişlerdir.⁸²⁴ Benzer bir olayda da Memi subaşı, Yani v.

⁸²⁰ BŞS, 8, 3b, 5.

⁸²¹ BŞS, 10, 22b, 3.

⁸²² BŞS, 10, 31a, 1.

⁸²³ BŞS, 16, 123a, 6.

⁸²⁴ BŞS, 3, 55b, 1.

Yorgi'yi sarhoş ve yüzü gözü kanlı bir şekilde mahkemeye getirmiştir. Yani, Dimitri'nin evine girdiğinde ona bıçak çekmiş ve elinden güçlükle kurtulduğuna Müslümanlar şahit olmuşlardır.⁸²⁵ Nefs-i Beşiktaş mahallelerinden Gebran Mahallesi'nde sakin Şehriyar v. Marlo'nun, Manol adlı şakirdinin yeni yaptırdığı kuyuya düştüğünü Beşiktaş subaşına söylemiş, olay yerine gidildiğinde Manol bu durumu inkâr etmiştir.⁸²⁶ Şehriyar ile Marlo arasında nasıl bir sorun yaşandığı bilinmez fakat Marlo'nun inkârına bakılacak olursa Şehriyar tarafından darp edildiği veya kuyuya atıldığı düşünülebilir. Darp davaları yaralama davalarından daha azdır.⁸²⁷

Yaralama davalarında genellikle ağaç,⁸²⁸ değnek,⁸²⁹ taş⁸³⁰ ve bıçak⁸³¹ kullanılmıştır. Baş yarma hadiseleri de fazladır.⁸³² Yaralamalarda savaş aletinin de kullanıldığı şu kayda yansımıştır: Yani b. Dimitri'nin eli Dimitri b. Yani tarafından savaş aletiyle yaralanmıştır.⁸³³ Bıçak ile yaralama olaylarına aile üyelerinin de karıştığı bir dava da bulunmaktadır. Arnavutköy'den Obirboz v. Yorgi'yi bıçakla yaralı bir vaziyette bulan Beşiktaş subaşısı Süleyman b. Abdullah olayın teftişi sonrasında Obirboz'un kardeşi Yani tarafından yaralandığını açığa çıkarmıştır.⁸³⁴ Kuruçeşme'den İstimad b. Dimitri, Yahudi taifesinden Mosi b. Şimo tarafından dövülmüş, inkârı üzerine Ali b. Abdullah adlı Müslüman ile Sevan b. Sevar adlı zimmî, İstimad lehine şahitlik etmişlerdir.⁸³⁵

Darp ve yaralama davalarında suçlunun subaşıya teslim edildiği, hapsedildiği anlaşılmaktadır. Mesela Akıntıburnu'ndan Babuc adlı zimmî kendisini yaralayanın Nikola b. Duka olduğunu söylemiş ve Nikola subaşıya teslim edilmiştir.⁸³⁶ Hapse atılan suçluların yeteri kadar hapiste kalmaması veya bu konuda bir ihmal yapıldığı şu kayda yansımıştır: Kosta, Dimitri tarafından bıçaklandığında subaşı vekili olan Hamza b.

⁸²⁵ BŞS, 9, 6a, 3.

⁸²⁶ BŞS, 3, 57b, 4.

⁸²⁷ BŞS, 3, 86b, 3; BŞS, , 53b, 4; BŞS, 5, 6b, 1; BŞS, 5, 22a, 3; BŞS, 8, 1b, 5; BŞS, 9, 11a, 3; BŞS, 10, 29b, 4. Darp davalarının toplam sayısı 35'tir.

⁸²⁸ BŞS, 4, 30a, 3;

⁸²⁹ BŞS, 5, 39b, 2; BŞS, 10, 15b, 3.

⁸³⁰ BŞS, 5, 22b, 3.

⁸³¹ BŞS, 5, 1b, 2; BŞS, 9, 56a, 4; BŞS, 10, 52b, 1; BŞS, 10, 55a, 1.

⁸³² BŞS, 5, 22b, 3; BŞS, 7, 132a, 4; BŞS, 8, 3a, 1; BŞS, 9, 39b, 2; BŞS, 9, 43b, 8.

⁸³³ BŞS, 04, 71b, 1.

⁸³⁴ BŞS, 10, 52b, 1.

⁸³⁵ BŞS, 5, 111a, 3.

⁸³⁶ BŞS, 5, 12a, 1; BŞS, 5, 14a, 5.

Mehmed tarafından hapsedilmiş fakat bir süre sonra serbest bırakılmıştır. Mahkemeye başvuran Kosta hem Dimitri'nin bulunmasını hem de Hamza'nın hapsedilmesini talep etmiştir.⁸³⁷

Bazı yaralama davalarında uzuv kaybına da rastlanmıştır. Pandeli v. Kosta Ortaköy'den Kosta'nın bostancısı olan Mihal v. Yorgi'nin taşla gözünü çıkarmıştır.⁸³⁸ Diğer bir dava da Yahudi Yakub v. Guryan'ı dövüp dişlerini çıkaran Nikola v. Canko bunu inkâr etse de udûl-i müsliminin şehâdetiyle iş açığa çıkmıştır. Nikola, Memi Reis'in kuludur ve muhtemelen araya birileri girmiştir zira Yakub'un vekil-i şer'i olan Cafer Ağa aynı gün davadan feragat etmiştir.⁸³⁹

Söz konusu davalarda bazı kadınlar erkekler tarafından şiddetli bir şekilde dövülmüştür. Akıntıburnu'ndan Arati bt. Yorgi, Petro b. Nikola tarafından eline ve beline kilinderle vurulmak suretiyle darp edilmiştir. Petro durumu inkâr etse de Aişe bt. Abdullah, Marola bt. Kosta ve Yani b. Yorgi, Arati lehine şahitlik etmişlerdir.⁸⁴⁰ Manol ve Dimitri, Angelina bt. Andrey a adlı kadını döve döve yaralayanlar olduğunu mahkemeye bildirmişlerdir.⁸⁴¹ Diğer bir dava da Beşiktaş'tan Erini bt. Andrey a'nın kocası tarafından sık sık dayağa maruz kalmasıdır.⁸⁴²

Darp davasına karışıp mahkemeye gelmeme konusunda ayak direyen gayrimüslimler de olmuştur. Beşiktaş sakinlerinden Sali v. Yorgi yolda giderken Mastiro v. Manoveli tarafından darp edilip kaşının ortası yarılmıştır. Sali, kanlar içinde mahkemeye gelip “şer‘ ile hakkından gelinmesini” talep etse ve muhızır ile yasakçı gönderilse de Mastiro sakin olduğu eve kaçmış ve içerden “benim mahkemede maslahatım yoktur varmazım” deyip gelmemiş ve kendisini mahkemeye getirmek mümkün olmadığı için olay yerindekilere sorulmuş ve olay sabit olmuştur.⁸⁴³ Had gerektiren bir durumda Mastiro'nun buna nasıl cesaret ettiği ve mahkemeye gelmenin kişilerin tercihin kalıp kalmadığı ayrıca ele alınıp sorgulanmalıdır. Osmanlı

⁸³⁷ BŞS, 5, 15b, 1.

⁸³⁸ BŞS, 7, 50b, 3.

⁸³⁹ BŞS, 7, 145b, 2, 3. Yahudilerle Hristiyanlar arasındaki diğer bir davada Arnavutköy'den Arkondi bt. Dimitri'nin burdaki ekmekçi fırınında çalışan hizmetkârı Tanez v. Kondi, Yahudi Şaban tarafından darp edilip yaralanmıştır. Bkz. BŞS, 16, 97a, 1.

⁸⁴⁰ BŞS, 4, 49a, 1.

⁸⁴¹ BŞS, 9, 52b, 5.

⁸⁴² BŞS, 17, 40b, 3 ve 41a, 3

⁸⁴³ BŞS, 26, 40a, 2.

kanunnamelerinde darp ve yaralamar nedeniyle alınan cerimelere bu kadar örneğe rağmen herhangi bir tazir veya para cezası olmaması -bir iki davada hapse atılma hariç- dikkate değerdir.⁸⁴⁴ Sadece davacıların hakkımı talep ederim, şer ile hakkından gelinsin diyerek davacı olduklarına şahit olunmuştur.

3. 2. 5. Hırâbe/Eşkîyalık

Genellikle silahla veya başka bir şekilde zor kullanma yoluyla yol kesmek, baskın yapıp cana ve mala tecavüz, kamu düzenini ve asayişini ihlal olarak anlaşılan eşkıyalık,⁸⁴⁵ İslam hukukunda ölümle cezalandırılan bir suçtur. Osmanlı Devleti'nde de bu suçu işleyen Müslim veya gayrimüslim fark etmeksizin şiddetli bir şekilde cezalandırılmıştır. Konuyla ilgili Beşiktaş mahkeme kayıtlarında rastladığımız iki örnek bulunmaktadır. İlki Ortaköy'de sakin Dergâh-ı Âli çavuşlarından Mustafa Çavuş'un adamlarının Mehmed b. Abdullah ve Sinan b. Abdullah adlı Müslümanlarla Kondi, Usta Yani, Şimo, Nikola, Kiro ve Martini adlı zimmîleri ellerinde ok ve tüfek ve bellerinde kürde ve kılıç ile yakalamasıdır. Bu kişiler Dîvân-ı Âli'ye iletildiklerinde sadrazam, haramilere işkence buyurup Mustafa Çavuş mübaşir tayin edip işkence olunmak üzere iken Mehmet, Kondi ve Usta Yani kendi rızalarıyla Üsküdar kapısından çıkıp Kiryako adlı zimmînin evini basıp malını yağmalamak için yirmi nefer kimseyle toplanıp bu köyde kayık tedarik ederek karşı yakaya gitmek istediklerini itiraf etmişlerdir. Yakalananlar, diğer haramilerin mahruse-i İstanbul'da Selimhan'da Kasap Yorgi, Silivri kapısında Macar Masto, Buzhan'da Kulaksız Eflah, Fenar kapısında Dimo ve Üsküdar'da Ekmekçi Foti

⁸⁴⁴ Bir kimse bir kimse ile çekişip birbirinin sakalın yolsalar, ikisi de tazir edilmeli, zenginden 20, fakirden 10 akçe cürmünü almalı. Birbirinin yakasını yırtsalar sadece tazir etmeliler. Birbirini muhkem dövenler tazir edilip ağaç başına bir akçe cürmün almalı. Bunları kâfirler işlese cürmün yarısı alına. Baş yarılıp kan çıksa hem tazir hem de 30 akçe cürm alalar. Cerraha muhtaç olur ve baş yaran zengin olursa tazirden sonra 100 akçe, orta halliden 50 akçe, fakirden 30 akçe alına. Bir kişi bir başkasını ok, bıçak ve nacak ile vurup yaralarsa zenginden tazirden sonra 200, orta halliden 100, fakirden 50 akçe alına. Eğer bir kişi bir kişinin kast ile gözünü veya dişini çıkarırsa şayet kısas ederlerse cürmünü almayalar. Kısas etmeseler veya kısas lazım olmaz ve zengin olursa 200 akçe cürmün alalar. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri Kanuni Devri*, 1, haz. Ahmed Akgündüz, İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1992, s. 298-300.

⁸⁴⁵ Ali Bardakoğlu, "Eşkîya," *TDV İslam Ansiklopedisi*, XI, 463.

olduğunu ve toplamda yirmi kişi olduklarını da beyan etmişlerdir.⁸⁴⁶ Diğer dava Beşiktaşlı Yahya Çelebi'nin torunu Şeyh İbrahim Efendi b. Mustafa Çelebi hakkındadır.

Şeyh İbrahim Efendi'nin bir gece evi haramiler tarafından basılıp esbapları yağmalanır. Bostancıbaşı Ferhad Ağa haramileri getirmeye mübaşir tayin eder. Haramilerin bir kısmının yakalandığı bir kısmının haklarından gelindiği ve muhalledatlarının satılıp elde edilen miktarın İbrahim Efendi'ye verildiğine dair hatt-ı hümayun çıkar. Fırar eden haramilerden Aleksi adlı zimmî fırar etmeden 60 koyununu Nikola ve Yani adlı zimmîye 10000 fizza Osmânî akçeye satıp miktarı almadan fırar ettiği için Bostancıbaşı bu miktarı Nikola elinden alıp Şeyh İbrahim'e teslim eder.⁸⁴⁷

3. 2. 6. Davadan Feragat Etme ve Sulh

Beşiktaş mahkemesine herhangi bir sebeple başvuran kişiler ya kendi rızalarıyla ya iddialarını ispat edemedikleri veya taraflar arasındaki çekişmenin son bulması için davadan feragat edilebiliyor veya taraflar sulhe yanaşabiliyorlardı. Tarafları farklı din ve etnik kimlikten kişiler oluşturduğu gibi aile fertlerinden biri de olabiliyordu. Mesela Fatıma bt. Abdullah mahkemeye gelip annesi olan Marola bt. Manol'de olan esbabı ve sâirâtı ile olan davayı 2 tepsi, 2 yastık ve 2 döşeğe sulh etmiş, bedel-i sulh almış ve annesi ile olan bütün dava ve tartışmasından feragat etmiştir.⁸⁴⁸ Davadan feragat etme tarafların anlaşması sonucu olduğu gibi taraflardan birinin beyanıyla da olabiliyordu. Agusta v. Şehriyar kendisine zorla livata yapan Nikola v. Todor'u şikayet için mahkemeye geldiğinde Nikola bunu inkar etmiş, Agusta durumu şahitlerle ispatlayamadığı için daha sonra davasından feragat etmiş ve dava ve niza etmeyeceğini beyan etmiştir.⁸⁴⁹

Eşlerinden muhâla'a yolu ile ayrılmak isteyen kadınlar bunun için birtakım haklarından vazgeçmeleri gerekiyordu. Müslüman olup Fatıma bt. Abdullah ismini alan Teodora, "kable'l-İslâm" kocası olan Lanbo v. Yorgi'den Müslüman olması hasebiyle

⁸⁴⁶ BŞS, 16, 59b, 4 (19 Rebiü'l-âhir 991/12 Mayıs 1583).

⁸⁴⁷ BŞS, 26, 23b, 1, (1 Şevval 1008/15 Nisan 1600).

⁸⁴⁸ BŞS, 4, 68b, 2.

⁸⁴⁹ BŞS, 7, 104a ve 104b, 2.

ayrılmak için mahkemeye gelmiş ve bütün nikâh borçları, iddet nafakası ve diğer davalarından feragat ederek boşanmıştır.⁸⁵⁰

Gündelik hayatın olağan hadiselerinden olan tartışmaların devam etmemesi, husumetin yaşanmaması veya uzun müddet sürdürülmemesi için “muslihûn-ı mütevassıtûn” denilen grubun araya girdiği ve tarafların “dâ‘vâ ve nizâ‘ edersem ‘inde’l-hükkâm mesmû‘ olmaya/nâmesmû‘ ola” diyerek ayrıldıkları görülmüştür. Bu cümle toplumsal barışın devam etmesinde oldukça etkili bir nezirdir. Mahkeme kayıtlarında bu yönde taahhütte bulunup tekrar dava açan veya husumetini sürdüren kişi veya kişilere rastlanılmamış olması gerek verilen sözün etkisini gerekse tarafların barış ve esenlikte istikrarlı olduklarını göstermesi bakımından manidardır. Bu konuda bir Yahudi ile bir Hristiyanın davası şöyledir: Yahudi Namir’in eytâm-ı sığârına vasî olan İşiya v. Namir, babası Namir’in Papaz Nikola’ya karz-ı hasenden verdiği 1500 akçeyi istemiş, Nikola’nın inkârı üzerine Namir’den beyyine istenmiştir. Namir beyyineden aciz olduğu için 600 akçeye sulh etmişlerdir. Taraflar sulha yanaşmakla beraber dava ve nizalarının olmayacağı şayet olursa “inde’l-hükkâm mesmû‘ olunmaya” diye taahhüt de vererek sulhta kararlı olduklarını göstermişlerdir.⁸⁵¹

Muslihun “es-sulhü hayrun” diyerek Müslim-gayrimüslim arasında sulhü sağladığı gibi gayrimüslimler arasında da aynı görevi yerine getirmişlerdir. Mesela Tativla’dan Sevasto adlı zimmîye fevt olmuş ve kocası ile Mariya arasındaki ev ve bağ hususundaki davayı muslihun sulh etmiş, taraflar da bunu kabul etmişlerdir.⁸⁵² Bazen de sulhün sağlanması yönünde Müslümanların şahitlik ettiği durumlar olmuştur. Şiddetli düşmanlıklarda dahi muslihunun sağladığı sulhün Osmanlı toplumunda ne kadar etkili olduğu şu örnekte kendini göstermektedir: Tarabya’nın gayrimüslim sakinlerinden bazıları Dergâh-ı Âli yeniçerilerinden Hasan’ın odasını basmış ve aralarında tartışma ve düşmanlık yaşanmıştır. Odayı neden bastıkları konusunda kayıtlarda bir bilgi yer almazken “beynimizde münâza‘at-ı kesîre ve muhâsamât-ı şedîde vâki‘ olmuşdı el-

⁸⁵⁰ BŞS, 3, 15b, 1.

⁸⁵¹ BŞS, 3, 31a, 1.

⁸⁵² BŞS, 10, 79b, 2.

hâlet-i hinde muslihûn muvassıt idüp beynimizi islâh etmeğin zıkr olunan dâ'vâdan bi'l-küllîye ferâğ eyleyüp" ifadesi meseleyi özetlemektedir.⁸⁵³

3. 2. 7. Hırsızlık

İslam hukukunda el kesme cezasıyla cezalandırılan hırsızlık suçu, Osmanlı Devleti'nde suç unsurlarının oluşmaması veya ispat şartlarındaki eksiklikten dolayı genellikle hırsızların çaldıkları malların sahiplerine geri verilmesinden sonra hapsedilmeleri,⁸⁵⁴ küreğe mahkum edilenlerin İstanbul'a gönderilmeleri⁸⁵⁵ gibi tazir cezası ile cezalandırılmıştır. Haddin uygulanması için çalınan malın mütekavvim –muhterem- olması gerekir.

Gayrimüslimlerle ilgili hırsızlık davası 6 tanedir. Kasap Eskerat v. Kosta 12 tane koyununu çalan zimmîleri mahkemeye getirmiş ve bazısının kabul bazısının inkâr ettiğini söylemiş ve 9 sikke filoriye sulh olmuşlardır.⁸⁵⁶ Bazı hırsızlık davalarında emânet, rehin birbirine karışmıştır. Beşiktaş'tan Petro b. Nikola bir demir köski, bir arakiyye, bir Eğriboz kebesi, bir kılıç ve iki kilinderinin çaldığı ve Kuruçeşme'den Polmeno b. Kapuç elinde bulduğu gerekçesiyle mahkemeye gelmiş, Polmeno ise bu esbapların Petro tarafından emânete konulduğunu, kendisinin bile Petro'da bir çuka feracesinin olduğunu söylemiştir. Petro ise feracenin 80 akçelik borcuna karşı rehin olduğunu ve esbaplarını Polmeno'nun "uğurladığını" –çaldığını- tekrar etmiştir.⁸⁵⁷ Bir Müslüman ile gayrimüslimin beraber hareket ettiği bir hırsızlık davasında Mahmud Bey b. Hasan Paşa hazretlerinin kethüdası olan Ali b. Abdullah, Mahmud Bey'in bir çift üzengi, eski yelkeni, 50 çarık ve bazı esbaplarını alıp kaçan kulları Mehmed ve Panayot'u Kuruçeşme kurbunda Nikola'nın evinde bulmuştur. Kullar kendilerinin Nikola tarafından ayartıldığını ve işe Mihal'in de karıştığını itiraf etmişlerdir.⁸⁵⁸

⁸⁵³ BŞS, 26, 44b, 7.

⁸⁵⁴ MD, 5/82, s. 16-17.

⁸⁵⁵ MD, 7/254.

⁸⁵⁶ BŞS, 2, 27a, 3.

⁸⁵⁷ BŞS, 5, 25b, 2.

⁸⁵⁸ BŞS, 3, 87a, 5.

Kıyafet ve başlık, hırsızlık olaylarında çalınan eşyalar arasında yer almaktadır. Bunda kıyafet ve kumaşların o dönemlerde değerli olması etkili olabilir. Mesela Kiryako v. Mosko adlı zimmî yeşil kutni fistanını çalan Yakomina bt. Abdullah adlı zimmîyeyi dava etmiştir. Yakomina fistanın Kiryako'nun karısı tarafından 20 akçeye rehin konulduğunu şahitlerle ispat etmiştir.⁸⁵⁹ Beşiktaş subaşı Mustafa Bey b. Abdullah, Kali bt. Yakub'a yıkaması için bir tülbent vermiş fakat tülbenti çalınmıştır. Kali, tülbenti sandığa koyup hamama gittiğini ve sandıkta kendisinin ve Mustafa'nın birçok esbabı olduğunu fakat yalnızca tülbentin çalındığını söylemiştir.⁸⁶⁰ İkinci davanın statüyle alakalı olduğu düşünülebilir. Muhtemelen subaşının veya bir Müslümanın takmış olduğu sarık dikkatleri celbetmiştir.

Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında meydana gelen hırsızlık vakası 9 tanedir. Ligurya'dan Mustafa b. Abdullah ve Eskici Nikola v. Mihal, Berber Frankol'un berber aletlerini çalmış ve Yeniçeri Hasan tarafından yakalanıp hapse verilmiştir. Mustafa da bir berberdir ve daha önce ustası olan Frankol'un yanında çalışmaktadır. Mahkemede "Bundan evvel ustam Frankol'un berber esbâbını sırka ettikde" deyip yaptığı hırsızlığı kabul etmiş ve bundan dolayı nefsinin ustasına icareye vermiştir.⁸⁶¹ Aslında bir müslümanın bir gayrimüslimin yanında işçi olarak çalışması da ona usta demesi de caiz görülmemiş ve bu durum, iman tazelenmesini gerektiren bir davranış olarak fetvalarda yer almıştır. *Zeyd-i Müslim Amr-ı zimmîye tazimen müstevrî dese müstevrî demek Nasârâ dilince usta demek olsa şeran Zeyd-i Müslime tecdîd-i iman ve nikâh lazım olur mu?* El-cevâb: *Lâzım olur.* Mehmed el-Fenârî.⁸⁶²

Hırsızlık davalarında bazen ithamlar da olmuştur. Beşiktaş'tan Papaz Nikola, Ali b. Hayrullah'ın kuzusunu çaldığı gerekçesiyle mahkemeye başvurmuş, Ali ise kuzuyu Ahmed adlı birinden 30 akçeye aldığını ve bu kişiyi bulabileceğini söylemiştir.⁸⁶³ Arslan b. Yani de eşyalarını çaldığı zannıyla Receb Çelebi b. Hüseyin'i dava etmiş, Receb eşyaları başka birisinden satın aldığını söylemiştir.⁸⁶⁴ Bazen bir demet marul, bir parça bez bile hırsızlık davasına konu olmuştur. Mesela Mustafa Çavuş, bahçesinden

⁸⁵⁹ BŞS, 10, 57b, 2.

⁸⁶⁰ BŞS, 4, 24a, 4.

⁸⁶¹ BŞS, 2, 29b, 2, 3.

⁸⁶² Tahsin Özcan, *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003, s. 33.

⁸⁶³ BŞS, 5, 15a, 4.

⁸⁶⁴ BŞS, 4, 66b, 4.

marul çalan Dimo v. Yorgi'yi çaldığı marullarla mahkemeye getirmiştir.⁸⁶⁵ Beşiktaş'tan Kali bt. Manol, Hayreddin Paşa Köprüsü başında beş parça bezinin birini çalan Arap Mehmed b. Abdullah'dan,⁸⁶⁶ Kaftancı Musa b. Nasuh ise dikmek için biçilmiş astarlarını çalan Rizo'dan davacı olmuştur.⁸⁶⁷

Her davada olduğu gibi hırsızlık davasında da davalılardan inkâr yolunu seçenler olmuştur. Edirnekapısı'nda zaviyedar olan Cafer b. Hayreddin 400 akçelik dibek taşını İstimat v. Andrey'a'nın çaldığını iddia etmiş, taş İstimat'ın dükkanı önünde bulunmuş fakat İstimat taşı, taşçı yeniçeriden aldığını söylemiştir. Müslümanlar ise taşın Cafer'e ait olduğuna şehâdet etmişlerdir.⁸⁶⁸

Bir davacının beyyineden aciz olduğu durumlarda davalı tarafa yemin verdirilirdi. Buna dair bir örnek şudur: Beşiktaş'tan Gülizar Hatun bt. Abdullah 12 zira keten bezi, bir dikilmiş don ve iki çemberini çalan Yorgi v. Yani, Yani v. İstimat ve Elnö bt. Yorgi'yi dava etmiştir. Bu kişilerin inkârı üzerine davalılara yemin verdirilmiştir.⁸⁶⁹

3. 2. 8. Zina

Zina fiili İslam dini gibi diğer dinler tarafından da çirkin görülen bir fiildir. Bu fiilin gerek Müslümanlar gerekse gayrimüslimler tarafından işlendiği sicillere geçmiştir. İslam dininde kadın ve erkeklerin nikâh haricinde birlikte olmaları haram kabul edilmiş, zinanın dört şahit tarafından ve tarafların itirafı ile sabit edilme şartı konulmuştur. Bundan sadece karısını yabancı bir erkekle yakalayan erkek müstesna tutulmuştur. Zinanın sabitliği her zaman mümkün olmadığı ve toplumun ifsadına mahal vermemek amacıyla Osmanlı Devleti söz konusu fiil için para, hapis veya sürgün gibi cezalar koymuştur.⁸⁷⁰ Kayıtlarda mahalleden çıkarılma haricinde bir cezayla karşılaşılmamıştır.

⁸⁶⁵ BŞS, 5, 8b, 3.

⁸⁶⁶ BŞS, 7, 72a, 7.

⁸⁶⁷ BŞS, 7, 149b, 2.

⁸⁶⁸ BŞS, 10, 39b, 4, 5.

⁸⁶⁹ BŞS, 10, 51b, 3.

⁸⁷⁰ Zina eden kadın evli ve müslümansa ve dört şahit getirilmezse zengin ve bin akçeden fazlasına malik ise 400 akçe, orta halli ve fakirden 50 akçe alınır. Bekar ergen zina ederse zenginden 100, orta halliden 50, fakirden 30 akçe alınır. Kız ve dul kadının da cürmü aynıdır. Zina eden kul veya cariye ise hür olanın ödediğinin yarısını öder. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri Kanuni Devri* 1, s.296-297.

Kayıtlara yansıyan dava sayısı 8'dir. Tataavla'dan Kosta v. Yorgi ile Ezmira bt. Nikola'yı aynı döşekte yakalayan Kasımpaşa subaşı olaya köyün papazı, kethüdası ve köy halkını kefil kılmış Ezmira ise "şeytan kazarası oldu" diye durumu kabul etmiştir.⁸⁷¹ Aynı şekilde Ortaköy zimmîlerinden yedi kişi Dimitri v. Nikola'yı Erine adlı kadınla aynı döşekte gördüklerine şehâdet etmiş ve durum sabit olduğunda subaşıya teslim etmişlerdir.⁸⁷²

Kayıtlara yansıdığı üzere fahişeliği meslek haline getiren kadınlar da bulunmaktadır. Beşiktaş'tan Arti adlı kadın hakkında cemaati "iyi avrat değildir işi gücü budur" demiş ve Arti'nin mahalleden gitmesi için üç gün süre vermişlerdir.⁸⁷³ Maçoka'dan Zanbe adlı kadın için de aynı şeyler söylenmiştir.⁸⁷⁴ Zina edenler için kullanılan bir ifade de "yaramaz" kelimesidir. Maçuka halkı "Dimitri b. Yorgi ve avratı yaramazlardur mahallede kabul etmezüz mahallemizden çıkıp gitsin" diye mahkemeye müracaat etmişlerdir.⁸⁷⁵ Yine Maçuka'dan Yakomina ve Erine'nin "kahpe olup fık u fücür yaptıkları için" şikayet edilmiş ve kadınlara gerekli tenbih ve tekid yapılmıştır.⁸⁷⁶ Akıntıburnu'ndan Sofyani adlı kadının evine sürekli leventlerin gelmesi sebebiyle köy halkı durumu bildirmiş ve Hamza adlı muhızır tenbihte bulunmuştur.⁸⁷⁷

Özellikle meyhaneler zina gibi diğer gayrimeşru işlerin de yapıldığı yerler olduğu için bu özelliğiyle gayrimüslimler nezdinde de kabul görmemiştir. Kuruçeşme'de sakin Müslüman ve Yahudiler, Kosta ve zevcesi Eleni'nin evlerine gece gündüz namahremlerin gelip zina ettikleri, kavga ve savaşız bir gün geçirmediikleri için korktukları ve zarar gördükleri oldukları gerekçesiyle şikayetçi olmuşlardır.⁸⁷⁸

Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında yaşanan zina davası 2 tanedir. Maçuka'dan Zanbe ile Sipahi Mehmed b. Mahmud'un olayını Zanbe'nin kayınpederi açığa çıkarmıştır. Mihal, Mehmed'in geliniyle yiyip içip yüz görmemesini talep etmek için mahkemeye başvurduğunda subaşı olay yerine gitmiştir. Zanbe, Mehmed'i saklasa

⁸⁷¹ BŞS, 2, 27b, 2.

⁸⁷² BŞS, 3, 51a, 1.

⁸⁷³ BŞS, 3, 13a, 1.

⁸⁷⁴ BŞS, 3, 9b, 1.

⁸⁷⁵ Bkz. Ekler 2, belge 9; BŞS, 5, 19a, 3.

⁸⁷⁶ BŞS, 16, 96b, 2.

⁸⁷⁷ BŞS, 10, 72b, 1.

⁸⁷⁸ BŞS, 7, 117b, 2.

da Mehmed'in kuşağı ve papucu Zanbe ile beraber ertesi gün mahkemeye getirilmiştir. Zanbe'nin fahişelik yaptığı ve kocasının bu fiilere sabredemeyip gittiğine Maçuka'daki Müslümanlar ve gayrimüslimler şehâdet etmiş ve “ya o dursun ya biz duralım” diye kararlılıklarını ortaya koymuşlardır. Mehmed mahkemeye çağırılıp papucu ayağına rast gelse de olayı da papuç ve kuşağın da kendisine ait olduğunu inkâr etmiştir. Zanbe'nin kayınpederi birkaç gün sonra tekrar mahkemeye gelerek davasından feragat etmiştir.⁸⁷⁹ 18 Ekim 1583 tarihli diğer bir davada ise Maçuka ahalisi, kethüdası, papazı ve sair kişiler Erine ile Sefer b. Abdullah'ı basıp mahkemeye getirmişler ve durumun sual olunmasını talep etmişlerdir. Sefer, Erine'nin babasından 300 akçe alacağını getirdiğini ve gece Erine'de kaldığını söylerken Erine, yabanda olduğunu ve eve geldiğinde Sefer'i evde bulduğunu ve ona otur derken köylünün bastığını beyan etmiştir.⁸⁸⁰

3. 3. EKONOMİK İLİŞKİLER

Beşiktaş ve havalisindeki gayrimüslimlerin Müslümanlarla girdikleri ekonomik ilişkilerin büyük bir çoğunluğu mülk ve borç kayıtlarıdır. Mülklerin satın alma veya kiralama yoluyla el değiştirdikleri söylenebilir. Bunun haricinde nefsi icareye verme, menkul mal satımı, ortaklık gibi ekonomik ilişkiler de söz konusu olmuştur.

3. 3. 1. Gayrimenkul Alım-Satımı

Gayrimüslimlerle Müslümanlar arasındaki davaların büyük bir çoğunluğunu oluşturan mülk kayıtlarında vakıflar ilk sırada yer almaktadır. Bazen mülk alarak bazen mülk satarak bazen de mülkü icareye vermek suretiyle gayrimüslimlerle sıkı bir ilişkiye girilmiştir. Mülk kayıtları mahallenin dokusu hakkında da önemli veriler sunmaktadır.

Mülk satışlarında en çok tercih edilen satış türlerinden biri bey'bi'l-istiğlâl'dir. Bu tür satış, satılan malın bizzat satıcı tarafından kiraya alınmasıdır. Bey' bi'l-istiğlâl ile yapılan satışlarda icare oranının % 10 olduğu görülmüştür. Mesela Dimitri v. Yani

⁸⁷⁹ BŞS, 3, 9b, 1 ve 12b, 3.

⁸⁸⁰ BŞS, 16, 98b, 1.

Kuruçeşme'deki evini –iki süfli, iki ulvi, altında hanut –meyhane/dükkan- olan üç sofa, bostan ve büyük bahçe- 1566 yılında bey-i istiğlal ile 7000 akçeye Haydar Paşa Vakfı'na satmış ve 700 akçe icareye almıştır.⁸⁸¹ Bey' bi'l-istiğlâl haricinde bey' bi'l-kat'i ve bey'bi'l-iştirâk yoluyla da alım-satım yapılmıştır. Ev fiyatları evin özellikleri ve bulunduğu konumla etrafında bulunan insanlara göre değişmektedir. Beşiktaş'taki mülk alım-satımlarında para birimi olarak akçe, filori ve sahih-i ayar tam altın kullanılmıştır.

Mülk kayıtlarında dikkat çeken hususlardan birisi de Rum, Ermeni ve Frenk kadınlarının hem alıcı hem de satıcı olarak mahkemelerde sık sık yer almalarına karşın Yahudi kadınların birkaç kayıt haricinde bu davalarda bulunmamalarıdır. Mesela sadece Raçil adlı bir Yahudi kadının aldığı mülkler kayıtlara geçmiştir. 1583'te Akıntıburnu sakinlerinden Raçil bt. Alkame adlı Yahudi kadın bu köyde sakin Todori Muzi, annesi ve kardeşlerine ait “dâr-ı buyûtu” tevabii ve levahıkıyla 54500 akçeye almıştır. Evin etrafında Şeyh Efendi mülkü, vadi ve tarik-i amm bulunmaktadır.⁸⁸² Kuruçeşme'den Evrato bt. Kosta 1577'de buradaki evini kızı Laskarina'ya 80000 raicü'l-vakt akçeye bey-i bat ile satmıştır. Evin bir tarafı deryaya bitişik iskele ile bir tarafı Teralani adlı Yahudi mülküyle bir tarafı Boyacı İstimad mülküyle sınırlıdır. Ev avlu, bostan, üç su kuyusu, altından yol geçen çardak, bir bab fevkani, iki bab tahtaniden müteşekkildir.⁸⁸³

Gayrimüslimlerin hemen hepsinin bağ, bahçe sahibi oldukları hem mülk hem de tereke kayıtlarından anlaşılmaktadır. Ev satışları gibi bağ satışları da kayıtlarda büyük bir yekün tutmaktadır. Bunda Beşiktaş ve tevabiinin bağlarla kaplı olmasının payı büyüktür. Bağların fiyatında bulunduğu bölge gibi kilise veya ayazma kurbunda olması da etkilidir. Bağların değeri 1000-15000 akçe arasında değişiklik göstermektedir. Bağların bazıları harap bazıları içlerinde havuz, çardak gibi bölmeleri barındırmaktadır. Akıntıburnu'ndan Alagöz v. Pavlo'nun Manol v. Pero'ya bey-i batla 5000 akçeye sattığı Boğazkesen Kalesi bağlarına muttasıl bağı içinde iki akarsu ile havuz olup saz örtülü ve meyve ağaçlıdır.⁸⁸⁴ Marola bt. Manol'ün Dökine bt. Makri'ye sattığı Fundalık'taki bağının değeri 1500 akçedir.⁸⁸⁵ Kuruçeşme'den Mihal v. Yorgi'nin buradaki bağını yine

⁸⁸¹ BŞS, 7, 31b, 3.

⁸⁸² BŞS, 16, 32a, 1.

⁸⁸³ BŞS, 10, 1b, 2.

⁸⁸⁴ BŞS, 7, 67b, 1.

⁸⁸⁵ BŞS, 4, 27a, 2.

Kuruçeşme'den Yahudi Avade'ye 2520 akçeye satmıştır.⁸⁸⁶ Ortaköy'den Yani v. Kosta'nın Yani v. Manol'e bey-i batla sattığı bağın değeri 5060 akçedir.⁸⁸⁷ Beşiktaş'ta sakin Manol b.Yani'nin haric-i tekke yakınında bir tarafı mekabir-i müslimin ve iki tarafı tarik-i amm ile sınırlı 6 dönümlük bağın değeri hem Sinan Paşa Mahallesi'nde olması hem de büyüklüğü nedeniyle 40 sikke tam altın sahih-i ayar dinardır.⁸⁸⁸

Bahçelerin değeri büyüklük, konum ve içinde bulunan ağaç veya meyveye göre değişiklik arzetymekteydi. Bahçenin kendisi satıldığı gibi içindeki ürünler de satılmaktaydı. Kosta b. Yorgi'nin Aleksi b. Sava'ya sattığı ve içinde çeşitli meyve ağaçlarının olduğu bahçesi 5000 akçe değerindedir.⁸⁸⁹ Yani b. Andrey, Şükufeci Hüdaverdi b. David'e bahçesindeki açılmış ve açılmamış tüm şükufesini ise 160 akçeye satmıştır.⁸⁹⁰ Bağ ve bahçeler gibi "arz-ı hâliye" denilen boş araziler satışı yapılan gayrimenkuller arasında yer almaktadır. Koma v. Yorgi'nin Aslan v. Abraham'a sattığı boş arazisinin değeri 3120 akçedir.⁸⁹¹

Mülk kayıtlarının fazlalığı aynı zamanda vakıfların ve vakıflara ait gayrimenkullerin de Beşiktaş ve tevabiinde fazla olduğunu göstermektedir. Vakıflar haricinde şahıslar arasında gerçekleşen birçok mülk ilişkileri bulunmaktadır. Dimitri b. Yorgi'nin 28 Nisan 1560'ta Baba Ali b. Yusuf Evkafı'na sattığı Kuruçeşme'deki evi ulvi ve süfli, gölgelik, su kuyusu, kenif, muhavvata ve bahçeden oluşmaktadır.⁸⁹² 5 Ekim 1560'da Gülfam Hatun Vakfı mütevellisi vakfın Kuruçeşme'deki evini 3880 akçeye Dimitri b. Yani'ye satmıştır.⁸⁹³

Mülk satış ve icareleri aynı yerdeki insanlar arasında olduğu gibi farklı kasaba veya şehirlerdeki insanlar arasında da gerçekleşebiliyordu. Mesela Delonya'nın Konespoli köyünden olup Beşiktaş'ta sakin olan Pandi v. Kosta, köyündeki gayrimenkulleri satması için Mehmed Bey ibn Abdullah'ı vekil kılmıştır.⁸⁹⁴ Vilayet-i

⁸⁸⁶ BŞS, 8, 3a, 3.

⁸⁸⁷ BŞS, 10, 8b, 5.

⁸⁸⁸ BŞS, 5, 20b, 3.

⁸⁸⁹ BŞS, 4, 28b, 1.

⁸⁹⁰ BŞS, 2, 42a, 1.

⁸⁹¹ BŞS, 9, 49b, 5.

⁸⁹² BŞS, 2, 45a, 3.

⁸⁹³ BŞS, 2, 78a, 1.

⁸⁹⁴ BŞS, 21, 8a, 9.

Nakşa'dan Pereşkonya bt. Yani, buradaki evini Nikola v. Cenaki'ye 1200 akçeye satmıştır.⁸⁹⁵

3. 3. 2. Gayrimenkul Kiralama-Mukataaya Verme

Mülk alım satımı ekonomik ilişkilerin bir vechesi iken icareye verme de bu ilişkinin diğer bir boyutuydu. İcareye verilen gayrimenkuller arasında evler ilk sırada yer alırken onu dükkan, bağ ve bostanlar takip etmektedir. Yorgaki v. Kosta, Sinan Paşa Evkafı'nın mutasarrıfı olduğu bozahane dükkanını içindeki esbaplarla Tenas'a 40 akçeye,⁸⁹⁶ Deli İskender adlı zimmî Beşiktaş yakınındaki bostanını Dimitri b. Yorgi'ye yıllık 700 akçeye icareye,⁸⁹⁷ Beşiktaş'tan Todor b. Kartaploz bahçesindeki mahsulleri seneliği 2 filoriye Dimitri b. Nikola'ya mukataaya vermiştir.⁸⁹⁸

Gayrimüslimlerin mülklerini icareye verdikleri kişiler genellikle Müslümanlardır. Kominoz v. Dimitri, Beşiktaş'taki mülkünü –altında mahzeni olan iki ulvi, kuyu, kenif, muhavvata, ağaçlar- Mehmed b. Ahmed'e 2000 icareeye vermiştir.⁸⁹⁹ Gayrimüslimler ev ve bağlarını icareeye verdikleri gibi mukataalı arazilerini de icareeye veriyorlardı. Pero v. Nikola'nın babasından mîrâs kalan Maçuka'daki arazisini Süleyman subaşıya aylığı 62 akçe icareeye vermiştir. Komşular Sakızlı Banayod, Yahudi Yakub, Marangoz Dimo'dur.⁹⁰⁰ Bu kayıtlar aynı zamanda bir arada yaşama kültürünü göstermesi bakımından anlamlıdır.

Ev satışları gibi icareye vermede de Müslim-gayrimüslim farkı gözetilmemiştir. İcareeye verilen mülklerin başında vakıflara ait gayrimenkuller gelmektedir. Sinan Paşa Evkafı mütevellisi Keyvan b. Abdülmennan 1561'de vakfın İznikmid'deki değirmenlerini Hayreddin ve Manol'e,⁹⁰¹ yine Sinan Paşa Vakfı vakfa ait dükkanları

⁸⁹⁵ BŞS, 24, 34a, 2.

⁸⁹⁶ BŞS, 9, 49b, 1.

⁸⁹⁷ BŞS, 5, 18b, 1.

⁸⁹⁸ BŞS, 5, 7a, 4.

⁸⁹⁹ BŞS, 7, 28b, 3.

⁹⁰⁰ BŞS, 7, 114a, 2.

⁹⁰¹ BŞS, 4, 13a, 2.

İsteyko v. Karaoğlan ve Dimitri v. Kosta nam kasaplara,⁹⁰² İshak Çelebi Vakfı, vakfa ait odayı Yorgi'ye icareye vermişlerdir.⁹⁰³

1560'ta Mustafa Çelebi'nin vekil-i mutlakı olan Behram b. Abdullah, Mustafa Çelebi Fırını'nı Yani b. Kosta ve Kosta b. Yani'ye günlüğü 8 akçe icareye vermiştir.⁹⁰⁴ Bu fırın Mustafa Çelebi'nin vefatından sonra vakfa mütevellî olan kızı Belkıs Hatun tarafından 1580'de yine bir gayrimüslim olan Beşiktaş sakinlerinden Kostantin v. Filorci'ye seneliği 1500 akçeye icareye verilmiştir.⁹⁰⁵ Sinan Paşa Vakfı Camisi için bina olunan Fenar Kapısı'ndaki ekmekçi fırını işletilmek üzere 1567'de Berber Todorî b. Martina'ya günlüğü 6 akçeden üç yıllığına,⁹⁰⁶ Sinan Paşa Vakfı 1573'te Hasköy'de olan vakfın bahçesi, bahçe içindeki köşkü, ekmekçi fırını Yani v. Mihal'e aylık 280 akçeden üç yıllığına,⁹⁰⁷ Yine Sinan Paşa Vakfı 1575'te mumhane olması için iki dükkânı Yorgi v. Kosta'ya 40 akçeye icareye vermiştir.⁹⁰⁸

İcare süresinin tamamlanmasıyla icare de sona ermekteydi. Sözleşme bazen aynı kişiler bazen de farklı kişilerle yapılabiliyordu. Didar Hatun bt. Ahmed Paşa 1575'te vekilleri aracılığıyla babasının vakfına ait Arnavutköy'deki iki ev, iki dükkân ve iki fırını günlüğü 26 akçeye Nikola v. Duka'ya,⁹⁰⁹ 1579'da sadece fırını Pavli v. Duka'ya günlüğü 8 akçeden üç yıllığına icareye vermiştir.⁹¹⁰

Bağ ve bahçeler de icareye verilen gayrimenkullerdendir. Nefs-i Kasmpaşa sakini Hasan b. Hüseyin, Beşiktaş bağlarındaki bağını 1566'da Tatavla'da sakin Nikola b. Yorgi'ye seneliği 300 akçeye,⁹¹¹ Mustafa Çavuş'un yetimlerinin vasîsi İskender Bey, 1569'da Beşiktaş'taki bahçeyi günlüğü 13 akçeden 3 yıllığına⁹¹² Fahrü'l-emasil ve'l-akran Mustafa Çelebi Vakfı'nın mütevellisi Nasuh b. Abdullah 1575'te vakfın

⁹⁰² BŞS, 2, 30b, 1

⁹⁰³ BŞS, 2, 34a, 3.

⁹⁰⁴ BŞS, 2, 62a, 3.

⁹⁰⁵ BŞS, 16, 31b, 1.

⁹⁰⁶ BŞS, 5, 32b, 5.

⁹⁰⁷ BŞS, 10, 9a, 1.

⁹⁰⁸ BŞS, 9, 41a, 5.

⁹⁰⁹ BŞS, 10, 46a, 3.

⁹¹⁰ BŞS, 13, 7b, 3.

⁹¹¹ BŞS, 5, 18b, 3.

⁹¹² BŞS, 7, 100b, 1.

bahçesindeki meyve ve çiçekleri ve içinde ne varsa Pandeli, Nikola ve Kosta'ya günlüğü 18 akçe icareye vermiştir.⁹¹³

3. 3. 3. Nefsini İcareye Verme

Kayıtlarda rastlanılan bir icare şekli de belli bir meblağ ve süre dâhilinde işçi olarak çalışma anlamına gelen “nefsini icareye vermedir.” 1569’da Varilci Mihal v. Soskos Beşiktaş’ta sakin Mihal v. Kosta’yı, yıllık 1100 akçeye,⁹¹⁴ 1570’te Niko v. Yorgi nefsini Yani v. Hırso’ya aylığı 140 akçeden 280 akçeye,⁹¹⁵ 1570’te Rizo v. İstimol, Yula v. Yani’yi 2 altın karşılığında 6 aylığına icareye,⁹¹⁶ Avlonya sancağından Dimo v. Niko 1570’de mutfak yaptırmak için Avlonyalı Yorgi v. Dimo’yu seneliği 575 akçeye icareye tutmuştur.⁹¹⁷

Bazı durumlarda nefsini icareye veren ile onu icareye tutanlar arasında sorunlar yaşanıp mahkemeye taşınmıştır. Genellikle anlaşmazlık ücret hususundadır. Mesela Akıntıburnu’ndan Tomi adlı zimmîye, Yani’ye bir buçuk yıl hizmet edip ücretini talep ettiğinde Yani ücret konusunda bir sözleşme yapılmadığını söylemiş ve Tomi bunu ikrar etmiştir.⁹¹⁸ Benzer bir sorun da Kosta ve Yorgi arasında yaşanmıştır. 1559’da Kosta b. Nikola’nın yanında günlüğü 12 akçeden 32 gün çalışan ve karşılığında 4 filori alan Yorgi b. Nikola kalan hakkını istemiş, Kosta ise teslim ettiğini belirtmiştir.⁹¹⁹

Nefsini icareye verme gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında da olmuştur. Bazı kayıtlardan bu tür icarenin borcun ödenememesi durumunda oluşan bir mecburiyetten kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Liguria köyünden Mustafa b. Abdullah daha önce ustası olan Frankol’ün berber esbaplarını çalmış, yeniçeri tarafından hapsedilmiş, bunun karşılığı olarak nefsini Frankol’e icareye vermiştir.⁹²⁰ Benzer bir örnek de Yusuf b. Mehmed’in kullarını ayartıp ve ellerindeki parayı alan Salomon b.

⁹¹³ BŞS, 10, 40a, 2.

⁹¹⁴ BŞS, 7, 123b, 3.

⁹¹⁵ BŞS, 7, 141a, 4.

⁹¹⁶ BŞS, 7, 147b, 2.

⁹¹⁷ BŞS, 7, 137a, 3.

⁹¹⁸ BŞS, 10, 54b, 4.

⁹¹⁹ BŞS, 2, 39b, 2.

⁹²⁰ BŞS, 2, 29b, 2, 3.

Yakub adlı Yahudi, Yusuf'a olan 9000 akçeyi ödemeye kadir olamadığı için seneliği 1000 akçe olmak üzere muhalefet etmeden 9 sene hizmet edeceğini kabul etmiştir.⁹²¹

Yukarıdaki örnek bir mecburiyetten kaynaklansa da her zaman böyle bir durum bulunmamaktadır. 1570'de Murad b. Abdullah kendisine kemha işlemesi için Paskalu adlı zimmîyi iki yıl üç ay tamamına kadar günlüğü 5 akçe icareye tutmuştur.⁹²² 1564'te Kuruçeşme'de Yorgi'nin evi önünde 7 küfe üzümle yakalanan Hasan b. Abdullah'ın üzümlerin İstimat ve ortağı Yorgi'ye ait olduğunu ve kendisinin günlüğü 10 akçeye çalıştığını beyan etmiştir.⁹²³ Burada bir üzüm yasağı değil üzümleri belirtilen yerler dışında karaya çıkartmaya dair emr-i pâdişâhının olduğunu⁹²⁴ hatırlatmak gerekir. Hasan'ın gayrimüslimlere üzüm taşıması Sadi Çelebi'nin şu fetvasını akla getirmektedir: *Zeyd-i Müslim kendü bağının üzümün şire idüp Nasranî'ye ve Yahudi'ye şire satsa ol Nasara ile Yahudi ol şireyi hamr idüp satacağın bilse ol şirenin akçesi ol müslümana şeran helâl olur mu? Şüphelidir harâm dinilmez.*⁹²⁵

3. 3. 4. Menkul Mal Satışları

Gayrimüslimler ev, bağ, arazi gibi gayrimenkulleri alıp sattıkları gibi şarap, hayvan, meyve, sebze, balık gibi ürünler de alıp satmışlar ve bu satışlar mahkeme kayıtlarına yansımıştır. Gayrimüslimler ne ile iştilal ediyorlarsa alıp sattıkları da buna bağlı ürünler olmuştur. 1566'da İshak Çelebi bostancısı Nikola, bostanındaki kabak, hıyar ve patlıcanı narh üzerinden 300 akçeye Musa b. Yahuda'ya satmıştır.⁹²⁶ 1561'de Beşiktaş'tan Todori v. Yorgi, Yani v. Kosta'ya medresi⁹²⁷ 9 akçeden 313 medre hamr satmış ve bunun 400 akçesini almış, diğeri de kalmıştır.⁹²⁸ Bu davada şuhûdü'l-hâl'in Müslümanlardan oluşması gayrimüslimler arasındaki şarap satışının yasak olmadığı ve bunu rahatlıkla mahkemede kaydettirildiğinin altını çizmek gerekir. Beşiktaş

⁹²¹ BŞS, 10, 64a, 4.

⁹²² BŞS, 8, 3b, 4.

⁹²³ BŞS, 4, 25a, 1.

⁹²⁴ BŞS, 4, 27b, 1.

⁹²⁵ Sadi Çelebi, *Fetavâ-yı Sadi Çelebi*, Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa, no: 1073, 145. hk.

⁹²⁶ BŞS, 5, 9b, 3.

⁹²⁷ Medre, meyhanecilerin depolardaki büyük fiçılardan şarap taşımak için kullandıkları altışar okkalık kaplardır. Pakalın, *Sözlük*, II, s. 436.

⁹²⁸ BŞS, 2, 64a, 2.

kasaplarından İskerlet Kosta ile İstiko v. Karaoğlan, Apostol v. Yorgi'ye 100 koyun ve 5 buzağıyı 5500 akçeye satmıştır.⁹²⁹ Kuruçeşme'den Salomon v. Yakub Ortaköy'den İstimad'a 4600 akçelik uskumru balığını⁹³⁰ 1565'te Ralne bt. Kalkancı Arnavutköy'de sakin İstimad'a 800 akçeye bir kemha satmıştır.⁹³¹ Kosta v. Manol 525 akçeye Evrenos v. Andrey'a'dan sağlam bir at almış fakat ayıplı çıktığı için dava etmiş Evrenos ayıplarıyla sattığını söyleyince şahitler sağlıklı at sattığına şehâdet etmişlerdir.⁹³²

3. 3. 5. Köle ve Cariye Alım-Satımı ve Kiralama

Yüzyıllardan beri devam eden köle ve cariyeye olgusu Osmanlı İmparatorluğu'nun türlü coğrafyalarında olduğu gibi Beşiktaş'ta da revaç bulmuştur. Mahkeme kayıtlarında oldukça renkli etnik kimliğe sahip –Frenk, Rus, Boşnak, Macar, İspanyol, Megri, Kıbrıslı- köle ve cariyeye kayıtlarına rastlanmıştır. Barbaros Hayreddin Paşa, Sinan Paşa, Kılıç Ali Paşa gibi önemli şahsiyetlerin yanında devlet ricali ve ilmiye kesimleri ile ayan ve orta halli Müslümanların hem Müslüman hem de gayrimüslim köle ve cariyeye sahip oldukları kayıtlara yansımıştır. Daha önce belirtildiği üzere sadece Müslümanların değil gayrimüslimlerin de köle ve cariyeye kullandıkları görülmüştür. Bunların bir kısmı azat edilirken bir kısmı da satış akdine konu olmuştur.

Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında yapılan köle ve cariyeye satışlarında köle ve cariyelerin bir kısmı icareye, bir kısmı halvetliğe bir kısmı ise doğrudan satışa konu olmuştur. Beşiktaş'tan Petro v. Mikail adlı zimmî, İbrahim Ağa b. Abdullah'ın Hozeb v. Andrey'a adlı kölesini sene tamamına kadar icareye almış, köle kaçarsa kölenin kıymetinden 200 sikke filori vereceğini taahhüt etmiştir.⁹³³ Ortaköy'den Ali Bey b. Abdullah, Rus asıllı cariyesini Yorgi v. Manol'e “avrat olmak üzere alup sonra bey' etmesi şartıyla” 6000 akçeye satmıştır.⁹³⁴ Ortaköy'den Nikola v. Mihal'in halvet ettiği Çarla bt. Abdullah adlı cariyeyi İstanbul'da sakin İbrahim b. İlyas'tan satın

⁹²⁹ BŞS, 3, 25a, 1.

⁹³⁰ BŞS, 16, 124a, 4.

⁹³¹ BŞS, 4, 40b, 3.

⁹³² BŞS, 10, 22b, 1.

⁹³³ BŞS, 23, 25a, 3 (1002/1593-1594).

⁹³⁴ BŞS, 21, 2b, 3 (988/1580).

almıştır.⁹³⁵ Keyvan Reis ibn Abdullah'ın Efrenç asıl Kapyo v. Hırsto adlı kölesini Bastoryani v. Cuan adlı kafire 7000 akçeye,⁹³⁶ Beşiktaş ayanlarından el-hac ... Bey ibn Ali, “kâfir gulamını” Galata zimmîlerinden Paskalin v. Lion'a 36000 akçeye satmıştır.⁹³⁷ Köle ve cariye satışıyla ilgili gayrimüslimler arasında yapılan tek satış ise Arslan v. Yanoli adlı zimmînin Megri asıllı cariyesini Lefter v. Todori'ye satmasıdır.⁹³⁸

3. 3. 6. Ortaklık

Gayrimüslimler birbirleriyle birçok ortaklık ilişkisine girdikleri gibi Müslümanlarla da ortaklık kurmuşlardır. Bunların bazıları mültezimlikte bazıları ticarette bazıları ise gayrimenkuller sebebiyle olan ortaklıklardır. Mültezimlik ve eminlikte ortak olanlara örnek olarak şu kişiler gösterilebilir: 1563'te İstiridye Eminliği Yani b. Kosta ve Kalkancıoğlu'nun elindedir.⁹³⁹ Nakşa Adası mültezimliği Mart 1596'da Danyal ve şeriki İsak Kurmano adlı Yahudiler elindedir.⁹⁴⁰ 1597'de Haslar Mültezimliği Baruh ve Bereket adlı Yahudilerin uhdesindedir.⁹⁴¹ 1598'de Mahmiyye-i İstanbul'un harchane ve bacpa-yı ağnam mukataasının mültezim olanlar David ve Yahya adlı Yahudilerdir.⁹⁴²

Gayrimüslimlerin birbirleriyle kurdukları ticari ortaklıkta meslekleri etkili olurken ev, bağ gibi gayrimenkullerde akrabalık, komşuluk ve dindaşlık etkili olmuştur. Tekerlek Mustafa Çelebi'nin bina eylediği fırında sakin Nikola v. Dimitri'ye Luka v. Suma, Kondi v. Dimitri, Yorgi v. Mihail şirket üzere ortak olup “eğer çalışmaz ya fesad ya gaybet edersek 7 akçe üzere aylık 210 akçe borcumuz olsun” diye taahhütte bulunmuşlardır.⁹⁴³ Gayrimenkullerde farklı din müntesipleri de ortaklık yapmışlardır. 1569'da Harun v. Nuh adlı Yahudi, Arnavutköy'deki evde Tomani v. Nikola ile

⁹³⁵ BŞS, 10, 7a, 2.

⁹³⁶ BŞS, 17, 40b, 2.

⁹³⁷ BŞS, 19, 13a, 2.

⁹³⁸ BŞS, 9, 9b, 4, (Evâhir-i Muharrem 983/Mayıs 1575).

⁹³⁹ BŞS, 3, 56a, 2.

⁹⁴⁰ BŞS, 24, 39b, 1.

⁹⁴¹ BŞS, 25, 57a, 1.

⁹⁴² BŞS, 25, 93b, 3.

⁹⁴³ BŞS, 7, 40b, 5.

müşterektir ve evi taksim etmesi için hassa mimarlarından Cafer b. Piri'yi alıp mahkemeye başvurmuştur.⁹⁴⁴

Ticari ortaklık ilişkisinde zaman zaman sermayenin bölüşülmesi, kaybedilmesi gibi sebepler nedeniyle sorunlar yaşanmıştır. Üsküdar'da Ekmekçi Yorgi b. Papas, Ekmekçi Toma b. Manol ile Kadıköy'de 1000'er akçe sermaye ile ortak bir ekmekçi dükkanı açmışlardır. Yorgi, Toma'nın 1000 akçe sermayeyi kaybettiğini söyleyip bunu talep ederken Toma, dükkanı feshettiğini ve Yorgi'nin 1000 akçesini verdiğini söylemiş fakat Yorgi bunu inkâr etmiştir.⁹⁴⁵ Kuruçeşme'den Kosta v. Vasîl, balık satışında ortak olduğu Kosta v. Duka ile şöyle sorunu olmuştur: Balık tutarken 100 akçe cerime ödediğini söylediğinde ortağı bunu ispat etmesini istemiş ve şahitler cerimeyi ödediğine şahitlik yapmışlardır.⁹⁴⁶

Bir sahil kasabası olan Beşiktaş'ta gayrimüslimler denizden gelebilecek zarara karşı gemilerde de ortaklık yolunu seçmişlerdir. Lazari, Andrey, Dimitri ve Mihal'in ortak oldukları gemilerini sefere çıkarmayıp zarara soktuğu gerekçesiyle Mihal aleyhine dava açılmış ve zararı karşılamak ile gemiyi sefere çıkarmak Mihal'e hükmolunmuştur.⁹⁴⁷

Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki ortaklık ilişkisi bazen bir mülk alımında bazen bir işletme üzerindedir. Frankol v. Merdeklü? adlı reisin Mustafa Çavuş ile 200 sikke tam altına mudarebe –kazanç ve mülkiyet ortaklığı- yapıp denizden hariç gelebilecek zarara Mahmud Çelebi b. Turgut kefil olduğu⁹⁴⁸ büyük çaplı ortaklıklar gibi Kosta v. Dimitri'nin, Hüseyin b. Abdullah ile ortak peremesini batıran kişiden 240 akçe alıp bunun aralarında müşterek olduğunu belirttiği daha mütevazı ortaklıklar da söz konusu olmuştur.⁹⁴⁹ Yani b. Yorgi hal-i sıhhatinde ortağı olan Ali b. Abdullah ile 750'şerden 1500 akçe sermayeleri ve kendisinin bir mor çuka, bir mor dolama, bir mor kakya, bir kuşağı ve giydiği lacivert çukadan başka bir şeyi olmadığını ikrar etmiştir.⁹⁵⁰

⁹⁴⁴ BŞS, 7, 149b, 1.

⁹⁴⁵ BŞS, 2, 74a, 1.

⁹⁴⁶ BŞS, 2, 18b, 3.

⁹⁴⁷ BŞS, 4, 55a, 1.

⁹⁴⁸ BŞS, 4, 32a, 5.

⁹⁴⁹ BŞS, 18, 6a, 2.

⁹⁵⁰ BŞS, 3, 85b, 2.

Numan b. Emirşah ortağı olduğu İsrail b. Yasef'i ortaklıktan ayrılmak için değil emânet verdiği eşyayı ortağının elinde bulması nedeniyle mahkemeye başvurmuştur.⁹⁵¹

Gayrimüslimlerle ortak olarak alınan bir mülk kaydı şöyledir: Fatıma bt. Halil Sinan Paşa Mahallesi'ndeki menzilini Sururi Çelebi b. Osman ile Salomon b. Abraham'a satmıştır.⁹⁵² Burada evin ortak olarak kullanılacağı düşünülmesi de elde edilecek yarara ortak olmak dikkate değerdir.

3. 3. 7. Borç İlişkileri

Gayrimüslimler aynı toplumda yaşadıkları insanlarla bazen asli ihtiyaçlar bazen bir mülkü almak bazen de bir başkasına olan borçlarını ödemek için borç alıp vermişlerdir. Gayrimüslimlerin en fazla borç aldıkları kişiler ayanlar ve vakıflar olmuştur. Genellikle borçla ilgili davalarda geçen kavram "karz-ı hasendir." Faizsiz borç anlamına gelen bu kavramın gayrimüslimler arasında revaç bulması ayrıca anlamlıdır.

Alınan borçlar genellikle akçe olsa da filori ve tam altın da alınabiliyordu. Mesela Avraham b. İlya, Mehmed Çelebi'den aldığı 117 sikke bîkr altını eda etmiştir.⁹⁵³ Kasım Çelebi b. Hüdaverdi, Musa b. Avraham'a 1000 filori vermiş,⁹⁵⁴ Agustin b. Benardo adlı Frenk, Mustafa b. Abdullah'dan karz-ı hasen 29 filori almıştır.⁹⁵⁵

Gayrimüslimlerin borç alıp verdiği kişiler aile içinden birileri olduğu gibi farklı dinden olan kişilerle de aynı ilişki içine girmişlerdir. Gayrimüslimler birbirlerinden borç aldıklarında kimileri borcunu ödemiş kimileri inkâr yoluna gitmiş kimileri de borcu ödeyemediği için hapse girmişlerdir. Murad b. Cani adlı papuççu, Dimitri v. Kaloğor'dan aldığı 30 akçeyi verdiğini, dava ve nizasının olmadığını bildirmiştir.⁹⁵⁶

Kadınların da sık sık borç alıp verdikleri ve bunu kaydettirdikleri görülmüştür. Akıntıburnu'ndan Parişkoy bt. Manol zevci olan Dimitri v. Yorgi'de olan 8000 akçesini

⁹⁵¹ BŞS, 9, 28b, 4.

⁹⁵² BŞS, 10, 57a, 3.

⁹⁵³ BŞS, 3, 16b, 4.

⁹⁵⁴ BŞS, 8, 1a, 3.

⁹⁵⁵ BŞS, 4, 49a, 3.

⁹⁵⁶ BŞS, 2, 28a, 1.

istemiş Dimitri bunu ikrar etmiş ve borca karşılık Akıntıburnu dâhilindeki bir evi vermiştir.⁹⁵⁷ Kadınların aldıkları bu borçlar bazen zaruri ihtiyaçların karşılanması ve nafaka için de olabiliyordu. Mesela Girane bt. İstimad bu sebeple annesi Marola bt. Kosta'dan borç almıştır.⁹⁵⁸

Yahudilerle Hıristiyanlar arasında da borç ilişkileri olmuştur. Mesela Namir adlı Yahudi, babası sağken Papaz Nikola'ya karz-ı hasenden 1500 akçe verdiğini söylemiş, Nikola'nın inkârı ve Namir'in beyyineden aciz olması sebebiyle 600 akçeye sulh olmuşlardır.⁹⁵⁹ Semha v. Yasef adlı Yahudi, Tomayi bt. Nikola'ya verdiği 2800 akçeyi aldığını ikrar etmiştir.⁹⁶⁰ Aynı şekilde Nikola b. Yorgi, Kalev b. İpsaya adlı Yahudiden aldığı 12 akçeyi verdiğini ve hakkının kalmadığını beyan etmiştir.⁹⁶¹ Beşiktaş'tan Yorgi b. Todorı, Yakub b. Abraham'a verdiği 18 sikke tam ayar altını isterken⁹⁶² Yahudi David b. İshak'ın, İshak v. İbrahim'e karz-ı hasenden verdiği 2 altını İshak inkâr etmiş, David bunu şahitlerle ispat etmiştir.⁹⁶³

Gayrimüslimler arasındaki ilginç borç ilişkilerinden biri, Ermeni bir dilencinin borç almasıdır. Bu davada Yani v. Kolca adlı Ermeni bir dilenci, Şeker b. Budak'a 13 sikke altın borcu olduğunu ikrar etmiştir.⁹⁶⁴ Yine Ermeniler arasındaki bir borç kaydı da borca konu olan kişilerin taşıdıkları isimler bakımından oldukça ilginçtir. Emirşah b. Avanoz, Cafer b. Allahverdi "nâm kâfire"karz-ı hasenden verdiği 200 akçeyi istediğinde Cafer borcunu ikrar etmiştir.⁹⁶⁵

Müslümanlarla gayrimüslimlerin bir arada yaşadığı Beşiktaş'ta en fazla münasebet, mülk kayıtlarından sonra vakıflar, ayanlar ve sıradan insanlar ile girdikleri borç ilişkilerinde olmuştur. Borcun kaydettirilmesi ve bunun şahidlerce tesciline yönelik Kur'an-ı Kerim'in tavsiyesi⁹⁶⁶ tüm İslam toplumları gibi Osmanlı toplumundaki farklı kesimler tarafından da karşılık bulmuştur. Gerek gayrimüslimlerin gerekse

⁹⁵⁷ BŞS, 5, 7b, 5 ve 6.

⁹⁵⁸ BŞS, 5, 39b, 4.

⁹⁵⁹ BŞS, 3, 31a, 1.

⁹⁶⁰ BŞS, 4, 38b, 4.

⁹⁶¹ BŞS, 4, 49b, 4.

⁹⁶² BŞS, 5, 23b, 4.

⁹⁶³ BŞS, 5, 7a, 2.

⁹⁶⁴ BŞS, 3, 23a, 3.

⁹⁶⁵ BŞS, 4, 54a, 3.

⁹⁶⁶ Bakara suresi 2/282.

Müslümanların aile fertlerinden aldıkları borçların her aşamasında –vadesi, miktarı, ödeyip ödemediği, dava ve nizasının olmadığı- mahkemede kaydettirilmesi hem tarafların bir hak ihlaline uğramaması hem de unutulmaması yönünde oldukça yerinde bir tedbirdir. Meseleyi farklı dinden insanların birbirlerine güvenmemeleri olarak yorumlamamak gerekir. Nitekim her dinin mensubu aile üyesinden aldığı veya verdiği borcu mahkemede kaydettirmiştir.

Gayrimüslimlerin borç aldığı yerlerin başında vakıflar gelmektedir. Vakıflarla ilgili çok fazla borç kaydı bulunmaktadır. Burada birkaç örnekle yetinilecektir. Beşiktaş'taki vakıflar imparatorluğun tüm coğrafyasında olduğu gibi kredi vermede din farkı gözetmemiş ve borç isteyen herkesin bu talebine cevap vermişlerdir. İstenilen krediler küçük çaplı olduğu gibi oldukça yüksek rakamlar da söz konusudur. Rakam yüksek olunca borcun taksitlendirilmesi de gündeme gelmiştir. Metoya bt. Aleksi, Mustafa Çelebi Vakfı'ndan 10000 akçe almış, bunun 3000 akçesini aldığına dair vakıf mütevellisi ikrarda bulunmuştur.⁹⁶⁷ Fahrü'l-ümera İbrahim Paşa Evkafı'nın Beşiktaş'tan Divane Todori'ye verdiği 2289 akçeyi vakfın cabisi Keyvan b. Abdullah eksiksiz almıştır.⁹⁶⁸ Karye-i Liguria'dan Nikola b. Manol, Mustafa Çelebi Vakfı'ndan 3000 akçe,⁹⁶⁹ Manol b. Karlo, Şah Didar Vakfı'ndan 2200 akçe,⁹⁷⁰ Arnavutköy'den Todori v. Petro, Gülfam Hatun Evkafı'ndan 1000 akçe borç almıştır.⁹⁷¹

Beşiktaş ve havalisindeki gayrimüslimlerin Beşiktaş ayanlarıyla sıkı bir ilişki içerisine girdiği borç kayıtlarından da anlaşılmaktadır. Bu ayanların başında uzun yıllar balık emânetini elinde bulunduran Mustafa Çavuş b. Abdurrahman gelmektedir. Mustafa Çavuş haricinde yine Beşiktaş ayanlarından ve Tekerlek lakabıyla anılan Mustafa Çelebi b. Ali de gayrimüslimlere borç veren kişilerdendir.

Ayanlar haricinde sıradan vatandaşlar arasında da borç alınıp verilmekteydi. Beşiktaş Arap İskelesi'nden Ahmed Bey ibn Abdullah, Nuh b. Salomon adlı Yahudiye 10000 akçe karz-ı hasen akçeyi altı ay vade ile vermiş, zarar-ı mala Salomon v. Nuh ve

⁹⁶⁷ BŞS, 4, 36a, 1.

⁹⁶⁸ BŞS, 2, 73a, 1.

⁹⁶⁹ BŞS, 4, 33a, 2.

⁹⁷⁰ BŞS, 4, 53b, 3.

⁹⁷¹ BŞS, 7, 121a, 2.

Yani v. Yorgi kefil olmuştur.⁹⁷² Borcun ödenmemesi durumunda borçlu hapse atılır ve bunda bir din farkı gözetilmezdi. Beşiktaş'tan Simon b. Azer, Mansur b. Ramazan'a verdiği 15 filori ve 30 akçesini talep ettiğinde Mansur bunu kabul etmiş fakat dört gün süre istemiş ve Mansur, Muhzır Mehmed'e teslim edilmiştir.⁹⁷³

Borcun vaktinde ödenmemesi sorun yarattığı gibi ödendiği ve hakkın kalmadığını belirtmek de bir gerekliliktir. Bu durum olası sıkıntıları da önlemekteydi. Mehmed b. Şemseddin, Petro v. Dimitri'ye verdiği 3500 akçeyi aldığı anda Petro'nun talebiyle "3500 akçeyi Petro'dan aldım haklaştım" demiştir.⁹⁷⁴ Gayrimüslimler borç aldıkları gibi borç da vermişlerdir. Mihal b. Manol, Yeniçeri Mehmed b. Hüseyin'e 4 filori vermiştir.⁹⁷⁵

Borcu vermenin mümkün olmadığı zamanlarda borca karşılık genellikle bir gayrimenkul satılırdı. Andrey a. Dimitri, Kamer Hatun bt. Abdullah'a olan 3500 akçelik borcu sebebiyle Ortaköy'deki evini satmıştır.⁹⁷⁶ Taraflardan birinin ölmesi borcun ifasına engel teşkil etmiyordu. Bu durumda ya borcu alan ya da borç verenin varisleri tarafından davaya konu oluyordu. İstefan v. Kiryaki, müteveffa İlyas b. Abdullah'dan 1000 akçe aldığını Mehmed Bey talebiyle ikrar etmiştir.⁹⁷⁷

Borç alan kişiler ölümün her an gelebileceği ihtimaline karşı sağlıklıyken borçlarını kaydettirme ihtiyaçları duyabiliyorlardı. Camii Mahallesi'nde sakin Emirse bt. Mihal "hâl-i sıhhatinde Müderris Bali Efendi b. Mustafa'ya 16000 akçe karzdan 700 akçe de ev kirasından borcu olduğunu ne vakit dilerse talep edebileceğini" beyan etmiştir.⁹⁷⁸ Böyle bir ikrar aynı zamanda hemen hemen her borcun –aile üyelerinden de alınanlar dâhil- kaydettirilmesine rağmen buna gerek duyulmadığını ve ev kirasının uzun süre geciktirilmesine rağmen bunun bir sorun oluşturmadığını da ispat etmektedir. Benzer bir dava da Andrey a ile Aşçı Hasan arasında geçmiştir. Andrey a v. Petro mahkemeye gelip şöyle ikrarda bulunmuştur: "Aşçı Hasan'a bey eylediğim üzüm

⁹⁷² BŞS, 21, 3b, 1.

⁹⁷³ BŞS, 2, 68b, 3.

⁹⁷⁴ BŞS, 10, 33b, 1.

⁹⁷⁵ BŞS, 2, 63a, 2.

⁹⁷⁶ BŞS, 3, 33b, 1.

⁹⁷⁷ BŞS, 3, 8b, 4.

⁹⁷⁸ BŞS, 17, 92a, 4.

bağından 2200 akçesin borcuma sarf eyledim zimmetimde zıkr olunan meblâğdan akçe kalmayup câiz ki fevt olurum deyü ikrârım ketb olunsun.”

Gayrimüslimlerle Müslümanlar arasındaki hukuki, sosyal ve ekonomik ilişkilerin ele alındığı bu bölüm, ilişkilerin boyutu ve çeşitliliği kadar farklı dinden toplulukların bir arada yaşama örneklerini göstermesi açısından da önemlidir. Şahsi davalar da dâhil olmak üzere hayatın her alanındaki problemleri için Osmanlı mahkemelerine başvuran gayrimüslimler İslam hukukuna göre yargılanmışlardır. Gerek hukuki gerek sosyal ve gerekse de ekonomik ilişkilerde yoğun bir birlikteliğin olduğu, farklı din ve mezhepten insanların birbirlerine şahitlik, kefillik, vekillik görevlerini yaptıkları, borç alıp verdikleri, bazen mütevazi bazen geniş ölçekli ortaklıklara girdikleri, birbirlerine mülk alıp sattıkları buna bağlı olarak bazen aynı bazen farklı mahallelerde oturdukları ve umumu ilgilendiren konularda ortak bir duruş sergiledikleri görülmüştür.

IV. BÖLÜMGAYRİMÜSLİMLERİN DEVLET İLE OLAN İLİŞKİLERİ

XVI. yüzyıl sonları gayrimüslimlerin devlet görevlerinde etkin hale geldiği bir dönem olmuştur. Beşiktaş'taki gayrimüslimlerin devlet ile oldukça yakın temasları olup gayrimüslimlere devlet tarafından bazı görevler verilmiştir. Özellikle iltizam sisteminde gayrimüslimler birçok alanda mültezimlik yapmışlardır. Bunun yanında tabiplikten, askeri hizmetlere, otlakçılıktan alt yapı hizmetlerine kadar birçok hizmette bulunmuşlardır.

4. 1. ASKERİ HİZMETLER

Osmanlı Devleti askeri alanda birçok gayrimüslimi istihdam etmiştir. Devşirmeler haricinde sipahilik, leventlik, lağımcılık gibi alanlarda Beşiktaş ve tevabinde yaşayan gayrimüslimler hizmette bulunmuşlardır.

4. 1. 1. Sipahilik, Leventlik

Hristiyan sipahiler Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden itibaren yer almışlardır. Özellikle Rumeli'de birçok Hristiyan sipahi Osmanlı Devleti'ne hizmet etmişlerdir. 1455 tarihli Tırhala livasına ait defterde Tırhala'daki 182 tımdan 36 tanesi Hristiyan sipahiler uhdesindedir. Aynı şekilde Bosna Hersek'te de Hristiyan sipahiler bulunmaktadır. Semendire'de ise sipahilerden başka Eflak, voynuk ve martaloz gibi başka Hristiyan gruplar da yoğun olarak yer almaktadır.⁹⁷⁹ İmparatorluğun belli bölgeleri gibi Beşiktaş'ta da Hristiyan sipahiler bulunmaktadır. “Beşiktaş'ta vâki olan sipâhilerden sipâhilik iden Yasko v.Kazo, Yorgi v. Niko, Todor v. Yani ve Nikola v. Papa nâm bostancılar” ifadesinden adı geçen gayrimüslimlerin sipahi olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.⁹⁸⁰

⁹⁷⁹ Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi*, 1, 3. Baskı, İstanbul: Kronik Yayınları, 2019, s. 80-81, 86-87.

⁹⁸⁰ BŞS, 17, 90b, 1.

Sipahilik yanında donanmada levent olan gayrimüslimler de bulunmaktadır. Sicillere yansıyan leventler arasında Yorgi b. Andon,⁹⁸¹ Niko b. Ulah,⁹⁸² Yani,⁹⁸³ Todori v. Dimitri⁹⁸⁴ yanında genellikle ahlaksızlıkla ilgili olaylara adı karışan gayrimüslim leventler de bulunmaktadır. Beşiktaş'ın kaptan-ı deyaların semti olması doğal olarak reis ve leventlerin burada ikamet etme sonucunu doğurmuştur. Leventlerin ne kadarının gayrimüslim olduğu konusunda bir bilgi olmasa da en azından Beşiktaş ve havalisinden levent temin edildiği düşünülebilir.

Gayrimüslimler seferde geri hizmetler denilebilecek ve sefer öncesi bazı hizmetleri de yerine getirmişlerdir. 1601'de Galata kadısına gönderdiği bir fermanla baharın başında küffar üzerine sefere çıkacağını belirten III. Mehmed, mahruse-i İstanbul'da yirmi marangoz, yirmi demirci ve yirmi lağımcının alet ve esbapları ile ruz-i hızırdan önce serdarına gönderilmesini istemiştir. Ayrıca her neferin yol giderleri için dörder bin akçenin ala, evsat ve edna itiyadınca toplanıp tahsil ettirilmesini, marangoz, demirci ve lağımcıların sanatlarında maharetli olan birer üstadını seçip aceleyle serdarına gönderilmesini emretmiştir. III. Mehmed bu bahane ile fazla akçe toplanmamasını, zulüm ve haddi aşmaktan çekinmeleri gerektiğini de vurgulamıştır.⁹⁸⁵ Söz konusu kişilerin Galata'ya bağlı yerlerden toplanacağı ve Beşiktaş'taki gayrimüslimler arasında kayıtlara yansımış marangoz, demirci ve lağımcı bulunduğu ve özellikle kayıtlarda geçen lağımcıların tamamının Ermeni ve Beşiktaş'ta sakin olduğu düşüncesinden hareketle gayrimüslimlerin ordunun geri hizmetlerinde çalıştığı söylenebilir.

4. 1. 2. Miri Çayır ve Samanlık Hizmetleri

Devletin çayır hizmeti için başvurduğu yerlerden birisi de Beşiktaş'tır. İstinye, Beşiktaş ve Kasımpaşa naibliklerine gönderilen bir ilamda çayır hizmeti için değirmenci ve

⁹⁸¹ BŞS, 2, 76a, 5.

⁹⁸² BŞS, 5, 17a, 1.

⁹⁸³ BŞS, 8, 6a, 2.

⁹⁸⁴ BŞS, 8, 6a, 1.

⁹⁸⁵ BŞS, 27, 44a, 1.

tarakçı göndermeleri istenmektedir.⁹⁸⁶ Beşikaya'da kadimden beri İstanbul çayırlarında her sene tarak hizmetinde bulunup bunun karşılığında tekaliften muaf olduklarını bir kayıt da teyit etmektedir.⁹⁸⁷ 1589 tarihli bir kayıta çayırdaki çalışan ırgatlardan Pervane b. Abdullah, Andriya ve Yorgi, her sene miri çayırdaki çalışmaları ve on on iki akçeden fazla almadıklarını bildirmişlerdir.⁹⁸⁸

Beşiktaş, Maçuka, Ortaköy, Kuruçeşme ve Akıntıburnu'ndaki gayrimüslimler yukarıda geçtiği üzere "kadim-i eyyâmdan" beri otlakçılık yapankişilerdir. 5 Nisan 1608 tarihli bir kayıta söz konusu yerlerdeki miri çayırcı ve tarakçıların ismi verilmiştir. Beşiktaş'tan 12 kişi, Maçuka'dan 3 kişi, Ortaköy'den 10 kişi, Kuruçeşme'den 4 kişi ve Akıntıburnu'ndan 30 kişidir.⁹⁸⁹ Beşiktaş ve havalisindeki miri çayırcıların sayısı ilerleyen yıllarda artmıştır. Buna göre 1616 yılı sonunda bu hizmeti veren Tatavla'dan 5, Beşiktaş'tan 29, Maçuka'dan 3, Kuruçeşme'den 3, Ortaköy'den 13, Arnavutköy'den 40 kişi bulunmaktadır.⁹⁹⁰ Daha önce "Beşiktaş'ın İskânı ve Gelişimi" başlığı altında Barkan'ın bahsettiği ortakçı kul işletmeleri yine bu köylerde bulunmaktadır ve "kadimü'l-eyyâm" ifadesi bunu doğrulamaktadır. Dolayısıyla fetihten 1618 yılına kadar geçen süre içerisinde miri çayırçılık görevinin Beşiktaş ve havalisinde devam ettiği söylenebilir.

Çayır hizmetiyle alakalı olarak bir gayrimüslimin gönderdiği arz ve verilen emirde gayrimüslimlerin devleti ve devletin de onları nasıl gördüğüne dair önemli bilgiler bulunmaktadır. 9 Ağustos 1601 tarihli kayıt şöyledir:

*Sa'âdetlü 'azimetlü sultânım hazretlerinin hâk-pâ-yı şerîflerine
yüzler sürdükden sonra 'arz-ı hâl-i fakîr budur ki bu fakîr
kullarınız kâfirler olup pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretlerinin
çayırı hizmetleri üzerine yetmiş seksen gündün ziyâdedir hizmet
iden Beşiktaş sâkinlerinden fakîr kullarınızdır birinizi bin*

⁹⁸⁶ BŞS, 27, 46a, 2.

⁹⁸⁷ BŞS, 28, 75a, 1.

⁹⁸⁸ BŞS, 18, 18a, 4.

⁹⁸⁹ Beşiktaş kâfir mahallesinden olan miri çayırcılar Yani v. Nikola, Todori v. Emirse, Kosta v. Senadnos, Mendi v. Kosta, Penardi v. Anton, Miha v. Kosta, İstefani v. Yorgi, Nikola v. Papuççu, Kominos v. Yani, Yani v. İstimad, Manol v. Nikola, Yani v. Dimitri, Maçuka'da olan miri tarakçılar Petro v. Yani, Aleksi v. Kosta, Yani v. Dimitri. Ortaköy ahalisi on nefer kimesne olup tarakçılar olmanın işaret olundu. Kuruçeşme tarakçıları Miha v. Manol, Franko v. Serpano, Yorgi v. Papuççu, Dimitri v. Yani. Akıntıburnu ahalisi tarakçılar olup bazı ihtiyarları gelüp her sene 30 nefer kimesne karyemizden tayin olunagelmışdir didikleri ecilden işaret olundu. BŞS, 28, 75a, 1.

⁹⁹⁰ TS.MA.d. 1321, s. 23.

eylesin ‘ömrünüzü devletinizi ziyâde eylesin her birimiz borçlu olduk fukarâ kullarınız ziyâde za‘îf olmuştur umarız ki eyyâm-ı sa‘âdetinizde bu fakîr kullarınızı rencîde olmakdan halâs buyurasız bâki fermân ve lutf-ı ihsân sultânım hazretlerininindir. Beşiktaş’ta olan ‘afv ola Beşiktaş’ta çayır hizmetinde olanlar ‘afv olunmuştur deyü buyruldu min bad‘ mezbûrları rencîde etmeyesiz şöyle ki rencîde olan sonra çok zarar çekerler bundan evvel tenbîh olunmuş idi. 9 Safer 1010.’⁹⁹¹

4. 1. 3. Sürsat

Sürsat, avarız vergisi kapsamında alınan bir vergidir. Avarız nadir olarak tahsil edilirken sürsat buğday, un, yağ şeklinde aynı olarak alınırdı.⁹⁹² Beşiktaş ve havalisi eskiden beri Osmanlı ordusunun sürsat giderlerini karşılayan yerlerden birisidir. Beşiktaş ve İstinye daha önceleri Haslar kadılığına tabi iken Galata kadılığına tabi olmuş ve bu değişiklikle nahiye halkı sürsattan muaf olduklarını düşünerek bu konuda muhalefet etmişlerdir. 1597 tarihli fermanda “Kadîmden olunageldiği üzre zikr olunan nâhiyeler girü mu‘âvenet eylemek fermânım olmuştur sürsat zahiresin ber-vech-i ‘adâlet tevzi‘ ve taksîm ve ihrâc idüp kimesneye ‘inâd ve muhâlefet ettirmeyesiz.” diye Haslar kadılığına ferman yollanmıştır.⁹⁹³ Aynı ferman İstinye ve Beşiktaş naiblerine de ayrıca gönderilmiştir.⁹⁹⁴

Sürsat zahiresinden şahsi olarak muaf olmak için mahkemeye başvuran gayrimüslimler de bulunmaktadır. 1597 yılında Simo v. Gabriel adlı zimmî yirmi yıldan beri sürsat zahiresine yardım ettiğini ve bundan muaf olduğuna dair elinde bir emr-i şerif olduğu gerekçesiyle mahkemeye müracaat etmiştir. Elinde emr-i şerif olmadığının anlaşılması üzerine Simo’nun tekrar sürsat zahiresine yardım etmesine hükmolunmuştur.⁹⁹⁵

⁹⁹¹ BŞS, 27, 41b, 1.

⁹⁹² Halil Sahillioğlu, “Avârız,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, IV, 109.

⁹⁹³ BŞS, 25, 60a, 3.

⁹⁹⁴ BŞS, 25, 60a, 4.

⁹⁹⁵ BŞS, 26, 61a, 3.

4. 1. 4. Su Yolu Hizmetleri

I. Süleyman döneminde sınırların genişlemesine paralel olarak şehirde su kıtlığı başlamıştır. Avlanmak amacıyla Kağıthane Deresi civarında eski bir su yolundan sızan suları gören I. Süleyman, bu suların incelemeler sonucunda İstanbul'a getirilmesinin mümkün olduğunu görmüştür. Bu işi uhdesine alan Mimar Sinan 1554'te başladığı inşaatı 1563'te bitirerek İstanbul'a suyu getirmeyi başarmıştır. Kırkçeşme denilen bu su tesislerinde birçok gayrimüslim çalışmıştır. Kiriz Nikola da uzman veya kalfa olarak su yoluna hizmet etmiştir.⁹⁹⁶ 1570 tarihli mahkeme kaydında Nikola v. Yani'nin Kırkçeşme su yolu hizmeti tayin olup tekalif-i örfiyyeden muaf olduğu ve elinde suret-i defter-i hakani olduğunu belirtmiştir.⁹⁹⁷ Kaynaklarda geçen Kiriz Nikola'nın bu kişiyle aynı kişi olduğu düşünülebilir. Bir başka su yolcu da Sinan Paşa Mahallesi'ndeki Erzingan kazasından Kirkor v. Gazal'dır.⁹⁹⁸ Başka bir kayıta Zekeriya Burgazı, Cebeci ve Beşiktaş'taki gayrimüslimlerin I. Süleyman'ın Kağıthane su bendinden İstanbul'a ve Saray-ı Amire'ye su getirmek için su yolu hizmetinde bulundukları ve bunun karşılığında haraç, ispençe, avarız-ı divani ve tekalif-i örfiyyeden muaf olarak ellerine emr-i şerif verildiği bilgisi yer almaktadır. Daha sonra Nâzır-ı Âb Davud Çavuş emrin eski olduğu gerekçesiyle kendilerinden otluk ve saman hizmeti tekalüf olunduğunu belirtmiş ve bunun üzerine 23 Haziran 1579 tarihli bir emirle tekrar muaf oldukları bildirilmiştir.⁹⁹⁹

4. 2. SARAY HEKİMLİĞİ

Osmanlı Devleti'nde 1826 yılına kadar "Ser Etibbâ-i Hassa" denilen hekimbaşılar devamlı ilmiye sınıfından ve tıp ilmine vakıf olan kişilerden seçilmişlerdir. Hekimbaşılar saray doktorları, cerrahlar ve göz doktorlarının amiri durumundadırlar. Saray doktorlarının içerisinde Müslüman doktorlar gibi gayrimüslim –yahudi- doktorlar

⁹⁹⁶ Kazım Çeçen, "Kırkçeşme Tesisleri," *İstanbul Ansiklopedisi*, V, s. 1-2.

⁹⁹⁷ BŞS, 8, 4a, 3.

⁹⁹⁸ BŞS, 25, 90b, 2.

⁹⁹⁹ BŞS, 16, 120a, 2; BŞS, 10, 89b, 1 ve 2; BŞS, 10, 90a, 4.

da bulunmaktaydı. XVII. yüzyıl başında Müslüman doktorların sayısı yirmibir iken Yahudi doktorların sayısı kırk birdir.¹⁰⁰⁰

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim doktorların istihdamı II. Murad dönemine kadar gitmektedir. II. Murad'ın doktoru olan Gaetalı Maestro Iacopo daha sonra Yakub adını almış ve II. Mehmed döneminde de hekimliğini sürdürmüştür. İncelenen dönemde padişahın ve saray halkının doktoru olanlar genellikle Yahudiler olmuştur. Yahudiler bu nüfuzlarını imparatorluğun son dönemlerine kadar muhafaza etmişlerdir. Hekimlik diğer meslekler gibi babadan oğla geçen bir meslektir. I. Süleyman döneminde İstanbul'da bulunan Hans Dernschwam, padişahın doktorunun bir Yahudi olduğunu, doktorun vefat ettiğinde yerine oğlunun hekimbaşı olduğunu ve Yahudilerin Yunan ve Latin tıbbından bir şey anlamadığını zikretmiştir.¹⁰⁰¹ II. Selim'in en yakın dostlarından birisi Doktor Beydus'tur.¹⁰⁰² Yahudi hekimlerin ağırlıkta olduğu XVI. yüzyılda hassa hekimlerinin yarısı Yahudidir. 1536'da sarayda görev yapan 32 hassa hekimden 14 tanesi Yahudi olup ilerleyen dönemlerde bu sayı daha da artmıştır. 1580-1590 yılları arasında III. Murad'ın doktoru olan kişi Domenico Hieroso Limiano'dur.¹⁰⁰³ Bu dönemdeki hassa tabiblerinden birisi de Avraham v. Simon'dur.¹⁰⁰⁴ Domenico'dan sonra III. Murad'ın doktoru yine bir Yahudidir. Nitekim Beşiktaş mahkeme kaydında Ortaköy'de Musa adlı bir Yahudinin iyi olduğuna dair şehâdette bulunanlardan birisi de "Tabîbü's-Sultânî Abraham v. İshak'tır."¹⁰⁰⁵ Bu davanın geçtiği aynı sayfada yine "Tabîbü's-Sultânî" olarak geçen bir de İbrahim b. Abdullah bulunmaktadır.¹⁰⁰⁶

Hekim Kaşki oğlu Mosi'nin evlad ve ebnainın avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyelerden muaf olunduğu ve bunun devam etmesi gerektiği, şayet bu husus değiştirecek olursa Allah'ın, meleklerin ve insanların lanetinin üzerlerine olacağına dair bir muafname 1453 yılında II. Mehmed tarafından verilmiştir. Bu muafname Sultan

¹⁰⁰⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1945, s. 364-365.

¹⁰⁰¹ Derschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, s. 157.

¹⁰⁰² Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, s. 197.

¹⁰⁰³ Hierosolimitano, *Bir Yahudi Doktorun Harem, Saray ve İstanbul Hatıraları*, s. V-VI.

¹⁰⁰⁴ BŞS, 16, 113a, 1.

¹⁰⁰⁵ BŞS, 21, 3a, 3.

¹⁰⁰⁶ BŞS, 21, 3a, 6.

İbrahim dönemine kadar yenilenmiş, Hekim Kaşki oğlu Mosi'nin evlatlarının ricası üzere IV. Mehmed bu muafnameyi tekrar yenilemiştir.¹⁰⁰⁷

4. 3. ADA/BÖLGEYÖNETİCİLİĞİ

Osmanlı Devleti gayrimüslim reayanın bulunduğu yerlere genellikle gayrimüslim yöneticiler atamış, bölgeden alınan cizye, haraç ve diğer vergilerin toplanması da yine gayrimüslimlerin uhdesine verilmiştir. Bu yöneticilerden biri 1568 tarihli bir kayda göre Kuruçeşme'de sakin olan Yunanistan'daki Nakşa Adası'nın beyi olan Yasef Nasi v. İshak'tır.¹⁰⁰⁸ Yasef Nasi, Nakşa'da bulunmayıp Kuruçeşme'deki köşkünde oturmuş ve adayı Françesko Koronelo adlı İspanyol vekili ile idare etmiştir.¹⁰⁰⁹

Yasef'in dükalığa getirilişinde II. Selim'in müteferrikalar zümresinden olması, Yasef ve teyzesinin -Dona Gracia Mendes- dış siyasete damgasını vuran kişiler olması etkili olmuştur. I. Süleyman'ın Fransa kralına gönderdiği bir mektupta Yasef için "Frenk Beyoğlu kıdvetü'l-a'yân el-milleti'l-müseviyye" unvanını kullanması, Fransa kralının Yasef Bey'e olan 150000 nükud altın borcunu tahsil etmesi için defalarca mektup göndermesi ve borcun tahsili için¹⁰¹⁰ Fransa'ya ait gemilerin İskenderiye

¹⁰⁰⁷ HŞS, 15, vr. 41-1, hk. 70, (Evâil-i Receb 1075/Ocak 1665).

¹⁰⁰⁸ BŞS, 7, 42a, 3.Nakşa'nın Osmanlı hakimiyetine girmesi Barbaros Hayreddin Paşa'nın 1536 tarihli Korfu Seferi'nden sonradır. Adanın beyi ve bir İtalyan olan Yakomo yabancı korsanları himayesi nedeniyle görevden alınmış ve 1567'de Nakşa dükalığı Yasef Nasi'ye verilmiştir. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 3, Bölüm 2, s. 101, 103; Yasef Nassi'nin yakın dostu olup Türkler'e esir düşen İspanyol Pedro, bu aile için oldukça detaylı bilgiler vermektedir. Dona Gracia için adının Beatris olduğunu ve tüm yakınlarıyla Yahudiliğe dönerek Gracia de Luna adını aldığını söylemektedir. Onun İstanbul'a gelişinden bir yıl sonra -1554- İspanyol İmparatoru tarafından kendisine şövalyelik verilen erkek yeğeni Don Juan Micas da İstanbul'a gelmiştir. Kendisi İspanya ve Fransa saraylarında itibar gören, İspanya, İtalya ve Flander'da tanınan biridir ve teyzesinin tek kızını almak için sünnet olmuş ve teyze kızıyla evlenmiştir. Bundan sonra Yasef Nasi adını almıştır. Carım, *Pedro'nun Zorunlu Seyahati*, s. 142. Konstantinopolis'teki beş yüz kadar İtalyan ve İspanyol Yahudisini İstanbul'a getiren de odur. Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, I, s. 188. Yasef Bey, şarap gümrüğü dışında Karadeniz ve Akdeniz'den gelen malların gümrüğünü de tahsil etmiştir. Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, I, s. 142 ve II, s. 509. Yasef Bey'in Ekim 1579 tarihinde hayatta olmadığı Anton v. Yani nam zimmînin adanın dukası olduğu ve bundan önce ölen Yasef Bey'in vekili ve ada zabıta Françesko v. Karzel mahzarında Andere Adası kalelerinden bir yerde otuz altı parça top bulunduğunu ikrar etmesinden anlaşılmaktadır. Bkz. BŞS, 13, 58b, 1.

¹⁰⁰⁹ Miralay Saffet Bey, "Yosef Nasi," *Târih-i Osmânî Encümeni Mecmuası*, III, 16 (Teşrin-i evvel 1328), s. 987.

¹⁰¹⁰ A. DVNSMHH. d, 6/942 (25 Şevval 972/26 Mayıs 1565). Leh kralına gönderilen bir mektupta Yasef için "kıdvetü'l-ümerâi'l-milleti'l-museviyye" unvanı kullanılmıştır. A. DVNSMHH. d, 7/2726 (17 Ramazan 976/5 Mart 1569).

limanını atıl hale getirerek miri malın zarara uğramasına neden olması Yasef'in konumunun ne denli önemli olduğunu göstermektedir.¹⁰¹¹

Yasef Nasi, Hürrem Sultan sayesinde I. Süleyman'ın itimadını kazanmış ve devletin Avrupa ile özellikle Fransa ilişkilerinde yönlendirici bir etkiye sahip olmuştur.¹⁰¹² II. Selim ile Yasef'in arasının iyi olmasının nedeni ise II. Selim'in sancakbeyi olduğu dönemde ona borç vermesi ve kardeşine karşı giriştiği mücadelede kendisine yardım etmesidir. II. Selim tahta geçtiğinde "Koca Yahudi" olarak adlandırılan bu kişiyi Ege Denizi'ndeki adaların en önemlisi olan Nakşa'ya dük olarak adamıştır.¹⁰¹³ Yasef Bey'in Nakşa yanında Sakız Adası'nın da mültezimi olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır.¹⁰¹⁴ Yasef Bey'in iltizamında olan adalar Naxos (Nakşa), Paros (Berre), Milos, Sira, Sakız, Andros (Andere), Santorin ve Thermia adalarıdır.¹⁰¹⁵

Yasef Bey adayı ele geçirir geçirmez İtalyanlar birer birer adadan uzaklaşmış ve Galata'daki Cenevizler'in yanına gelmiştir. Yasef'in şikayeti üzerine Sakız Adası kadısı 1567'de Galata kadısına haber göndererek bu kişilerin haraçtan kaçtığına dair durumu bildirmiş ve Galata'da temekkün olanların geriye dönmeleri emredilmiştir.¹⁰¹⁶

Yasef Bey'in devlet nezdindeki konumuna dair mahkeme kaydına yansımış bir dava şöyledir: Anton v. Dimo, Andrey v. Mescere ve Marko v. Nikola, Yasef Bey'in iltizam ettiği adalardan biri olan Andere Adası'ndan tezkiresiz geldikleri gerekçesiyle Yasef Bey'in adamlarından Baroh tarafından dava edilmiştir. Baroh, bu kişiler hakkında tezkiresiz oldukları için iki yıl hapis cezası verilmesine dair emr-i şerifin olduğunu belirtmiştir. Söz konusu kişiler ise ellerinde tezkire olmadığını, Yasef Bey'in evinde ikamet ettiklerini ve Kuruçeşme'de Yakomina adlı bir zimmînin evine esbaplarıyla vardıklarını belirtmişlerdir.¹⁰¹⁷

¹⁰¹¹ A. DVNSMHM. d. 7/2666 (25 Cemaziyelahir 976/15 Aralık 1568); A. DVNSMHM. d. 7/2695 (4 Receb 976/23 Aralık 1568).

¹⁰¹² Ahmet Refik, *Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul*, haz. Tahir Yücel, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 1998, s. 103.

¹⁰¹³ Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, s. 142.

¹⁰¹⁴ A. DVNSMHM. d. 42/441 (10 Rebiülahir 989/14 Mayıs 1581); A. DVNSMHM. d. 42/482 (23 Ramazan 989/21 Ekim 1581); A. DVNSMHM. d. 42/682 (6 Safer 989/12 Mart 1581).

¹⁰¹⁵ Norman Rosenblatt, *Court Favorite of Selim II*, (Doktora Tezi, Pensilvanya Üniversitesi, 1957), s. 52.

¹⁰¹⁶ Saffet Bey, "Yosef Nasi," s. 989.

¹⁰¹⁷ BŞS, 9, 46b, 7.

Yasef Bey adaların mültezimliği haricinde İstanbul ve Galata'nın da hamr ve arak öşrü eminliği ile Lehistan'da hasıl olan balmumu iltizamını da elinde bulundurmaktadır.¹⁰¹⁸ Balmumu iltizamına kimsenin karıştırılmamasına dair 5 Mart 1569'da Leh kralına bir mektup gönderilmesi ayrıca anlamlıdır.¹⁰¹⁹ Yasef Bey 1579'da vefat etse bile¹⁰²⁰ Nakşa beyi yine Yahudilerden biri olmuştur.¹⁰²¹ Daha önce Girit'ten 1000 fıçı şarap alıp İstanbul Boğazı'ndan Boğdan'a sadece kendisinin geçirmesi hususunda izin talep eden Yasef'e bu izin verilmiş,¹⁰²² emr-i şerifi olan Yasef ölünce bu yetki adamlarından biri olan Abraham Moso'ya verilmiş ve iznin başkalarına verilmemesi yönünde gerekli yerler uyarılmıştır.¹⁰²³

4. 4. HASLAR MÜLTEZİMLİĞİ

Subaşılik, zaimlik, subaşı vekillliği, muhtesiplik, bekçilik normalde Müslümanların ifa ettikleri görevler arasındadır. Mahkeme kayıtlarında bu görevlerin zaman zaman gayrimüslimlere tevdi edildiği görülmüştür. Mesela 4 Ocak 1597 tarihli bir emr-i şerife yansıdığı üzere Haslar mültezimi olan Baroh ve Bereket adlı Yahudiler padişaha arza çıkıp Galata, Haslar ve Çivril kazasındaki ev, oda, bahçe, meyhane ve bozahanelerde hariçten gelen Ermeni ve Rumlar'ın oturduğunu bildirmişlerdir. Sorunun nedeni bu kişilerin kefilname akçeleri için birbirlerine kefil olmak istediğinde sipahi ve yeniçeriler “bizim hizmetimizdedir” deyip isyan edip saldırmaları, bundan dolayı hem devletin hem de kendilerinin maddi zarar görmeleridir. Padişah da “Kâr u kesb için” gelip birbirlerine kefil olmak ve mültezimlerin şartlarına uymak suretiyle bu kişilerin kefilname akçelerinin alınmasını ve sipahi ve yeniçerilerin haklarından gelinmesini emretmiştir.¹⁰²⁴

¹⁰¹⁸ A. DVNSMHH. d. 41/449 (15 Şevval 987/5 Aralık 1579).

¹⁰¹⁹ A. DVNSMHH. d. 7/2726 (17 Ramazan 976/5 Mart 1569).

¹⁰²⁰ BŞS, 13, 58b, 1.

¹⁰²¹ BŞS, 24, 39b, 1.

¹⁰²² A. DVNSMHH. d. 7/1102 (20 Ramazan 975/19 Mart 1568).

¹⁰²³ A. DVNSMHH. d. 41/1023 (27 Zilkade 983/27 Şubat 1576).

¹⁰²⁴ BŞS, 25, 57a, 1.

4. 5. SUBAŞI VEKİLLİĞİ

1590'da Kuruçeşme subaşı olan Behram Bey bazı hususlar için yine Kuruçeşme'den Haref v. Nakşalı adlı Yahudiyi vekil atamıştır. Haref'in "Eğer mâl-i mîrîye gadr idüp ve eğer ilm yettügüne size ilâm etmeyüp ve setr idersem emirlere on bin akçe nezrim olsun."¹⁰²⁵ diye bu vekillığe bir şart koyması dikkat çektiği kadar ne denli önem verdiğinin de bir göstergesidir.

4. 6. MUHTESİPLİK

Muhtesiplik işini uhdesine alan kişinin her şeyden önce Müslüman olması gerekir çünkü hisbe dini bir hizmettir.¹⁰²⁶ Müslüman olmayan bir kişiye bu vazifenin tevdi edilmesi Müslümanlara karşı bir sulta ve hakimiyet ifade etmektedir. Ziya Kazıcı, Claude Cahen'in bu müessesenin ilk başlarda İslam olma şartını taşımadığını ve muhtesipliğin şehir ekonomisini ilgilendiren bir mesele olduğu görüşüne yer vermiştir.¹⁰²⁷ Bir gayrimüslimin muhtesiplik gibi bir vazifeyi yapması istisnai bir durum olsa da bunun Ortaköy, Kuruçeşme, Tatavla gibi gayrimüslimlerin yoğunlukta olduğu yerlerde ölçü-tartı işlerini kontrol için söz konusu olabileceği düşünülmelidir. İncelenen dönemde günlük narh ve dükkan denetimlerini yapan muhtesiplerin tamamı Müslümandır. Bir gayrimüslim muhtesiple ilgili 1573 tarihli tek mahkeme kaydı şu şekildedir:

*Budur ki karye-i Orta'dan ber-vech-i iltizâm muhtesib olan Yani veled-i Kosta ve diğer Yani veled-i Kosta nam zimmîyi meclîs-i şer'e ihzâr idüp iş bu Yani'nin kâfirlere ve Müslümanlara sattığı francıla yüz yirmi beş dirhem noksan olup görülsün didikde fi'l-vâk'i meclîs-i şer'de vezn olup mezbûrun didiği mikdâr naks olduğu vukû' üzerine gıbbe't-taleb kayd-ı sicil olundı. Evâil-i Safer 981.*¹⁰²⁸

¹⁰²⁵ BŞS, 21, 2b, 10.

¹⁰²⁶ Muhtesibin görevleri arasında ölçü tartı kontrolü, dükkan ve pazarların denetlenmesi, şarap kullanımı, umumi yolların nizamı, hayatın akışını bozan inşaatların kontrolü, ahlaka mügayir davranışların tespiti gibi birçok görevi bulunmaktaydı. Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*, İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, 1987, s. 66-67.

¹⁰²⁷ Kazıcı, *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*, s. 54.

¹⁰²⁸ BŞS, 10, 15b, 2.

4. 7. KETHÜDALIK

Gayrimüslimler devlet ile olan münasebetlerini görüp gözetmesi için tıpkı Müslümanlar gibi kethüdaya ihtiyaç duymuş ve aralarında en uygun gördüklerini kethüda seçmişlerdir. Kethüda, bir cemaat veya meslek grubuyla devlet ilişkisini sağlayan görevlidir. Her mesleğin/cemaatin ayrı bir kethüdası bulunmaktadır. Bu hizmete en uygun buldukları adayı seçmek de onu azletmek de gayrimüslimlerin ellerindedir. Nitekim Beşiktaş'tan Papaz Nikola, Andrey, Yorgi, Dimitri ve sair zimmîler mevcut kethüdalarının hizmete kadir olmadıkları gerekçesiyle Petro v. Dimitri'yi kethüda tayin etmek için mahkemeye başvurmuşlardır.¹⁰²⁹ “Ortaköy kefereleri” de kethüdalarının kendilerini her zaman rencide ettikleri için şikayet etmiş ve başka birini kethüda seçmişlerdir.¹⁰³⁰

Kethüdalık görevi “hizmet-i pâdişâhîdir” ve bizzat gayrimüslimlerin ifadesiyle şu örnekle kayıtlara yansımıştır:

*Akıntıburnu ahâlisi meclîs-i şer‘e gelüp kethüdâları olan İstati Yani nâm zimmîden şekvâ idüp hizmet-i pâdişâhî edâsında kusurı vardır hizmet-i mezbûre hakkından gelmeğe iktidârı yoktur hâlâ karyemiz sakinlerinden Nikola veled-i Yorgi hizmete lâayık olduğu ecilden mezbûrî kethüdâ olmağı taleb ideriz didiklerinde merkûm kethüdâ nasb olunup kayd-ı sicil oldu fî evâili Rebi‘i ‘l-evvel 983.*¹⁰³¹

Beşiktaş’a bağlı diğer köyler gibi Ortaköy halkı da mahkemeye başvurmuş ve “karye-i mezbûre keferesinin mesâlih-i örfiyyesini gözetmek içün Manol v. Andrey nâm zimmînin herkesden evlâ olup hizmetin “uhdesinden geleceğı içün” kethüda olarak atadıklarını bildirmişlerdir.¹⁰³² Kethüdalık görevinden kendi isteğıyle ayrılanlar da olmuştur. Sekiz yıldır Kuruçeşme kethüdası olan Yorgi v. Dimo, kendi isteğıyle kethüdalıktan ayrılmış ve yerine Petro kethüda olarak tayin edilmiştir.¹⁰³³

¹⁰²⁹ BŞS, 5, 8a, 2.

¹⁰³⁰ BŞS, 7, 58b, 1.

¹⁰³¹ BŞS, 9, 29b, 1.

¹⁰³² BŞS, 26, 41b, 1.

¹⁰³³ BŞS, 26, 45b, 2.

Kethüdalık bazen Yeniçeri Ağası tarafından da tayin edilmiştir. Petro v. Yani adlı zimmî 1568 tarihinde Ağa tarafından vekil ve kethüda tayin edilmiş ve o da Todor v. Dimitri'yi vekil etmiştir.¹⁰³⁴ Ocak 1568'de Yeniçeri Ağası Beşiktaş'taki reayası için Todori adlı zimmîyi katip ve kethüda tayin etmiştir.¹⁰³⁵ Kasım 1569'da Yeniçeri Ağası Siyavuş Ağa Arnavutköy'deki reayasından Dimitri'nin cürm ve cinayeti görüp gözetip ve kabzederek üzerlerine nazır olması için Yani v. Kosta'yı vekil olarak atamıştır.¹⁰³⁶

Yukarıda belirtildiği gibi kethüdalar cemaatler ile devlet arasındaki ilişkiyi sağlayan bir görevlidir. Meslek veya loncanın sorumluluğunu üstlenen kişiye de kethüda denmektedir. Esnaf birliği açısından kethüdanın yeri önemlidir. Kethüda, esnafın müşteriyi aldatmasını engellediği gibi tazir ve tedip etme yetkisine de sahiptir.¹⁰³⁷ Bu görevi uhdesine alan kişi sorumlu olduğu işleri görme yeterliliğine sahip olmalıdır. Nitekim Beşiktaş'ta sipahilik eden Yasko v. Kazo, Yorgi v. Niko, Todori v. Yani ve Nikola v. Papa adlı bostancıların “bizim aramızda ahvâlimizi ve lâzım gelen mesâhâmızı görüp gözedir kadîmi bostancı olan Nikola veled-i Pereşko her vechle tam mertebede uhdesinden gelmeğe mu‘temedden olduğu” gerekçesiyle kethüda tayin edilmiştir.¹⁰³⁸ Bu örnekte hem sipahilik hem de kethüdalık görevi bir aradadır.

4. 8. PASBANLIK/BEKÇİLİK

Müslümanların uhdesinde olan bekçilik görevi diğer görevlerde görüldüğü gibi zaman zaman gayrimüslimler tarafından da yerine getirilmiştir. Buradaki temel kıstas, görevin ifa edildiği yerlerin ekseriyetle veya tamamının gayrimüslim olmasından ileri gelmiş olmalıdır. Beşiktaş subaşı Hasan Bey b. Abdullah, 1599'da gece yarısı Ortaköy'de kulu ile dolaşırken savaş aletleri ile iki zimmîyi yakaladığında köyün sakinlerinden Solak David Bey, Kosta v. Yorgi, Marko, Kuyumcu ve sairleri yolunu basarak hem subaşıyı hem de kulunu muhkem dövmüşlerdir. Olayı mahkemeye taşıyan subaşı olayda adı geçenlere mahkemede yakaladığı kişilerin kim olduğunu sorduğunda

¹⁰³⁴ BŞS, 7, 41a, 5.

¹⁰³⁵ BŞS, 7, 162b, 2.

¹⁰³⁶ BŞS, 7, 123b, 1.

¹⁰³⁷ Özcan, *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı*, s. 28.

¹⁰³⁸ BŞS, 17, 90b, 1.

mezburzimmîlerin bekçi oldukları beyan edilmiştir.¹⁰³⁹ Yahudilerin yoğun olduğu Hasköy’de de Hasköy çarşısının gece bekçileri Yahudidir. Dini inançları gereği cumartesi günleri çalışmayan pasbanlar yerine sadece bu gün için Müslüman pasbanlar görevlendirilmiştir.¹⁰⁴⁰

4. 9. MÜLTEZİMLİKLER

Osmanlı Devleti’nin maden ocağı, gümrük, tuzla, dalyan, darphane gibi gelir getiren birtakım kaynakları bulunmaktadır ki; bunlar mukataa adı ile anılmaktadır. Mukataaların idaresi iki yolla mümkün olmuştur. Biri devlet tarafından tayin edilip maaşlı bir memur -emin- olan emânet yolu ile diğeri ise iltizam yolu ile. Her iki yol ile işi uhdesine alan kişi mültezim olurdu.¹⁰⁴¹ Devlete ait herhangi bir vergi gelirini toplamayı belirli bir yıllık bedel karşılığında uhdesine almak anlamına gelen iltizam rekabete açık, çoğunlukla müzayede ile belirlenebilen ve bir bölümünün peşin ödenmesi istenen bir sistemdir. Devlet, güvenilir bir kefil karşılığında iltizamı mültezimlere devrederdi.¹⁰⁴² XVI. yüzyılın başlarından itibaren vergi sisteminin yarısının iltizam usulüne dönmesinin altında iktisadi faaliyetlerde naktin öneminin artması ve devletin nakte olan ihtiyacı yatmaktadır.¹⁰⁴³ Bu sistemde Müslümanlar gibi gayrimüslim mültezimler de görev yapmışlardır. 1550-1605 yılları arasında İstanbul mukataalarında mültezimlik yapan 216 kişiden yarısı Müslüman iken diğer yarısı gayrimüslimdir ve Yahudilerin sayısı diğer gayrimüslim grupların neredeyse dört katıdır.¹⁰⁴⁴ Ahmet Refik, XVI. yüzyılda İstanbul’un ticaret ve gümrüklerinin Yahudilerin elinde olduğundan bahsetmektedir.¹⁰⁴⁵ Beşiktaş sicilleri ve arşiv belgelerinde sık sık Yahudi mültezime rastlanması bu iddiayı haklı çıkarmaktadır. Aşağıda görüleceği üzere Beşiktaş’taki

¹⁰³⁹ BŞS, 26, 17a, 2.

¹⁰⁴⁰ Tahsin Özcan, “Osmanlı Toplumunda Birlikte Yaşama Tecrübesi: Hasköy Örneği,” *Din ve Dünya Barışı Uluslararası Sempozyum 26-28 Nisan 2007*, s. 294-295.

¹⁰⁴¹ Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısı,” *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti*, I, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 1994, s. 543-544.

¹⁰⁴² Mehmet Genç, “İltizam,” *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXII, 154.

¹⁰⁴³ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, 7. Basım, İstanbul, Ötüken, 2010, s. 104.

¹⁰⁴⁴ Metin Ziya Köse, *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik: Akdeniz’de Rekabet ve Ticaret*, İstanbul: Giza, 2010, s. 54. Köse’nin verdiği mültezim sayısı şöyledir: Müslüman mültezim 108, Hristiyan mültezim 25, Yahudi mültezim 83 kişidir.

¹⁰⁴⁵ Ahmet Refik, *Eski İstanbul*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1998, s. 86.

mukataalarda Yahudi mültezimler ağırlıkta olsa da Hristiyanlar da bazı iltizamları uhdelere almışlardır.

4. 9. 1. Asar Mültezimliği

Osmanlı Devleti'nde köle ticaretinin denetim ve yürütülmesi işinden mültezimler sorumluydu. Devlet belli bir ücret karşılığında bunu iltizama vermektedir. Esircilerin de bir loncası bulunmaktaydı.¹⁰⁴⁶ Gayrimüslimlerin köle ve cariye kullanmaları yasak olsa da daha önce izah edildiği gibi bu durumun önüne geçilememiştir. Hatta 1598'de bilfiil asar mültezimi olan Musa v. Yasef adlı Yahudi, Yahudi ve zimmî taifesinden esir satın alanları ve esir hizmetçisi olanlardan her esir için 160 akçenin emine ödenmesi gerektiğini Galata'da sakin Mihal nam zimmîye söylediğine göre gayrimüslimlerin esir kullanmaları artık olağan bir hale gelmiştir.¹⁰⁴⁷

4. 9. 2. Pençik Eminliği

Osmanlı Devleti, ordunun yeniçeri ihtiyacını, Osmanlı sınırlarındaki Hristiyan çocuklardan ve savaşta askerler tarafından elde edilen beşte bir erkek esirlerden karşılamaktaydı.¹⁰⁴⁸ Emânet usulü ile yapılan mukataalardan biri olan pençik eminliğine mültezim olan Arslan ve ...? adlarında iki Yahudi bu emânete ortaklıklar. 28 Aralık 1600 tarihli davada hala görevleri başında oldukları belirtilmektedir. Söz konusu kişiler Rumeli ve Anadolu'dan gelen esirlere pençik ödememek için kaçırانların mâl-i mîrîye zarar verdikleri hususunda padişaha arz bildirmiş ve padişah da bu konu için İstanbul kadısına emir göndermiştir.¹⁰⁴⁹ Bu eminliğin daha önceki mültezimi de bir Yahudidir. 1582 yılından 1590 yılına kadar pençik eminliğinin mültezimi olan Mazaltu, borcunu ödemeye kadir olamadığı için bu tarihte emânet iki yıllığına Acemzade Mehmed'e verilmiştir.¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴⁶ Nihat Engin, "Köle," *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVI, 248.

¹⁰⁴⁷ BŞS, 25, 127b, 4.

¹⁰⁴⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, I, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 6.

¹⁰⁴⁹ BŞS, 26, 52a, 1.

¹⁰⁵⁰ MAD. d. 3247. (28 Şevvâl 998/30 Ağustos 1590).

4. 9. 3. Balık Eminliği

Bir sahil kasabası olan Beşiktaş'ta doğal olarak balıkçılık yapan gayrimüslimler bulunmaktaydı. Balık avlamak ve satmak izne tabi olan işlerden olduğu için balık eminleri veya yanlarında çalışan adamları izinsiz balık avlayanları tespit ediyor ve ellerinde balık/tuzlu balık –lakerda, palamut, uskumru, kefal- bulunduranları yakalıyorlardı. İzinsiz balık avlamak, tuzlu balık bulundurmak “kânûn-ı pâdişâhîye muhâlif işler” bağlamında değerlendiriliyordu. Nitekim Ortaköy'den Kamniyos v. Marko adlı zimmînin elinde tuzlanmış lakerda balığı bulunması “kânûn-ı pâdişâhîye muhâlif iş” olarak kaydedilmiştir.¹⁰⁵¹ Gayrimüslimlerin özellikle tuzlu balığa itibar ettikleri söylenebilir. Balık eminlerinin tuzlu balıkla yakaladıkları kişilerin büyük çoğunluğu gayrimüslim olup genellikle bunu inkâr etme veya bir Müslümandan aldığını söyleme yoluna başvurdıkları görülmüştür.¹⁰⁵² Tuzlu balıkla yakalandığı halde bunu inkar eden Dimitri, elinde tuz bulunduğu için durumu itiraf etmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁵³ Tuzlu balıkla yakalananlar arasında Sarıyer'de keşişlikte sakin Marko b. Mihal adlı bir de papaz bulunmaktadır.¹⁰⁵⁴

Mahkeme kayıtlarına yansıdığı oranda balık eminliği Dergâh-ı Âli çavuşlarından Mustafa Çavuş b. Abdurrahman'a aittir. Mustafa Çavuş'un yanında bu görevde kendisine yardımcı olan Yahudiler de bulunmaktadır. Daha sonra bu görev gayrimüslimlere tevdi edilmiştir. 1574 yılında balık eminliğine Akıntıburnu'ndan Pavli v. Duka iltizam ederken¹⁰⁵⁵ 1580 tarihinde bu görev Manol v. Gurs elindedir.¹⁰⁵⁶ 1583 yılında hala Manol'un bu göreve devam ettiği, köyündeki (Akıntıburnu) zimmîlerin balıklarını sattıkları ve balıkların miri için alınması gerektiği için padişaha yolladığı arzda ortaya çıkmıştır.¹⁰⁵⁷ Manol'un vekili Kemal v. Şaban adlı Yahudidir.¹⁰⁵⁸ Yasağa ve balık emininin teftişlerine rağmen izinsiz balık avlamanın önlenemez olduğu gönderilen emirden anlaşılmaktadır. Emirde kenarcılık eminliğinin Yahya Efendi'den

¹⁰⁵¹ BŞS, 3, 14a, 5.

¹⁰⁵² BŞS, 2, 16b, 4; 25a, 3.

¹⁰⁵³ BŞS, 2, 22a, 4 ve 22b, 1.

¹⁰⁵⁴ BŞS, 2, 57a, 2.

¹⁰⁵⁵ BŞS, 10, 54b, 2.

¹⁰⁵⁶ BŞS, 14, 62a, 3 .

¹⁰⁵⁷ BŞS, 16, 101a, 1.

¹⁰⁵⁸ BŞS, 16, 104a, 2.

Kara Bali'ye varıncaya kadar balık mahsulünün zabt edilmesi ve kimseye muhalefet ettirilmemesi belirtilmiştir.¹⁰⁵⁹

1598 yılında bu görev yine Akıntıburnu'nda sakin David adlı Yahudiye verilmiştir.¹⁰⁶⁰ 1009/1600 yılında balık emini Murad Çavuş, nazırı ise Mehmed Çavuş'tur. Bu kişiler Kuruçeşme'de sakin Samirye adlı yahudinin evinde iki kayık dalyan balığı saklandığını, bu makuleye icazetlerinin olmadığını, miriye ait rüsum-ı örfiyyesi verilmeyen dalyan balığının her nerede bulunursa zabt edilmesi gerektiğine dair emr-i şerifin olduğunu belirtmişlerdir.¹⁰⁶¹

4. 9. 4. İstiridye ve İstereç Eminliği

Balık emâneti gibi istiridye işi de emânet usulüyle idare edilen mukataalardandı. 1563 yılında istiridye emânetine Yani b. Kosta, Kalkancıoğlu ile, Yani Kalkani de Ortaköy'de istiridye emânetine bir başka gayrimüslimle ortak olmuşlardır.¹⁰⁶² Aynı yılda istiridye emini Yorgi adında bir gayrimüslimdir. Balık eminleri veya yanında çalışan adamlarının tuzlu balık yakaladıkları gibi istiridye ve midyeyle yakalanan kişiler de olabiliyordu.¹⁰⁶³ Bir diğer eminlik olan istereç eminliğindeki istereç'in ne olduğu konusunda kaynaklarda bir bilgi bulunmasa da bir av kuşu olan turaç ile yakın bir ilişkisi bulunmalıdır. Ruhsatsız yapılan her işin yasak olması gibi bu işte de yasağı delenler yakalanmıştır. Emin-i istereç Yani, 1565'te Nikola b.Todori ve Mihal b.Kosta'yı izinsiz istereç avlarken yakalamış ve bu kişiler durumu ikrar etmişlerdir.¹⁰⁶⁴

4. 9. 5. Hamr Eminliği

Bu eminlik gayrimüslimler tarafından ifa edilmektedir. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde üretilen her kalemden vergi ve bunun altına giren ürünün toplanması,

¹⁰⁵⁹ BŞS, 25, 80b, 4.

¹⁰⁶⁰ BŞS, 26, 5a, 1.

¹⁰⁶¹ BŞS, 27, 5b, 1.

¹⁰⁶² BŞS, 3, 56a, 2; BŞS, 3, 76b, 4, 5.

¹⁰⁶³ BŞS, 4, 36b, 3; BŞS, 7, 12a, 2.

¹⁰⁶⁴ BŞS, 4, 49b, 2.

kontrolü ve diğer işleriyle ilgili bir de yetkilisi bulunurdu ki; hamr eminliği de bunlardan birisidir. Osmanlı Devleti'nde Müslümanların şarap içmesi ve Müslümanlara şarap satımı kesinlikle yasaktı. Gayrimüslimler için bu yasak söz konusu değilken şarabı başka yerlere satmaları veya vergisinden kaçınmaları yasaktı. Hamr eminliği bu işlerden sorumluydu. Bazen Yahudiler bazen Hristiyanlar bu eminlikte görev yapmışlardır. 1574'te bu görev Yahudi Yasef Bey'in elindedir ve kendisi hamr gümrüğünü vermeyen bazı zimmîleri mahkemeye çağırmıştır.¹⁰⁶⁵ İstanbul ve Galata'nın hamr zabıtlığını yapan Yasef Bey, Kasım 1574'te kefareye satılmak için getirilen şarabın vergi alındığı yere gönderilmediği hususunda padişaha arzda bulunmuştur.¹⁰⁶⁶ Galata kadısının 1581'de İstinye ve Beşiktaş naiblerine gönderdiği bir ilamda şöyle denilmektedir:

*Hamr emininin vekil-i şer'isi olan Yorgi vardıkda taht-ı niyâbetlerinde olan kefereden kânûn üzre resm-i hamrları aliviresin yedinde olan emr-i şerîf üzre alivirüp 'inâd ve muhâlefet edenlerin haklarından gelesin mâl-i pâdişâhîyi tahsilde ihmâl olunmaya kendileri içmeyüp âhâra bey' ettiklerinden haracı aliviresün.*¹⁰⁶⁷

Hamr mukataasının 1583 yılındaki mültezimi Kartakoz'un vekili olan İsak v. Mordbay adlı Yahudi, Ortaköy'deki meyhanecilerin meyhanelerinde gümrüğü alınmadık şarap olduğunu ve hem "kâfirlere" hem de Müslümanlara şarap satıldığını tespit etmiştir.¹⁰⁶⁸ Ekim 1595'te Yahuda v. Kalodi adlı Yahudi Maçuka, Beşiktaş, Ortaköy, İstinye ve Yeniköy'ün resm-i hamrını Yemnadi v. Kosta'ya 40000 akçeye satmıştır.¹⁰⁶⁹

4. 9. 6. Gümrük Eminliği

Osmanlı Devleti'nde devletlerarası ticarete sınır geçişlerinde malların kontrol edildiği yerler olan gümrüklerin işleyişi yine mültezimlerin elindeydi.¹⁰⁷⁰ Yahudilerin ağırlığını hissettirdiği gümrükler Müslümanlar tarafından şikayet konusu olmuştur. Nitekim

¹⁰⁶⁵ BŞS, 10, 61a, 2.

¹⁰⁶⁶ BŞS, 10, 87a, 3.

¹⁰⁶⁷ BŞS, 15, 53a, 1.

¹⁰⁶⁸ BŞS, 16, 93a, 3.

¹⁰⁶⁹ BŞS, 24, 24b, 3.

¹⁰⁷⁰ Mübahat Kütükoğlu, "Gümrük," *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIV, 263.

İstanbul ve Galata gümrük ve iskelelerinde emin ve mültezimlerin Yahudilerden olması tüccarlara zararı olduğundan bu durumun önlenmesi için Temmuz 1582 tarihli bir emir gönderilse de bu durumun önüne geçilememiş, emin ve mültezimler yine Yahudilerden olmaya devam etmiştir.¹⁰⁷¹ Yukarıda da açıklandığı üzere Nakşa Dükası olan Yasef Bey uzun yıllar balmumu ve Boğdan'a gidecek şarabın gümrüğünü elinde bulundurmıştır.

Kayıtlarda gümrük eminliğini yapanların kimliği olduğu gibi gümrükten kaçırılan mallar hakkında da bilgiler bulunmaktadır. 1574'te gümrük emininin kim olduğuna dair bilgi olmasa da vekili Şaban Reis, Duka v. Yani'yi beş kalem inciri gümrükten kaçırıp Karadeniz'e giderken yakalamıştır. Duka, incirleri İstanbul'da gümrüğe verdiğini fakat satılmadığı için başka vilayete gittiğini itiraf etmiştir.¹⁰⁷² 1597'de bilfiil Galata'da gümrük emini olan David v. Avraham'ın vekili Avraham adlı Yahudi ise mahkemeye başvurmuş ve bazı kişilerin gümrükten esbap kaçırdıklarını söyleyerek bunun tahsilinin mümkün olup olmadığının soruşturulmasını talep etmiştir.¹⁰⁷³

4. 9. 7. Resm-i Kantariyye

Resm-i kantariyye, gümrüğe gelen malardan alınan vergidir. Kantar başına 2 akçe alınan bu vergi de “evvel gelen ‘âdet ve kânûn üzere” iltizam usulü alınan mukataalardan biridir.¹⁰⁷⁴ Avraham v. Sebetay, 1583 yılında mahmiyye-i Galata haricinden Tophane'den Karadeniz Feneri'ne varıncaya kadar vaki olan resm-i kantariye mukataasına üç yıllık 45000 akçe olmak üzere mültezim olmuştur.¹⁰⁷⁵ Kuruçeşme sakinlerinden Avraham ve onun evinden sonrasının Çiçilyan cemaatinden olduğu 22 Temmuz 1583 tarihli başka bir kayıta geçmektedir.¹⁰⁷⁶ 1589 tarihinde hala görevinde olan Avraham, Galata kapanında resm-i kantariyyenin ayrı olunagelmışken sürekli tartışma yaşandığını ve durumun şerle sabit olmasını talep etmiştir.¹⁰⁷⁷

¹⁰⁷¹ A. DVNSMHM. d. 47/453.

¹⁰⁷² BŞS, 10, 67b, 2.

¹⁰⁷³ BŞS, 25, 86a, 3.

¹⁰⁷⁴ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 563.

¹⁰⁷⁵ BŞS, 16, 84a, 1.

¹⁰⁷⁶ BŞS, 16, 113a, 1.

¹⁰⁷⁷ BŞS, 18, 10b, 4.

4. 9. 8. Mürde Bacı/Serçin-Derçin ve Ağnam Mukataaları

Osmanlı Devleti'nde ağnam resmi altında alınan birtakım resimler bulunmaktadır ki; bunlardan biri de kimi zaman “mürde bacı,” kimi zaman “serçin ve derçin,” kimi zaman ise “zebhiyye resmi” olarak geçen, şehir ve kasabalara kesilmek üzere gelen koyun, kuzu ve sığırlardan alınan vergidir. Serçin, kesilmiş koyun başına derçin ise kesilmiş koyun ayaklarına verilen isimdir. Bu mukataanın mültezimi olan kişi her kesimde mezbahanede kesilen koyunların baş ve paçalarını alarak İstanbul sakatatçılarına götürürdü. Yedikule mezbahanesindeki bu mukataa her sene açık artırma usulü ile iltizama verilirdi.¹⁰⁷⁸ Mukataanın 1582 yılında mültezimi olan Simon adındaki Yahudi İstanbul zahiresi için gelen koyun ve kuzunun hariçten boğazlandığından hem miriye hem de iltizamına zararı olduğu gerekçesiyle daha önce padişaha arzda bulunmuş ve bunun üzerine padişah İstanbul, Galata, Üsküdar ve Haslar kadılıklarına emr-i şerif göndermiştir.¹⁰⁷⁹ Mültezim Simon, padişaha sunduğu diğer bir arzda boğazladıkları hayvanların derilerini Yedikule tabbahhanesine getirmeyen bazı kasap ve rençber taifesini şikayet etmiştir. Kasap ve rençberlerin bazılarının derileri Yedikule'ye getirirken bazılarının derileri tuzlamadan rençber gemilerine yüklediklerini bundan dolayı miriye ve kendi iltizamına çok fazla zarar geldiğini belirtmiştir. Durumun tespitinden sonra bulunan derilerin miri için zaptedilip, söz konusu kişilerin isimlerinin bildirilmesi ve haklarından gelinmesi yönünde 1583 yılında İstanbul, Galata ve Üsküdar kadılıklara tekrar bir emir yollanmıştır.¹⁰⁸⁰

Mahmiyye-i İstanbul'da olan harchane ve bac pâ-yı ağnam mukataasına 8 Ocak 1598'e kadar mültezim olanlar David ve Yahya adlı Yahudilerdir. Bu kişilerin vekil ve kaimmakamları olan Gelavire cemaatinden Yohan v. İshak, Beşiktaş'a hariçten gelen koyun, kuzu, sığır ve sair hayvanların kanun-i kadim üzere vergilerini almak, toplayıp tahsil etme görevini Beşiktaş sakini ve Dergâh-ı Âli yeniçerilerinden İlyas Beşe b. Abdullah'a vermiştir.¹⁰⁸¹

¹⁰⁷⁸ Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 19, 609.

¹⁰⁷⁹ BŞS, 16, 113a, 2.

¹⁰⁸⁰ BŞS, 16, 114a, 1.

¹⁰⁸¹ BŞS, 25, 93b, 3.

4. 9. 9. Diğer Mukataalar

Gayrimüslimlerin uhdelerine aldıkları mültezimlikler elbette bunlarla sınırlı değildir. Burada sadece mahkeme kayıtlarına yansımış olanlardan bahsedilmiştir. Bu mukataalardan bazıları da belli bölgelerle alakalıdır. Mesela 1561’de Terkos mukataasının amilleri olan Süleyman b. Şemayil ve Yasef b. Mosi, 1558 yılına ait tutarı önceki amil Mosi b. Sahak’a vermeyi taahhüt etmişlerdir.¹⁰⁸² Diğer bir mukataa bozahanelerle alakalıdır. İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar kadılıklarında bulunan bozahanelerin 1600 yılı mukataasının iki tahviline 235 akçeye Ahmed, Bekir ve Menahim adlı Yahudi mültezim olurken Mehmed ve Yasef adlı kişiler 315 akçe vererek mukataayı kendi uhdelerine almışlardır.¹⁰⁸³

¹⁰⁸² BŞS, 2, 73a, 3.

¹⁰⁸³ BŞS, 27, 44a, 2.

SONUÇ

1552-1609 yıllarını kapsayan bu çalışmada, Beşiktaş mahkeme kayıtlarına dayanılarak gayrimüslimlerin şer'i mahkemeye ne gibi anlamlar yükledikleri, meskûn oldukları yerler, isimleri, meslekleri, maddi kültürleri, gündelik hayatları, aile yaşamları, gayri Müslimlerin kendi aralarında, Müslümanlar ve devletle olan ilişkileri gibi meseleler üzerinden XVI. yüzyılın ikinci yarısında Beşiktaş ve tevabinde gayrimüslim olarak yaşamının neye tekabül ettiği ortaya koymaya çalışılmıştır. Bu vesileyle incelenen dönemde Beşiktaş ve havalisinde yaşayan gayrimüslimlerin bir profili de çıkarılmaya gayret edilmiştir. Bu bağlamda şimdiye kadar Beşiktaş şer'iyye sicillerinde hem gayrimüslim özelinde ele alınmaması hem de bölgenin detaylıca incelenmemesi çalışmayı bu yönüyle öne çıkarmaktadır.

Gayrimüslimler kısmının genel geçer ifadelerle ele alınması, arşiv belgelerinin yetersizliği ve şer'iyye sicilleriyle desteklenmeyişi Beşiktaş ile ilgili yapılmış tüm çalışmalarda bir eksiklik olarak durmaktadır. XVI. yüzyıl Beşiktaş'ı ile alakalı olarak şer'iyye sicillerine dayalı olarak yapılan ve otuza yakın defterin, incelenen dönemin birçok kaynağıyla desteklendiği bu tez –Beşiktaş çalışmaları açısından- alanında ilktir. Bu sebeple bu çalışma gerek bölgede yaşayan gayrimüslimleri gerekse Beşiktaş'ın tarihini birçok yönleriyle ele almak suretiyle literatüre mütevazi bir katkı yapmayı hedeflemiştir.

Bu çalışmada incelenen dönemde Beşiktaş, Müslümanlar yanında Rum, Ermeni, Yahudi ve Frenkler ile farklı memleketlere mensup köle ve cariyelerin varlığıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun mikro ölçekte bir temsili görünümündedir. Osmanlı payitahtının yanı başında olan Beşiktaş, Bizans döneminde de imparatorların yazlık saraylarının bulunduğu bir yer olduğu gibi fetihten sonra Osmanlı hanedan üyeleri arasında el değiştiren vakıf toprağı olmasıyla öne çıkmıştır. Beşiktaş, mahkeme kayıtlarına bazen bir köy bazen bir kasaba olarak geçse de hanedan mensuplarının yazlık sarayları, kaptan-ı deryalar ve donanma mensupları başta olmak üzere devlet ve ilmiye ricalinden birçok insanın sakin olduğu, bağ ve bahçeleri ile meşhur, gelişmekte olan bir kasabadır. XV. yüzyıl sonlarında iki Müslüman mahallesi bulunan Beşiktaş'ın XVI. yüzyılın ikinci yarısından yüzyılın sonuna kadar bir gelişim ve dönüşüm içine

girdiği, nüfusu hakkında bir şey söylenemese de kalabalıklaştığı, mahkeme kayıtlarında çok sayıdaki mülk satışlarında geçen farklı mahalle isimlerinden ve “mahmiyye-i Beşiktaş,” Mahrûse-i Beşiktaş” ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Beşiktaş ve havalisinde yoğunluğu hissedilen en büyük gayrimüslim grup Rumlardır. Sinan Paşa, Arap İskeleyi, Yahya Efendi ve Kılıç Ali mahallelerinde Rumlar bazen Müslümanlarla yan yana bazen ayrı bir şekilde yaşamışlardır. Rumlar’ın yoğun olduğu diğer bölgeler ise Maçuka, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy/Akıntıburnu ve Tatavla’dır. Ermeniler Beşiktaş haricinde Ortaköy ve Kuruçeşme’de de meskûn iken, Yahudiler özellikle Ortaköy ve Kuruçeşme’de yoğun olarak yer almaktadırlar.

Mahkeme kayıtlarında gayrimüslimlerle ilgili dava sayısının fazlalığı bölgedeki gayrimüslim varlığına dair bir fikir verdiği gibi gayrimüslimlerin kadı mahkemeleriyle olan ilişkisini de ortaya koymaktadır. Osmanlı mahkemeleri, toplumda yaşayan her din ve mezhepten insanların hayatın tüm olağan işleri için başvurdıkları bir merciydi. Nitekim Beşiktaş mahkeme kayıtlarına yansıdığı üzere, gayrimüslimler şâhitlik, kefillik, vekillik gibi hukuki işlemler dışında gayrimenkul alım-satımı veya kiralanması, evlilik, boşanma, nafaka, köle azadı, ortaklık, darp, şetm, yaralama, zina, hırsızlık, cerime talepleri, evlere ve yollara verilen zarar, borç alıp verme, emânet ve hîbe etme, kethüda seçimi, eminlik ve mültezimlik gibi birçok husus için Beşiktaş mahkemesine müracaat etmişlerdir. Tüm bu davalarda gerekli olan şahitlerin çoğunluğu Müslümanlar olmakla birlikte gayrimüslimler de hem şâhitlikte hem de şuhûdü'l-hâl'de yer almışlardır.

Hayatın her alanındaki meseleler için mahkemeye başvuran Rum, Ermeni ve Frenkler'e oranla Yahudilerin müracaatları daha sınırlıdır. Hristiyan kadınların bizzat veya vekil tayin etmek suretiyle mahkemeyi kullanma oranları Yahudi kadınlara göre oldukça yüksektir. Yahudi kadınlarının medeni hukukla ilgili meselelerde olduğu gibi diğer konulardaki birkaç dava dışında mahkemeye müracaat etmediklerini belirtmek gerekir. Bunda Yahudi şeriatının kendi müntesipleri üzerinde etkili olduğu ve evlilik ve boşanma gibi önemli hadiselerinin hahamlarının huzurunda yapmayı tercih ettikleri yorumunu yapmak isabetsiz olmaz. Yahudilerin aksine diğer gayrimüslim grupların evlilik ve boşanma hadiselerinde İslam hukukundan istifade etmek adına Osmanlı mahkemelerini sık sık kullanmaları ise dikkat çekicidir. Bundan daha da ilginç olanı

"kendi ayinlerine göre" evlenip boşanmayı Osmanlı mahkemelerinde gerçekleştiriyor olmalarıdır. Muhâla'a, talâk-ı bain, şartlı talâk, iddet ve nafakadan haberdar olan gayrimüslimlerin yeri geldiğinde eşlerinin sefere gitmesini fırsat bilip bir başkasıyla evlenmeleri, Katolik mezhebinde yasak olmasına rağmen kendi iradeleriyle boşanmaları ayrıca dikkate değerdir.

Mahkeme kayıtları gayrimüslimlerin aile hayatına dair birçok bilgi barındırdığı gibi maddi kültürleriyle ilgili detayları da içermektedir. Gayrimüslimler farklı dini yaşam ve tercihleri, kültürleri ve birtakım alışkanlıkları olmakla birlikte Müslümanlar ile benzer yaşam koşullarına sahip olmuşlardır. Ekonomik seviyesi daha düşük olanların evleri de ev eşyaları da aynı durumdaki Müslümanlarla benzerdir. Bunlar mülk kayıtlarına yansıdığı gibi tereke kayıtlarına da yansımıştır. Sosyo-ekonomik seviyesi daha yüksek olan gayrimüslimler ise Beşiktaş'ın Müslüman elitleri gibi yüksek fiyatlı evler alabiliyor, altınlarla süslenmiş değerli kıyafetler giyebiliyor, köle ve cariye kullanabiliyorlardı. XVI. yüzyıl özellikle Yahudilerin iltizam sisteminde etkin olması ve devletin birçok gelir kaynağında mültezimlik yapmaları hasebiyle Yahudilerin Hristiyanlara kıyasla daha iyi şartlara sahip olduklarını söylemek mümkündür.

Mahkeme kayıtlarının detaylı incelenmesiyle, Osmanlı tebaası olan gayrimüslimlerin o dönemde Müslümanlar ve devlet nezdinde konumlarının ne olduğu, kendileri ve kendileri dışındakileri nasıl gördüğü hususlarında ipuçları açığa çıkmaktadır. Gayrimüslimler, Müslümanların hakim kendilerinin ise zimmet ehli olduklarının ve kâfir, hâlik, mürd, bâtlı din kavramlarının kendileri için kullanıldığının farkındaydılar. Mahkeme kayıtlarına yansıdığı üzere gayrimüslimlerin "bu kâfir kullarınız," "hâlik olan babam," "bâtlı dinden döndüm" ifadelerini kullandıkları görülmüştür. XVI. yüzyıl dünyasına yine kendi bağlamı ile bakılacak olursa bu dönemde kâfir kelimesinin, kişilerin kendilerinden farklı dinlere mensup olanlar için kullandıkları bir kavram olduğu söylenebilir. Nitekim Kıbrıslı Yani muhtemelen Katolik olan Mayorkalı Andon'a; Dimitri, Yahudi Harif'e; Dimo ise Muhyi'ye kâfir diyebiliyordu.

Mahkeme kayıtları insanların birbirlerini nasıl gördüklerine dair bilgi verdiği gibi Beşiktaş'ın yapısı hakkında da zengin veriler sunmaktadır. Din ve mezheplere göre

ayrılan bu toplumda dini ve hukuki bir ayrışmanın sosyal hayatta karşılığının çok da mümkün olmadığını görülmektedir. Beşiktaş mahkeme kayıtlarındaki sayısız mülk kaydı bir arada yaşama ve mahallenin dokusu hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Mülklerin Müslümanlarla gayrimüslimler arasında sürekli değişmesi aynı özellikteki evlerin iki kesim tarafından kullanıldığını da doğrulamaktadır. Beşiktaş'ın gayrimüslimleri, Müslüman elitlerin yoğun olarak bulunduğu Sinan Paşa ve Yahya Efendi mahallelerinde meskûn oldukları gibi, Arap İskelesi ve Kılıç Ali mahallelerinde de Müslümanlar ile birlikte yaşıyorlardı. Bununla birlikte farklı din ve etnik kimliklere sahip gayrimüslimler Maçuka, Ortaköy, Kuruçeşme, Arnavutköy/Akıntıburnu ve Tatavla köylerinde daha yoğunluktaydılar. Gayrimüslimlerin kimi zaman Müslümanlarla yan yana kimi zaman kendi cemaatleriyle birlikte oturdukları kayıtlara yansımış durumdadır. Cami etrafında oturmanın bir sorun olmadığı da Kosta b. Yani, Kosta b. Dimitri, Ekmekçi Nikola ve Todoro'nun Sinan Paşa Camii yakınında oturmasından anlaşılmaktadır. Evlerin yanyana veya aynı mahallede olma durumu bağ ve bahçeler için de geçerlidir.

Beşiktaş mahkemesine yansımış bazı kayıtlar toplumun iç içe geçmişliğini gözler önüne sermektedir. Ubanu adlı zimmîyenin “Allah’ın emri peygamberin kavliyle 600 akçe mihr-i müeccel ile Yani b. Yorgi ile evlenmesi,” Yani v. Hırıstodora’nın Ereni adlı kızının nafaka ve kisvesi ve sair ihtiyaçlarını üzerine alan Ane adlı zimmîyenin Ereni’yi reddederse “sâdâta 1000 akçe nezrim olsun” demesi ve Yani’nin de kızını alırsa aynı yemini yapması, Mihal v. Angeli’nin Frenk asıllı Leyoz v. Cuan adlı kölesini Şuârâ suresi 88. ayetindeki “Hiçbir malın ve oğlun fayda vermediği bir günde” Allah’ın rızasını kazanmak için azad etmesi, Salomon'un Resul'e karz-ı hasen vermesi ve daha onlarca örnek, incelenen toplumda gayrimüslim olmanın neye tekabül ettiği hakkında fikir vermektedir. Müslüman nikâhı ile evlenen, mehir ve nafakasını almak için müracaat eden, nezirlerde bulunan, iddetinin bittiğini kaydeden, Müslümanlar gibi giyinen ve Türk-İslam isimlerini kullanan gayrimüslimler bu yönleriyle Osmanlı hukuku ve kültürünü ne kadar içselleştirdiklerini de göstermektedirler.

Müslümanlarla kefillikten vekillîğe, evlilikten nafakaya, ortaklıktan mülk alım-satımına birçok hususta ilişki kuran gayrimüslimlerin bu ilişkileri farklı dinden gayrimüslimlerle kurdukları ilişkilerden daha yoğun olduğu görülmüştür. Ticarete gidip

dönmediği takdirde bazı kişilere olan borcundan dolayı ev ve bağının satılması için İstanbul'da mütemekkin Hasan b. Yusuf'u vekil tayin eden Beşiktaşlı Dimitri'nin beklentisi sadece resmi bir işlemi gerçekleştirmekle sınırlı değildi. Vekillik sadece mahkemeye gelip kağıt üzerinde işlemleri gerçekleştirmekten ibaret olmayan ciddi bir sorumluluktur. Hasan en az bir sene Dimitri'nin gelmesini bekleyecek, gelmediği takdirde borcun ödenmesi için mülkleri satacak ve muhatap olduğu kişilerle bir dava zincirinde kendisini bulacaktı. Diğer davalar için de benzer süreç geçerliydi.

Hukuki, sosyal ve ekonomik alanlarda Müslümanlar ile girilen ilişkilerde komşuluk, arkadaşlık söz konusu olsun veya olmasın evlilik ve ihtida ile ilgili kayıtlar Mariya ve Nikola'nın zimmî komşu veya mahalleli olmasının ötesinde bir ilişki ağını akla getirmektedir. Mahkeme kayıtlarında gerek evlilik gerekse ihtida yolu ile devam eden akrabalık ilişkisinin olduğuna tesadüf edilmiştir. Karagöz b. Abdullah, Arkiri'nin; Behram b. Abdullah, Kali'nin; Mustafa b. Bali, Karziros'un; Hasan b. Abdullah, Pavloharina'nın; Mustafa b. Abdullah, Vardemi'nin eşleri idi. Doğal olarak bu evliliklerden doğan çocuklar da bulunuyordu. Evliliğin devam ettiği durumda çocukların gayrimüslim teyze, dayı, kuzen, annesine ve dedeyle ilişki halinde olduğu düşünülmelidir. Kali, donanma seferine giden ve belki de bir daha dönmeyecek olan kocası Behram'ı beklerken eşinin Müslüman yakınlarıyla muhatap olacak ve karşılıklı bir paylaşım ve etkileşimin içine gireceklerdi. Gayrimüslim kadınların Müslüman erkekler ile yaptıkları bu evlilikler, aynı zamanda Müslüman topluluğun hukukuna, kültürüne, çevresine hatta dinine daha kolay adapte olmanın bir yolu olmalıdır.

Evlilik gibi ihtida icraatları da gayrimüslimlerin Müslümanlarla olan ilişkisini şekillendiren bir başka husustur. İhtida ile yeni bir din ve topluluğa girilse de eski topluluk ve yaşantıdan bir anda kopmak mümkün değildi. Nitekim ihtida eden kişilerin akrabalarıyla ilişkilerini sürdürmeleri İslam dini açısından bir sorun teşkil etmemektedir. Mahkeme kayıtları bu durumdaki kişilerin akrabaları ile ne tür ilişkiler kurdukları hakkında fikir vermektedir. Marola, kardeşi Mehmet için gayrimüslimlerden bağ alıp dava ve tartışmasının olmadığını söyleyebiliyor; İbrahim, kardeşi Pendazi'ye evini satabiliyor; Ali, kızkardeşi Girane ile Galata'daki panayıra gidebiliyor; Fatıma, annesi Marola ile sulhe yaşayabiliyor; Venc'in Mehmed'den aldığı borca Katarina ve kardeşi Mustafa kefil olabiliyor; Cenevizli Mustafa sefere giderken oğluna hibe ettiği mülk,

köle ve cariyeleri oğlunun vekili olan annesi Vespina bt. Françeşko'ya teslim edebiliyor; Mehmed, kızı Hırısfinâ ile ilişkisini sürdürebiliyordu. Bu yönüyle bakıldığında ihtida da evlilikte olduğu gibi farklı dinden insanların daha yakın temaslar kurmasına olanak sağlayabiliyordu.

Mahkeme kayıtları Müslümanlarla yoğun bir ilişkiye giren gayrimüslimlerin meyhane ve zina ile alakalı davalarda nasıl bir ortak duruş sergiledikleri hususunda da fikir vermektedir. Meyhaneler Beşiktaş'ın bir gerçeği olsa da gerek cami etrafında gerekse gayrimüslimlerin yoğun, Müslümanların ise nadiren bulunduğu Kuruçeşme'de meyhanelerde işlenen suçlar Müslümanlar gibi gayrimüslimleri de muzdarip etmiş, birlikte bu konudaki rahatsızlıklarını mahkemeye taşımışlardır. Camiye yakın meyhanelerin kaldırılmasında ise Müslümanlarla hemfikir olmuşlardır.

Osmanlı toplumunda diğer toplumlarda olduğu gibi gayrimüslimler ile Müslümanlar arasında zaman zaman tartışma ve husumet olabiliyordu. Nitekim gerek aynı dine gerekse farklı dine mensup insanlar arasındaki tartışma ve husumetin bir an önce sonlanması için "muslihûn-ı mütevassıtûn" denen kişiler araya girip sulhü sağlıyor ve taraflar da buna itibar ediyorlardı. Üveyda, Mordbay'a veya Tomayi, Mahmud'a dini ve etnik kimlik nedeniyle değil, insan olmanın verdiği öfke, sabırsızlık, kendine hakim olamama gibi nedenlerden küfredabiliyor, Yeniçeri Mehmed yine aynı sebeplerden dolayı dövülebiliyordu. Gündelik yaşamın olağan hadiselerinden olup suç teşkil eden bu tür davranışlardan dolayı taraflar arasında meydana gelen çatışma ve husumetler olmakla birlikte hayatı yaşanılmaz boyuta getirmediği, tarafların aynı dava için defalarca mahkemeye geldiklerine şahit olunmadığını da belirtmek gerekir.

Beşiktaşlı gayrimüslimler aynı ortamı paylaştıkları Müslümanlarla ciddi bir yaşam tecrübesine sahip olmuşlardır. Gayrimüslimler dini açıdan İslam'dan gayri olsalar da toplumsal açıdan aynı toplumun bir parçasıdır. İncelenen dönemde mahkemeye intikal eden anlaşmazlıklarda ne bir gayrimüslimin Müslümandan ne de bir Müslümanın bir gayrimüslimden din farkını öne sürerek şikayetçi olduğuna tesadüf edilmemiştir. Devletin gayrimüslime bakışı da bu yöndedir. Nitekim farklı din müntesiplerinin Müslümanlar ile hukuki, sosyal, ekonomik ilişkilerin yoğun olması, mültezimlik başta olmak üzere devlete ait birçok işte gayrimüslimlerin istihdam

edilmesi incelenen dönemde gayrimüslimlere bakışın nasıl olduğuna dair önemli veriler sunmaktadır.

Bu çalışma ağırlıklı olarak mahkeme kayıtlarına dayalı olmakla birlikte fetvalar ve seyahatnameleri de kullanmasıyla konunun farklı yönlerini açığa çıkarmaktadır. Bu bağlamda, çalışmaya dâhil edilemeyen tapu tahrir kayıtları, cizye defterleri ve kilise kayıtlarıyla çalışılması, Osmanlı toplumunda gayrimüslim profilinin daha net çıkarılmasına vesile olacağına şüphe yoktur.

Netice itibariyle Beşiktaş mahkeme kayıtlarındaki dava çeşitliliğinin imparatorluğun farklı bölgelerindeki gayrimüslimlerle kıyaslayabilme ve daha iyi anlayabilme imkanına bir nebze katkıda bulunması öngörülse de bu yeterli değildir. Gayrimüslim konusunun birden fazla alanı içermesi hasebiyle disiplinler arası ve eldeki tüm kaynak çeşitliliğiyle –şer'iyye sicilleri, mühimme, ahkâm, şikayet, tereke defterleri, responsa, kilise kayıtları, seyahatnameler, görsel malzemeler gibi- farklı zaman dilimleri ve farklı coğrafyaları dikkate alarak çalışılması hem meseleye bir zenginlik katacak hem de gayrimüslimler konusunda aydınlatılması gereken hususları ortaya çıkararak konunun layıkıyla anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Zira Osmanlı toplumunu oluşturan unsurlardan biri olan gayrimüslimlerin göz ardı edilerek ne toplumu ne de o toplumdaki farklı unsurların bileşiminden oluşan Osmanlı İmparatorluğu'nu anlamak mümkün görünmemektedir.

EKLER

EK 1: BEŞİKTAŞ MAHKEME KAYITLARINDA GAYRİMÜSLİM TEREKELERİ

1. Yani'nin terekesi (2, 19a- 2)

Muhallefâtü'l-müteveffâ fî kazâ'î'l-Abrabil el-mütemekkin hâl-i sıhhatte an karyeti Kuruçeşme der kurbı bi-Beşiktaş mâte ve tereke zevceten med'uvveten Erine bt. Yorgi bintâni'l-med'uvvetân Emrise ve Perpeyo (967).

Esbâb-ı hâne	Kıymet 60 akçe
Sahan tepsi aded 4	Kıymet 80 akçe
Tencere aded 1	Kıymet 25 akçe
Harani aded 1	Kıymet 50 akçe
Kilinder aded 1	Kıymet 20
Bakraç-ı küçük aded 1	Kıymet 5 akçe
Hâne-i tahtânî ber vech-i tahmîn	8000
Yekûn	8270
Minhâ deyn-i sâbit an Şeyh Ferhad oğulları	5500 akçe
Ve minhâ deyn-i sâbit an Yorgi Mavreti	2200 akçe
Bakıyye	570
Minhâ resm-i kısmet	7 akçe
Hisse-i zevce	71 akçe
Hisse-i bint	250 akçe
Hisse-i bint	250 akçe
... Yorgi	250 akçe

2. Teodora bt. Andrey'a'nın terekesi (2, 31a-1)

Muhallefâtü'l-Teodora bt. Andrey'a ve tereket zevcen ve binteyn ve ibnen med'uvven ve binteyn med'uvveyn Zafire ve Perpeyo el-vâki' fî gurre-i Cumâdelâhir sene 967.

Hâne-i tahtânî ber verch-i tahmîn	1000
Bir kıt'a bağ ber vech-i tahmîn	2000
Yekûn	3000
Minhâ resm-i kısmet	40
Bakıyye	2960
Hisse-i zevc	750
Hisse-i ibn	1175
Hisse-i bint	572
Hisse-i bint	572

3. Küçük Andrey'a'nın terekesi (2, 31b- 2)

Muhallefâtü'l-Küçük Andrey'a el-müteveffâ fî kazâ'i'l-Beşiktaş min Havâss-ı Kostantiniyye ve tereke zevceten ve selâsete'l-benât Zanabye ve Zevi ve Aleksandra el-vâki' fî evâili Cumâdelâhir sene 967.

Esbâb-ı hâne ber verch-i kıymet	400 akçe
Boş fıçı aded 9 ber vech-i kıymet	200 akçe
Harkuz ve kilinder	Kıymet 120 akçe
Sandık aded 4 ber vech-i kıymet	100 akçe
Gümüş kadeh aded 1	Kıymet 130 akçe
Tepsi aded 5	Kıymet 80 akçe
Tencere aded 2	Kıymet 70
Kazan aded 1	Kıymet 120
Harani aded 1	Kıymet 30
Havan-ı dest aded 1	Kıymet 20
Maşrapa aded 1	Kıymet 10

Şamdan aded 1	Kıymet 10
Taş aded 1	Kıymet 10
Kaliçe aded 1	Kıymet 30
Medre hamr 30	Kıymet 150
Ferâce aded 1	Kıymet 30
Medre-i bakraç aded 1	Kıymet 60
Bel ve kazma aded 4	Kıymet 30
Sofra aded 1	Kıymet 20
Tekne aded 2	Kıymet 15
Tabak aded 5	Kıymet 10
Varil aded 2	Kıymet 10
Bakır kepçe aded 2	Kıymet 10
Bir kıt'a bağ ber vech-i tahmîn aded 1	Kıymet 4000
Yekûn	4285
Minhâ resm-i kıymet ve hüccet-i vasî ve defter ve sicil	125 akçe
Bakıyye	4160
Hisse-i zevce	505 akçe
Hisse-i bint	1768 akçe
Hisse-i bint	1768 akçe
Hisse-i bint	120 akçe

Derkenar: Zanabye hisse-i şer'iyyesi için 120 akçeye sulh ve ibrâ ve ıskâtî düp bedel-i sulh alup meclîs-i şer' de kabz itmîşdir. Bâki meblâğ iki kızlara ve bir avrata kaldı hatâ olunmaya.

4. Dimitri b. Fakalu'nun terekesi (2, 53a-4)

Muhallefâtü'l- Dimitri b. Fakalu fî kasabai'l-Beşiktaş min Havass-ı Kostantiniyye mâte ve tereke zevceten el-med'uvveten Şevi ve ibnen sağireyn Yani ve Kosta el-vâki' fî evâil-i Ramazani'l-mübârek sene 967.

Hâne-i fevkâni ve tahtâni ber verch-i tahmîn	5000 akçe
İki kıt'a bağ ber vech-i tahmin	4000 akçe
Esbâb-ı hâne	Kıymet 200 akçe
Asl-ı mal	9200 akçe
Minhâ ed-deyni's-sâbit Ahmed Çelebi	2000 akçe
Ve minhâ ed-deyni's-sâbit Ranle bt. Yani	2000 akçe
Bakıyye	5200
Hisse-i zevce	650 akçe
Hisse-i ibn	2275 akçe
Hisse-i ibn	2275 akçe

5. Manol b. Mihal'in terekesi (2, 53b-3)

Muhallefâtü'l-Manol b. Mihal fî karyeti Tatavla min Havass-ı Kostantiniyye an zevceti'l-med'uvvin Mariya ve sağîrin med'uvvin Dimitri ve Pavli ve sağîrin med'uvvin Perpeyo el-vâki' fî evâili Ramazani'l-mübârek sene 967.

Hâne-i fevkâni ve tahtâni ber vech-i tahmîn	5000 akçe
Dört kıt'a bağ ber vech-i tahmîn	4000 akçe
İki kıt'a bostan ber vech-i tahmîn	2500 akçe
Yekûn	11500
Minhâ deyn-i sâbit	3000 akçe
Bakıyye	8500 akçe
Resm-i kısmet	135 akçe
Hisse-i zevce	1041
Hisse-i bint	1473
Hisse-i ibn	2936
Hisse-i ibn	2936

Derkenar: Mâtet Mariye el-mezbûreyn ibn ve binti's-sağireyn

6. Mariye'nin terekesi (2, 53b-4)

Muhallefât

Akıntıburnu nâm karyeden karındaşı ile müşterek olduğu tahtâni ev ber vech-i tahmîn	2500 akçe
Döşek 2	Kıymet 100
Yastık 2	Kıymet 5
Sandık 2	Kıymet 50
Tepsi 5	Kıymet 60
Harani 2	Kıymet 40
Kilinder 1	Kıymet 30
Boş fiçî 5	Kıymet 100
Zevcinden intikal eden hisse-i şer'î	1041 akçe
Nısf hisse	1250 akçe
Yekûn	1676
Hisse-i bint	892
Hisse-i ibn	1783
Cem'ân yekûn	2676

7. Yorgi'nin terekesi (2, 58b-1)

Muhallefâtü'l-Yorgi el-müteveffâ fî karyeti Akıntıburnu min Havâss-ı Kostantiniyye el-vâki' fî evâili Şevvâli'l-mükerrem sene 967 ve tereke zevceten ve selâse benûn med'uvvûn sağırûn Nikola ve Petro ve Ertoz.

Hâne-i fevkâni ve tahtâni ber vech-i tahmîn	4000 akçe
İki kıt'a bağ ber vech-i tahmîn	1500 akçe

Üç tepsi	40 akçe
İki döşek	30 akçe
Yekün	5570
Minhâ resm-i kısmet	50
Minhâ ed-deyn-i sâbit	1300 akçe
Hisse-i zevce	680
Hise-i ibn	1610
Hisse-i ibn	1610
Hisse-i ibn	1610

8. Girane bt. Yorgi'nin terekesi (3, 30a-3)

Muhallefâtü'l-mürdeti Girane bt. Yorgi mâtet fî karyeti Akıntıburnu ve tereket zevcen el-med'uvve Hırısnedros ve ...? Mato bin Hırısnedros ve selâseti'l-benât Erine, Zafire ve Alekso vaka'a'l-kısmet fî evâhiri Rebi'i'l-evvel 969.

Bir kıt'a ev	Kıymet 4000
Bir kıt'a bağ	Kıymet 300
Bir altın zincir	Kıymet 1000
Yekün	8000
Minhâ hisse-i zevc Hırısnedros	2000
Minhâ hisse-i ibn	2400
Minhâ hisse-i bint	1200
Minhâ hisse-i bint	1200
Minhâ hisse-i bint	1200
Minhâ resm-i kâdî	800

9. Yorgi'nin terekesi (3, 48b-3)

Mâte Yorgi ve tereke Beytûlmâl-i âmm fî seffineti el-vâki' fî Şevvâli'l-mükerrem sene 969.

Dört sikke altın Hasan Reis	
Bir köhne kebe	Kıymet 33
Bir köhne örtü kebesi	Kıymet 30
Bir kuşak	Kıymet 5
Küpe	Kıymet 50
Bir ...me‘a don mea gömlek	Kıymet 2
Bir köhne ...	Kıymet 4
Bir iskerlet	Kıymet 3

10. Manol v. Nikola’nın terekesi (3, 62a-1)

Metrukâtü’l-Manol v. Nikola an karyeti Arnavud tâbi‘i Havâss-ı Kostantiniyye el-mahmiyye el-vâki fî evâhiri Zilka‘de sene 971 ve tereke zevceten İstimate ve ibneyn Komiloz ve Senadno.

Karye-i mezbûrede üç yerde mülk-i evleri	Kıymet 15000
Ayazma kubunda bir kıt‘a bağ	Kıymet 2500
Çayır bağ demekle maruf bir bağ daha	Kıymet 6000
Kurbunda bir bağ daha	Kıymet 800
Bir harâb bağ daha	Kıymet 30
Bir şaraphâne	Kıymet 200
Yedi tepsi	Kıymet 100
Bir tencere	Kıymet 30
Bir harani	Kıymet 30
İki bakraç	Kıymet 30
Bir kayık	Kıymet 200
İki büyük kilinder	Kıymet 60
Bir kilinder daha	Kıymet 20
Bir döşek	Kıymet 20
Bir balta	Kıymet 10
Dört boş varil	Kıymet 100

Altı aded balık ağıları	Kıymet 60
Yedi boş varil	Kıymet 40
Bir varil süci	Kıymet 20
Bir fiçi kem hamr	Kıymet 100
İki ...	Kıymet 10
Üç köhne sandık	Kıymet 30
Hırdavâthâne	Kıymet 50
Yekûn	25930

Mezbûre İstamate, Komlinoz ve Senadno'ya kıbel-i şer' de vasî nasb olundu ol dahi vesâyeti kabûl kılup Manol b. Duka nâzır nasb olundu fî evâil-i Zilhicce sene 971.

Şuhûdü'l-hâl: Behram b. Abdullah ve Hürrem Bey b. Abdullah ve İsmail b. Abdullah ve ehl-i karye ve gayrühüm.

Minhâ deyn-i müsbıt Yorgi b. İstirati meblağ 240

Minhâ deyn-i sâbit Yani b. Mihâl meblağ 500

11. Tenas b. Pavli'nin terekesi (3, 64a-1)

Tenas b. Pavli fî karyeti Akıntıburnu ve tereke zevceten el-med'uvveten ve bintâni'l-med'uvvetân Asanine, Lazkarina vaka'a'l-kısmet fî evâhiri Rebi'i'levvel sene 971.

Bir kıt'a ev	Kıymet 7000
Bir kıt'a ev	Kıymet 2025
Bir kıt'a bağ	Kıymet 1000
Bir evden dört hisse bir hissesi	Kıymet 1000
Bir ...?	Kıymet 1000
Bir çift öküz	Kıymet 200
Bir kilinder	Kıymet 20
Bir döşek	Kıymet 20
Bir köhne herkus	Kıymet 25

Bir maşın	Kıymet 5
Yorgan	Kıymet 30
Bir köhne tepsi	Kıymet 5
Diğer don me‘a ...	Kıymet 15
Bir yastık	Kıymet 5
Bir kıta tarla	Kıymet 1000
Bir kıta bağ me‘a tarla	Kıymet 6650
Yekûn	20000

12. Manol b. Anderoni’nin terekesi (3, 69b-1)

Muhallefâtü’l-Manol b. Anderoni mâte fî karyeti Akıntıburnu ve tereke ümmen el-med‘uvveten Rofne ve zevceten el-med‘uvveten ve’l-ümm ahavetan el-med‘uvvetân Safire ve Teodora vaka‘a’l-kısmet fî evâsıtı Cumâdelevvel sene 971.

Bir döşek	Kıymet 60
İki yastık	Kıymet 10
Bir kıt‘a bağ	Kıymet 505
Mal-ı defter	Kıymet 6000
Evden hisse	Kıymet 2625
Bir desti	Kıymet 60
Sürgü	Kıymet 30
Testere	Kıymet 90
Bir ...	Kıymet 100
Ağlar	Kıymet 100
Bir bahçe	Kıymet 240
Bir bahçe	Kıymet 100
İki tepsi	Kıymet 40
Hisse-i ümm	3305
Hisse-i zevce	2555
Hisse-i ...	2130

Hisse-i	2130
---------	------

13. Dimitri v. Kosta'nın terekesi (3, 74b-2)

Muhallefâtü'l-evlâd-ı Kosta mâte fî karyeti Akıntıburnu ve tereke ümmen el-med'uvveten ve Lefter ve ...? Angelina ve ammi'l-med'uvven Todorî vaka'a'l-kısmet fî evâili Şa'bâni'l- mu'azzâm sene 971.

Bir buz han	12000
Diğer handan bir hisse	1000
Bir kıt'a ev	15000
Bağlardan dört kıt'a çayır bağı	5000
...bağı	3000
Bir kıt'a bağ	1000
Deyn-i Mihal	600
Maksud ibn Hasan ile girilen hisse	1000
Yekûn	38000
Bakıyye	37204

14. Kosta'nın terekesi (4, 20b-2)

Muhallefâtü'l-müteveffâ Kosta nâm zimmînin metrûkâtın beyân eder an karyeti Soma.

Bir ev me'a tevabi'	Kıymet 10000
İki pâre bağ	Kıymet 7000
On bir dâne fıçı	Kıymet 160
Bir kürde	Kıymet 30
İki dâne kilinder	Kıymet 40
Bir kanata	Kıymet 1
Sekiz dâne çini çanak	Kıymet 15
İki yorgan	Kıymet 60
İki döşek	Kıymet 40

Bir dane bakır tepsi	Kıymet 50
Bir bakraç	Kıymet 10
Bir tencere	Kıymet 20
Dört pâre ağ	Kıymet 40
Bir şaraphâne	Kıymet 250
İki sandık	Kıymet 20
Karda?	Kıymet 5

Fî gurre-i Saferi'l-muzaffer târîh sene 970.

Şuhûdü'l-hâl: Murad b. Abdullah ve Yusuf b. Abdullah ve Muhyiddin b. Mustafa ve Yorgi b. Nikola ve Dimitri b. Nikola ve Nikola b. Yorgi ve Dimitri b. Pavli ve gayrühüm.

15. Kali bt. Dimitri'nin terekesi (4, 28b-2)

Muhallefâtü'l-Kali bt. Dimitri an karyeti Tatavla el-vâki' fî evâili Rebi'i'l-evvel sene 972.

Karye-i mezbûrede mülk-i evleri	Kıymet 8000
Karye-i mezbûre bağları içinde iki bağ	Kıymet 6000
Dört top bez	Kıymet 1500
Hırdavathâne	Kıymet 1000
Evinde olan kilinderler ve altın esbâbı ve sâir esbâbı ve bakır esbâbı	Kıymet 3500
Yekûn	20000

Tahrîren fî evâil-i Rebi'ü'levvel sene 972.

16. Yani b. Manol'un terekesi (4, 33b-2)

Muhallefâtü'l-Yani b. Manol an karyeti Arnavut tevâbi'i Havâss-ı Kostantiniyye el-müteveffâ fî sene 969 vaka'a't-tahrîr fî evâili Rebi'i'l-âhir sene 972.

Karye-i mezbûrede sâkin olduğu ev	Kıymet 15000
Diğer samanlık dahi	Kıymet 3000
Karye-i mezbûrede bağ ve bahçe	Kıymet 10000
Beşiktaş bağları içinde bir kıt'a bağ (deyn için papasa bey olundu)	Kıymet 6000
Çiftlik öküzüyle deyn için çavuşa bey' olundu	Kıymet 3000
Kuruçeşme kurbunda bir kıt'a bağ	Kıymet 10000
Gardes'te? bir kıt'a bağ	Kıymet 4000
Kulağuz'da bir kıt'a bağ daha	Kıymet 3000
Yel değirmeni kurbunda bir kıt'a bağ	Kıymet 3000
Beşiktaş Bahçesi üstünde üç kıt'a bağ	Kıymet 6000
On üç fiçı hamr	Kıymet 13000
Mürd olduğu karye-i mezkûreden yedi fiçı hamr bey olunmuş	Kıymet 7000
Mürd-i mezbûr evvelden yirmi beş fiçı hamr ba'de'l-harç bâki tahmîn olup	Kıymet 25000
Ve sâir evde olan esbâp ve hurdahâne ve bakır edevât ve kilinderleri	Kıymet 4500
Bir menzil daha	Kıymet 3000
Yekûn	113000
Hisse-i ümm	34332
Hisse-i zevce	25750
Hisse-i ibn-i ibn-i ammi	42917
Üç yıllık bağ harcı	10000
Yekûn	103000

Yedi fiçı hamr yedi bin akçeye tahmîn olup iki bin akçesi harcına tutulup ve hâsıl olan yirmi beş fiçı hamrın yirmi beş bin akçesin on üç bin akçesi harc-ı lâzimesine tutulup bâki on iki bin akçesi kalup ba'de'r-resm yüz on üç bin akçe hisseleri kalup Todori ve Papas Kostantin b. Yorgi'ye ...? olundu.

Şuhûdü'l-hâl: Murad b. Abdullah, Alagöz b. Pavlo, Nikola b. Lazari.

Yani b. Manol'un terekisi –devam- (4, 34a-2)

Muhallefâtü'l-Yani b. Manol tereke zevceten med'uvveten Kondila ve ümmen med'uvveten Rado ve ibn-i ibn-i 'ammi el-med'uvven vaka'a'l-kismet İstati vak'a fî târîhi'l-kezâ.

Bir kıt'a menzil i'tirâf-ı Rado	Kıymet 15000
Bir kıt'a samanlık i'tirâf-ı mezbûre	Kıymet 3000
Bir bağçe i'tirâf-ı mezbûre	Kıymet 10000
Bir kıt'a bağ	Kıymet 6000
Bir kıt'a samanlık	Kıymet 3000
Kuruçeşme kurbunda bağ	Kıymet 10000
Gardos'da? bağ	Kıymet 4000
Bir kıt'a bağ tarla ile yel değirmeni kurbu	Kıymet 3000
İki kıt'a bağ Beşiktaş bağı kurbunda	Kıymet 5000
...fıçı dokuz i'tirâf-ı Rado	Kıymet 9500

Derkenar: Ahmed Çelebi defterinde on üç fıçı tahrîr olup ehl-i karye mahalli ol defter getirüp sıhhatine şehâdet idüp ammâ kendü Rado dokuz idüğüne ...? oldu ammâ ben bey eyledim temizsindir deyü ...? oldu.

Düfi'a Ahmed Çelebi defterin yirmi beş fıçı tahrîr olup mezbûre Rado on beş fıçı idi ben on beş altın sikke akçeye bey eyledim akçesi bendedir deyüp ehl-i karyeden Alagöz b. Pavlo ve Papaz Kostantin b. Moramani ve cem-i kesîr ehl-i karye hayyiz-i kismette yirmi beş fıçı hamr yazılmışdır deyü şehâdet ile sâbit olup on beş fıçı ikrârı ile sâbit olup ba'de'l-harc on altı bin akçeye ıslâh olundu yekün 15000.

Diğer 6 hamr fıçı i'tirâf-ı mezbûre 6000.

Bu cümle fıçıdan hamrı Rado bey'ini ikrâr etmiştir.

Her dürlü esbâbı ikrâr-ı mezbûre 4400

Bu senenin bağ mahsûlü ikrâr-ı Rado adet-i fıçı 5 kıymet 5000.

17. Perpeye bt. Yani'nin terekesi (4, 41b-4)

Muhallefâtü'l-Perpeye bt. Yani an karyeti Tatavla el-vâki' fî 19 Cumâdel-âhir sene 972.

Bir halhal	Kıymet 360
Bir altın yüzük	Kıymet 60
Bir döşek	Kıymet 80
Bir kutni kaftan	Kıymet 60

Bu zikr olunanlardan gayri mevcûd metrûkât bulunmağın ber-vech-i tahmîn cümeli altı bin akçeye tutulup bunlardan gayri nice metrûkât dahi mâbeynlerinde mestûr olup zuhûra gelmediği ecilden resm alınıp hâli üzerine bâki konuldu tahrîren fî 19 Cumâdel-âhir sene 972.

Şuhûdü'l-hâl: ...Mehmed b. Abdullah, Mahmud b. Abdullah ve gayrühüm.

Bundan gayri metrûkât saklamadıklarına yemin virüp kaydı olundu fî't-târîhi'l-mezbûr.

18. Todori v. Mihal'in terekesi (4, 62b-2)

Muhallefâtü'l-Todori v. Mihal el-lebbân an karyeti Arnavut vaka'a't-tahrîr fî evâhiri sene 973.

Karye-i mezbûrede mülk-i menzili	Kıymet 12000
Karye-i mezbûre bağları içinde üç kıt'a bağları bir hissesi	Kıymet 12000
Üç yıllık bağlar hâsıl tahmînen harc-ı lâzimesinden gayri her yılda üç fıçıya rızâları olup kaydolundu	Kıymet 9000
Bir şaraphâne	Kıymet 600
İki fıçı hamr	Kıymet 2000
Beş boş fıçı	Kıymet 300

İki tepsi	Kıymet 30
Bir kilinder	Kıymet 25
Bir demir ibrik	Kıymet 10
Bir harkuz	Kıymet 60
İki alaca yorgan	Kıymet 100
Bir köhne kebe	Kıymet 60
Bir gümüş kadeh	Kıymet 300
Bir altın yüzük	Kıymet 120
Bir mor ferâce	Kıymet 400
Don gömlek aded 5	Kıymet 100
Bir kuşak	Kıymet 20
Hırdavathâne	Kıymet 200
Sandık aded 2	Kıymet 40
Bir bargir	Kıymet 200
Bir tencere	Kıymet 35
Mezkûr Todori'nin şerîki lebbânda beş bin akçesi bâkidir.	
Diğer şerîki çobanda olan otuz koyunu dahi bâkidir.	
Yekûn	40600
Ba'de'l-harac bakıyye	40000
Hisse-i zevce Dökine	5000
Hisse-i bint Trendafli	8750
Hisse-i ibn Todori	8750
Hisse-i ibn Todori	8750
Hisse-i ibn Todori	8750
Yekûn	40000

19. Yorgi b. Yani'nin terekesi (5, 9b-5)

Yorgi b. Yani fî karyeti Tatavla ve tereke zevceten ve ibnen vâhiden ve isneyn binteyn vaka'a'l-kısmet bi't-talebi zevceten ve'l-vasîyy tahrîren fî'l-yevmi 21 min şehri'z-Zilka'de sene 973.

Şuhûdü'l-hâl: Mehmed Çelebi b. Ali ve Behram b. Abdullah, Bareşkoy b. Andrey, Kosta b. Yorgi, Papaz b. Yani.

Karye-i mezbûre içinde bir ev tahtâni ve fevkâni cümle tevâbi' ve levâhıkıyla	Kıymet 4000
Bir yeni cedîd bağ had sınırla	Kıymet 2000
Yekûn	Kıymet 6000
Resm-i kısmet	90
Hüccet	25
Hisse-i zevce	700
Hisse-i ibn	2700
Hisse-i bint	1350
Hisse-i bint	1350

20. Pavlo'nun terekesi (5, 29a-1)

Muhallefâtü'l-Pavlo ve tereke zevceten el-med'uvveten ve ibnen el-med'uvven Teodor ve binten el-med'uvveten Zanabye vaka'a'l-kısmet fî evâsıtı Şa'bâni'l-mu'azzâm sene 973.

Bir kıt'a menzil	Meblağ 6000
Diğer menzil	Meblağ 7000
Bir kıt'a bağ	Kıymet 2300
Tekne	Kıymet 10
Bir fiçı alaf	Kıymet 200
İki fiçı buğday	Kıymet 520
...	1000

Bakraç	30
Herkus	Kıymet 39
On meşin? fiçı	Kıymet 375
Mengene	100
Şaraphâne	Kıymet 500
Diğer bağ	Kıymet 1000
...	Kıymet 110
Dört fiçı şire	Kıymet 3000
Yedi fota	Kıymet 70
Bir döşek	Kıymet 40
Yekûn	22674
Deyn Cemal'de	3500
Resm-i kâdî	226
Deyn-i lâzım	54
Bakıyye	19174
Hisse-i bint	6818
Hisse-i ibn	13636
Sâbıkâ kısmet 971 târîhinde olunmuşdur	1400
...	1200
Evden hisse	2333
Bağdan hisse	1285
Cem'ân	20604
Bakıyye	5618

21. Yani b. Aleksi'nin terekesi (5, 35a-7)

Muhallefâtü'l-mürd ve hüve Yani b. Aleksi tereke zevcete hü'l-med'uvvete Marola bt. Vasıl vaka'a'l-kısmet fî evâilî Şevvâli'l-mükerrem sene 973.

Bir kıt'a bağ	Kıymet 5000
Deyn-i sâbit Üsküdar'da	3500

Bakıyye	1500
---------	------

22. Dimitri v. Yuan'ın terekesi (5, 39a-4)

Muhallefâtü'l-Dimitri v. Yuan ez-zimmî el-müteveffâ fî karyeti Beşiktaş an zevcetin med'uvvetin Zevi bt. Kosta ve an ibneyni'l-med'uvveyn Yorgi ve Todori sağîreyn ve an selâseti'l-benât Zevi ve Angelina kebîreteyn ve Lambernî es-sağîretin.

Der karye-i Beşiktaş'ta bir mahzen ve üstünde iki fevkânî ev ve bir sundurma	Kıymet 12000
Karye-i mezbûrede diğ̈er bir yer evi	Kıymet 4000
Karye-i mezbûrede bir şaraphâne	Kıymet 530
İki gümüş kadeh dirhem 900	Kıymet 200
Altı kıt'a bağ 22 dönüm	Kıymet 15000
Üç döşek	Kıymet 100
Dört kebe	Kıymet 240
İki kilim	Kıymet 120
Bir demir büyük sini	Kıymet 120
Üç halkuz	Kıymet 180
Üç küçük kilinder	Kıymet 50
Bir tabak köhne	Kıymet 30
İki sahan köhne	Kıymet 40
Beş aded tepsi köhne	Kıymet 100
Beş yastık köhne	Kıymet 50
Bir maşraba köhne	Kıymet 20
Bir harani köhne	Kıymet 20
Bir bakraç köhne	Kıymet 10
Bir sarı veled yorgan	Kıymet 150
Bir yümni yorgan	Kıymet 60
On iki aded şarap fıçısı	Kıymet 360
İki kazma	Kıymet 20

İki bel	Kıymet 20
Nakit akçe	1000
Yekûn	34720
Hisse-i zevce	4304
Hisse-i selâse benat	13520
Hisse-i ibneyn	17360

23. İstimate b. Zeri'nin terekesi (7, 4b-3)

Muhallefâtü'l-İstimate b. Zeri mâte fî karyeti Kuruçeşme ve tereke zevceten el-med'uvveten Zemasko bt. Yani ve bintü uht Katarina ve ibnen vâhiden Baroş vaka'a'l-kısmet fî evâhiri Rebi'i'l-evvel sene 975.

Bir kıt'a menzil	Kıymet 10000
Bir kıt'a bağ	Kıymet 2000
Bir gök don	Kıymet 20
Bir gök ...	Kıymet 30
Bir örtü kebesi	Kıymet 30
Bir gök tülbent	Kıymet 10
Bir ütü	Kıymet 50
Üç fiçı	Kıymet 100
Bir tencere	Kıymet 20
Bir bakraç	Kıymet 20
Bir sandal	Kıymet 300
Köhne ağlar	Kıymet 100
Deyn	2500
Yekûn	12700
Bakıyye	10200
Hisse-i ibn	
Hisse-i bint	
Hisse-i zevce	

24. Manol b. Nikola'nın terekesi (7, 5b-1)

Muhallefâtü'l-Mito b. Nikola fî karyeti Akıntı(burnu) ve tereke binten vaka'a'l-kismet fî evâsıtı Rebi'i'l-evvel sene 975.

Bir kıt'a menzil Nakşa	Kıymet 30000
Diğer nısf menzil	8000
Bir kıt'a bağ der kurb-ı Hisar	Meblağ 600
Bir kıt'a bağ bi-kurb-ı ...	Kıymet 1000
Bir kıt'a bağ	3000
Bir kıt'a bağ	6000
...	1000
Şaraphâne	Kıymet 500
Bir kıt'a bağ	Kıymet 3000
Yedi boş fiçî	Kıymet 200
Üç ...	Kıymet 60
...	Kıymet 30
Pirinç	Kıymet 10
İki büyük bakraç	60
Üç ...	100
Bir harani	20
Sandık	Kıymet 6
Bir kilinder	Kıymet 30
Bir herkus	Kıymet 20
On tepsi	Kıymet 300
Döşek	Kıymet 100
Altı yastık	Kıymet 100
Kebe	Kıymet 100
Göke me'a ...	Kıymet 600
Bir eski halı	Kıymet 20
İstanbul'da ...	1000
...	1000

...	Kıymet 30
Yekûn	43620

25. Yani b. Todori'nin terekesi (7, 8a-1)

Muhallefâtü'l-mürd Yani b. Todori mâte fî karyeti Tatavla ve tereke Beytü'l-mâl vaka'a't-tahrîr fî evâsıtı Cemâdel-evvel sene 975.

Bir kıt'a bağ der kurb-ı Kasımpaşa	5000
Bir köhne mor ferâce	60
Bir mâi çakşır	15
Çarşaf köhne	5
Bir ...	6
Bir köhne çalma	5
Üç köhne sandık	30
Bir köhne döşek	30
Bir yorgan	15
İki yastık köhne	20
Bir örtü kebesi	50
Bir bakraç	30
Bir fiçı hamr medre	80
Nısf daha	20
Üç boş fiçı	60

Şuhûdü'l-hâl: İskender b. Abdullah er-racül, Hamza b. Abdullah er-racül, Yusuf b. Abdullah er-racül, Pervane b. Abdullah el-muhzır, Mahmud b. Memi, Mehmed b. Ali, Matyoz v. Angelos, Durmuş Ermeni, Duka v. Yani, Nikola Kasap, Petro Nikola, Pareşko Andreyra ve gayrühüm.

26. Yani v. Todora'nın terekesi (7, 29a-3)

Muhallefâtü'l-Yani v. Todora fî karyeti Tatavla vaka'a't-kısmet el-vâki' fî evâili Ramazan sene 975.

İki kıt'a ev fevkâni ve tahtâni	Kıymet 8000
Diğer bir kıt'a ev	Kıymet 2500
Bağ kurb-ı Okmeydanı	Kıymet 5000
Bağ kurb-ı Kasımpaşa	Kıymet 2000
İki kıt'a bağ ...	Kıymet 3000
Bir şaraphâne	Kıymet 500
Bir mengene	Kıymet 300
Hamr fiçı aded 3	
Üç boş fiçı	Kıymet 150
Bakraç aded 2	Kıymet 80
Kilinder aded 1	Kıymet 30
Harani aded 1	Kıymet 30
Bir tencere	Kıymet 20
Bir halkuz	Kıymet 80
Nim kilinder	Kıymet 20
Bir tepsi	Kıymet 20
Vene? aded 9	Kıymet 100
Birnas?	Kıymet 5
Yekûn	21835

27. Mariya bt. Mihal'in terekesi (7, 29a-4)

Mariya bt. Mihal zevcen mezbûr fî karyeti Tatavla fî evâili Ramazan sene 975 ve tereke uhten Zanabye bt. Mihal ve kızkarındaşı kızı Dökine Lenardo.

Üç döşek	Kıymet 150
Beş yastık	Kıymet 60

İki sandık	Kıymet 80
Üç sahan	Kıymet 80
Beş tepsi	Kıymet 60
İki yorgan	Kıymet 200
Diğer iki yorgan	Kıymet 120
İki fıstan	Kıymet 100
Bir varil hamr	Kıymet 50
Üç sini-yi çûb	Kıymet 15
Bir bakraç	Kıymet 40
Bir fıçı	Kıymet 20
Yekûn	975

28. Yorgi v. Morbek'in terekesi (7, 40a-6)

Karye-i Arnavud'da mürd olan Yorgi v. Morbek nâm zimmînin metrûkâtın beyân ider fî evâilî şehri'z-Zilhicce sene 975.

Bir fıçı hamr	Kıymet 1000
Bir fıçı arak	Kıymet 1000
İki kantar sabun	Kıymet 320
Balık turşu	Kıymet 100
Dört kantar zeytin	Kıymet 200
Fıçı boş aded 4	Kıymet 80
Fota aded 4	Kıymet 40
Üstübü kantar 1	Kıymet 90
Testi aded 100	Kıymet 100
Balık tavası	Kıymet 50
Mum	20 akçe
Nısf kantar zeyt yağı	Kıymet 120
Tencere	Kıymet 50
Hisse-i ümm	198

Hisse-i ibn	6932
Hisse-i ibn	6932

29. Yani v. Nikola'nın terekesi (7, 114b-6)

Muhallefâtü'l-Yani v. Nikola mâte fî karyeti Kuruçeşme ve tereke Beytü'l-mâl tahrîr fî evâsıtı Rebi'î'l-âhir sene 977.

Bir pereme	Kıymet 25 filori
...	
Karader?	
Köhne kebe	
Mavi zebun	
Zebun köhne	
Kuşak	
Çuval	
Köhne zebun	

Esbâb-ı mezbûre bî-kusûr Beytûlmâlcî Mehmed subaşıya teslîm olundı tahrîren fî't-târîhi'l-mezbûr.

Şuhûdü'l-hâl: Mehmed b. Abdullah, Hüseyin b. Abdullah.

30. Mormidi v. Dimitri'nin terekesi (7, 124b-3)

Muhallefâtü'l-Mormidi v. Dimitri innehü mâte fî karyeti Akıntıburnu ve tereke ibneyn ve binteyni'l-med'uvvîn Bemordi ve Teodor ve Marola ve ümmen tahrîren fî evâhiri Cumâdel-âhir sene 977.

Bir samanlık	1000
Bir bağ	500

31. Sırma bt. Baksi'nin terekesi (7, 134b-5)

Muhallefâtü'l-Sırma bt. Baksi innehâ mâtet fî Maçuka ve tereke zevcen ve Beytû'l-mâl tahrîren fî evâili Şa'bân sene 977.

Ev	5000
Bağ	1000
Bir kürk bir yastık	50
İki köhne yorgan bir yastık	20
Bir köhne kebe bir minder	40
Bir döşek	40
... kemha	120
İki fistan	15
Bir tepsi bir sahan	20
Sandık	20
Bir tencere bir küp	40
İki kilim köhne	10
Ferâce	95
Yekûn	6460
Ed-deyn Ahmed Beg	6000
El-bâki	460

32. Nikola v. Pero'nun terekesi (7, 144b-3)

Muhallefâtü'l-Nikola v. Pero innehü mâte fî karyeti Arnavud ve tereke ibnen el-med'uvve Aleksi ve zevceten el-med'uvveten Amirse bt. Nikola ve ümmen el-med'uvveten Bakli bt. Pan tahrîren fî evâili Ramazân sene 977.

Nısf hâne fî karye-i Arnavud	Kıymet 7000
Bağ fî karye-i Yenihisar	Kıymet 2000
Bağ fî karye-i ...?	Kıymet 1000
Hurdahâne	500

Bir değirmen	2500
Deyn-i lâzım	2500
Yekûn	13000
El-bâki	10800
Minhâ ihrâc resm-i kısmet	150
Hüccet	20
Ve sâir-i lâzım	40
İhzâriye	10
Bakıyye	10580

33. Yorgi b. Deri'nin terekesi (7, 162b-1)

Muhallefâtü'l-Yorgi b. Deri fî karyeti Beşiktaş ve tereke ümmen el-med'uvveten Zevi bt. Kosta ve tereke ...? Todori ve Lenberni ve Angelina vaka'a'l-kısmet fî evâili Cumâdel-evvel sene 977.

Cem'ân müteveffâ-yı mezbûrun emlâk ve esbâbı	12000
Hisse-i ümm	2000
Hisse-i (bint)	2500
Hisse-i (bint)	2500
Hisse-i (ibn)	5000

34. Kosta'nın terekesi (9, 2a-2)

Balık fiçısı aded 3	
Köhne döşek	1
Buzdan testi	3
Mercimek kebesi	2
...	
...	10

...	1
Biber	3
İncir kalem	1
İncir dizi aded	2
Zeytun	10
Desti pekmez	
Bıçak	1
Kilinder aded	1
Sabun aded	86
Dahra aded	1
Mum	Kıymet 2
Kara üzüm	Kıymet 4
Şarap medre	5
Gömlek	Kıymet 5
...	Kıymet 5

35. Kevni v. Anton'un terekesi (9, 23b-2)

Ortaköy'den Kevni v. Anton'un muhallefâtıdır.

...	1 (adet)
Yanbolu kebe aded	1
Yorgan aded	1
Döşek aded	1
Kebe siyah aded	1
Cibinlik aded	1
Siyah kebe aded	1
Sandık aded	1
Taş aded	1
Tencere aded	1
Kepçe aded	1

...aded	1
Taş sağır aded	1
Bıçak aded	1
...aded	1
...aded	1

36. İstimat v. Robero'nun terekesi (9, 33a-4)

Muhallefâtü'l-İstimat v. Robero mâte ve tereke zevceten ve ibnen.

Döşek aded	1
Yastık aded	1
Kebe aded	1
Küçük kilinder aded	1
Fıçı aded	4
Bağ aded	1
Ferâce aded 1	Kıymet 101
Çakşır aded 1	Kıymet 45

37. Pereşko bt. Mihal'in terekesi (10, 34a-1)

Muhallefâtü'l-zimmî Pereşko bt. Mihal mâtet ve tereket ibneten ve ibnen ve ümmen ve zevchâ.

Bağ	3000
-----	------

38. Angelina bt. Kosta'nın terekesi (10, 34a-2)

Muhallefâtü'l-Angelina bt. Kosta kad mâtet ve tereket zevchâ ve ümmühâ ve ibnihâ fî karyeti Ortaköy.

Bağ	
-----	--

Fırın me‘a esbâp	
Köhne döşek	2
Yastık köhne	2
Yastık küçük	3
Beyaz çarşaf	1
Sandık kebe	1
Halı köhne	1
Zebun beyaz	1
Beyaz	2
Yorgan	1
Fistan	2
Zebun çuka	1
Zülüflük	1

Derkenar: Cem‘ân on iki bin akçeden resm alınmıştır.

39. Andreya v. Andro’nun terekesi (10, 36b-3)

Muhallefâtü’l-Andreya v. Andro kad mâte fî karyeti Ortaköy ve selâse ibnâ’ ve ibneten vâhideten ve zevceten.

Ev me‘a tevâbi‘	Kıymet 6000
İki bağ	Kıymet 2000
Hurdahâne	Kıymet 200
Şire	Kıymet 3000

40. Papa Yani’nin terekesi (10, 37a-2)

Muhallefâtü’l-müteveffâ Papa Yani kad mâte fî karyeti Tatavla ve tereke ibneyn ve binteyn.

Bağ aded 3	
------------	--

Ev me‘a tevâbi‘	15
Şire medre	4000-3000
Şaraphâne aded 2	800
Döşek 5 yastık 5	100
Tepsi	25
Sini bakır 2	200
Tencere 2	50
Sandık köhne 2	50
Köhne kilim 2	30
Helkuz aded 3	100
Bakraç aded 3	50
Fıçı aded 15	50
Cem‘ân	71000
Hisse-i ibneyn	23335
Hisse-i binteyn	23335

41. Şeropli v. Dimitri’nin terekesi (10, 42a-1)

Muhallefâtü’l-Şeropli v. Dimitri mâte ve tereke ibnen el-med‘uvven Dimitri ve zevceten el-med‘uvveten Hefteri bt. Yani ve ihzar irsi şer‘i elletihâ ihzâren şer‘iyyen vaka‘a’t-tahrîr ve’l-kısmet fî evâsıtı şehr-i Şa‘bâni’l-mu‘azzâm sene 981.

Mor çuka ferâce aded 1	Kıymet 400
Tütenli atlas kaftan aded 1	Kıymet 300
Nefti dolama çuka aded 1	Kıymet 200
Kırmızı çuka zebun aded 1	Kıymet 150
Nefti köhne çuka kürklü aded 1	Kıymet 150
Yanbolu kebesi aded 1	Kıymet 120
Bir desti	Kıymet 80
Bir ocaklı ev bahçesiyle	Kıymet 6000
Bir köhne döşek	Kıymet 60

Bir Frenkî sandık	Kıymet 60
Bir tencere	Kıymet 40
Deyn Deli Vasıl	Kıymet 2000
Yekûn	9560
Deyn Kominoz fî karye-i İstinye	4000
Cem‘ân	13560
Hisse-i ibn	8360
Hisse-i zevce	1195

42. Dimitri v. İstefan’ın terekesi (10, 57b-5)

Döşek	2
Yorgan	1
Yastık	2
Tencere	1
Bakraç	1
...	2
Kilinder	1
Sandık	1
Fıçı	1
Hâne	Kıymet 1000
İki pâre bağ	Kıymet 4000
Şaraphâne 1	...
Cem‘ân	14940

43. Yani v. Nikola’nın terekesi (10, 74b-3)

Muhallefâtü’l-Yani v. Nikola el-müteveffâ fî karyeti Tatavla fî ş-şehri’l-Rebi‘i’l-âhir sene 982.

Hâne	Kıymet 10000
------	--------------

İki aded bağ	Kıymet 4000
Bakraç	Kıymet 10
Tencere	Kıymet 30
İki aded tepsi	Kıymet 20
Dolama ve kürk köhne	Kıymet 60
Döşek köhne	Kıymet 30
Dört fiç	Kıymet 100
İki aded kilinder	Kıymet 30
Kazma kürek	Kıymet 40
Cem‘ân	14300

44. Yani v. Yorgi’nin terekesi (10, 82b-3)

Muhallefâtü’l-Yani v. Yorgi fî karyeti Akıntıburnu mâte ve tereke zevceten ve uhten li-eb ve’l-ümm

Hâne	Kıymet 20000
Bağ	Kıymet 3000
Bağ	Kıymet 2000
...	Kıymet 7
Hisse-i zevce	6500
Hisse-i ümm	16500
Yekûn	25700

45. Ezmerağda bt. Alkasa’nın terekesi (11, 3b-4)

Muhallefâtü’l-Ezmerağda bt. Alkasader karyeti Akıntıburnu mâtet ve tereket ibneyni’l-med‘uvveyn Yani ve Sofyani ibn Yorgi.

Hâne-i virâne ber vech-i tahmîn	Kıymet 1500
İki kıt‘a bağ der karye-i mezbûre	Kıymet 3000
Esbâb-ı hurda ber vech-i tahmîn	Kıymet 500

Cem'ân	5000
Hisse-i Yani	Kıymet 2500
Hisse-i Sofyani	Kıymet 2500

46. Yani v. Yorgi'nin terekesi (11, 13b-1)

Muhallefâtü'l-Yani v. Yorgi kad mâte fî karyeti Akıntıburnu ve tereke uhten ve zevceten vaka'a mine'l-kısmet fî ş-şehri'l-Şa'bâni'l-muazzâm 984.

Hâne-i kebîr ber vech-i tahmîn	Kıymet 5000
Hâne-i sağır ber vech-i tahmîn	Kıymet 5000
Bağ fî karye-i Fundalık	Kıymet 2000
Diğer bağ bahçe yanında	Kıymet 2000
Diğer bağ miri bahçe yanında	Kıymet 2000
Diğer bağ çayır kurbunda	Kıymet 2000
Diğer bağ karye-i Fundalık	Kıymet 2000
Şaraphâne	Kıymet 500
Hamr fıçı 2	Kıymet 1500
Diğer fıçı boş 2	Kıymet 100
Tepsi aded 13	Kıymet 260
Harkus aded 2	Kıymet 120
Sini aded 1	Kıymet 6
Döşek 3	Kıymet 240
Minder 2	Kıymet 60
Bakraç 2	Kıymet 46
Tencere 2	Kıymet 60
Şamdan 1	Kıymet 10
Yekûn	22900

47. Todori'nin terekesi (11, 58a-4)

Muhallefâtü'l-Todori es-sâkin bi-karyeti Çengel el-marûf bi-karyeti Beşiktaş.

Hâne	1
Döşek	2
Yastık	3
Burma sandık	4
Kebe	1
Halı	1
Tepsi	1
Tencere	2
Bakraç	1
Sandık-ı hâlî	3
Taş küçük	1
İbrik köhne	1
Yorgan	1

48. Mihal v. Yani'nin terekesi (12, 17a-1)

Muhallefâtü'l-Mihal v. Yani es-sabbağ el-hâlik fî kasabai'l-Beşiktaş fî âhiri'l-Receb sene 986.

Dükkan-ı sabbağ der Kostantiniyye	Kıymet ber mûceb-i tahmîn 900
Dükkan-ı sabbağ der kasaba-yı Beşiktaş	Kıymet ber mûceb-i tahmîn 4500
Bağ der Beşiktaş	Kıymet ber mûceb-i tahmîn 7000
Döşek aded	1
Yorgan aded	1
Balta aded	3
Tencere aded	2
Bakraç aded	2
Kilinder aded	3

Sandık-ı Frenk aded	1
Mor çuka ferâce aded	1
Mor çuka dolama aded	1
Laciverdi köhne çuka aded	1
Mai köhne çuka aded	1
Müsta‘mel sürmâi muhaddem kuşak	1
Gümüş bıçak aded	1
Sahan aded	1
Maşrapa aded	1
Tülbent köhne aded	1
Gümüş kadeh aded	1
Gümüş maşrapa küçük aded	1
Yekrâvî köhne kebe aded	1
Fıçı aded	1

Muhallefâtü'l-dükkâmı sabbâğ der Beşiktaş.

Mengane aded	1
Kazgan aded	3
Bakraç aded	1
...aded	3
...aded	2
Küp aded	1
Palamut keyl	1
Büzürg ...?	1
Fıçı aded	1
Tekne büzürg aded	2
Mum ...?	1
Hatap çeki	30
Pirinç kantar	1
Sandık aded	2

Balta aded	1
Küfe palamut mikdâr	1
Köhne keser	1
Küçük tekne	1
Bıçak	1
Kazgan-ı hadid küçük	1
Nükud akçe	14
...aded	2

Derkenar: Dört altun nakd yanında bulunmuş on dört akçe dükkânda bulundu on üç bin akçenin resmi alındı...

Bu cümle muhallefât vasîsi olan Zoyine'ye teslîm olundu.

Şuhûdü'l-hâl: Berber Hasan b. Abdullah, Mustafa b. Davud, Mehemed b. Hamza, Yani Nikola, Papa Nikola v. Yagop, Kosta Paşmakçı, İstiratiYuan ve gayrühüm.

49. Yorgi'nin terekesi (12, 40b-1)

Muhallefâtü'l-Yorgi mâte ve tereke ibnen Pavlo

Fevkânî ve tahtânî ev	1
Kaliçe	1
Hamam tası	1
Maşrapa	1
Sahan	3
Tepsi	4
Sağır taş	1
sağır tepsi	1
Harkuz	1
Kilinder	2
Kilinder	1
Tencere kebîr	1

Frenk sandığı	2
Çapa	2
Döşek	2
Yorgan	1
Yastık	3
Derebozan fıçısı	6
Örtü kebesi	1
Kebîr fıçı	2
Kazgan	1
Demir köski	1
Bel	2
Varil	1
Bir miktar bâki sabun	60
Kebap demiri	1
El tavaşı	1
Bağ	2
Hâne	1
Mahsûlât-ı bağ nakit	1000

50. Panayot Dimitri'nin terekesi (12, 46b-1)

Muhallefâtü'l-mürd Panayot Dimitri fî kasabai'l-Beşiktaş el-vâki' fî evasıtı (Zilhicce sene 986)

Fevkâni ve tahtâni ev	6400
Kıt'a bağ 1	900
Fıçı hamr	1150
Düfî'a fıçı hamr	600
Velence	1
Derebozan fıçısı	6
Bostan hissesi	2500

Frenk sandığı 3	250
Makreme 1	40
Destimal 3	20
Gömlek 2	
Bez kuşak	1
Yorgan	2
Döşek	3
Çarşaf	1
Ak kebe	1
Kalıçe	1
Peşkir	1
Kilinder	1
Şamdan	1
Ak keçe	1
Yastık	5
Kebap demiri	1
Sac ayağı	2
Yastık 2	50
Fıçı 2	110
Tencere 2	80
Hurdavathâne	2000
Cem'ân	14120

Mürd-i mezkûrun vâris-i marûfu mevcûd olmadığı ecilden zikr olunan metrûkâtı bi'l-fi'ıl Hassa Beytü'l-mâl emini olan ...? ve kâtibi Mustafa Çelebi alup kabz ettüğü mâ hüve'l-vâki' kaydolundı tahrîren fî evâsıt-ı Zilhicce sene 986.

Şuhûdü'l-hâl: Müezzîn, Ahmed Beşe ibn Abdullah, Hüseyin b. Abdullah, Mehmed Çelebi ibn İbrahim ve gayrühüm.

51. Bamonti'nin terekesi (12, 60b-1)

Muhallefâtü'l-Bamonti el-hâlik fî karyeti Ortaköy.

Döşek	3
Yanbolu kebesi	1
Yorgan	2
Yastık	3
Sini tepsi	2
Kilinder	2
Kilinder	1
Tencere	4
El tavaşı	1
...	4
Çarşaf	2
Peşkir	2
Makreme	3
Çini tabak	1
Sac ayağı	1
...	1
Tepsi	1
Çini kase	3
Balmumu	2
Ferâce sürmâî	1
Kırmızı köhne dolama	1
Yeşil kemha fistan	1
Don	1
Frenk sandığı	2
...	1
Bez tarağı	2
İbrişim-i Frenk mea duka-yı gümüşi	1
Şire	5

Düfi‘a tarak	4
Keser	1
Kazma	2
Çapa	4
Bel	4
Bez ...	1
Orak	5
Kalbur	2
Üsküm?	17
İplik dirhem	270
...	1
Şamdan	1
Düfi‘a iplik dirhem	300
Kürde	1
Düfi‘a iplik dirhem	500
Turşu balık fiçısı	1
Boş fiçi	1
Varil	1
Düfi‘a çapa	2
...	1
Balta	1
Bargir	1
Demir kürek	1
Köhne gırar	1
Maşrapa	1
Kavun	1
Düfi‘a fiçi	1
...	7
Demir tarak	1
Düfi‘a çapa	3
Düfi‘a bel	5

Nakit akçe	800
------------	-----

52. Dimo Benardo'nun terekesi (12, 68b-1)

Muhallefâtü'l-mürd Dimo Benardo mâte ve tereke ahi ve zevceten el-vâk'î fî evâsıtı Rebi'î'l-evvel sene 987.

Ev me'a dükkân	1
Bağ kıt'a	2
Hamr fıçı	2
Boş derebozan fıçısı	5
Fıçı kebîr	7
Fota	2
Don	2
Terazi	4
Pastırma -vukiyye	4
... -vukiyye	5
Arak -medre	10
Döşek	3
Yastık	5
Yüz yastığı	3
Siyah çuka me'a kürk	
Köhne dolama	3
Sandık-ı Frenkî	2
Yanbolu kebesi	1
Kaliçe	1
Kırmızı kilim	1
Köhne tepsi	3
Sağır tepsi	4
Kilinder	3
Kilinder	1

Harkuz	1
Şamdan	2
Tencere kebîr	2
Tencere saġîr	3
Çini tabak	10
Tûlbent-i gök	1
Çanak	7
Çini ...?	1
Çini bardak	1
Yorgan	1
Kavuk	1

53. Sultana bt. Mito'nun terekesi (13, 3b-1)

Muhallefâtü'l-Sultana bt. Mito el-hâlîke an karyeti Akıntıburnu mâtet ve tereket zevcen Yani v. Nikola ve binten saġîreten Efzere bt. Yani.

Beyt	Kıymet 15000
Baġ	Kıymet 3000
Döşek aded	5
Yorgan aded	2
Nalin büzürg aded	4
Nalin küçük aded	8
Kebe aded	4
Bilezik-i zehebî aded	1
Altın zincir aded	1
Mor ferâce aded	1
Siyah ferâce aded	1
Ferâce fistan aded	2
Hâtem-i zehebî aded	4
Bez makreme aded	20

Gömlek	4
Tencere aded	2
Bakraç aded	2
Halkuz aded	2
Kilinder aded	2
Fıçı aded	5
Şaraphâne aded	1
Demir sini aded	1
Köhne halı	1
Kürek	1
...?	2
Bakır tepsi ve sahan	20
Güldan	1
Maşrapa	1
Sitil	2
Kefke kemha	2
Köhne şamdan	2
Cem‘ân ber vech-i tahmîn yekûn	35000

Derkenar: Zikr olunan muhallefâtın resmi alınmıştır.

54. İstani v. Yani’nin terekesi (13, 19b-1)

Muhallefâtü’l-mahdûm İstani v. Yani an karyeti Arnavud mâte ve tereke ibnân Angeli ve Foti ve bintân Sultana ve Kereçu ve zevceten Erine bt. Manol.

Evler	Kıymet 16000
Kıt‘a bağ	Kıymet 5000
Diğer bağ	Kıymet 1000
Diğer bağ	Kıymet 600
Diğer bağ	Kıymet 500
Diğer bağ	Kıymet 2000

Diğer bağ	Kıymet 300
Şaraphâne ve boş fiçılar	Kıymet 1000
Bağ yeri	Kıymet 500
Hırdavât-ı esbâb	Kıymet 500
Bargir	200
Cem‘ân	Kıymet 27700

55. Zemarife bt. Manol’ün terekesi (14, 20b-1)

Muhallefâtü’l-Zemarife bt. Manol Papa el-hâlike an karyeti Akıntıburnu min tevâbi‘i Beşiktaş mâtet ve tereket zevcen ve ibnen vâhiden ve ibneten vâhideten.

Zülüflük aded 1	Kıymet 1000
Altın zincir aded 1	Kıymet 2000
Altın küpe çift	Kıymet 200
Altın yüzük aded 6	Kıymet 360
Gümüşlü ayna aded 2	Kıymet 60
Çarşaf aded 1	Kıymet 100
Destimal aded 3	Kıymet 200
Destimal beyaz aded 4	Kıymet 100
Altın şâhdestûr aded 1	Kıymet 120
Kemha sahtiyan aded 1	Kıymet 300
İnci dizi aded 2	Kıymet 200
Kemha yelek aded	Kıymet 60
Fistan aded 1	Kıymet 1000
Ferâce serâser aded 1	Kıymet 1200
Yorgan aded 1	Kıymet 500
Yastık aded 2	Kıymet 400
Yüz yastık aded 3	Kıymet 300
Yastık yüz aded 1	Kıymet 10
Tafta fistan köhne aded 1	Kıymet 60

Altınlı makreme aded 1	Kıymet 600
Altınlı nezkep aded 1	Kıymet 2000
İncili takya aded 1	Kıymet 300
Bohça aded 1	Kıymet 40
Nezkep aded 3	Kıymet 60
İbrişim yastık aded 2	Kıymet 120
İbrişim bohça aded 1	Kıymet 60
Fistan ...köhne aded 3	Kıymet 100
Köhne peşkir aded 7	Kıymet 200
Gömlek köhne aded 2	Kıymet 50
Destimal aded 12	Kıymet 100
Makreme aded 3	Kıymet 60
Eteklik aded 2	Kıymet 30
Yastık aded 1	Kıymet 10
Sandık aded 1	Kıymet 120
Vala kırmızı aded 1	Kıymet 10
Fistan aded 1	Kıymet 30
Döşek aded 2	Kıymet 200
Yastık kirpâs aded 4	Kıymet 100
Küçük sandık aded 1	Kıymet 10
Kaliçe aded 1	Kıymet 100
İplik arşın 100	Kıymet 1000
Yekûn	12000

56. Perpeye bt. Manol'ün terekesi (16, 112a-1)

Muhallefâtü'l-Perpeye bt. Manol an karyeti Akıntıburnu kad mâtet ve tereket zevcen ve binteyn ve ammen kad vaka'atı'l-kısmet minhâ beynehüm tahrîren fî'l-yevmi's-sâdis aşer min şehri'l-Şa'bâni'l-mu'azzâm sene 991.

Bir hâne tevâbi'yle	Kıymet ...
---------------------	------------

Düfi‘a hâne ev yeri	Kıymet ...
Bir kıt‘a bağ	Dönüm 4
Bir kıt‘a bağ cedîd	Dönüm 6
Şaraphâne aded 1	Kıymet ...
Mengene aded 1	Kıymet ...
İki döşek	Kıymet
Yorgan aded 3	Kıymet ...
Yastık aded 8	Kıymet ...
Kebe aded 2	Kıymet ...
Çarşaf aded 2	Kıymet ...
Nezkep aded 3	Kıymet
İki arakiye	Kıymet ...
Bir atlas kırmızı fistan	Kıymet
Bir tafta fistan	Kıymet ...
Tepsi aded 6	Kıymet ...
Destimal 10 dâne	Kıymet ...
Bir ferâce	Kıymet
Üç gömlek	Kıymet
Bir laciverdi çuka ferâce	Kıymet
Fıçı aded 4	Kıymet
İki harkuz	Kıymet ...
Kilinder aded 2	Kıymet ...
Üç tencere	Kıymet ...
Bir güğüm	Kıymet ...
İki bel	Kıymet ...
İki çapa	Kıymet ...

Cümle tahmînen on sekiz bin akçe metrûkât olup kısmet akçesi alınmıştır. Kukuna ve Penurya bt. Kosta nâm sağırelerin, anaları Perpeye’den irs-i şer‘le intikâl idüp hisse-i

ibnâ zabt ve hıfz için Yani v. Nikola vasî nasb olundu mezbûr Yani dahi umûr-ı vesâyeti kabûl idüp kaydolundu.

Şuhûdü'l-hâl: Mito v. Yani, Yorgi v. Pero, Manol v. Andrey, Yorgi v. Dimitri.

57. Frankola bt. Kosta'nın terekesi (17, 18a-2)

Metrûkâtü'l-Frankola bt. Kosta mürdet fî karyeti Akıntıburnu min tevâbi'i Galata el-mahmiyye ve tereket uhteyn li-eb ve'l-ümm Laskarina ve Aleksandra ve ahen Andon ve zevcen Duka v. Vasil.

Zincir altın miskal 20	Kıymet 2400
Halhal altın miskal 12	Kıymet 1460
Yüz altın	Kıymet 200
Yorgan	Kıymet 200
Döşek me'a yastık	Kıymet 200
Ferâce siyah köhne	Kıymet 200
Yekûn	4660

58. Duka Vasîl'in terekesi (17, 46b-3)

Muhallefâtü'l-Duka Vasîl mürd fî karyeti Akıntıburnu ve tereke min zevi'l-erhâm Yorgi Kostantin ve hüve ibn-i bint-i hâleti'l-mürdi'l-mezbûr.

Ferâce siyah	Kıymet 1000
Ağ balık köhne aded 13	Kıymet 500
Fıçı hamrased 3	Kıymet 300
Sandık sağır ve kebîr aded 2	Kıymet 200
Kilinder aded 2	Kıymet 100
Tencere aded 3 me'a ...	Kıymet 300
Çini tabak aded 7	Kıymet 50
Döşek me'a yastık aded 6	Kıymet 100
Yekûn	2550

59. Yani Manol'un terekesi (17, 48b-3)

Metrûkâtü'l-Yani Manol mürd fî karyeti Orta min müzâfâtı kazâ'î'l-(Galata) min nâhiyeti Beşiktaş ve tereke ibnühü's-sağır Gavra ve bintühü Giraçe ve zevcetühü Mariya bt. Nikola vaka'a'l-kismet fî evâsıtı Muharremi'l-harâm sene 996.

Arz-ı hâne-i hâlî kıt'a 1	Kıymet 6000
Kayık-ı sağır kıt'a 1	Kıymet 1400
Libas-ı köhne ve hırdavât-ı neccâr	Kıymet 2600
Yekûn	10000
Minhâ hisse-i zevce	1250

60. Ezmerağda bt. Todori'nin terekesi (17, 94a-1)

Muhallefâtü'l-Ezmerağda bt. Todori ve tereket binteyni'l-med'uvveteyn ve zevcen Manol li't-tahrîr evâhiri Ramazânî'l-mübârek sene 996.

Fistan-ı boğasi	40
Kutni fistan	100
Yeşil ...	80
Makreme	15
Döşek	120
Yorgan	150
Bağ	500
Hırdavât	150
Yastık 2	50
Minder 1	50
Yekûn	1250

Mezbûrenin muhallefâtın zabt ve hıfz için babası Manol vasî nasbolundu.

Şuhûdü'l-hâl: Mehmed Çelebi b. Ramazan, Sururi b. Mehmed, Mustafa b. Hızır er-racûl, Mustafa b. Abdullah, Sefer Çelebi b. Mehmed, Külekli v. Kosta, İsteyko v. Dimitri, Yorga v. Andreyas, Pervane b. Abdullah el-muhzır ve gayrühüm.

61. Teodora bt. Yorgi'nin terekisi (17, 94a-4)

Muhallefâtü'l-Teodora bt. Yorgi mürdet ve tereket ümmen Zuka ve zevcen Toma v. Duka ve ibneyn Yorgo ve'l-âhir Pafno tahrîren fî evâhiri...

Şuhûdü'l-hâl: Mehmed b. Abdullah Kethüda ve Mustafa b. Davud muhzır, Papa Kostantin v. Papa Nikola, Felaza v. Yani, Nikola v. Manol, Aleksi v. Dimitri ve İstimad v. Soya ve Yorgi v. Lazari ve gayrühüm.

Menzil ber vech-i tahmîn	3000
Bağ	1000
Döşek-i beledi 2	160
Yorgan 1	100
Yastık 2	60
Tencere 1	50
Tepsi 1	30
Bakraç 1	30
Sini 1	80
Kilinder 1	40
Tabak 1	20
Hırdavat-ı beyt	200
Yekûn	4840

Mezbûreyn yetimlere yine babaları Toma kibel-i şer' de vasî olup temâm mertebe vesâyet-i mezbûrenin uhdesinden gelmeği müte'ahhid olup sebt-i sicil olundı tahrîren fî't-târîh-i ilân.

Hisse-i ümm Zuka	1210
Hisse-i zevc Toma	1210

Hisse-i ibn Yorgo	1210
Hisse-i ibn Pafno	1210

62. Senadnor v. Komyanor'un terekesi (18, 14a-1)

Muhallefâtü'l-Senadnor v. Komyanor tereke zevceten Angelina ve ibneyn Kostantin ve Yorgaki.

Mor kemha Frenkî dolama 1	Kıymet 2000
Mor çuka ferâce 1	Kıymet 1000
Kırmızı yelek 1	Kıymet 250
Muhattam kırmızı kuşak 1	Kıymet 200
Çakşır 1	Kıymet 60
Sürmâî ferâce köhne me'a poter	Kıymet 200
Bir mâî kebe 1	Kıymet 120
Köhne külah 1	Kıymet 15
Kilinder 2	Kıymet 100
Yorgan 1	Kıymet 150
Burgu tepsi 3	Kıymet 200
Sahan 1	Kıymet 20
Peştemal 1	Kıymet 10
Halı 1	Kıymet 120
Gömlek don 2	Kıymet 170
Sandık 1	Kıymet 60
Tencere 1	Kıymet 100
Şamdan 2	Kıymet 60
Peksimet akçesi	Meblağ 4000
Döşek 1	Kıymet 100
Yastık 2	Kıymet 60
Bargir re's 3	Kıymet 2000
Bağ 2	Kıymet 6000

Çini tabak 2	Kıymet 50
Hafa? 1	Kıymet 15
Şaraphâne	Kıymet 600
Kazma me‘a çapa	Kıymet 100
Bel me‘a kürek	Kıymet 100
Kefgir me‘a kepçe	Kıymet 40
Bıçak gümüşlü	Kıymet 200

63. Apostol v. Yorgi’nin terekesi (19, 42a-1)

Muhallefâtü’l-mürd Apostol v. Yorgi mâte ve tereke zevceten vâhiden ve hamle’l-mer’eten el-mezbûr ve eben ve ümmen vaka‘a’l-kısmet bi’t-talebi’l-verese tahrîren fî ş-şehri’z-Zilkade sene 998.

Şuhûdü’l-hâl: Ali Çelebi b. Mustafa ve Ali Bey b. Abdullah cündi ve Mesih Bey b. Abdullah cündî ve Sururi Çelebi b. Mehmed ve Mustafa b. Davud ve gayrühüm.

Karye-i Arnavud’da vâki (ev)	Kıymet 45000
Bağlar	5000
Yekûn	50000

64. Yorgi v. Kostantin’in terekesi (20, 15b-1)

Yorgi v. Kostantin mâte fî karyeti Kuruçeşme ve tereke ibnen ve hüve Dimitri ve binten ve hiye’l-Malota ve zevcetü ve hiye’l-Hano bt. Mihal.

Bağ 10	Kıymet 15000
Yorgan 1	Kıymet 100
Dimi döşek 1	Kıymet 200
Kebe 1	Kıymet 100
Beledi yastık 1	Kıymet 50
Çarşaf 1	Kıymet 50

Tencere 2	Kıymet 100
Yastık 4	Kıymet 200
Velence 1	Kıymet 100
Fıçı 1	Kıymet 150
Nükûd Murad Usta şehâdetiyle	3000
Yekûn	19000
Mustafa'ya teslim olunan akçe	2870

65. Malkas v. Aslan'ın terekesi (20, 22b-2)

Ortaköy'de mürd olan Malkas v. Aslan mâte ve tereke binten ve hiye'l-Nazlı ve zevceten Perteka bt. Petrolid muhallefât.

Döşek	1
Yorgan	1
Yastık	2
Sağır yastık	2
Tencere	1
Pereme köhne	1

66. Kostantin v. Yorgi'nin terekesi (22, 30b-1)

Muhallefâtü'l-mürd Kostantin v. Yorgi hâlik fî karyeti Maçuka min tevâbi'i kasabai Beşiktaş ve tereke zevceten med'uvveten Perpeye bt. Lefter ve ibnühü Aleksandri der fî't-târîhi'l-mezbur (13 Şevvâli'l-mükerrem sene elf).

Hâne aded 1	Kıymet 13000
Bağ kıt'a aded 1	Kıymet 12000
Döşek aded 1	Kıymet 100
Halkuz aded 2	Kıymet 300
Kilinder aded 3	Kıymet 120
Sandık aded 2	Kıymet 130

Halı alaca aded 2	Kıymet 130
Köhne kürek	Kıymet 60
Köhne ferâce me‘a aba 2	Kıymet 500
Tencere 3	Kıymet 130
Şarap merde aded 1	Kıymet 20
Şaraphâne aded 1	Kıymet 500
Şarap fıçısı aded 5	Kıymet 500
Çapa aded 3	Kıymet 60
Bel aded 2	Kıymet 40
Gümüş kadeh aded 1	Kıymet 500
Sini aded 5	Kıymet 120
... aded 1	Kıymet 60
Kefkir (kevgir) me‘a kepçe aded 3	Kıymet 40
Maşrapa aded 8	Kıymet 30
Tabak sofrâ aded 10	Kıymet 200
Köhne ... aded 1	Kıymet 40
Yorgan aded 5	Kıymet 120
Köhne kebe aded 2	Kıymet 150
Yastık aded 3	Kıymet 100
Şamdan aded 3	Kıymet 40
Deyn der uhde-i Ekmekçi Nikola	Meblağ 12000
Yekûn	41490
Resm-i kısmet ve hüccet ve sûret-i defter ve harc-ı levâzım	1000
El-bâki	490
Hisse-i zevce Perpeye	5061
Hisse-i Aleksandri	35429

67. Terzi Yani'nin terekesi (22, 33b-1)

Muhallefâtül-mürd Yani el-hayyât ve hâlik fî kasabai Beşiktaş der fî 17 şehri'l-Şevvali'l-mükerrem sene elf.

Duyûn-ı müsebbit Murad Ağa	1270
Duyûn-ı müsebbit Hasan Beşe	500
Duyûn-ı müsebbit Hasan Ağa	10000
Duyûn-ı müsebbit Ali Bey ibn Kaya	4000
Duyûn-ı müsebbit Mustafa Bey	2000

Zikr olunan akçe mezkûrlara kısmet tevzi' olup her birine bir mikdâr akçe virilüp kayd-ı sicil olunmuşdur.

Murad Ağa'ya	90
Hasan Ağa'ya	260
Mustafa Bey'e	535
Hasan b. Abdullah'a	137
Ali Bey ibn Kaya'ya	137
Divane Murad'a	45
Yekûn	1204

68. Papa Kostantin'in terekesi (22, 64b-2)

Oldur ki; kasaba-yı Beşiktaş'ta mürd olan Papa Kostantin'in oğlu Vasîl ve zevcesi Todorya bt. Soya elf târîhinde mürd olup bunları terk eyleyüp metrûkâtı tahrîr olundu.

Ev	1
Bağ	2
Şarap fıçı	1
Ferâce siyah	1
Ferâce me'a sepet	1

Dolama mor	1
Kilinder	2
Tencere	2
Halkuz	1
Döşek	1
Fıçı	5
Kaliçe	1
Tepsi	6
Sahan	2
Sandık	1
Kitap	6
Şamdan	1
Don ve gömlek	4
Çakşır	1
Bel	2
Çapa	2
Sini	1
Deyn	10000

69. Apostol oğlunun terekesi (23, 49a-1)

Oldur ki; Beşiktaş mahallâtından kefere mahallesinde mürd olan Apostol oğlu ...muhallefâtın beyân ider fî'l-yevmi's-sâdis min şehri'l-Muharremi'l-harâm sene selâse ve elf.

Nısf ev	Kıymet 2000
Bağ kıt'a 3	Kıymet 1500
Halkus 3	Kıymet 120
Kilinder 6	Kıymet 120
Kilinder sağır 3	Kıymet 50
Bıçak 2	Kıymet 80

Bakraç 1	Kıymet 60
Fırın tepsi 2	Kıymet 120
Demir sini 1	Kıymet 100
Ağaç sini 2	Kıymet 5
Demir havan 1	Kıymet 15
Ağaç havan 1	Kıymet 5
Çanak 1	Kıymet 2
Demir güğüm 1	Kıymet 60
Döşek halefi 2	Kıymet 140
Saye yastık 6	Kıymet 80
Minder 6	Kıymet 10
Kebe Yanbolu 1	Kıymet 100
Saye kebe 1	Kıymet 100
Tepsi 13	Kıymet 300
Bağ beli 4	Kıymet 80
Çapa 4	Kıymet 80
Döşek 2	Kıymet 50
Çini tabak 10	Kıymet 100
Tarak 8	Kıymet 10
Kevgir 1kepçe 1	Kıymet 20
Çini...1	Kıymet 10
Düfi'a tarak 10	Kıymet 10
Yorgan 2	Kıymet ...
İhram köhne 2	Kıymet 20
Cem'ân	36586

70. Perofile bt. Mihal'in terekesi (25, 3b-2)

Muhallefâtü'l-Perofile bt. Mihal mâtet ve tereket ibneten Barmi bt. Mihal.

Kaftan	1
--------	---

Atlas kaftan	1
Kemha ferâce	1
Sırma nezkep	1
Bir bağ	
Sırma makreme	1
Döşek	2
Yastık	2
Kebe	1
Yorgan	1
Tencere	1
Sahan	1
Gümüş maşrapa	1

71. Terano v. Yorgi'nin terekesi (25, 94b-3)

Muhallefâtü'l-Terano v. Yorgi el-hâlik fî karyeti Akıntıburnu ve tereke binten vâhiden ve hiye'l-Zafire es-sağîretü ve ibnen ve hüve'l-Yorgi ve ümmen ve hiye'l-Zafire bt. Yani ve zevceten ve hiye'l-Vasîleki fekat ...? tahrîren fî evâsıtı Cumâdel-âhir sene sitte ve elf.

Bağ der Fundalık kıt'a 1	Kıymet 2000
Hamr fiçı aded 1	Kıymet 500
Döşek aded 2	Kıymet 200
Yastık aded 2	Kıymet 100
Yorgan aded 1	Kıymet 100
Tencere 1	Kıymet 100
Tepsi aded 2	Kıymet 50
Köhne fiçı aded 1	Kıymet 100
Hırdavâthâne	...
Cem'ân	...

72. Simo'nun terekesi (25, 114a-3)

Muhallefâtü'l-Simo hâlik fî karyeti Akıntıburnu ve tereke ibnen vâhiden ve hüve'l-Yani tahrîren fî 13 şehri'l-Şevvâli'l-mükerrem sene sitte ve elf.

Tahtâni hâne	Kıymet 2000
Bağ der Fundalık	Kıymet 1000
Bir fiçî, bir kebe, bir bakraç, bir tencere, bir tepsi, şamdan	Cem'ân500
Yekûn	3500

73. Florya bt. Todori'nin terekesi (27, 16a-1)

Muhallefâtü'l-Florya bt. Todori mâtet ve tereket zevcen ve hüve'l-Panayot v. Yorgi ve ibnen sağîren ve hüve'l-Yorgaki ve ümmen ve hiye'l-Emil bt. Aleksi el-vâki' fî karyeti Orta min tevâbi'i kasabai'l-Beşiktaş min müzâfâti'l-Galata el-mahmiyye ve hurrîre fî evâsıtı Zilkâ'de sene tis'a ve elf.

Şuhûdü'l-hâl: Davud Bey ibn Abdullah, Mehmed Çavuş ibn Ramazan, Manol v. Andrey, Kurşene v. Nikola, Panayot v. Yani.

Altınlı fistan 1	Kıymet 1000
Yeşil tafta fistan 1	Kıymet 600
Kırmızı ferâce 1	Kıymet 800
Tafta mukammed 1	Kıymet 1000
Münakkaş yastık 1	Kıymet 100
Münakkaş yüz yastığı 1	Kıymet 60
Keşan ipliği 50 -vukiyye 2	Kıymet 150
Yorgan köhne 1	Kıymet 50
Mor atlas nezkep köhne	Kıymet 50
Bilezik altın miskal 100 çift 1	Kıymet 1000
Yeşil köhne ferâce 1	Kıymet 350
Döşek köhne 1	Kıymet 100

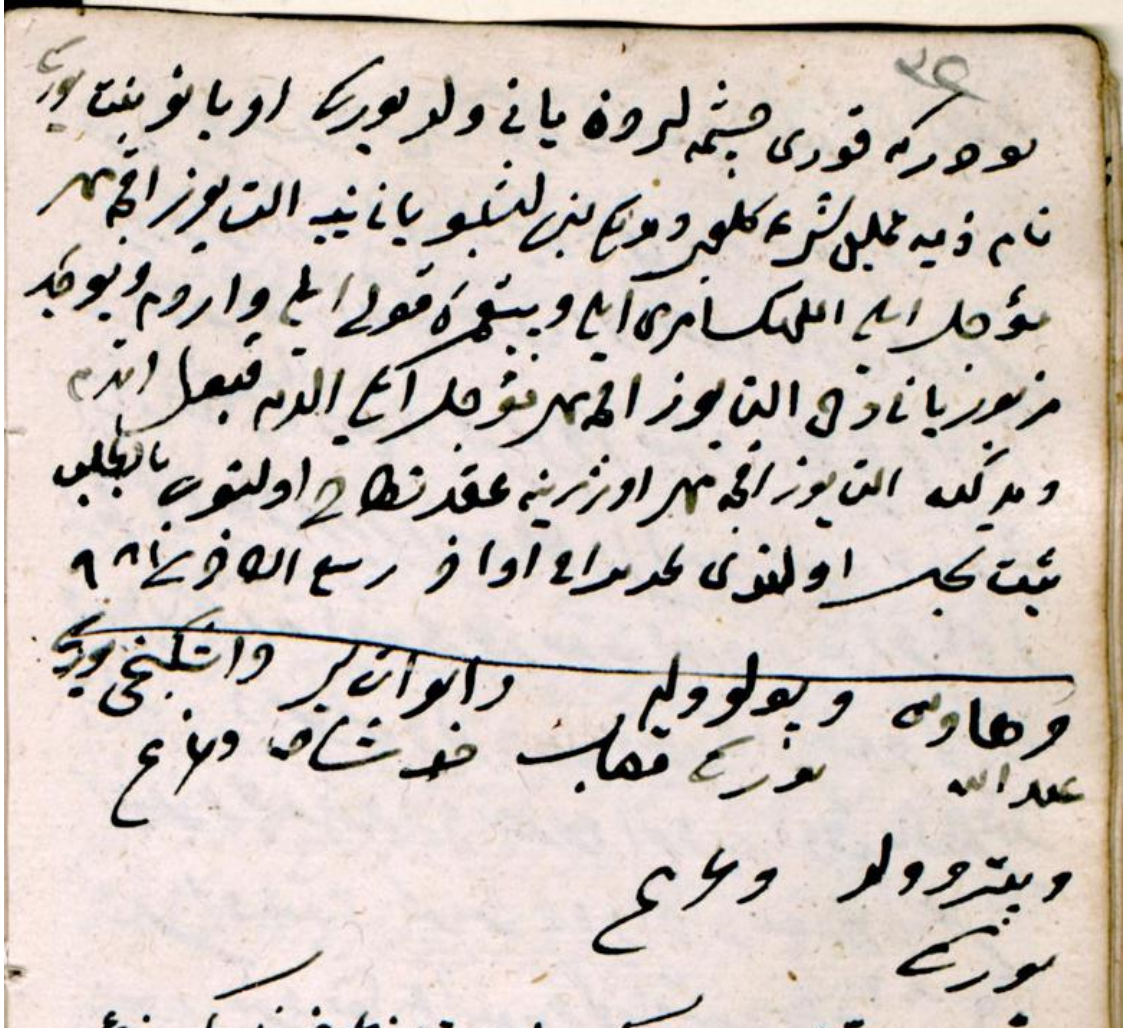
Halı 1	Kıymet 1500
Çarşaf beyaz 1	Kıymet 25
Köhne ... kuşak 1	Kıymet 15
Sandık 1	Kıymet 200
Hırdavâthâne	300
Yekûn	5990
Resm-i kısmet ve sâir harac	190
El-bâki	5800
Minhâ taksim beyne'l-verese	
Hisse-i zevc	1450
Hisse-i ümm	967
Hisse-i ibn	3383

74. Dimitri v. Yani'nin terekesi (27, 34b-2)

Muhallefâtü'l-Dimitri v. Yani mâte ve tereke ibnâ' erba' ve binteyn ve zevceten vâhideten tahrîren fî evâli şehri'l-Rebi'î'l-evvel sene 'aşera ve elf.

Hâne 1	Meblağ 5000
Bağ aded 2	Kıymet 3000
Sahan aded 4	Kıymet 200
Tencere aded 2	Kıymet 300
Fıçı 2	Kıymet 100
Çapa 1	Kıymet 20
Kebe 1	Kıymet 100
Yorgan 1	Kıymet 200
Döşek 1	Kıymet 100
Ağ aded 3	Kıymet 200
Yelek çuka 1	Kıymet 300
Yekûn	9520

EK 2: BEŞİKTAŞ MAHKEME KAYITLARINDAN ÖRNEKLER

Belge 1: Nikâh akdi.

Budur ki; Kuruçeşme'den Yani veled-i Yorgi, Ubani bint-i Yorgi nâm zimmîye, meclis-i şer'e gelüp dedi ki; ben iş bu Yani'ye altı yüz akçe mihr-i mü'eccel ile Allah'ın emri ile ve peygamberin kavli ile vardım deyicek mezbûr Yani dahi altı yüz akçe mihr-i mü'eccel ile kabûl ettim dedikde altı yüz akçe mihr üzerine 'akd-i nikâh olunup bi't-taleb sebt-i sicil olundu. Tahrîren fî evâhiri Rebi'î'l-âhir sene 981.

*Şuhûdü'l-hâl: Ferhad bin Abdullah ve Pavlo veled-i Yorgi Kasab ve Ebu As bin Hurşad ve Eşkinci Veysi ve Petro veled-i Yorgi ve gayrühüm.*¹⁰⁸⁴

¹⁰⁸⁴ BŞS, 10, 32b, 1.

اقر بيني وبينك اسكن في قصبة بشكطاش من توابع الغلة المحمية بانه
 قد اعتق وحرر عبده ومملوكه كامل من الكلب ليوز ولد جوان الاول
 القائمة الا فرق الارزق وفي اللغة انما الجراة الا فرجى الاصل
 صبة لمة العظيم وطلباً لمرضاة الرب الرحيم يوم لا ينفع مال
 ولا بنون الا من اتى الله بقلب سليم اعتاقاً صحيحاً شرعياً
 وموصوفه وجاباً فصار موصراً كسير الاصرار الذميلة
 ما حكم وعليه ما عليهم من ذلك وحرر في اواخر سنة الاخرى سنة
 ٩٩٦
 مصدق محمود بن حسن بن محمد بن مصطفى بن احمد بن مصطفى بن
 عبدالله بن عبدالله بن عبدالله بن عبدالله بن مصطفى بن

Belge 2: Köle Azadı

Galata el-mahmiyye tevâbiinden Beşiktaş'ta sâkin Mihal veled-i Angeli orta boylu, sarışın, burnunda yara izi bulunan Efrenciyyü'l-asıl Leyoz veled-i Cuan adlı kölesini, hasbeten lillâhi'l-azîm ve taleben merzâtihî'r-rahîm yevme lâ yenfeû mâlûn ve lâ benûn illâ etallâhi bi-kalb-i selîm i'tâk-ı sahîh-i şer'îyye ile âzâd etti. O, bu sûretle sâir ahrâr-ı asliyyûn gibi hür oldu. Cerâ zâlike ve hurrîre fî evâhiri Rebi'î'l-âhir sene 996.

Şuhûdü'l-hâl: Nasuh bin Abdullah, Mahmud bin Abdullah, Hasan bin Abdullah, Pervane bin Abdullah, Mustafa bin Abdullah, Ahmed bin Abdullah, Mustafa bin Davud.¹⁰⁸⁵

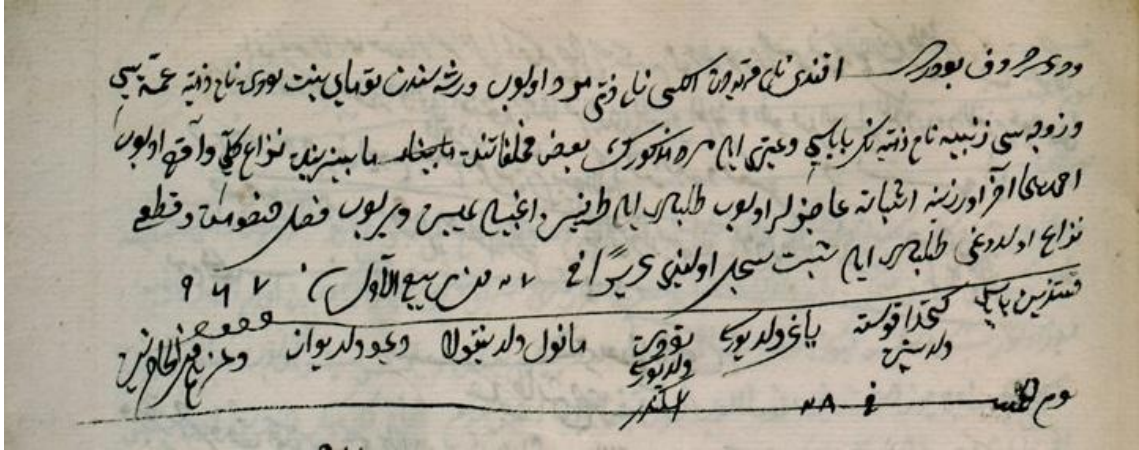
¹⁰⁸⁵ BŞS, 17, 72b, 3.

سلطان
حضرت نیکو خان کاکا شریفانہ یوزار سورو کد نصار
سما تلو و غرتلو
عرض حالہ فقیر بود کہ بو فقیر قوتلر نیکو کاکا اولوب پادشاه عالمینا
حضرت نیکو چایری خدمتارہ اور زینہ تیش سکر کونڈہ زیار بود
خدمت ایدوب بشکطاش سکنار ندہ خدمت قوتلر نیکو اور ایدہ کما
حضرت بہ کونیکارہ بیکار ایلیموہ عمر کار و و تشار زیار ایلیموہ
بر بریز بورج یا اولوق خدمت اوتلر نیکو زیار صغیف اولمشدر
او مارزکہ ایام سمارتارده بو فقیر قوتلر نیکو رنجیدہ اولمشوہ
علامہ بیورسار باقر زمانہ و لطف و احسان سلطانہ حضرت نیکو
و وصل النیاح الیوم التاسع من صفر المظفر سنہ عشر و الف

Belge 3: Bir gayrimüslimin sultana arzı.

Sa'âdetlü 'azimetlü sultânım hazretlerinin hâk-pâ-yı şerîflerine yüzler sürdükden sonra 'arz-ı hâl-i fakîr budur ki; bu fakîr kullarınız kâfirler olup pâdişâh-ı 'âlem-penâh hazretlerinin çayırı hizmetleri üzerine yetmiş seksen günden ziyâdedir hizmet iden Beşiktaş sâkinlerinden fakîr kullarınızdır birinizi bin eylesin 'ömrünüzü devletinizi ziyâde eylesin her birimiz borçlu olduk fukarâ kullarınız ziyâde za 'îf olmuşdur umarız ki eyyâm-ı sa'âdetinizde bu fakîr kullarınızı rencîde olmakdan halâs buyurasız bâki fermân ve lutf-ı ihsân sultânım hazretlerininindir. Beşiktaş'ta olan 'afv ola Beşiktaş'ta çayır hizmetinde olanlar 'afv olunmuşdur deyü buyruldı min bad' mezbûrları rencîde etmeyesiz şöyle ki; rencîde olan sonra çok zarar çekerler bundan evvel tenbîh olunmuş idi. 9 Safer 1010. ¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸⁶ BŞS, 27, 41b, 1.

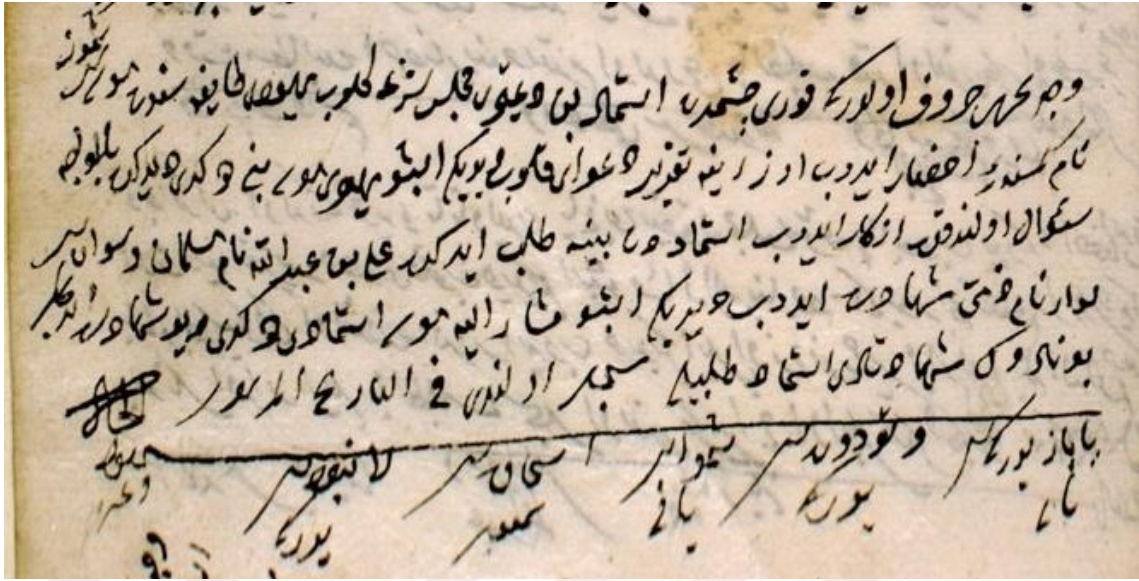

Belge 4: Mîrâs davası

Vech-i hurûf budur ki; Akıntı nâm karyeden Aleksi nâm zimmî mürd olup veresesinden Tomay bint-i Todori nâm zimmîye ammisi ve zevcesi Zanabye nâm zimmîyenin babası Dimitri ile müld-i mezkûrun ba'zı muhallefâtından mâbeynlerinde nizâ'ı-küllî vâki' olup âhar üzerine isbâta 'âcizler olup talepleri ile tarafeyne yemin virilüp fasl-ı husûmet ve kat'ı-nizâ' olduğu talepleri ile sebt-i sicil olundu tahrîren fî 27 min Rebi' i'l-evvel sene 967.

Şuhûdü'l-hâl: Kostantin Papaz, Kethüda Kosta veled-i Petre, Yani veled-i Yorgi, Todori veled-i Yorgi, Manol veled-i Nikola ve Dîmo veled-i Yuan ve gayrühümü'l-hazirîn.¹⁰⁸⁷

¹⁰⁸⁷ BŞS, 2, 19a, 1.

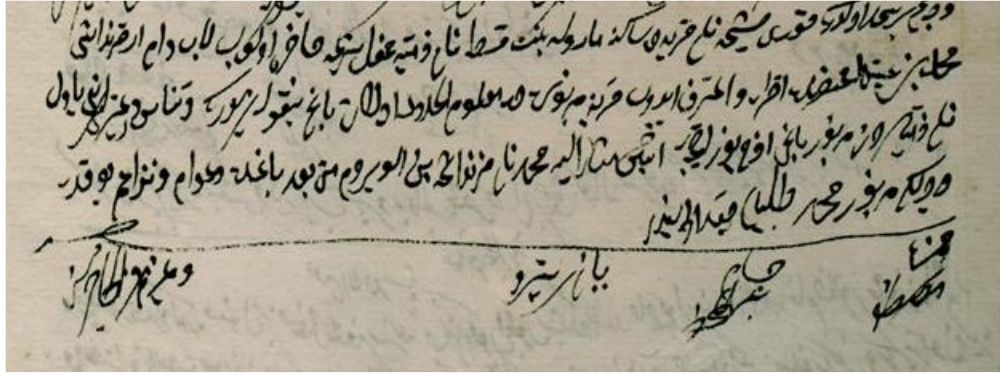

Belge 5: Darp davasına şahit olan Müslüman ve gayrimüslimler

Vech-i tahrîr-i hurûf oldur ki; Kuruçeşme'den İstimad bin Dimitri meclis-i şer'e gelüp Yahudi tâifesinden Musa bin Şimon nâm kimesneyi ihzâr idüp üzerine takrîr-i da'vâ kılup didiki iş bu Yahudi Musa beni döğdi bi'l-muvâcehe suâl olundukda inkâr idüp İstimad'dan beyyine taleb ettikde Ali bin Abdullah nâm Müslüman, Sevan bin Sevar nâm zimmi şehâdet idüp didi ki iş bu müşârün ileyh Musa İstimad'ı döğdi deyü şehâdet idicek bunların şehâdetleri İstimad talebiyle sicil olundu fi't-târîhi'l-mezbûr.

Şuhûdü'l-hâl: Papaz Yorgi bin Yani ve Todora bin Yorgi, Şimo ibn Yani, İstimad b. ...?, Lanbo bin Yorgi ve gayrihüm.¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁸ BŞS, 5, 11a, 3.

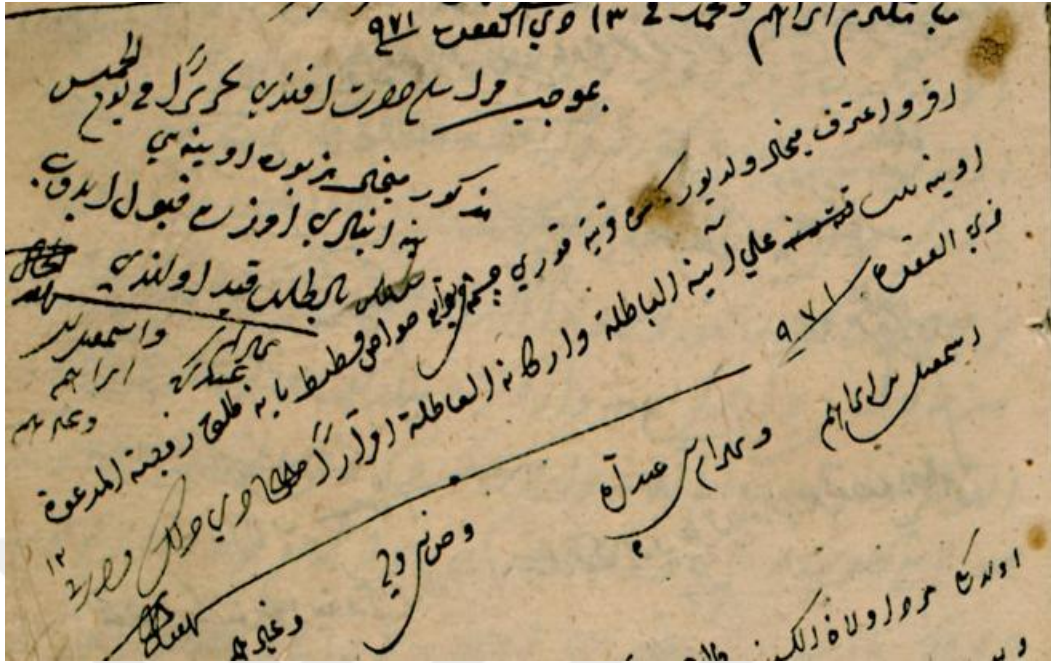

Belge 6: Müslim-gayrimüslim kardeş

Kuruçeşme nâm karyede sâkine Marola bint-i Kosta nâm zimmîye mahfil-i şer'e hâzır olup li-eb ve ümm er karındaşı Mehmed bin Abdullah mahzarında i'tirâf idüp karye-i mezbûrede ma'lûmu'l-hudûd olan bağı Nikola bin Yorgi ve Tenas ve Dimitri ibnâ Pavli nâm zimmîlerden mezbûr bağı üç yüz akçeye müşârün ileyh Mehmed nâm karındaşıma ben alıvirdim min ba'd bağda da'vâm ve nizâ'm yokdur didiği mezbûr Mehmed talebiyle kaydolundu.

*Şuhûdü'l-hâl: Hamza bin Mustafa, Hüsam bin Mustafa, Yani bin Petro ve gayrühümü'l-hazirîn.*¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁹ BŞS, 2, 43b, 3.

Belge 7: Talâk ve Nikâh kaydı.

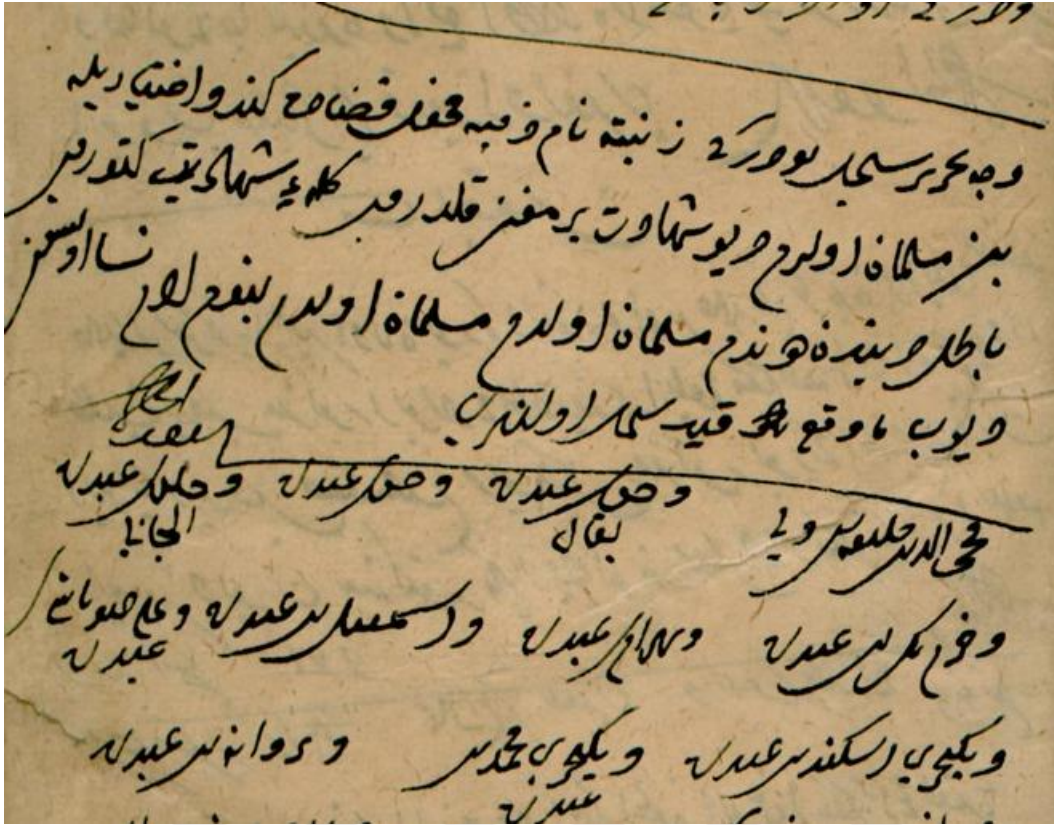
Havass-ı Kostantiniyye tevâbi 'nden karye-i Kuruçeşme 'den Mihal veled-i Yorgi, zevcesi Evine bint-i Mihal 'e âyine-i bâtila ve erkân-ı 'âtıla üzere talâk verdiğini ikrâr etti.

Şuhûdü'l-hâl: İsmail bin İbrahim ve Behram bin Abdullah ve Hasan bin Veli ve gayrühüm.

Mezkûr Mihâl mezbûre Evine 'yi yine âyinleri üzre kabûl idüp bi't-taleb kayd olundu.

Şuhûdü'l-hâl: Behram bin Abdullah ve İsmail bin İbrahim ve gayrühüm.¹⁰⁹⁰

¹⁰⁹⁰ BŞS, 3, 57a, 2, 3.

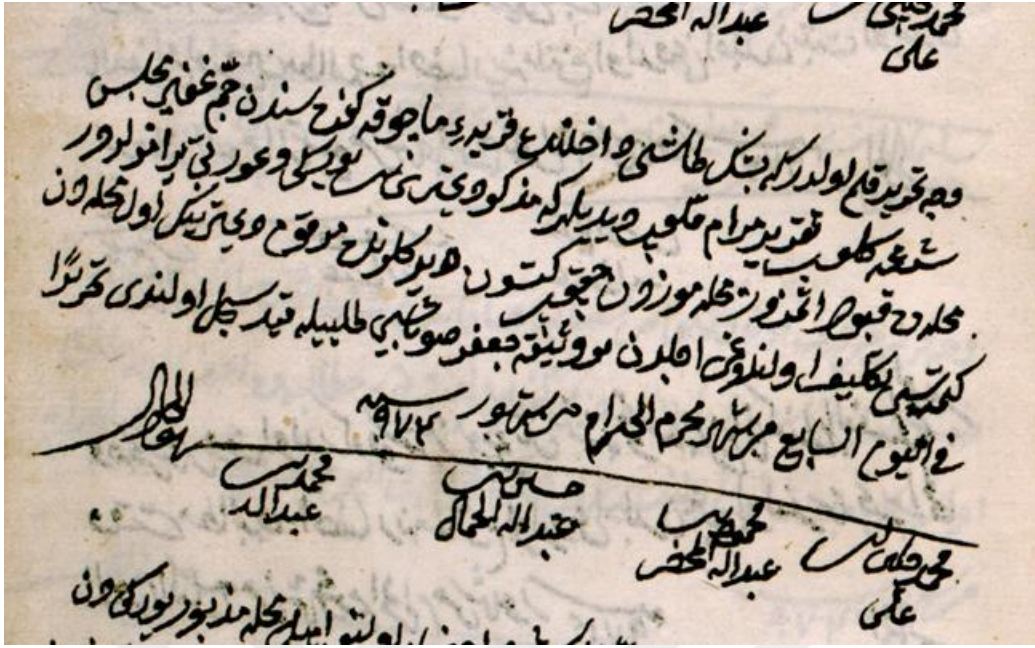

Belge 8: İhtida kaydı.

Vech-i tahrîr-i sicil budur ki; Zenebte nâm zimmîye mahfîl-i kazâda kendi ihtiyârıyla ben Müslüman oldum deyü şehâdet barmağın kaldırıp kelime-i şehâdet getirüp bâtil dinden döndüm Müslüman oldum Müslüman oldum benüm adım Nisa olsun deyüp mâ vak'a kayd-ı sicil olundu.

Şuhûdü'l-hâl: Muhyiddin Halife bin Veli ve Hasan bin Abdullah Bakkâl ve Hasan bin Abdullah ve Hüseyin bin Abdullah el-câbi ve Hürrem Bey bin Abdullah ve Behram bin Abdullah ve İsmail bin Abdullah ve Ali Subaşı bin Abdullah ve Yeniçeri İskender bin Abdullah ve Yeniçeri Mehmed bin Abdullah ve Pervane bin Abdullah.¹⁰⁹¹

¹⁰⁹¹ BŞS, 3, 86a, 3.

Belge 9: Ahlaksız kişilerin mahalleden çıkarılma talebi.

Vech-i tahrîr-i kalem budur ki; Beşiktaş dâhilinden karye-i Maçuka keferesinden cem'-i gafîr meclîs-i şer'e gelüp takrîr-i merâm kılup didiler ki mezkûr Dimitri bin Yorgi ve 'avratı yaramazlardır mahallede kabûl etmezüz mahallemizden çıkup gitsün didiklerinde merkûm Dimitri'nin ol mahalden gitmesi teklîf olunduğı ecilden bu vesîka Cafer subaşı talebiyle kayd-ı sicil olundu tahrîren fi'l-yevmi's-sâbi' min şehri Muharremi'l-harâm sene 974.

Şuhûdü'l-hâl: Mehmed Çelebi ibn Ali, Mahmud bin Abdullah el-muhzır, Hüseyin bin Abdullah el-hammâl, Mehmed bin Abdullah.¹⁰⁹²

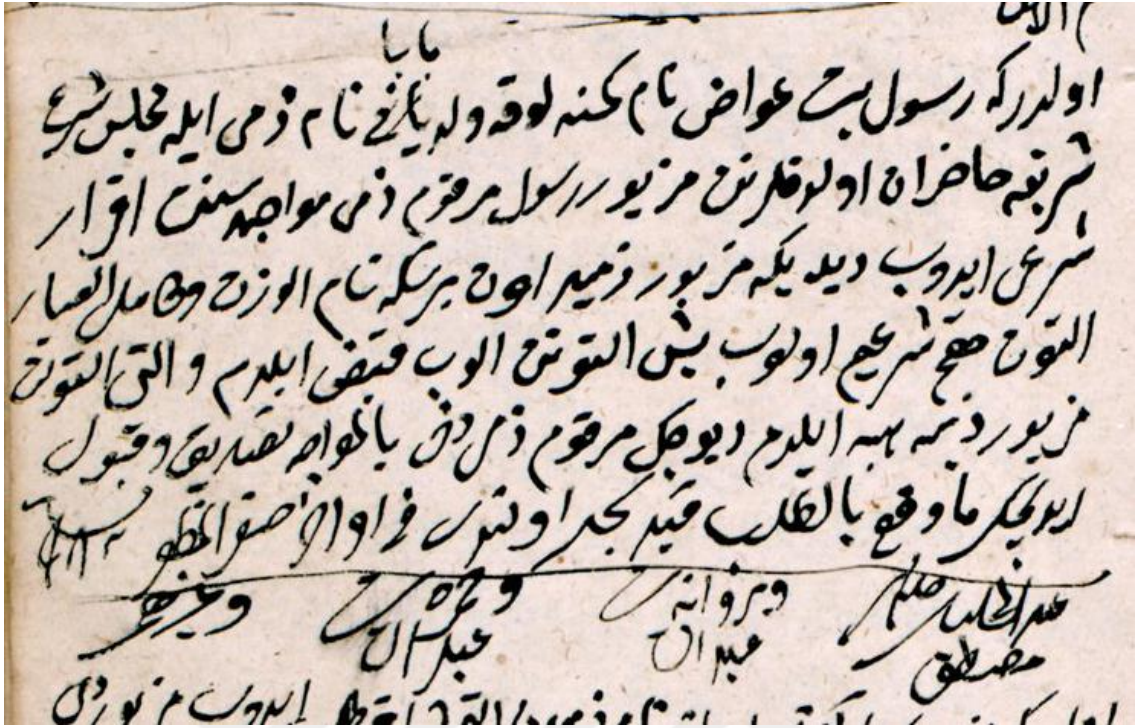
¹⁰⁹² BŞS, 5, 19a, 3.

الاسماء
وجه تحریر و خوف الله که اغوتہ نسی فرخی زوجی یانی ولد یورکی یا بد مجلسی شریعه صوفی حاکم خان
اولوب آید باطلاری اوزن خلج مراد آید کلرند مقومه اغوتہ مهر مؤطبلند و مجلند
وساید صواب ضرورتہ سنده وعدہ نفقہ سندن فراعنه ایلدیوب اگر فریغده فکرا اولد
صق قذہ بر منیر اصالة و باو کالہ و یوی ایدر کمر عند الحکم استیج اهلنفس و یوی
مزبور یانی طرفه و یوی اوزنه اغوتہ آیدلری اوزنه بایوب مامد الواقع جانگیر
طلب کرس ایلانحر ایلنری شهر حبب الرجب
981

Belge 10: Muhâla'a kaydı.

Vech-i tahrîr-i hurûf oldur ki; Agota bint-i Frenci zevci Yani veled-i Yorgi ile meclîs-i şer'e hâzirân olup âyine-i bâtılları üzre hul' murâd idindiklerinde merkûme Agota mihr-i mü'eccelinden ve mu'accelinden ve sâir-i havâic-i zarûriyyesinden ve 'iddet-i nafakasından ferâgat eyleyüp eğer min ba'd zikr olunan hukûkdan birbirimiz asâleten veyâ vekâleten da'vâ idersek 'inde'l-hükkâm istimâ' olunmaya deyüp mezbûr Yani dahi vech-i meşrûh üzre Agota'yı âyinleri üzre boşayup mâ hüve'l-vak'a tâliblerin talepleri ile tahrîr olundu şehir-i Recebû'l-mürecceb sene 981.¹⁰⁹³

¹⁰⁹³ BŞS, 10, 40a, 4.

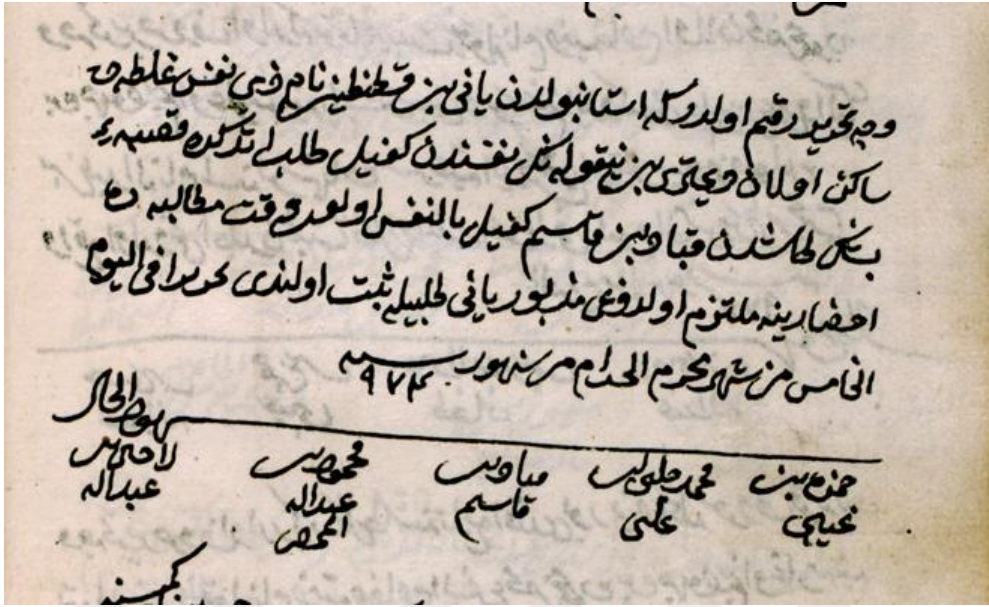

Belge 11: Hıbe kaydı.

Oldur ki; Resul bin Ivaz nâm kimesne Luka veled-i Papa Yani nâm zimmî ile meclîs-i şer'î şerîfe hâzirân olduklarında mezbûr Resul merkûm zimmî muvâcehesinde ikrâr-ı şer'-i idüp didi ki; mezbûr zimmîde on bir sikke tâmu'l-vezn ve kâmilü'l-'ayâr altun hakk-ı şer'im olup beş altunum alup kabz eyledim ve altı altun mezbûr zimmîye hıbe eyledim deyücek merkûm zimmî dahi bi'l-muvâcehe tasdik ve kabûl idicek mâ vak'a bi't-taleb kayd-ı sicil olundı fî evâhiri Saferi'l-muzaffer sene 982.

Şuhûdü'l-hâl: Abdurrahman Halife ibn Mustafa ve Pervane bin Abdullah ve Hamza bin Abdullah ve gayrühüm.¹⁰⁹⁴

¹⁰⁹⁴ BŞS, 10, 69a, 5.

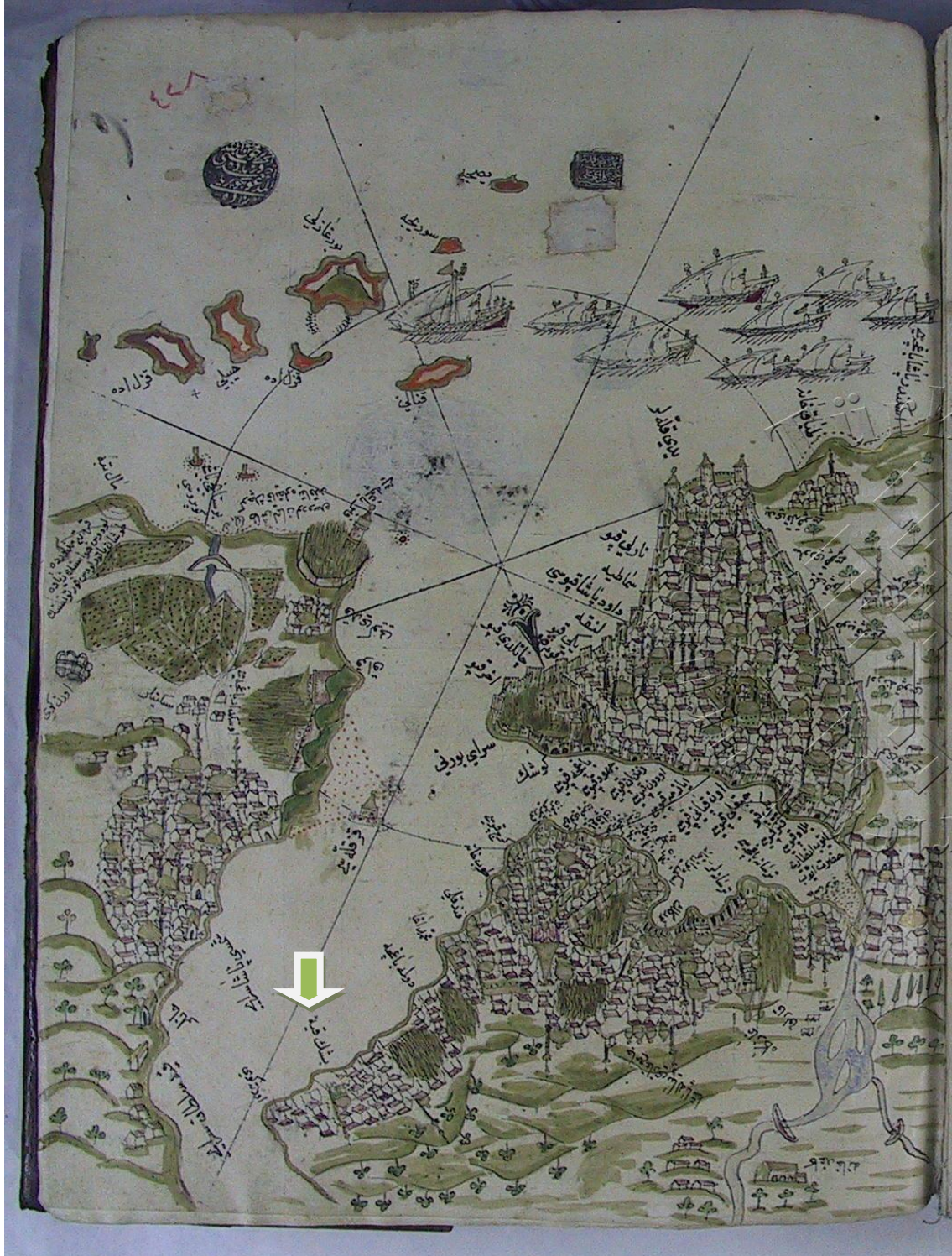
Belge 12: Kefil kaydı.

Vech-i tahrîr-i rakam oldur ki; İstanbul'dan Yani bin Kostantin nâm zimmi nefsi Galata'da sâkin olan Dimitri bin Nikola'nın nefsinden kefil taleb ettikde kasaba-yı Beşiktaş'ta Kubad bin Kasım kefil bi'n-nefs olup vakt-i mütâlebede ihzârına mültezim olduğu mezbûr Yani talebiyle sebt olundu tahrîren fi'l-yevmi's-sâmin min şehri Muharremi'l-harâm sene 974.

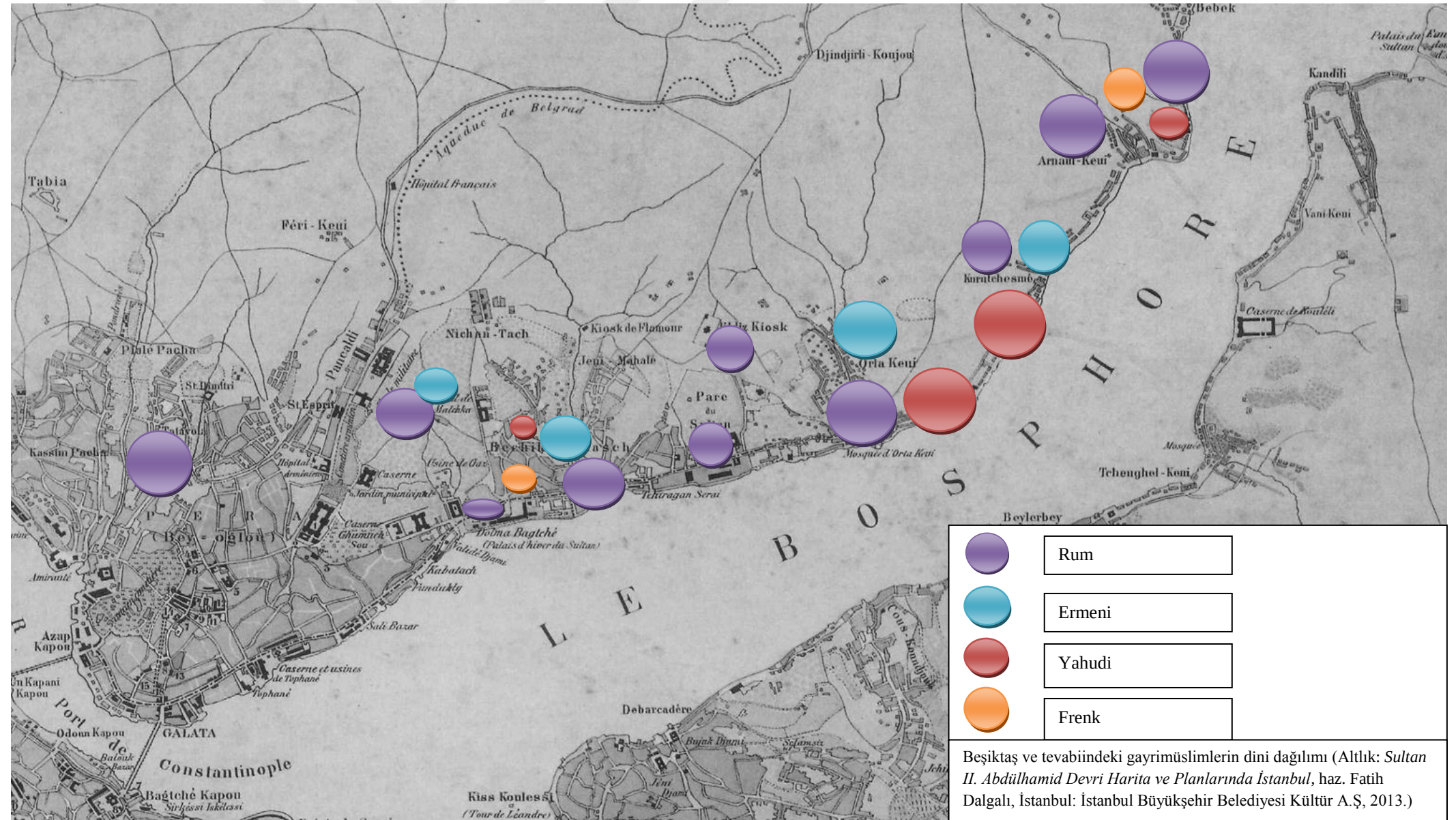
Şuhûdü'l-hâl: Hamza bin Yahya, Mehmed Çelebi bin Ali, Mahmud bin Abdullah el-muhzir Laçin bin Abdullah.¹⁰⁹⁵

¹⁰⁹⁵ BŞS, 5, 18b, 3.

EK 3: BEŞİKTAŞ HARİTALARI

Harita 1: Kitab-ı Bahriye'nin 1745 tarihinde istinsah edilmiş bir nüshasında Beşiktaş (Süleymaniye Kütüphanesi, Köprülü 2 -Hacı Ahmed Paşa- 171).

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Beşiktaş Mahkemesi

- No. 1(966/1552).
No. 2 (966-968/1558-1560).
No. 3 (967-971/1559-1574).
No.4 (966-970/1552-1556).
No. 5 (973-975/1566-1567).
No.7 (975-978/ 1567-1570).
No. 8 (978-979/1570-1572).
No. 9 (982-983/1575).
No. 10 (981-983/1574-1576).
No. 11 (984-986/1577-1579).
No. 12 (985-987/1578-1580).
No. 13 (987-988/1580).
No. 14 (988-989/1580-1581).
No. 15 (989-990/1581-1582).
No. 16 (990-992/1582-1584).
No. 17 (996/1587-1588).
No. 18 (997-998/1588-1589).
No. 19 (998/1590).
No. 20 (998/1590).
No. 21(999/1591).
No. 22 (998-1001/1589-1593).
No. 23 (1001-1003/1593-1593).
No. 24 (1003-1004/1595-1596).
No. 25 (1004-1006/1596-1598).

No. 26 (1007-1009/ 1599-1600).

No. 27 (1009/1601).

No. 28 (1016-1017/1608-1609).

Yayınlanmış Şeriyye Sicilleri

Eyüp Mahkemesi 19 Numaralı Sicil (1028-1030/1619-1020). Haz. Yılmaz Karaca, Rasim Erol. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.

Galata Mahkemesi 15 Numaralı Sicil (981-1000/1573-1591). Haz. Rıfat Günelan, Talip Mert. İstanbul: İSAM Yayınları, 2012.

Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil (1073-1074/1663). Haz. Fuat Recep, Salih Kahriman. İstanbul: İSAM Yayınları, 2012.

Hasköy Mahkemesi 5 Numaralı Sicil (1020-1053/1612-1643). Haz. Baki Çakır. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.

Hasköy Mahkemesi 10 Numaralı Sicil (1085-1090/1674-1679). Haz. Tahsin Özcan. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.

Rumeli Sadâreti Mahkemesi 56 Numaralı Sicil (1042-1043/1633). Haz. Fuat Recep, Sabri Atay. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.

Rumeli Sadâreti Mahkemesi 80 Numaralı Sicil (1057-1059/1647-1649). Haz. Fuat Recep, Rasim Erol. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.

Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (919-927/1513-1521). Haz. Bilgin Aydın, Ekrem Tak. İstanbul: İSAM Yayınları, 2008

Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil (924-927/1518-1521). Haz. Rıfat Günelan. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.

Üsküdar Mahkemesi 9 Numaralı Sicil (940-942/1534-1536). Haz. Kenan Yıldız. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.

Cumhurbaşkanlığı Arşivleri Başbakanlık Devlet Arşivi (BOA)

Ali Emiri Sultan Mehmed IV (AE.SMMD.IV) 42/4799; 42/4809.

Bab-ı AsafîMühimme Defterleri (A. DVNSMHH.d.) 3/744; 3/525; 3/684; 5/82; 6/942; 6/1197; 7/254; 7/1102; 7/2666; 7/2695; 7/2726; 14/2; 19/107; 27/409; 31/46; 31/90; 31/222; 31/698; 35/634; 39/525; 39/556; 41/419; 41/449; 41/580; 41/1023; 42/441; 42/482; 42/682; 42/998; 46/316; 47/453; 48/305; 49/61; 58/303.

Bab-ı Defteri Baş Muhasebe Kalemi Defterleri (D.BŞM) 696.

Cevdet Evkaf (C.EV.) 20/958; 454/22957; 650/32765.
Evkaf Haremeyn Muhasebesi Defterleri (EV.HMH.d) 2689; 2917; 3471.
Hatt-ı Hümayun (HAT) 75/36382.
Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d) 1845; 3247/6; 6002/4; 6002/6.
Nüfus Defterleri (NFS.d) 74.
Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS.MA.d) 1074/18; 1321; 7654; 9580.
Yabancı Arşivler Bulgaristan Arşivi (YB.04) 3540.

Yazma Eserler

Kanûnnâme-i Havâss-ı Kostantiniyye. Atatürk Kitaplığı. Muallim Cevdet Yazmaları MC. 07.
Piri Çelebi, Muhyiddin b. Hacı Mehmed. *Kitâb-ı Bahriye*. Süleymaniye Kütüphanesi. Köprülü 2 (Hacı Ahmed Paşa). 171.
Sadi Çelebi, Sadullah b. İsa b. Emirhan el-Kastamonî. *Fetâvâ-yı Sadi Efendi*. Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa 1073.

Yayınlanmış Kaynak Eserler

Aşık Çelebi. *Meşâirü's-Suârâ*. II. Haz. Filiz Kılıç. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010.
Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri: Kanuni Devri* 1. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1992.
-----, *Şeyhü'l-İslâm Ebussuud Efendi'nin Fetvaları: Fetâvâ-yıEbussuud Efendi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2018.
Ayvansarayi, Hafız Hüseyin b. İsmail. *Hadîkatü'l-Cevâmi*. II. Haz. Ali Satı Efendi. İstanbul: Matbaa-i Amire. 1864/1281.
-----, Ekrem Hakkı Ayverdi. *İstanbul Vakıfları Tahrîr Defteri 953 (1546)*. İstanbul: Baha Matbaası, 1970.
Carım, Fuad. *Pedro'nun Zorunlu İstanbul Seyahati*. 2. Baskı. İstanbul: Güncel Yayıncılık, 1995.
Dalgacı, Fatih. Ed. *Sultan II. Abdülhamid Devri Harita ve Planlarında İstanbul*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A. Ş, 2013.

Dernschwam, Hans. *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*. Çev. Yaşar Önen, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Evliya Çelebi. *Seyahatname*. 1. Haz. Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.

Gerlach, Stephan. *Türkiye Günlüğü (1577-1578)*. I-II. Çev. Turkis Noyan. Ed. Kemal Beydilli. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007.

Giese, Friedrich. Haz. *Tevârih-i Âl-i Osman/Die Altosmanichen Anonymen Chroniken*. I.Breslau: Selbstverlage, 1922.

Grelot, Josephus. *İstanbul Seyahatnamesi*. Çev. Maide Selen. İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret Yayınları, 1998.

Gyllius, Petrus. *İstanbul Boğazı*. Çev. Erendiz Özbayoğlu. İstanbul: Eren Yayınları, 2000.

Halebi, İbrahim. *Mülteka el-ebhûr*. Çev. Mustafa Uysal. İstanbul: Elif Ofset Tesisleri, 1979.

Hierosolimitano, Domenico. *Bir Yahudi Doktorun Harem, Saray ve İstanbul Hatıraları*. Çev. Esma Selçuk Demir. İstanbul: Yeditepe, 2017.

Hoca Sadeddin Efendi. *Tâcü't-tevârih*. II. İstanbul: Tabhane-i Amire, t.y.

Hovhannesyan, Sarkis Sarraf. *Payitaht İstanbul'un Tarihçesi*. Çev. Elmon Hançer. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

İncicyan, P. *Ğ.XVIII. Asırda İstanbul*. Haz. Hrand D. Andreasyan. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1956.

Kritovulos. *Tarih-i Sultan Mehmed Han-ı Sani*. Çev. Karolidi. Sdl. Muzaffer Gökman. İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, 1967.

Kömürciyan, Eremya Çelebi. *İstanbul Tarihi: XVIII. Asırda İstanbul*. Çev. Hrand D. Andreasyan. Haz. KevorkPamukciyan. 2. Baskı. İstanbul: Eren Yayınları, 1988.

Lubenau, Reinhold. *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi*. Çev. Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2012.

Miralay Saffet Bey. "Yosef Nasi". *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*. III/16 (1328):982-993.

Peçevi, İbrahim. *Peçevi Tarihi*. I. Sdl. Murat Uraz. İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1968.

Polonyalı Simeon. *Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiye'si*. Çev. Hrand D. Andriasyan. Sdl. Resul Bozyel. 2. Baskı. İstanbul: Kesit Yayınları, 2007.

Refik, Ahmet. *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*. 2. Baskı. İstanbul: Devlet Basımevi, 1935.

Scweigger, Salomon. *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*. Çev. Turkis Noyan. Haz. Haidi Stein. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.

Serahsi, Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed. *El-mebsût*. Ed. Mustafa Cevat Akşit. İstanbul: Gümüşev Yayıncılık, 2008.

Süreyya, Mehmed. *Sicil-i Osmani*. 2. Haz. Nuri Akbayer. Sdl. Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1327/1909.

Tournefort, Joseph. *Tournefort Seyahatnamesi*. II. Kitap. Ed. Stefanos Yerasimos. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.

Araştırmalar

Akbayer, Nuri. "Beşiktaş'ın Adları." *Dünden Bugüne Beşiktaş*. İstanbul: Beşiktaş Belediyesi Yayınları, 1998.

Araz, Yahya. *Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Müslim-Gayrimüslim İlişkileri Bağlamında Lise Tarih Ders Kitaplarında "Öteki" Sorunu*. (Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2008.

-----, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Kişiler ve Cemaatler Arası İlişkilerin Dil, Söylem ve Sembolleri." *Doğu ve Batı*. 51 (11/12 2009):159-177.

Argıt, Betül İpşirli. "Clothing Habits, Regulations and Non-Muslim in the Ottoman Empire." *Akademik Araştırmalar Dergisi*. 24 (2005):79-96.

-----, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Üsküdar'da Yaşayan Kadınların Maddî Durumları ve Gündelik Hayatları." *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu 6-9 Kasım 2008 Bildiriler VI/2*. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2009. 415-428.

-----, *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri: 18. Yüzyıl*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.

Arslandaş, Nuh. *İslam Toplumunda Yahudiler: Abbasi ve Fatımi Dönemi Yahudilerinde Hukuki, Dini ve Sosyal Hayat*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2008.

Artan, Tülay. "Beşiktaş." *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 1994. II. 161-163.

Atar, Fahrettin. *İslam Adliye Teşkilatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1979.

Aydın, Mehmet. “Konya Şeriyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Konya’da Gayrimüslimlerin Oturdıkları Mahalleler, Nüfus Durumları ve Sosyo-Kültürel Çevre.” *XII. Türk Tarih Kongresi*. C. III. Ankara: 1999. 1-7.

Aydın, Mehmet Akif. Muhammed Hamidullah. “Köle.” *TDV İslam Ansiklopedisi*. 2002. XXVI. 237-246.

-----, *Türk Hukuk Tarihi*. 7. Baskı. İstanbul: Beta Yayınları, 2009.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri*. Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1958.

Babinger, Franz. *Fatih Sultan Mehmed ve Zamanı*. Çev. Dost Körpe. İstanbul: Oğlak Yayıncılık, 2002.

Baer, Marc. *Honored by the Glory of Islam: The Ottoman State, Non-Muslim and Conversion to Islam in Late Seventeenth Century Istanbul and Rumelia*. Chicago: Ilinious, 2011.

-----, “Islamic Conversion Narratives of Women: Social Change and Gendered Religious Hierarchy in Early Modern Ottoman Istanbul.” *Gender and History*. I/2 (Ağustos 2004): 425-458.

Bardakoğlu, Ali. “Vesâyet.” *TDV İslam Ansiklopedisi*. 2013. XLIII. 66-70.

-----, “Eşkîya.” *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1995. XI. 463-466.

Barkan, Ömer Lütfî. *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1972.

-----, “Tarihi Demografik Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi.” *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası*. 10. (1953). 1-27.

-----, *XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Mali Esasları Kanunlar*. I. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1943.

Basalel, Yusuf. *Yahudilik Ansiklopedisi*. I-II. İstanbul: Gözlem Gazetecilik ve Basın, 2001.

Baydar, Oya. “Kuruçeşme.” *Dünden Bugüne Beşiktaş*. Ed. Nuri Akbayer. İstanbul: Beşiktaş Belediyesi Yayınları, 1998: 43-50.

Baysun, Cavid, “Beşiktaş’a Dair.” *Akademik Fikir Hareketleri*. I/6 (Temmuz 1946): 12-14.

- Ben-Naeh, Yaron. *Sultanlar Diyarında Yahudiler: 17. Yüzyılda Osmanlı Yahudileri*. Çev. Nita Özkatalan. Haz. Cem Çobanlı. İstanbul: Goa Basın Yayın, 2009.
- Berger, Albrecht. “Tarih İçinde Beşiktaş.” *Dünden Bugüne Beşiktaş*. Ed. Nuri Akbayan. İstanbul: Beşiktaş Belediyesi Yayınları, 1998. 13-16.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılah-ı Fıkhiyye Kamusu*. II. İstanbul: Bilmen Neşriyat, 1969.
- Bozkurt, Gülnihal. *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1989.
- Bozpolat, Serap. *Tanzimat’tan Önce Sivas’ta Gayrimüslimler*. (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi SBE, 2007.
- Canbakal, Hülya. *17. Yüzyılda Ayntâb*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.
- Cansız, İsmail. *Şeriiye Sicillerine Göre 19. Yüzyıl Sonlarında Yozgat Sancağı*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, 1997.
- Cohen, Amnon. *Jewish Life Under Islam*. London: Harvard University Press, 1984.
- Çarkcıyan, Rahip G. *Türk Devleti Hizmetinde Ermeniler*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2006.
- Çeçen, Kazım. “Kırkçeşme Tesisleri.” *İstanbul Ansiklopedisi*. V. 1-4.
- Çerçi, Faris. *Gelibolulu Mustafa Ali ve Kühü’l-Ahbar’ında II. Selim, III. Murad ve III. Mehmed Devirleri*. II. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2000.
- Çetin, Firdevs. *Batılı Seyyahlara Göre İstanbul’un Gayrimüslim Ahalisi (1553-1673)*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi SBE, 2011.
- Çiçek, Kemal. “Cemaat Mahkemesinden Kadı Mahkemesine Zimmîlerin Yargı Tercihi,” *Pax Ottomana Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*. Ankara: 2001: 31-49.
- Çolak, Hasan. *Co-Existence and Conflict Between Muslims and Non-muslims in the 16th Century Ottoman Istanbul*. (Yüksek Lisans Tezi). Bilkent Üniversitesi, 2008.
- Demir, Enver. *Osmanlı Toplumunda Gayrimüslimler Ayıntab Örneği (1785-1865)*. (Doktora Tezi). Gaziantep Üniversitesi SBE, 2018.
- Demirtaş, Mehmet. *Osmanlı’da Fırıncılık 17. Yüzyıl*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.
- Deringil, Selim. *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde İhtida ve İrtidat*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Dethier, Philipp Anton. *Boğaziçi ve İstanbul*. Çev. Ümit Öztürk. İstanbul: Eren Yayınları, 1993.

Deveci, Zarife. *Şeyhü'l-İslâm Ebu's-Suûd Efendi'nin Fetvalarında Osmanlı Gayrimüslimleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, 2015.

Düzdağ, Ertuğrul. *Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Fetvalarına Göre Kanuni Devri'nde Osmanlı Hayatı*. 4. Baskı. İstanbul: Şule Yayınları, 1998.

Düzenli, Pehlul. *Gayrimüslimlere Dair Fetvalar*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.

Emecen, Feridun. *Unutulmuş Bir Cemaat: Manisa Yahudileri*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1997.

Engin, Nihat. “Köle.” *TDV İslam Ansiklopedisi*. 2002. XXVI. 246-248.

Ercan, Yavuz. *Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler: Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Sosyal, Ekonomik ve Hukuki Durumları*. Ankara: Turhan Yayınevi, 2001.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. 2. Baskı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.

Erdoğan, İbrahim. *Harput'ta Gayrimüslimler (1823-1868)*. (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, 1994.

Erkan, Nevzat. *18. YY'ın İlk Yarısında Üsküdar'da Müslim-Gayrimüslim İlişkileri – Şer'iyye Sicilleri ve Müdevvel Kaynaklar Işığında-*. (Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi SBE, 2012.

Eroğlu, Ahmet Hikmet. *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler*. Ankara: Seba Yayıncılık, 1997.

Erünsal, İsmail E. “Osmanlı Mahkemelerinde Şahitler: Şuhûdü'l-udûlden Şuhûdü'l-hâle Geçiş.” *Osmanlı Araştırmaları*. 53 (2019): 1-50.

Eryılmaz, Bilal. *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebanın Yönetimi*. İstanbul: Risale, 1992.

Esad, Celal. *Eski İstanbul: Şehrin Tesisinden Osmanlı Fethine Kadar*. Dersaadet: 1328

Eyice, Semavi. “İstanbul'un Bazı Semt ve Mahalle Adları Hakkında Bir Deneme. *Türkiyat Mecmuası*. XIV. (1965): 205-206.

-----, *Bizans Devrinde Boğaziçi*. 3. Baskı. İstanbul: Yeditepe, 2017.

Faroqhi, Suraiya. *Kentler ve Kentliler*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993.

Fayda, Mustafa. *Hız. Ömer Zamanında Gayr-i Müslimler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1989.

Genç, Mehmet. "İltizam." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 2000. XXII. 154-158.

-----, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. 7. Basım. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2010.

Gökbilgin, M. Tayyib. "Boğaziçi (Tarih)." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1992. VI. 251-260.

Göyünç, Nejat. *Beşiktaş'ın Tarihi: Fetih'ten Zamanımıza Kadar*. (Lisans Bitirme Tezi). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1947-1948.

-----, *Osmanlı İdaresinde Ermeniler*. İstanbul, Gültepe Yayıncılık, 1983.

Gradeva, Rossitsa. "Ortodox Christians in the Kadı Court: The Practice of the Sheriat Court, Seventeenth Century." *Rumeli: Under the Ottomans 15th-18th Centuries: Institutions and Communities*. İstanbul: İsis Yayıncılık, 2004. 165-194.

Güler, Nuray. "XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Özel Bir Vaka: Bir Mühtedi Dinden Dönerse." *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI. 6-9 Kasım 2008*. 491-498.

Güler, Ümit. *17. ve 18. Yüzyıl Kıbrıs Şerhiye Sicillerine Göre Müslüman-Zimmî İlişkileri ve İslam Hukuku Açısından Tahlili*. (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi SBE, 2015.

Gülsoy, Ufuk. "Savaş Gemisinde Yortu Ayini: Gayrimüslim Osmanlı Neferleri ve İbadet Hakları." *Türklük Araştırmaları Dergisi*. 11. 2002: 101-115.

Güneş, Gülcan Avşın. *16-17. Yüzyıllarda Anadolu Eyaletinde Gayrimüslimlerin Sosyal ve Ekonomik Durumu*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi SBE, 2015.

Günver, Kadriye. *Kilis'te Yaşayan Gayrimüslimler (1850-1925)*. (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, 2003.

Ivanova, Svetlana. "Hristiyan Rumeli Kadınları, Evlilik Sorunları ve Kadı Sicilleri (17. ve 18. Yüzyıllar)." *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*. Dr. A. Buturoviç, Irvin Cemil Shick. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1999. 163-207.

-----, "Marriage and Divorce in the Bulgarian Lands (XV-XIX. Century)." *Bulgarian Historical Review*. II/3. (1993): 49-83.

İnalçık, Halil. *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi*. I-II. 3. Baskı. İstanbul: Kronik Yayınları, 2019.

İsfendiyaroğlu, Fethi. *Galatasaray Tarihi*. I. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1952.

Jennings, Ronald C. “Zimmîs (Non-Muslims) in the Early 17th Century Ottoman Judicial Records: The Sharia Court of Anatolian Kayseri.” *JESHO* 21/3 (1978): 225-293.

Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. I. İstanbul: İz Yayıncılık, 2001.

Karataş, Ali İhsan. *Mahkeme Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılda Bursa’da Gayrimüslimler*. (Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi SBE, 2005.

Kavakçı, Yusuf Ziya. *Suriye-Roma Kodu ve İslam Hukuku*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1975.

Kaynak, Rahşan. *XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Üsküdar’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (Şeriyeye Sicillerine Göre)*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, 2010.

Kazıcı, Ziya. *Osmanlılarda İhtisab Müessesesi*. İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, 1987.

Kenanoğlu, M. Macit. *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*. 4. Baskı. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.

-----, “Tek Devlette Çok Hukuk Olabilir mi?” *Düşünen Siyaset* 7-8 (Ağustos-Eylül 1999): 119-126.

Keskin, Filiz Yaşar. *Bir Osmanlı Adasında Toplum ve Ekonomi (XVI. Yüzyıldan XVIII. Yüzyıla Sakız)*. (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, 2013.

Kılıç, Muharrem. “Osmanlı Fetva Literatüründe Gayrimüslimlere Tanınan Din ve İbadet Özgürlüğü: Fetâvâ-yı Ali Efendi Örnekleme.” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 13 (2009): 63-82.

Koçak, Zülfiye. “Osmanlı Toplumunda Zimmî Kadınların Kadı Mahkemelerini Kullanma Pratiği: Vidin Örneği (1700-1750).” *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*. VII/ 1 (Temmuz 2018): 167-210.

Koçu, Reşat Ekrem. “Bostancıbaşı Defterleri.” *İstanbul Enstitüsü Mecmuası* IV. (1958).

Konan, Belkıs. “Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumuna İlişkin Bir Değerlendirme.” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 64/1 (2015): 171-193.

Köse, Metin Ziya. *1600-1630 Osmanlı Devleti ve Venedik: Akdeniz’de Rekabet ve Ticaret*. İstanbul: Giza Yayıncılık, 2010.

Kuban, Doğan. *İstanbul Bir Kent Tarihi*. Çev. Zeynep Rona. 2. Baskı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Kursan, Vjerran. *Legal Status of Ottoman Non-Muslims in Bosna (1453-1699) a Case Study*. (Yüksek Lisans Tezi). Bilkent Üniversitesi, 2007.

Kütükoğlu, Mübahat. “Gelir Kaynakları ve İdaresi.” *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti*. I. Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 1994. 543-545.

-----, XX. *Asra Erişen İstanbul Medreseleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000.

-----, “Gümrük.” *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1996. XIV. 260-263.

Laiou, Sophia. “Osmanlı Dünyasında Hristiyan Kadınlar: Rum Cemaatinin Şeriye Mahkemelerinde Açtıkları Kişilerarası Davalar ve Aile Davaları (17. ve 18. Yüzyıllar).” *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*. Dr. A. Buturoviç, Irvin Cemil Shick. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1999. 253-280.

Mantran, Robert. *İstanbul Tarihi*. Çev. Teoman Tunçdoğan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

-----, XVI-XVII. *Yüzyıl’da İstanbul’da Gündelik Hayat: Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1991.

Meral, Yasin. “Nasi-Mendes Ailesi ve İstanbul’da Reyna Nasi Matbaası.” *Sahn-ı Seman’dan Darülfünun’a*. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Yayınları, 2017. 177-190.

Mirmiroğlu, Vl. *Fatih’in Donanması ve Deniz Savaşları*. İstanbul: Belediye Matbaası, 1946.

Öz, Tahsin. *İstanbul Camileri*. II. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1965.

Özcan, Tahsin. “Osmanlı Toplumunda Birlikte Yaşama Tecrübesi: Hasköy Örneği.” *Din ve Dünya Barışı Uluslararası Sempozyum 26-28 Nisan 2007*. 289-311.

-----, “Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefâlet Sistemi.” *Marife (Bilimsel Birikim)* 1 (Bahar 2001): 129-151.

-----, *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2003.

Özdemir, Hikmet. “Azınlıklar İçin Bir Osmanlı-Türk Klasığı: 1453 İstanbul Sözleşmesi.” *Osmanlı IV*. Ankara: 1999.s. 223-228.

Özel, Ahmet. “Gayrimüslim.” *TDV İslam Ansiklopedisi*. XIII. 1996. 418-427.

Özel, N. Bilge. *Non-Muslims in Sivas at the end of the Beginning of the 19th Centuries*. (Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, 2002.

Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. II. 2. Baskı. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.

Pamir, Dominik. *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri*. İstanbul: y.y, 2000.

Pantazopoulos, N. J. *Church and Law in the Balkan Peninsula During the Ottoman Rule*. Selanik: Institute for Balkan Studies, 1967.

Polat, Zelkif. *XIX. Yüzyılın Son Çeyreğinde Afyonkarahisar'da Gayrimüslimler*. (Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2005.

Poş, Abdullah. "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Tarsus'ta Müslim-Gayrimüslim İlişkileri." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. XVII/2 (2008): 593-619.

Raif, Mehmed. *Mirat-ı İstanbul*. İstanbul: Alem Matbaası, 1314.

Refik, Ahmet. *Kafes ve Ferace Devrinde İstanbul*. Haz. Tahir Yücel. İstanbul: Kitabevi, 1998.

-----, *Eski İstanbul*. İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, 1931.

Rosenblatt, Norman. *Court Favorite of Selim II*. (Doktora Tezi). Pensilvanya Üniversitesi, 1957.

Roth, Cecil. *The House of Nasi*. Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1948.

Rozen, Minna. *İstanbul Yahudi Cemaatinin Tarihi Oluşum Yılları (1453-1566)*. Çev. Serpil Çağlayan. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2010.

Sahillioğlu, Halil. "Arûs Resmi." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1991. III. 422-423.

-----, "Avârız." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 1991. IV. 108-109.

Sakaoğlu, Necdet. "Bilad-ı Selase." *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 2*. İstanbul: Kültür Bakanlığı; Tarih Vakfı Yayınları, 1994. 228-229.

Samıkıran, Oğuzhan. "Nefs-i Şam Örneğinde Gayrimüslimlerin Nüfus ve Mesleklerine Dair Bir Araştırma (1674-1700)." *Avrasya İncelemeleri Dergisi*. III/2 (2014): 183-250.

Sertoğlu, Mithat. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlık Meselesi." *Belgelerle Türk Tarihi*. 25 (Ekim 1969).

Sezen, Tahir. Haz. *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017.

Sharon, Mose Sevilla. *Türkiye Yahudileri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.

Shaw, Stanford J. *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*. Çev. Meriç Sobutay. İstanbul: Kapı Yayınları, 2008.

Shmuelewitz, Aryeh. *The Jews of the Ottoman Empire in the Late Fifteenth and the Sixteenth Centuries: Administrative, Economic and Social Relations as Reflected in the Responsa*. Leiden: E. J. Brill, 1984.

Soykan, Tankut. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimler: Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Gayrimüslimlerin Hukuki Statüsü*. İstanbul: Ütopya Yayınevi, 2000.

Svastics, Okşan. *Yahudilerin İstanbul'u*. İstanbul: Boyut Yayınları, 2011.

Şafak, Ali. "Mukayeseli Hukuk Açısından Azınlık Halklarına Bir Bakış ve Ermeni Katolik Patrikliği İle İlgili Bir Ferman Değerlendirmesi." *Yeni Türkiye* (Ermeni Meselesi Özel Sayısı 1) 60 (2014): 326-344.

Şahin, Haşim. "Yahya Efendi." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 2013. XLIII. 243-244.

-----, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunun Çok Yönlü Bir Alimi: Beşiktaşlı Yahya Efendi." *Osmanlı Araştırmaları*. 43 (2014): 125-144.

Şahiner, Yakup. *Rodosçuk'ta Gayrimüslimler: (1640-1648)*. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi TAE, 2018.

Şenyurt, Oya. "Geç Osmanlı'nın İnşaat Örgütlenmesi İçinde Gayrimüslimlerin Yükselen Statüleri ve Bir Rum Kalfa." *Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi*. 7 (2015): 137-152.

Tanman, M. Baha. "Yahya Efendi Külliyesi." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 2013. XLIII. 246-249.

Taş, Hülya. "Osmanlı Kadı Mahkemesindeki Şühûdü'l-hâl Nasıl Değerlendirilebilir?" *Bilig*. 44 (2008): 25-44.

Tekin, Rahmi. *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslimlerin Gündelik Yaşamları (1520-1670)*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi, 2008.

Tellan, Elif Bayraktar. "Osmanlı Gayrimüslim Çalışmaları Çerçevesinde İstanbul Kürkçüleri." *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 27 (2017): 115-137.

Türker, Ömer. *Osmanlı İstanbul'undan Bir Köşe Tatavla*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 1998.

Uğur, Yunus. "Mahkeme Kayıtları (Şeriye Sicilleri): Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (Türk İktisat Tarihi Sayısı). 1/1 (2003): 305-344.

-----, “Şehirler ve Şehirleşme.” *Osmanlı İmparatorluğu’nda Çevre ve Şehir*. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2015.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı*. 4. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

-----, *Osmanlı Tarihi*. 3. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1951.

-----, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1945.

-----, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*. I. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

Ünal, Mehmet Ali. *Osmanlı Tarih Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2011.

Üner, Mehmet. “XVII. Yüzyılda Müslim-gayrimüslim İlişkilerinin Olumlu Bir Örneği: Urfa’da Müslüman-Ermeni İlişkileri.” *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*. 43 (2006): 105-114.

Yerasimos, Stefan. “15. Yüzyılın Sonunda Haslar Kazası.” *18. Yüzyıl Kadı Sicilleri Işığında Eyüp’te Sosyal Yaşam*. Ed. Tülay Ertan. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998. s. 83-102.

-----, “16. Yüzyılda İstanbul Evleri.” *Soframız Nur Evimiz Mamur*. Ed. SuraiyaFaroghi, Christoph K. Neuman. Çev. Zeynep Yelçe. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006. 307-332.

Yıldız, Bilal. *Denizli Sancağı’nda Gayrimüslimler (1876-1923)*. (Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, 2013.

Yıldız, Kenan. “Aykırı Vakıflar: Osmanlı’da Fukarâ-yı Müslimin’i de Gözeten Gayrimüslim Vakıfları.” *Osmanlı Araştırmaları*. 54 (2019): 141-198.

Zeydan, Abdülkerim. *Ahkâmü’z-Zimmîyînve’l-Müste’menîn fî Dâri’l-İslâm*. Beyrut, 1988.